Ч. 13. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] ЛИПНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописю „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далї.]

IV.

Зїнька прийшла до дому, увійшла в сїни. Чує вона — в хатї хтось говорить з Романом. В сїни через зачиняні двері доходив чийсь голос товстий, навіть ніби трохи сердитий.

„Отже голос мінї по знаку!“ — подумала баба Зїнька, прислухаючись під дверима до голосу. „Але чий же це голос? Ніяк не впізнаю. Якогось гостя Бог послав!“

Баба Зїнька відчинила хатні двері. Просторна сьвітлиця була осьвічена дуже ясно через причілкове вікно. За столом сидїв смуглявий довгобразий та сухорлявий чоловік. Сонце сипалось в вікно на його спину; смуглявий вид неначе мрів в сутїнку; і тільки виразно сьвітились кінчики довгих, товстих вусів, котрі були ніби обсипані сонцем. Роман сидїв на лаві коло самісїнького стола, спершись обома ліктями на стіл.

— Добри́-день вам! — сказала баба Зїнька, ставши серед сьвітлицї. Вона довгенько придивлялась, прижмурювала свої старі очи і впізнала Филона Чечота.

„Ото диво! Тілько що була в мене промовка про дочку, а це й сам батько шусть до мене в хату! Це недурно! Неначе знав Филін, що я ходила на розвідки до батюшки та розпитувала про його дочку. Це недурно! Це воно проти чогось!“

Филін встав і приступив на ступінь до баби Зїньки. Високий над міру, тонкий станом, Филін був ще вищий від баби Зїньки і ледві не черкав ся тїмям об сволок. Його чорні незвичайно острі й блискучі очи впали не на Зїньку, а вище за Зїньчину голову, десь на верх мисника. Филін, розмовляючи, нїколи не дивив ся людям просто в вічи, а все кидав очима неначе в порожнїй простір, втуплював їх в повітрє, неначе придивляв ся в далечі до тих людий та подій, про котрі він любив часто оповідати.

Филін був дуже богомільний. Як тільки дзвонили в дзвін, Филін ішов до церкви і на службу, і на вечірню, і на утреню і приходив до церкви ще ранїйше за батюшку. В церкві Филін ставав коло самого іконостаса, гасив завсїгди ставники й сьвічки, зривав ґноти на сьвічках своїми чорними пучками, і зривав поважно, помаленьку, не хапаючись, неначе робив якесь сьвяте дїло. Зірве ґніт з сьвічки; ґніт ще горить або тліє в пучцї, а Филін спускає руку вниз помаленьку, неначе огонь його й не пече, ніби в його пальцї зелїзні, як щипцї або давильця, а потім не кидає ґнота до долу, а ніби покладе на помостї ще й настопче чоботом. Филін дуже любив розказувати про гроші, що́ горять в землї, про відьом, про знахорів, про нечисту силу та про свої сни, розказував, що сам на свої очи бачив у ночі ті усякі чуда, бачив, як горять на „дїянія“ гроші, бачив відьом, бачив нечисту силу.

Филін був гордовитий чоловік, не любив, як хто не йняв віри його оповіданням, сердив ся і навіть гримав і лаяв ся. Розказуючи про всякі чуда та страховища, він багато прибріхував, але люди йняли йому віри, а найбільше баби та молодицї. Він часом заходив до баби Зїньки і любив розказувати їй про усякі чуда. Баба Зїнька була дуже вважливою його слухачкою. Любив слухати його оповідання й Роман, хоч і постерігав деякі його брехнї.

— Чи це ви, Филоне? А я проти сьвіта вас не впізнала.

Баба Зїнька, привитавшись з Филоном, попросила його сїсти за стіл, а сама скинула свиту, повісила на жертцї і сїла проти Филона на ослонї.

„Сам Бог посилає оце до мене Филона. І не думала й не гадала про його, а він вже сидить тут у мене за столом, і неначе мене жде... Це воля божа! Соломія буде моєю невісткою“, — думала баба Зїнька, поглядаючи на Филона.

Бабі Зїньцї страх як хотїлось сказати Романови, що вона принесла добру звістку про Соломію, хотїлось втїшити засмученого хлопця, та вона при Филонови мусїла мовчати про це ніло, аж язика собі прикусила.

„Ой скажу! Ой не видержу!“ — думала баба Зїнька.

Вона зумисне глянула на Романа дуже веселими очима. Очи аж ніби сьміялись.

„Може Роман хоч догадаєть ся, що я принесла веселу звістку. Ой скажу! Ой не втерплю! А і чого це не в добрий час принесло оцього Филона? Ой лишечко! Аж сам язик лїзе з рота!“

І баба Зїнька зубами прищикнула язика: вона таки вміла гнуздати цього прудкого бабського коня.

— Де це ви, Зїнько, були? — спитав Филін.

— Оце ходила до батюшки порадитись про празник Мироносиць...

— Чи дозволив же батюшка справляти празник? — спитав Филін.

— Спочатку чогось трохи ніби похнюпив ся, чогось зашамотав ся, а потім як почала я розказувати йому, що мінї снилась мати і допоминалась, щоб я доконечне завела празник Мироносиць, то він згодив ся і поблагословив, — сказала баба Зїнька.

— От і добре! І в нас буде, як і в людий. А то все якось старі звичаї переводять ся. А це недобре! — обізвав ся Филін.

— А вже-ж недобре! — сказала Зїнька і розказала Филинови, як їй вже вдруге снилась мати.

— Кажете ви, що вам вже вдруге сниться мати. А це недавно і мінї приснив ся такий дивний сон! — промовив Филін.

Саме в той час рипнули хатні двері. В хату увійшов Денис і поздоровкав ся. Він зайшов до Романа в гості. Роман привітно подав йому руку. Зїнька попросила його сїсти. Денис сїв на лаві поруч з Романом. Филін скоса поглянув на Дениса: він був сердитий, що Денис перебив йому розмову. Филін не любив Дениса, постерегав, що Денис не йме йому вірн ще й поза очи сьмієть ся з його.

Филін насунув брови, але знов розпочав своє оповіданнє:

— Снило ся мінї оце недавно, що я ніби прийшов до церкви з батюшкою вдвох. Батюшка відмикає двері, а я стою коло його. Відчинив він двері, коли дивлюсь, церква повнїсїнька меду. Увесь поміст залитий медом до самісїньких східців коло іконостаса. Мед усе прибуває, як вода в річці весною. Жовта чиста патока аж лиснить проти сонця. Дивлю ся я, мед уже ллєть ся через поріг.

— Ото шкода, що нема в що збирати, — кажу я: — пропаде багато меду: поллєть ся у цвинтар.

А батюшка десь ніби закачав рукави та давай пригорщами збирати мед та виливати назад у церкву. А я ніби й собі позасукував рукави та все хапаю той мед пригорщами та виливаю в церкву. А мед все прибуває та прибуває, вже через поріг рікою ллєть ся. Та на тому я й прокинув ся.

— Ото дивний сон! Скажіть! Ой, Господи! І проти чого-б той сон снив ся? — обізвалась Зїнька.

Денис торкнув ліктем Романа. Веселі Денисові очи ніби реготались. Денис глянув на Романа, але Роман ледві осьміхнув ся. Филін насупив брови, кинув очима на Дениса і вгїзнав по його очах, що Денис сьмієть ся. Филін ще гірше насупив ся: товсті густі брови неначе покорчилю, а голос став поважнїйший і навіть трохи сердитий.

— Думав я про той сон, вгадував, проти чого то воно таке снилось, та ніяк не вгадав. Ходив я до старих дїдів, і до Онуфрія, і до Оверка, та й ті нїчого не вгадали. Та це вчора я ходив в Пищики аж до Гараснма, того що живе сам в землянцї та Богу момить ся. Та вже аж той мінї розтлумачив.

— Що-ж то він казав? Проти чого то воно? — спитала зацїкавляна Зїнька.

— Казав Гарасим, що цей сон проти того, що в нашій церкві дуже гарно сьпіває хор, так гарно, як нї в одному селї. Той мед — то ніби ті сьпіви в нашій церкві, — сказав з повагом Филін.

— Може й так, може воно й справдї так, бо в нас таки і справдї так гарно сьпівають, як у Київі, — сказала баба Зїнька.

— А мінї здаєть ся, що воно так собі приверзло ся вам, як мінї тієї ночи приснив ся ведмідь, та такий здоровий, як бугай, та ніби бігає по нашому дворі та хвицає лапами. А проти чого-б це снив ся мінї той ведмідь! Нї проти чого. Так собі привезло ся та й годї! — обізвав ся Денис.

— Так собі... Говори! В кого язик довгий, тому буде так собі... — сказав Филін поважним голосом. — Де вже воно так собі! Все то воно до чогось ідеть ся та приходить ся, як ниточка до клубочка.

Денис відхилив ся за Зїньчину спину і осьміхнув ся до Романа.

„Еге! Атже-ж це прийшов до мене в гості той, що незабаром буде моїм сватом. Швидко прийдеть ся до його дочки старостів слати. Треба в його запобігати ласки, витати та частувати“, — подумала Зїнька і встала з ослона.

— Слухала-б вас, Филоне, та й не наслухалась, а вже час полуднувати! Де-ж це моя Настуся загаялась? — сказала Зїнька.

— Пішла до дївчат в гості, — обізвав ся Роман.

— Побіжи-ж, сину, в хижку та принеси пляшку з горілкою, а я заходжу ся поратись коло печі — сказала Зїнька.

І Зїнька почала запобігати ласки в Филона: набрала в полумисок холодних вареників, що зістались від обіду, зібрала з глечика сметану і поставила на стіл до вареників, нарізала сала. Роман приніс з хижки горілку. Зїнька почастувала гостя, почастувала й Дениса: вона примітила, що її дочка впала в очи Денисови, а Денисів батько був багатенький.

Филін випив чарок зо дві горілки, закусив варениками, став жвавійший і розбалакав ся. Розказував про своє жито, про свою ярину. Хлїб того року в його вродив добре. Филін був дуже радий цьому.

— Хвалить Бога, і озимина і ярина цього року в мене добра, багато краща нїж торік, та тут мінї, Зїнько, лихо трапилось. А, бодай не казати! Якась лиха людина вчинила мінї капость, — сказав Филін, і його ясні очи неначе аж пригасли. Він і голову похилив.

— Яка-ж там бідa трапилась? — спитала Зїнька.

— Якась лиха людина закрутила на моїй пшениці аж двадцять закруток! Таки так: позакручувало з усїх чотирьох боків, ще й одну закрутку закрутило по самісїнькій серединї!

— Ой, Боже мій! — аж крикнула Зїнька. — Ото скажіть! І є-ж такі лихі люди на сьвітї!

— Здаєть ся нїкому я й лиха не бажаю, а хтось мінї вчинив отаку капост, — сказав засмученим голосом Филін.

Денис відхилив ся за Зїньку і реготав ся, поглядаючи на Романа.

— Це я йому понакручував закрутóк, — сказав тихісїнько Денис до Романа і тикнув себе пальцем в груди.

Роман осьміхнув ся і глянув докірливими очима на Дениса ще й похитав докірливо головою: не в міру мов жартуєш ти!

Прийдеть ся йти до баби Вівдї, — сказала Зїнька: — кажуть, вона відкручує закрутки.

— Піду оце на вечірню та спитаю попереду в батюшки: може він мене якось порадить, — обізвав ся понуро Филін.

Зїнька знов почастувала Филона. Филін не відмовляв ся і, здаєть ся, забув ся про своє горе: він знов розбалакав ся.

— Дядьку Филоне, чи то правда, що ви бачили, як гроші горять? — спитав Денис.

— А вже-ж бачив. Ще я тодї був парубком, таким, як оце ти, та на „Дїяння“ ми дзвонили вдвох з другим парубком в усї дзвони. Дивлю ся я з дзвінницї, а на дяковому городї горить аж в двох місцях саме коло тину: в одному місци горить червоним огнем, а в другому білим. Ото де горить червоно, там закопані червінцї, а де горить синьо або біло, там закопано срібло та мідяки. Я бачу з дзвінницї, а другий парубок нїчого не бачить. А воно горить так, аж на дяковій хатї сяє та блищить. Питаю в парубка: „Чи ти бачиш?“ А він каже: „Не бачу“. А я бачив, бо то мінї так Бог дав, — сказав гордовито Филін і все чогось дивив ся на мисник, неначе він і тепер бачив відлиски від червоного та синього огню на миснику.

— А чом же, дядьку, ви не викопали тих грошей, коли бачили, де вони горять? Я-б зараз пішов з штилем та виш-

тиляв би те місце, викопав би гроші та накупив би собі волів та коний... — сказав Денис.

Денис натякав на бідність Филона.

— Еге! Так то й викопати! Не кожний потрапить це зробити. Викопати то не штука, та взяти гроші трудно, бо їх стереже сатана, не при хаті згадуючи, — сказав Филін.

— Сатана! — аж крикнула Зінька: — Ой, Боже мій! Ото страх який!

— А чом же ви, дядьку, не прогнали сатани?! Прогнали-б його, а гроші забрали-б собі в скриню! — сказав Денис.

— Еге, так то й прогнати! Тоді я був молодий та дурний, то ще не знав, як його прогнати.

— А тепер вже знаєте? — спитав Денис і глянув на Романа ще й ліктем торкнув його під бік.

— А тепер знаю, та це трудне й небезпечне діло, — сказав Филін: — ти думаєш, що сатана так і пустить самохіть до закопаного скарбу? Він наведе на чоловіка такуману, такого страхіття, що й про гроші забудеш!

— Ой, Боже мій! Я-б і гроший тих не схотіла, через той страх. Цур їм тим грошам, коли коло них стоїть така страшна сторожа! — сказала баба Зінька.

— Бо в вас, Зінько, і своїх гроший є доволі, а в кого їх нема, той не побоїть ся і страшної сторожі, аби забрати гроші, — сказав Филін.

Михайло Номис-Симонів.

В той час у хату ввійшла Настя, промовила „добри-день“, уклонилась Филонови і стала коло печі.

— Де це ти, дочко, так барила ся? — спитала Зінька в дочки.

— Ходила до дівчат гуляти та посиділа трохи з Соломією, — обізвалась Настя.

Настя, побачивши, що Соломіїн батько сидить в гостях в матері, догадалась, що її Филонові відвідини до матері трапились недурно. Вона глянула веселенькими очима на Романа, а далі перевела очи на Дениса. Румяний, повновидий Денис осьміхав ся до Насті. Він вже давненько любив Настю, і в його вже наклювувалась думка її сватати. Йому хотілось побалакати з Настею, але він не насьмілив ся перебивати Филонової розмови з Зінькою.

Филін почав розказувати, де закопані гроші коло села. Він вже любив розказувати про це, говорив, що знає ті місця, про котрі ніби розказували йому старі люди, розказував його дід, ще як він був малим хлопцем. Филін, потай від людий, нераз ходив в ті місця з штилем, штиляв в тих місцях, але нічого не виштиляв, і тільки часом натрапляв штилем на камінь. Настя стоячи коло печі, слухала ті оповідання, неначе цікаву казку.

— Чом же ви, дядьку, не викопаєте тих гроший, коли ви знаєте, де вони закопані? — спитав Роман.

— Еге! Чом та чом! Піди-ж сам та спробуй, та тоді й казати меш: чом та чом? — обізвав ся Филін.

— А ви-ж, дядьку, хоч раз пробували? — спитав Денис.

Дядько похилив голову, подумав, трохи помовчав, а далі почав розказувати, мішаючи те, що йому оповідав дід з своїми вигадками, котрим і він сам мабуть йняв віри.

— Ще давно, як я був малим хлопцем, — почав Филін, — до мого діда прийшов з Одеси один старий чи Запорожець, чи може гайдамака — вже не памятаю. Той старий Запорожець був родом з нашого села, але проживав в Одесї. Ото прийшов він до мого діда в гості; розбалакались вони про давню давнину, а старий Запорожець і розказав мому дідови та батькови, що за нашим селом в лісї, в урочищі Григорах коло скелї закопано великий скарб. Три якісь богаті пани втікали від гайдамаків та Запорожців з України, та й закопали своє добро, і гроші, і золото та срібло коло скелї в льоху, ще й камінням заклали той льох зверху. Вже як я став парубком, дід показував мінї те місце. І тепер там коло скелї, де росте стара кислиця, є приміта, ніби невеличка западина. Але дід казав, що той скарб стереже нечиста сила, і не кожний може його взяти. Як померли мій дід та батько, раз сниться мінї, ніби в хату увійшов той самий старий Запорожець та й каже мінї: „Піди в Григорі та відкопай скарб, але не бери собі всіх гроший, а віддай в „казну“, бо там лежить така велика сила гроший та золота й срібла, що мужик йому й ради не дасть; але попереду спитай в царя, щоб він дозволив викопати той скарб. Иди, каже Запорожець, копай, бо тільки ти проженеш нечисту силу“.

— Ото дід, сказавши це, ніби вийшов з хати. Через тиждень, чи воно мінї так снилось, чи привиджувалось, чи мене в ночі щось водило, цього вже добре й сам не тямлю... Ніби взяв я заступ та пішов в лїс викопувати той скарб. Копаю я та й копаю, коли це з ями вискакує чорний кіт. Тільки що він вискочив, як зніметь ся вихор, як підніметь ся буря, — крий Боже! Таке крутить, що й Господи! Лїс шумить, аж реве. Дерево аж скрипить, аж тріщить, аж до долу гнеть ся. Потім зразу вітер встав і стало так тихо, як у хаті на печі. Глянув я вгору, аж поверх лїса небо сяє, а з неба спускаєть ся на коні якийсь пан чи лицар, здоровий та з лиця білий. Кінь під ним баский та білий, а лицар ввесь у золотї та в сріблї; і з него, і з коня золото аж крапає. Спустив ся він до мене; дивлю ся я, в його в руках золотий хрест. Дає він мінї цїлувати хрест. Я поцїлував хрест, а той лицар чи козак і каже до мене: „Шли попереду до царя бомагу, щоб тобі дозволив копати цей скарб, і віддай скарб „в казну“, а собі забери тільки червінцї, невелику частку того скарбу, то й стане і тобі, і твоїм дїтям і твоїм унукам...“ — сказав він це та й счез, неначе в лїсї полумя погасло. І я не знаю, чи я і справдї був там в лїсї, чи то воно мінї привиджувалось, бо то воно було мінї з небес, від Бога...

Денис глянув на Романа й осьміхнув ся. Настя запримітила той осьміх, і собі осьміхнулась. В селї знали, що Филін, що-б не розказував про себе, то все прикине, що то йому було з небес.

— Ото через рік після того надумав я піти в лїс та спробувати, чи не виконаю я того скарбу, — почав знов Филін.

— Випийте хоч чарочку попереду, а то ви все розказуєте та розказуєте, а чарка стоїть, як сирота, — сказала Зінька і почастувала Филона.

Филін випив, закусив варенником, вмоченим в сметану. Сметана замазала йому вуси; він втер їх рушником, але під носом зістала ся чимала біла смуга. Настя затулила вид рукавом і сьміялась, відхилившись до печі. Роман осьміхнув ся.

— Ото через рік, а може й через два, — вже не памятаю гаразд, — якось літом після Петра найняв я молебень, а в ночі ще помолив ся і в дома, вдарив три поклони перед образами, взяв заступ та й пішов у глупу ніч у лїс. Копаю я та й копаю, вже аж угрів ся, аж піт з лоба крапає, коли чую, під заступом розколина. Я стревожив ся так, що впустив з рук заступа, а заступ так і пірнув в розколину, а там на дні так і брязнули червінцї та карбованцї. Я побіг до дому, взяв другого заступа та знов таки копаю. Коли це як зашумить лїс, як зніметь ся вихор! Я підвів очи в гору, дивлю ся, аж на дереві скрізь на гільках висять вішалники, а вітер так гойдає ними, що вони аж черкають ся один об другого ногами. Загремів грім, затріщали дуби в лїсї, блиснула блискавка, глянув я до дому, аж із розколини висовуєть ся сатана...

*

— Сатана! Ой Боже мій! Дух сьвятий при нас та при хатї! — аж крикнула Зінька і перехрестилась.

Настя вирячила на Филона перелякані очи. Навіть Денисів вид став спокійнійший і поважнійший.

— Який же він той сатана? — спитав сьміливо Денис.

— А який же він? Чорний, як чорт: голова, як кониця, на голові чорні роги, а очи, як кавуни. Відомо, сатана, як є сатана, — сказав поважно Филін. — Зіскочив сатана знід землї та й загув у лїсї так, неначе птиця, шугнув поверх лїса, тільки в лїсї загуло, — сказав Филін і все дивив ся на верх мисника, неначе він і тепер бачив там в кутку сатану.

— Ой Боже мій, як страшно! — обізвалась Настя: — тепер я в ночи не спати му.

— Може ввечері побоїш ся і з хати вийти? — спитав Денис в Настї.

— Їй Богу моєму, що бояти мусь і з хати вийти! Ой страшно! — сказала Настя.

— Сатану я прогнав, бо то мінї дано з небес, від Бога, — знов почав брехати Филін, — але скарбу не взяв. Тридцять років буде тому, як я післав бомагу до царя, щоб дозволив мінї викопати той скарб. Це коштувало в мене три карбованцї. Але відповідї і по сей день нема. В мене й квіток є з почти.

— Ой Господи милостивий! Як би я побачила таке страховище, то там би на місци і вмерла, — сказала баба Зінька.

— А отже я і не вмер. Бог хоронив: бо то мінї да́но з небес, — обізвав ся Филін.

— Невже таки ті всї закопані грошї стереже сатана? А отже наш Гришенко виорав на полї горщещок срібняків та мідяків — і не бачив нїякого сатани, — сказав Денис.

— Е! бо то, бачиш, він виорав в день. А в ночи иньча річ, в ночи то вже його, нечистого, і сила й воля, — сказав поважно Филін.

— То ви-б, дядьку, пішли в Григорі в день, коли сатана не стереже червінцїв, та й викопали-б крадькома від його, — сказав Денис. — А навіщо-ж треба доконечне кокати в ночи, щоб здибатись з сатанею?

Филін тямив добре, що він прибріхував, тямив правдивість Денисових слів, та й змо́вчав, неначе-б то Денисові слова неварті були уваги: говори, мов, дурню! Тямиш ти — з носа та в рот!

— Ну, що воно за знак! Кажуть, що десь є той чорт, а я його й досї не бачив, який він на масть. А мінї дуже-б хотїлось побачити, яка в його пика, — сказав Денис.

— Бій ся Бога, Денисе! А нащо він тобі здав ся? — сказала Зінька.

— Еге! Так то й побачити його, — сказав Филін. — Це не всякому да́но. От я то бачив його ввечері на греблї. Надивив ся я раз в Павла Дорощука на картину, де намальований страшний суд; а там їх намальована ціла метка. Ото ввечері їду я з поля кіньми, виїжджаю на греблю, коли дивлюсь, а він, неначе маленький чорний ослончик, хлюпає́ть ся у водї. Та й вискочив на греблю, вишкірив до мене білі, здорові зуби, як лопатнї, та знов хлюп в воду! Це не кожному дано. Про це нема чого й балачку точити.

— Ой Боже мій, — аж зітхнула Настя від страху.

Баба Зінька тільки перехрестилась мовчки і зашепотїла тихенько молитву.

— От нїхто не знає відьом на селї, а я їх усїх знаю і зараз впізнаю відьму, чим би вона не перекинулась, чи собакою, чи кіткою, чи свинею, чи білим клубком, бо то мінї дано з небес, — говорив дядько Филін: — ще років з десять попереду якось йду я з весілля вже в глупу північ поза селом, йду проз хрест, що́ стоїть за цариною, а поперед мене біжить біла собака; я йду далї, а вже поперед мене котить ся білий здоровий клубок, а далї з клубка стала біла кітка, видряпалась на хрест та й сїла на перехрестї. Я зараз таки і впізнав, що то відьма, і яка відьма, та й кажу до тієї кітки: „Та не мороч мене, Тетяно, бо я тебе впізнав. Ти Тетяна!“

Роман й Денис без сорома зареготались на всю хату.

— Та то певно й була таки справжня біла кітка! — сказав Денис.

— Еге! говори! Добра кітка! Не кожний їх впізнає, а я впізнаю, бо то мінї так дано від Бога, — сказав гордовито дядько Филін.

[Далї буде].

ХТО ВИНЕН?

В лїтах яри, за днїв завзятя,
Присяг відважно іти в сьвіт;
Боров ся львом і не подужав,
Втомивсь о півдни своїх лїт.
Других стежки квітчались цьвітом —
На єго стежцї зломи скал
Ранили бистрі єго ноги,
Ще їх кровавив терня вал.

Шукав потїхи у тім горю,
Дївочі очи полюбив —
Але ті очи заздрів другий,
Він — сиротою в сьвіт побрив.
Одну лиш більше знав обиду,
Що цьвіт любви на вік пропав,
Єму-ж він скорбну панахиду
На вічну память засьпівав.

Одно ще бачив пред собою,
Що гине в нуждї вітчина,
Що гине люд від мук і поту —
Він став трудитись, та дарма!

Не дала зависть, лишив труди,
Ідей великих вершинй,
Дививсь лишень, як з Неньки груди
Кров пили рідній сини.

Мав він ще віри троха в серцю,
До єї сторожи пішов,
І ту він зависть, лесть і нечесть
Їдку облуду він найшов.
Ту за́кони сьвяті, Христові,
Поземних цїлий нищив рак —
Втратив любов, надїю, віру,
Мов захист родинний бурлак.

Охляв і знидїв мов розбите
На морю збурханім судно;
Стояв немов курган розритий,
Що в нїм вже скарбів не було.
Лиха пригода в лиху хвилю
Подала чарку... тим кінчав...
А люди хитро гомонїли:
„Ото як низько сей упав!“

В. І. Масляк.

Жниця. [З образу К. Трутовського].

PER PEDES APOSTOLORUM.

Образки з життя православного духовенства на Україні — Володимира Левенка.

[Далї.]

Покинувши Тендїтного, пан-отець Єзекіїл подав ся до других батюшок, що були на вокзалї, і між них новина про несподіване визволенне Тендїтного зняла враз велику цїкавість та турбацию.

А пан-отець Сергій, лишивши ся на самотї, першу хвилину остовпів, не розуміючи, що се з приятелем, другу — кров вдарила йому на обличче, третя хвилина — і він вже почув розмову, що навмисне в голос почали поміж себе пан-отцї.

— Це бачите така вже мода на червоне скрізь, то й у церкві. Давнїйш досить було червоних корогов, тепер і попи червоненькі, казав один.

— Що поробите? — відказав другий, уперто та пронизувато поглядаючи на Тендїтного. — На те-ж вони вчені!

Як опечений кинувсь Сергій Іванович з вокзалу, та вже був і час, — саме дзвонили у друге, за тим не забарив ся і третїй дзвоник і поїзд рушив.

Цей перегін машина йшла жвавійше, машиніста теж мабуть вигрів ся коло буфету, то й поїзд біг дуже швидко, колеса торохтїли, ваґони кидало з боку на бік, та у голові пан-отця Сергія, що забив ся у найтемнїйший куток, чи ще не дуже кидають ся почуття гнїву, образи та сорому. Коли загальмовати біля другої стациї, крадькома поспішив ся він до буфету та вихилив кільки чарок одна по одній.

Ще перегін. Пан-отець Сергій почуває себе лекше. Горілка не затлумила розуму, ні про що не забувсь він, ще може виразнїйше чує свою кривду, та намість гнїтючого болю на серцю киплять погорда і зневага до гидливих напастників, а у очах заграли відбласки завзяття.

Тим часом недалеко від його два якихсь добродії завели балачку про духовенство. Сивий, обважнїлий вже на тїлї під вагою лїт, та ще з острим поглядом чорних жвавих очий, пан не мав мабуть згадувати батюшок добром, та неприязно поглядав на Тендїтного, чи не того, що за ради ввічливости, не може висловити ся при йому вільно до полегкости серця.

Довго пан-отець Сергій не чув за своїми думками ні тієї розмови, ні того сердитого погляду, та нарештї учули ся йому одно-два слова, що зачепили його... Він прислухав ся та наближив ся до розмовляючих.

— Ви, пан-отче, з нами не погодитесь, то вам не цїкаво і слухати! — непривітно обізвав ся до його сивий пан.

Та у цю мить Тендїтний ненавидїв духовенство з усієї сили душі і мабуть ще геть дужче, ніж той пан.

— Я?! — зрушеним, повним ненатлости, голосом відказав він. — Я згоден з вами більш, ніж ви самі з собою.

— Но? — поглянув на його той здивовано та неймовірно. — Що-ж тут крити ся! То правда, що духовенство то якесь сьміттє і що-ж там дивного, бо чи-ж можливо, бувши попом, лишити ся чесною людиною!? Хіба прокляті попівські обставини не викурять і з найкращої людини усе, що вона мала доброго?!

Тендїтний казав це так запально, з так щирою завзятістю, що неймовірний пан мимоволї мусїв понятн віри та на диво собі прихиляв ся до незнайомого пан-отця.

— Ви і справдї так розумієте?

— Як же-ж не справдї? — і Сергій Іванович почав малювати хиби пан-отцївського становища і життя.

— Ну, то дайте вашу руку! Зроду не бачив ще такого батюшки... Ви якийсь особливий зпоміж них...

— Той самий! — чи не з плачем вигукнув пан-отець Сергій.

Як то той самий?...

А Тендїтний почав вже оповідати свою останню пригоду з жагою, з посьміхом, наче шукав покаяти ся за свої гріхи. Та поїзд вже знов надходив до стациї і йому треба було виходити.

Довгі непросьвітні днї потягли ся тепер пан-отцеви Сергієви, коли прибув він до дому. Здаєть ся, нїчим не змінило ся життє його. Ті-ж треби, ті-ж служби у церкві, ті-ж щоденні дрібниці, як і вперед, займали найбільшу частину часу, та неначе щось випало, десь поділо ся, що було зверх обовязкового у життю пан-отцївському і те саме було йому окрасою.

Було, коли огиднуть пан-отцеви щоденні уїдливі клопоти, зробить ся важко на серцеви, десь близько є кількось молодих, щирих, розумних людий. Запряже пан-отець конячку і рушає помалу до приятеля, а в приятеля може і ще з'їдуть ся два-три так само приязних людий. Поведеть ся та плине як на крилах розмова, щира хороша розмова, здіймаючи високі почуття, палкі пориванння, широкі як сьвіт, ясні як сонце надії та сподіванки і пізно вже перед сьвітом повертаєть ся пан-отець до дому, змивши з наболїлої душі мляві почуття, а з ними заздрі залась, поклики лютости, зневіря у правдї, — усе, що залазить та вкоріняєть ся у нїй серед блїдої тиші самотних днїв.

А зараз нема і слїду того товариства, — хто стишив ся, знищив ся духом та затаїв ся у свій куточок, хто, от як Невтїшний, укинув ся у запекле піяцтво, у карти, у розпусту з самим лише проклоном та лайкою і на устах та й на думцї, нестотно чуючи задоволенне пімсти, викоріняючи з себе усе людське; були навіть ті, що й зрадили. Напрям громади змінив ся за хвилю як мрія і хижі верстви суспільности, що досї таїли ся притаївшись, зараз в голос здіймали на глум сьвятощі ідеалів.

Важко було Тендїтному зносити се нове життє. Уперті мрії його не хотїли, чи не могли, змінити ся і попереду остро до кривавого болю, де далї не так вже виразно, та тяжко як неперестанна болїсть, душив його брак того простору та волї, що, марило ся йому, повинні робити ся все ширші та ширші. Та без надії, без поради, без любої праці, се-б то без жадної моральної втїхи, він почав нудити ся, знищувати ся духом, осоружувати ся як власним господарством, що спустив все потроху на наймита, так і обовязковими роботами. Навіть читанне, що любив він колись, не цїкавило його більше. Він примушував себе сидїти над книгою, а думки плутали ся десь далеко все біля тієї-ж ваги. Щоб збути ся самотної нудьги, під оманою лїкаря частїйше і частїйше почав Сергій Іванович заходити до їх компанії, що піячила та бавила ся картами; почали завертати і до Тендїтного і потягло ся щоденне граннє та гультайство.

А тим часом і домові справи пан-отця не вели ся гаразд. Вексель, що мусїв він дати на хабар, здирські на йому проценти та збутки на офіри у епархію, щоб ними виявити своє піклуванне за церкву, яких через славу небезпечного не міг він обминути, як обминали їх иньші пан-отцї, лягали на кошт Тендїтного великим тягаром.

В додаток починка не минала ся, батюшки щось зненавиділи його і від часу до часу у епархії вирінали на його доноси. Правда, секретарська порука не повинна була бути марною і з доносів тих не робило ся нїчого шкодливого задля Тендїтного, та нарештї і секретареви обридло обороняти так за дурно, він почав вимагати подяки і її вже нїяк було обминути.

Помалу неможливість інакше визволитись примусила пан-отця Сергія приймати дарунки, що намагали ся з ними заможнїйші парафіяни на знак шани своєї до пан-отця; звикши до сього та замотавшись ще гірше, він почав вже сподівати ся, радїти, — часом, хоч і над силу, хоч не сам, а через наймита, нагадувати за них людям.

— Це вже і наш піп перешився на попівський кшталт, — балакали люди, що, як звичайно люди, суворо судять з погляду власної тільки користи. І дарма, що Сергій Іванович сам часто ганьбив і судив себе, а важкою незаробленою образою здавали ся йому ці пересуди, здіймаючи вороже почуттє до людий. Провини пан-отців, що сам він судив давнїйше, здавали ся йому під впливом образливости не так вже тяжкі,

а непошана батюшок громадою — незаробленою кривдою; відтак, не помічаючи як, почав він спочувати тим, на кого давнїйш озброював ся, погляди і спочуття його змішали ся, похитнулись, життє стало ще гірше неосяяне, мляве, непросьвітне і потреба губити розум у забуттю за горілкою та картами зробила ся необхідною.

— А ну-ж бо моєму попови шлях! — промовив фельшер, пригинаючись до столу та з боязкою непевністю слїдуючи, чи не вбють його дзвінкового короля, щó був на той час козирний, а він пустив його на різнко першою картою.

— Овва! луснемо і попа, щоб не совав ся! з особистим задоволенєм ляпнув короля зверху тузом.

— Чи тож так? — бідкав ся з жалем фельшер. — Не вже бо ви батюшку?...

— А хай-но не прискає! бо і не виприсне... а то з попівським замахом...

— Що? — зненацька спитав ображено Тендїтний, щó сидїв досї мовчки.

— Пнеть ся вище себе стрибнути, — різнув, скінчаючи недоказане, лїкар, уперто та дражливо дивлячись на пан-отця.

— Що я вам за сьміховище? Що вам батюшки на глум дали ся? — сердито гукав Тендїтний, кидаючи на стіл свої карти.

— Бач, не подобаєть ся! — шпигнув суворо Невтїшний.

— А чого-ж вязнеш, коли тебе не чіпають?

— Бо і нема за віщо...

— А батюшок за що?

— Бо дуже пиндючать ся і ти вкупі з ними.

— Дурника строїш!...

— Дурника не дурника, а я не надимаю ся, шани і поклонів собі не вимагаю, живу який є, а попи дїла не роблять, людий дурять, пишнорками поробили ся, та ще вдяки бач замануло ся!... Знаєш, яка шпигунови честь?...

— Я не шпигун!

— То ти ще і не справжнїй піп. Та хай тобі цур! не прискай, що лаюсь; лаюсь, бо заробили. Бери краще карти та грай, справдї ти кращий був, поки менче попом відносило...

А тим часом Тендїтному почало вже згадувати ся багато такого за пан-отцїв, що і, справдї, ніяк було ображати ся на приятеля і, мовчки нахнюпившись, знов узяв він свої карти.

— А от за згоду! — налив лїкар по чарцї. — Кк!... — пече гемонський рум, аж лоскоче, — казав він, роздаючи карти.

Аж се у дворищі щось загуло та задеренчало; приятелї глянули у вікно і перед ними з'явила ся у повній красї балаґула пан-отця Макара, щó, надсилу повертаючись у тїсному дворищі Сергія Івановича, простувала до ґанку. Довгому Калитчиному повозу і справдї не так легко було повертати ся у тїсноті, а надто розполохані курки заметляли ся поперед самих коний, конї схарапудили ся та оступаючись, зачали смикати ся кожна у ростїч, аж сам пан-отець Макар завважив потрібним власноручно допомогти машталїрови і вдвох вони на чотири руки грали віжками, ще гірше плутаючи розуміннє коням.

— Бач „ковчегь, аки Ноевъ“, се до тебе хтось від колїна левітова, — завважив Невтїшний, поки Тендїтний, помітивши незнаємого пан-отця і знепокоєний, що його побачуть за картами, хапав ся ховати їх та відсунути стілець до зеркала.

— Ти думаєш він не грає? Не сьвятий! — спиняв лїкар.

— Та хай йому усячина... може і грає, та щоб не довів! — клопотав ся Тендїтний.

— До начальства?...

— Еге!

— Так, так; він з почесного кодла!...

А тим часом, переваживши всї перешкоди, Калитка доправив вже свою балаґулу до ґанку і знов та знов почали вилазити з неї Калитченки.

— Бач „умножи ся, аки пѣсокъ морскій“, — робив свої уваги лїкар, поглядаючи у вікно. — А попівна нїчого і ніжка маленька, — завважив він далї, придивляючись на попівен, як злазили вони з високого повозу, — тільки на що бо ті домороблені та такі червоні панчохи?

Заханавшись пан-отець Сергій ще не скінчив свого порядкування, а низка Калиток з пан-отцем Макаром попереду вже увійшла у хату. Калитівни, улучивши між так великий гурт паничів, мерщій подали ся чепурити ся у дальші хати, враз і від турбациї і задля краси витягуючи на ходї шиї, похитуючи головками та вихиляючись усїм тїлом. Там на самотинї виряджаючись зняли вони чималий гамір, спорячись за красу кожного з гостий Тендїтного, — але-ж у салї Сергія Івановича не так мабуть зацїкавили ся панночками, бо небавом знявсь там такий бешкет, що панночки приневолили ся самі собі нудьгувати увесь вечір, не виходячи до веселої компанії.

Сам Калитка, ще витаючись, оглядав вже оселю нового знайомця і досьвідне око його не минуло неуважно ні жадну дрібницю. Помітив Калитка і гармідер у хатї, і недоглядне вбраннє гостий і щітку від карт, що забувсь приховати Тендїтний, не схоронив ся від пан-отця Макара і наче провинуваченний вигляд господаря, та з усїх цїх маленьких прикмет не гаячись робив меткий Калитчин розум уваги про вдачу господаря та звичай господи. За карти не обсуджував Тендїтного Калитка, що йому по тім? та й не бачив він раціï, через що-б обминати батюшкам такої безневинної втїхи, так і не зацїкавив ся ними, бо думка, що можна програти — на віки відвертала його від карт. За те-ж ще з порога вже пильно придивлявсь він на закуску, що помітив у дальшому кутку. Та щось і здалеку видко було, що злаштована вона не про їжу, а про чарку і, що людинї як треба, не з таких піджиганих як гостї Тендїтного хвертиків, то нема чим і визволити ся. Це могло-б зовсїм знепокоїти пан-отця Макара, бо хоч і чарка має вагу, так же і страва річ не остання, як би пригнїчений та нашороханий вигляд Тендїтного не заспокоїв Калитку над усе. Уваживши бо на його, Калитка зразу почув себе звільна і залюбки та й ладнав ся повернути, як схоче господаря а з ним вкупі певно і його закуску.

А, коли Сергій Іванович попрохав Калитку до столу, він, ковтнувши путященку чарку та трохи помотавши віделкою, мов шукаючи, чим би посолонцювати,*) не покрив ся з своїми бажаннями.

— От коли-б ковбаси до речі та ще буханцї, або може яєшня! — промовив він завіряюче.

І зробивши таку увагу та напосївши тим часом на чарки та на страву, щó трапила ся, спокійно вже ждав на господаря, поки той, мов провинуватившись, хапав ся задовольнити гостя.

Унесли перегодом і ковбаси і яєшню, знайшли і млинцїв і вареників, а чергова заплутавшись не виходила з кола гостий пан-отця Сергія.

Калитка розжеврів ся на виду, волоссє йому розкуйовдило ся, зачервонїлий ніс вилискував ся, а по виду як зайчики з весняних промінників бігав задоволений осьміх. Пан-отець щось дрібно та весело оповідав лїкареви, щó навпаки любив працю над слово, та усе наточував чарочки, приказуючи до кожної: „Чарка та шматок — пара на зразок“ і „Без чарки шмат — дурневи брат“ і т. и.

Помалу компанїя почала розбивати ся на два окремні гурточки: товариства поважнїйшого та молодшого. Більші бо сини пан-отця Макара, хоч і мали вже право пити перед батьковим очима, та задля звичайности обминали ще поважну батькову компанїю. То й, облишивши батькови, лїкареви та Тендїтному стіл з закусками, самі обволодали вкупі з фельшером та вчителем столиком, щó під зеркалом, витягли його насеред хати. Що-ж до Наумчика, хоч не було ще гаразд відомо, чи належать ся йому вільности більших братів, та, утасовавшись між товариство, він поза спинами його виразно доводив, що давня бурсацька слава полягти ще не повинна, а сили в молодих юнаків ще не позбавили ся. Заспокоєне з цього боку товариство почувало себе досить весело і реготало ся, збиваючи Наумчика ще та ще попитати сили; і, не відмагаючись того спитку, здержував його Наумчик досить з поспіхом.

---

*) Посолонцювати = за'сти чимсь солоним.

— Ну, та батька не перепє, — моргнув фельшер на другий стіл, де знаємий за свою на горілку лютість лїкар, здавалось, починав умлївати у боротьбі з пан-отцем Калиткою. Більші Калитченки, зацікавлені тим питанням, вивіряюче поглянули двічі на батька і на брата, та жаден з них не давав ще приводу до зневіря; але-ж, як за батька була дуже давня слава, той більший з братів завважив рішуче.

— Нї... батька не подужає...

— Ти почім знаєш? — образився Наумчик. — Їм може так і не спило ся, як в нас пють... Сип у чарки, зараз аршин випю...

— Як то аршин?

— Ти і не чув? А ще у присудцї шиєть ся! Чиє-б гарчало, а чиє-б мовчало. Сип швидче, коли кажуть, хай посуд не гуляє!

І Наумчик, наставивши чарок у ряд завдовшки аршин, заходив ся хилити чарку за чаркою.

— Ха, ха, ха, ну і штукар! — реготало ся товариство. А біля другого стола зайшло вже на „ти".

— Та ти менї, лїкарю, голови не мороч, кажи просто, чого до батюшок уїдаєш ся, чим ми тобі поперек стали? — гукав Калитка.

Та на сей раз йому не впало ся діждати відповіді, бо ззаду молодне́ча реготала ся так дуже, що пан-отець Макар повинен був обернути ся, а обернувшись аж очима залупав, взоривши молодецьке поранє Наумчикове. По хвилинї за́думу завважив старий потрібним не лишити сина без поради і наказу; відтак подавсь, хоч хитаючись, до байдужої молодне́чі.

— Сема! — гукав, аж пригинаючись з реготу, фельшер.

— Ну-ну! Ну і гріє! — гукали другі.

Аж ось рука пан-отця Макара, просунувшись поміж гурт, припинила за плече руку Наумчикову, що́ простяглась вже була на осьму чарку.

— А ледащо! — бубонїв голос пан-отця Макара: — вчити ся дурень, а до горілки то й прибрав розуму...

Вид Наумчика засмикав ся і захолов, губи втягли ся і склепили ся, а очи, мов вилинявши з ляку, як прикипіли до батька, непорушно дивлячись на його.

Страх в ячмени в Березници королївській.

[Фотоґр. Фр. Ржегорж].

А старий Калитка, почавши так бучно і досить вже задоволений з досягнутого вражіння, не мав більше охоти турбовати ся з так незначної оказиї. Відтак, переступаючи раз-по-раз з одної ноги на другу, бо жадна не хотїла тримати його самотужки, а стати враз на обидві він нїяк не владнав ся, пан-отець Макар провадив не сердячись, а лише докладно.

— Бач сину, що-ж се ти робиш? Чи здаєть ся тобі, що придбаєш собі піяцтвом долї, чи зробиш тим втїху батькови і матері, чи заробиш від людий пошани? Так нї-ж, синку, бо з піяцтва нїколи не буде добра: обсядуть тебе нїкчемні приятельства, обшарпають вони тебе, споживляючись твоїм коштом, не придбаєш ти за ними нїчого у віки, та ще прогайнуєш і батькові труди, та й зробиш ся обідранцем та сьміховищем, бо усї візьмуть тебе на глум та взивати муть пянюгою. А через тебе і менї буде великий сором, бо кожне-ж казати ме: „От пан-отець Макар Калитка і добра людина, а дурень був, бо не навчив сина брати з себе привід і не довів його до ума".

Скінчивши так сю поважну рацию, пан-отець Макар посварив ся на сина пучкою і, повертаючись знов до закуски, чогось трохи поточив ся.

— Чули, як я йому вичитав... хоч кого пройму! — з задоволеною ухмілкою обізвавсь він до лїкаря.

— Ну, не дуже то, — визьвірив ся той, що за кільки хвилин почував знов звичайну дражливість.

Це знов неприємно вразило пан-отця Макара, та ще спиняючи себе, промовив він лагідно:

— Ну, та й погана оця в тебе звичка усе лаяти ся.

З свого боку і пан-отець Сергій, дарма, що йому Калитка не вподобав ся, що при йому і нїяково і непривітно і навіть чи й небезпечно почував себе сам Тендїтний, мислив, що приятель поводить ся з гостем таки незвичайно. Відтак захапавсь він утишити сварку, що́ могла розпочати ся і, як у сїй справі покладав найбільшу надію на чарку, то й захапав ся з припрохою:

— Ну, і чого ви, чого бо ви? — аж благав він. — Випємо краще!

З боку Тендїтного це було великою саможертвою, бо досї задля звичайности не залишаючись з чаркою позаду гостий, він яко слабійший перехопив через край і не те не добирав вже смаку у горілцї, а просто йому відвертало.

Коли-ж Калитка, звернувши увагу на господарську припроху, поналивав чарки, довго та з жахом поглядав на свою пан-отець Сергій, поки зважився ковтнути. Та це була на той день вже і остання чарка Тендїтному, голова зсунула ся йому на руки, потім на стіл; потім господар нестямно підвівсь, посунув ся якось до канапки та розкинувсь на нїй.

— О! вже одного дуба втято під корінь! — оголосив фельшер.

— Який там дуб! Берестина гнила, — хизуючись глузував Наумчик.

— А ти таки, лїкарю, даремно не їмеш менї віри. Істинно тобі кажу, слово в мене остре і пекуче — аби схотїв, хоч кого зворушу. Які вже наші мужики запеклі, а й тих часом улещую!

— Щоб тобі книші зносили...

— Нї, чого се ти дурно порочиш?! Ти вперед розбери.

— Та хай тобі цур! хай в тебе слово і остре як перець і солодке як мід, що менї?

— От тобі і що: я народ на добре навчаю.

— Тобі гроші зносити!

— Я йому сьвяте слово показую.

— Дуриш ти народ от що!

— І тобі без мене йти між них, як між звіря; не вдержати ся-б, — з'їли-б.

— Зась тобі, попе, сам ти є звір, а не люди! І де-б ти Божому слову навчав, коли і сам слїпий?

— От тобі і на!

— А що є Тройця?

— Тройця — єдиносушна і нероздїльна...

— А далї що?

— Та ну, не збивай!

— А далї нї тпру, нї ну! завчив як сорока: середини без початку не скажеш. Божого слова ти, попе, не знаєш.

— Балакай!

— А який заповіт Божий?

— Возлюби Бога.

— А ще?

— Ну, та ще й ближнього.

— А ти-ж його возлюбив?

— А то як же?

— Кишеню ти його возлюбив!

— Що ти менї кишеню у очах довбаєш?

— А от ти казав, що людий Божому слову навчаєш?

— Казав.

— А навчаєш ти їх постувати?

— А вже-ж.

— А сам пости додержуєш?
— А... певно.
— З горілкою?
— Тьху!
— Нї, ще не тьху — а часом і з скороминкою.
— Відчепись!
— Та ще навчаєш ти їх, щоб у церкві поважно вели ся, а сам з дяком у вівтарі за чуба водите ся.
— А ти?...
— Ще не все, потривай! Вчиш ти людий, щоб на чуже не зорили, а сам оком попівським нишпориш де що-б видерти.
— То з голоду попам треба пухнути? Так? на тебе...
— Не бійсь, не попухнеш! А хвали ся: ось ти вік ізжив, вік головою викрутив, а про віщо? — Про гроші. То й кажу тобі, попе: Божого слова ти не знав, та воно тобі і байдуже, а завчив ти слова старшинства попівського та за жменю пятаків і морочиш люд цілий вік!...

Калитка увесь зачервонівсь та аж тїпав ся. Слово нїяк не поспішало ся з серця на відповідь.

— Ач вчителї хороші! — дратував лїкар.
— А ви хороші?

Це несподіване питанне вдарило лїкаря. Він сам обернув ся на себе. За мить поминули у голові обривчасті згадки з власного життя, примушуючи червонїти з сорому.

— Що ми? — несьміливо спитав лїкар.
— Бач і не знає! Ти на нас, — тривай і я на тебе, — визьвірив ся тепер і Калитка. — От ти нам очи людьми печеш, а ти що людям робиш? Лїчиш? Брешеш — не лїчиш, пєш та у карти граєш, та як недужий прийде, з хати женеш.
— Нїко́ли...
— Ну, то чортом дивиш ся, злякаєш однаково, — хоч до баби переполох виливати йди після тебе; а як би тобі грішми у носї крутило, гляди-б і помякшав. А то ти на людий пльотки зводиш та свої думки скрізь злючі сїєш, а усього з тебе й є, що ти скоробрішка!

Де далї докори Калитки, повертаючи сумлїннє лїкаря на власне житте, пригнїчували його все глибше та глибше. Смутні важкі турботи носїли його. Де й поділа ся його завзятість, його дражливість, його злість на людий! Пекучою тугою геть далеко важчою, повстали перед ним власні гріхи, і усї думки, усї почуття, уся сила незадоволення обернули ся на себе. Покірливо слухав він пан-отцївські докори, прикладаючи у душі сам собі геть гірші.

А пан-отець налягав та налягав. Каже, каже, налле чарку горілки, ковтне не заїдаючи та знов напосяде.

— Що-ж зробимо ми, коли усї наші заміри, усї наші надії, усе чому ми вірили, чим хотїли працювати, все загнане, заборонене, зацьковане, зганьбоване?! Що можемо ми робити без волї, без сьвітла зверху — розігнані, як кущ горобців? Ми винні, страшенно винні, — та о скільки-ж більша провина тих, що́ призвели нас на це, хто попсував кращий сьвіт нашої душі, а може і кращий сьвіт нашого краю! Що їм треба було? Власної користи, сили, могутности, — а нам треба було лише правди та волї! Їх сила, вони подужали! За наші змагання, за наші сьвяті поривання, вони відібрали в нас ще нашу честь. Так будь вони прокляті і за нас і за ввесь люд і за край! — стогоном вихопило ся нарештї з самої глибшої душі лїкаря.

— Розкис! — презиркувато хряпнув губами Калитка і, махнувши рукою на лїкаря, подав ся до більше трямкої*) компанії молоднечі.

Но хатї поснували ся кубла диму, сьвічки пообпливали і миготять жовтим, слїпим сяйвом догоряючи; долівка вся всипана недопалками циґарок, скатїрки замочені та заяложені позбивали ся на бік. Перші рожеві сутїнї ранку осьвічують крізь вікна змарнїлі, поблїдлі та потом мов вмазані види гостий. Лїкар схилившись на стіл, тремтить нервово від важких думок. Молодецька компанія з пан-отцем Калиткою по середині витинає пісні і теревенї.

Пан-отець Сергій розкидав ся на канапці. Волосе йому збило ся на бік, високий та чистий лоб весь розкритий, на виду грає привітна ухмілка. Якийсь гарний веселий сон малює йому привітні малюнки. Бачить він себе молодим, веселим, щасливим. Бачить гурток молодого товариства, чує поклик до сьвятого дїла і всї вони линуть туди, кудись, де гарно, де щасно і всї вони щиро працюють.

— А ну, хлопцї, утнїть веселої, хай всячина тим розумникам!
— Наплїв: сили, надії, сподіванки.
— Зломлені сили.
— Сплячі сили!...

Хтось завів „Селезня".

— А ну!

Пан-отець Макар, ухопивши у руки заполи підрясника, утинає серед кола козака, аж гуло...

— А ну, розступіть ся!

Брязнула чарка, падаючи з столу, що похопились відсунути на край.

Вчитель пішов колесом з краю в край хати.

— Ну, хлопцї, ще хто?

— А ось тривайте, розбуркаємо сплячу силу, — гукнув фельшер, регочучись та, підбігши до сплячого Тендїтного, настромив йому на лоба здоровенного дурацького шлика, що зкрутив з паперу.

— Геть звідси! — загуло з страшенною лютістю перехоплене у горлї. — Геть! — і здоровий лїкарів кулак торохнув по столї. Щоб духу тут поганого вашого не було, волоцюги, безпутники! Знущати ся, з чого? Чи розумієте? З сьвятих пориваннїв, з нещасної долї, з того, що в нас хоч колись була крихта правди. Як би її не було нїколи, ви були-б нам приятелї. Геть же! Ще вистачить сили в сплячих побити ваші погані пики! Хай на краще і зламані, а це ще зможемо! — і, високо знявши над головою пляшку зпід пива, схопив ся лїкар з покривленими та тремтячими губами, з блїдим видом, з гарячими від гнїву очима.

Рожевий промінь, вдаривши у віконицю, осяяв спорожнїлу хату та перелякану купку людий, що́ стиснула ся на дверях тїкаючи. Позад усїх пан-отець Макар, що́ забарив ся заплутавшись у поли підрясника, репетує тїкаючи:

— Протестуюсь!

— Ха, ха, ха! — з істеричним реготом поточив ся лїкар змарнїлий, зіслаблий на ослонець, і довго ще чути було його нервове хлипанне серед спорожнїлої хати.

[Далї буде].

*) Трямкий = витрівалий, той, що́ може багато витримати.

З БАЙОК ПІЄРА ЛЯШАМБОДЇ.

Переклад В. Самійленка.

IV.

Дим від кадила й дим із кузнї.

У церкві піп кадив; геть-геть полинув дим
І десь із другим чорним димом стрів ся,
Що з кузнї йшов клубком густим.
„Чого до мене примостив ся!
До Бога лину я, ти-ж геть собі лети,
Сьвятинї не брудни!" — кадильний дим гукає.
Але знад хмар такі слова вчуває:
„Змішайтесь разом, як брати,
Ти, диме з працї, й ти з кадила,
Бо праця Богови, як і молитва, мила.

V.

Метелик і капуста.

Легенький як вітрець метелик над квітками
Літав, сїдав то на красолю, то на мак.
Капуста, що́ колись своїми пелюстками
Його живила, каже так:
„Прилинь до мене, сядь, хоч на одну хвилину,
Мій сину...“
— Пху! Не видав твого дурного качана,
Капусто навісна! —
Сказало панинѧ летюче:
Ти бачиш убраннѧ блескуче —
Його я понесу в рясний садок,
До гарних, до пахущих квіточо́к.
Йому на цюю горду мову
Капуста каже знову:
„Згадай, мій сину, ти тодї не величавсь,
Як був ти гу́сеню, та мною годувавсь.
Але таких як ти на сьвітї є доволї,
Що́ в кращій долї
Забули рід і хати відреклись,
Що годувала їх колись.

Сьвітові байки в сьпівах Степана Руданського.

V. БОГ НА ЗЕМЛЇ.

[Далї.]

VI.

Ой на річцї, на Ординї
Тече вода гожа,
І приходить над ту річку
З Сином Матїр[1]) Божа.
І ангели прилетїли,
Сьвічі засьвітили,
Засьвітили свої сьвічі,
Воду осьвятили.
І сьвятая й помішная
Ордань ціла стала,
І в Ординї Матїр[1]) Божа
Сина іскупала.
Іскупала як дитину,
В пелюшки повила
І у яслах, у вертепі,
Спати положила.
І колише Мати Сина,
І сама дрімає,
Аж до неї тихо з неба
Ангел прилїтає.
„Годї, Мати!“ — став казати,
„Сина колисати:
Казав Гирод[2]) малі дїти
Скрізь позабивати.
„Біжи, Мати, до Єгипту,[3])
Ховай Свого Сина,
Поки Гироду не прийде
Смертная година!“
Мати з Сином на ослятї
В Єгипет ступає, —
Гирод слуги свої злїї
Всюди розсилає.
Слуги ходять і убити
Господа шукають
І, як воду, кров невинну
Всюди проливають.

VII.

І зачали у Рахилї
Дїти побивати.
І зачала бідна Мати
Тяженько ридати.
І, як ріки, сльози ллють сь,
Серце обкипає,
Бідна Мати бє́ть ся в землю,
Бє́ть ся, промовляє:
„Дїти мої, квіти мої,
Молоде колося!
Ой чого-ж вам так без часу
Спа́сти довело ся?!
„Лучче-б я вас, мої дїти,
На сьвіт не родила!
Царю, царю нечестивий
Вбий тя Божа сила!“
Аж тут ангел прилїтає
І почав казати:
„Ой не бий ся так тяженько,
Печальная Мати.
„Ой не бий ся за синами:
Рід твій не погасне
І від дочок стане племя,
Як ті зорі ясне.
„Ой не бий ся за синами:
Бог їх не покине, —
Незабаром і злий Гирод
Злою смертю згине!“
І здихнула ще раз Мати,
Сльози утирає.
А в палацах на постелї
Гирод злий конає.

VIII.

Сконав Гирод з сего сьвіта,
Нїби не бувало;
І в Єгиптї Матїр-Божій[1])
Про те чутко стало.
І зібралась Божа Мати,
Свого Сина взяла.
І у нічку темнесеньку
Гори проходжала.
Проходжала лїса[2]) - гори,
Іде і забулась
І на треблаженне древо
З небачки спіткнулась.
І на древо дитя впало,
Рученьки розклало
І, як мертве, як прибите,
На ньому лежало.
„Ой не дармо же ти, древо,
Треблаженним звалось,
Коли моє дитя любе
На тобі розпиялось!“
Так сказала Божа Мати.
Сина підіймає,
А Син Матері Сьвятії
Стиха промовляє:
„Мати моя, рідня Мати,
Я ще не розпиняв ся,
Знов на руки повернув ся
І живий остав ся.
„Та колись то мене стануть
Роспинати люде,
І умру я в тяжких муках.
Гірко тобі буде!“

IX.[1])

Виріс Господь, охрестив ся,
На Ординї змив ся
І на горі, на Оливній,
З ненькою простив ся.
Взяв апостолів дванайцять
І зачав ходити,
Людий грішних научати
І чуда робити.
Перше всього треба було
Воду запинити.
І задумав Бог по сьвітї
Греблї погатити.[2])
І почав людий збирати,
Звірину і птахів,
Різних гадів, різних жабів,
Риб і черепахів.

---

[1]) В первописї: „Матерь“. — *А. К.*

[2]) Руданський геть усюди пише „Гирод“, а не „Ірод“ і не „Ірод“, та мабуть чи не на всїй Українї так само говорять, і фільольотічно буква *г* тут не лишня [Herodes]. — *А. К.*

[3]) В чорнетцї: „Ягипту“. — *А. К.*

[1]) У Руданського: Матерь-Божі. — *А. К.*

[2]) В первописї: лїса. — *А. К.*

[1]) В чорняку тут іде роздїл про Водохрещі, та автор викинув його мабуть через те, що взяв його в Євангелії, а не з народніх уст. Подамо той роздїл далї. — *А. К.*

[2]) Тут у Руданського невеличка плутанина. Все те, що народ оповідає про те, як Бог ходив по землї, Руданський відносить до Христа. Тим часом не все можна застосувати до Христа. Нема сумніву, що деякі народні оповідання про „Бога на землї“ стосують ся до найперших часів сьвітового будування і, значить ся, до Христа прикладати їх не слїд. Тая картина, яку ми маємо перед собою в цім 9-ім роздїлї, вказує на зовсїм первісну природу: сьвіт очевидячки дошіро сотворено, бо великого порядку в нім іще нема, ріки і море ще хаотично змішують ся і треба ріки позатачувати, багатьох звірів або птахів ще нема [на пр. бусла], а ті, що́ є, не мають іще своєї виразної, різко зазначеної звірячої індівідуальности [от хоч би каня]. Через те випадало би переказ про каню або про бусла [ч. X.] помістити в думу першу, а не в думу пяту, і не випадало-б виводити тут на сцену, коло Бога, апостолів А в тім, не тільки Руданський, а й сам народ часто не вміє точно собі сказати, котрі події мали відбувати ся за сотвореня сьвіту, а котрі — за часів Христових. — *А. К.*

І зібрались всї до Бога,
Стали працювати,
Стали скрізь греблї гатити,
Воду запинати.
Тілько каня не хотїла,
По сьвітї лїтала,
І як звав Бог до роботи —
Богови сказала:
„Не буду я з ставу пити, —
Бог з тою водою!
Прожию я і без того
Дощем та росою!“
І скінчила ся робота.
Скрізь стави настали,
І усї по воду ходять,
Котрі працювали.
Тільки каня приступити
Голосу не має
І жажденная лїтає
Та дощу чекає.

X.

Загатив Бог стави всюди,
Став і гадь збирати,
Став збирати, замовляти
І в мішок складати.
І зібрав Він усї гади,
Які тільки були.
Петро з Павлом приступили,
Кінцї зашморгнули.[1])
І Бог вибрав чоловіка,
Посилає в гори
І мішок той з гори каже
Кинути у море.
— „Не розвязуй лиш, небоже“,
Господь йому каже,
„А то горе тому буде,
Хто його розвяже!“
І поніс той міх на собі
Тай собі гадає:
„А ну, таки подивлю ся!
Хто теє пізнає?“
І зайшов він між горами
Під їден місточок,
Оглянув ся і погнув ся
І гризе шнурочок.
Пук шнурочок! — а із міха
Як підуть гадюки!
І чоловік тілько ахнув
І заломив руки.
Аж надходить тут і Господь
І почав казати:
„Хто розсипав ті гадюки,
Мусить позбирати!“
І крилами стали руки,
Рогом ніс облив ся,
І з цїкавого сїроми
Бусель ізробив ся.

XI.

Ізробив ся з него бусель,
Та все розум має
І, чи добрі, чи злі люди,
Добре розважає.
І подякує, як хоче,
І наробить горя...
Раз весною прилетїли
Буслї ізза моря.
Прилетїли і лїтали,
Місця[2]) добирали
І на клунях двох сусїдів
Гнїзда збудували.
І в їдного добре було,
Нїчого казати:
В него любенько ходили
Буслї коло хати.
А в другого малі хлопцї
З клуні не злїзали,
Горобцїв в гнїздї шукали,
Яйця зачїпали.
І найшов сердитий бусель
До гороху стежку:
В темну нічку принїс з поля
З вогнем головешку.
І до раня, ще досьвіта,
Все вогнем там сїло.
А у доброго сусїди
Було иньше дїло:
Там в ту пору принїс бусель
Калиточку злота...
Оттака то, добрі люди,
З буслами робота![1])

XII.

А тим часом люди стали
Змислу добирати
І усюди коло ставу
Млини будувати.
І на диво збудували:
Воду лиш пускають —
Вода бєть ся об колеса,
Колеса кружляють.
І зубами веретено
Колесо хапає,
Веретено, як на жорнах,
Камінь обертає.
А на верха й кіш готовий.
І вже не жури ся:
Тілько всипав, склади руки
Та муки диви ся.
Вода скрутить, вода змеле,
Вода зшеретує.
Сходьтесь, люди, і мелїте:
Вода не коштує...
Так то, воно, добрі люди,
Та не так ведеть ся,
І за мірою й за грішми
Мельник всюди пнеть ся.
Та тепер іще нїчого:
Хоч мірчух збирають,
Але видно, що ще трохи
Бога в серцї мають.
А з початку, не дай Боже,
Як вони збирали!
Не десяту, як ведеть ся,
А четверту брали.

XIII.

І дочув ся Христос-Господь, —
Думоньку гадає.
Взяв з собою Петра-Павла,
Млини оглядає.
І де прийде, потїшає
Бідную громаду
І мельника[1]) научає,
Дає добру раду.
І задумав їден мельник
Бога налякати,
Щоб не дати свого злого
Млина оглядати.
Лиш не Бога ошукати!
Господь знає теє,
І все наше Господь знає,
Добреє і злеє.
Тілько Господь з Петром-Павлом[2])
Став на міст ступати —
Аж став мельник ізпід мосту
Медвідем ревати.
— „Ревай же ти, чоловіче“, —
Господь йому каже,
„А у млинї замість тебе
Нечистий заляже!“
І той мельник ізмінив ся
І медвідем став ся,
І на задних тілько лапах
Людський знак остав ся.
А в млинї його чортяки
Тютюн собі стелять
І, як північ наступає,
На табаку мелять.

XIV.[3])

Господь ходить в білім сьвитї,
Іде коло ставу,
Аж чоловік на вершинї
Скошує отаву.
І що скосить, — його жінка
Й дїти забирають
І відносять на горбочок,
Буду накривають.
І та буда — незнати-що,
Людям сьміх казати:
Блекотяниї підпори,
Лободяні лати.
— „Що ти робиш?“ — Господь каже:
„Помагайбі, батьку!“
— „А що роблю? Таже бачиш,
Що будую хатку!“
— „Бій ся, Бога, чоловіче!“
Став Господь казати:
„Як ти будеш в сїї хатї
Зиму зимувати??“[4])

---

[1]) В прозаїчних „Оповідках“, що йдуть далї, про Петра та Павла, немає тут згадки. — *А. К.*

[2]) У Руданського це слово раз-у-раз пишеть ся „містя“. — *А. К.*

[1]) Се-б то: „От які істориї приключають ся з буслами!“ Цей зворот, хоч і не зазначений нашими словарями і не вживаний нашою літературною мовою, дуже часто можна почути на Правобережній Українї. Там слово „роботъ“ означає частенько не що иньше, як саме — іменно: „істория“ або „дивна пригода“. Кажуть, на пр.: „була мінї одного разу от яка робота“, се-б то: „трапилась мінї одного разу от яка дивна пригода“, і далї оповідають про такий який-небудь випадок, де робити [працювати] зовсїм і не доводилось. — *А. К.*

[1]) У Руданського часом пишеть ся „мельник“, з мнягким *л*, а часом — „мелник“, з *л* твердим. — *А. К.*

[2]) В чорняку Руданський був написав: „Господь милосердний“, та потім замазав епітет „милосердний“ та й виправив на „з Петром-Павлом“, бо певне міркував, що той епітет буде тут дуже не до ладу. Справдї-бо: Ісус Христос у Руданського, як і в народніх переказах, з'являєть ся зовсїм не милосердним, а грізним, караючим, пімстливим Богом: ми бачимо тут перед собою не Христа наших чотирох євангелій, а вже швидче Христа євангелій апокрифічних, — на пр.: „Євангелия Хоми“ або „Євангелия дитинячого“ [Evangelium Infantiae]. По тих материялах, які опублїкував др Франко, нема вже чого сумнївати ся, що на Україні-Русї Хомине євангеліе було доволї розповсюднене і, очевидячки, полишило свої слїди на народній творчости. Ми й далї ще не раз побачимо в Руданського, що Христос не милує грішників, а карає смертю або хоробою за найменчу провину, і це зовсїм у дусї „Хоминого євангелия“. Зрештою, не треба забувати і впливу старозавітних апокрифів: народ переносить на Христа також риси старозавітного Бога-Сотворителя — *А. К.*

[3]) В чорняку тут уміщено цїлий розділ, який у чистовику проминено. Тема його та сама, що в розд. I, се-б то про гріхи людські. — *А. К.*

[4]) В первописі: „зїму зїмувати“. — *А. К.*

— „Мінї на зиму не треба,
Я і сю покину,
Бо лиш місяць маю жити,
А там і загину!“
— „Як же-ж жінка твоя й дїти?!“
Став Господь питати.
— „А я знаю?? може підуть
До чужої хати!“
І здихнув Господь і каже:
„Недобрії люде!
Не будéте же ви знати,
Коли смерть вам буде!“
І сказав Бог, віддалив ся,
Ходить понад ставом.
І от сонце спочиває,
Смеркне незабавом.

XV.

І тумани розлягли ся;
Закотилось сонце.
І приходить в село Господь
Під їдно віконце.
І поглянув Господь в хату.
В хатї — як годить ся:
Не димить убога скалка,
Каганець блищить ся.
Сам хазяїн кінець стола
Сидить в кармазинї,
А сусїд стоїть бідняка
В сірії свитинї;
Бідний плаче і ридає,
Багач нї словечка:
Межи[1]) ними на ту пору
Вийшла суперечка.
Бо убогий і багатий
Разом поле мали,
Разом його обробляли,
Разом засївали.
І на щастя біднякови
Поле зародило,
А багатому все поле
Кукілем заплило.
І відрік ся багач поля —
Боже, твоя воле! —
Тай і каже: „Котре гарне,
То те моє поле“.
І почалась межи ними
З того суперечка:
Бідний просить, бідний молить,
Багач — нї словечка.
На остаток нїби змякнув
І бідному каже:
„Взавтра нас сам Бог розсудить
І поля покаже!“

XVI.

Вбогий вийшов, а багатий
В опівночку саму
Серед поля убогого
Викопує яму.
І садовить у ту яму
Дитя своє враже
І соломою вкриває
І до нього каже:
„Гляди-ж, — каже, — як спитаю,
Чиє сеє поле,
То ти крикни:[2]) Твоє власне,
А бідного голе!“
А убогий і не знає. —
Рано повставали,
Позбирали всю громаду,
Коло поля стали.
І багатий ізняв шапку
І зачав питати:
„Скажи, Боже: хто тут сїяв?
Вбогий, чи багатий?“
— „Нї, не вбогий, а багатий, —
Хтось відповідає,
А тим часом зміж народу
Господь виступає.
Виступає й багачови
Почав говорити:
„З сего часу син твій буде
Вічне землю рити“.
І сказав усе народу,
І сам віддалив ся.
А народ у яму глянув, —
А там кротик рив ся.

XVII.

Вгамували ся багаті
І не обдирали.
Лиш не сим, то другим люди
Бога прогнївляли.
Було сьвятенько, неділя;
Дзвони задзвонили
І до церкви на молитву
Кождого будили.
І набожні повставали,
Як годить ся вмились,
Надягнули хто що має,
Богу помолились —
І на утренї стояли
В церковцї сьвятії...
Та не так-то воно було
В їдній хатї злії:
І там рано позбуджались,
Та роботу мають:
Їдні — закришку щипають,
Ті — дрова рубають;
Господиня їсти варить;
А господар хати,
Ще до служби поєбідав
Тай пішов орати.
І оре він серед поля,
На воли гукає,
Аж Господь іде до него,
Йому розважає:
„Що ти робиш, чоловіче?!
Неділенька, сьвято!“
— „Таких сьвят“, — плугатор каже,
„Є в року багато!“
І скарав його Син Божий
Карою своєю:
Плуг, плугатор і погонич
Щезли під землею.

[Далї буе].

[1]) В первописї скрізь: „межі“. — *А. К.*

[2]) В рукописї: „крикне“. Таких випадків, що ненаголошене *е* замінюєть ся буквою *и* і навпаки, в Руданського дуже багато, і я вже про це згадував вище. Але нїм разом приклад дуже цїкавий, бо через те нїчим не відріжнюють ся способи приказовий і висказовий. — *А. К.*

Марія Стуарт.

Траґедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шілєр*.

З нїмецької мови перевершував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Далї.]

Шестий вихід.

Ті, шó й перш. Лєйчестер.

Лєйчестер

(силоміць відчиняє двері і входить по владарському).

Де той, хто сьміє боронить менї
До королеви увійти моєї?

Єлизавета.

Як сьміете?!...

Лєйчестер.

Мене спинять! Коли
Тут Борлєйф може бути, то і я!

Борлєйф.

Занадто ви вже сьміливі, мільорде,
Що без дозволу увійшли сюди.

Лєйчестер.

А ви занадто незвичайні, льорде,
Що сьміете тут говорити ви?
Дозвіл ще? Що? Немає тут нїкого,
Хто ґрафови Лєйчестерови міг би
Заборонять, чи дозволяти! (Наближаючись покірно до Єлизавети). З уст
Моєї королеви хочу я...

Єлизавета (не дивлячись на його).
З перед очий моїх, нїкчемний, геть!

Лєйчестер.

Не добрую мою Єлизавету,
А льорда, ворога мого, я чую
В словах цих неприхильних. До моєї
Вдаюсь Єлизавети. Ти його
Тут слухала, — послухай же мене.

Єлизавета.

Кажи, гидкий! Побільш своє злочинство, — Скажи, що не робив його!

Лєйчестер.

Нехай
Перш вийде докучний оцей. (До Борлєйфа) Ідіть!

На те не треба сьвідка, що я маю
Моїй казати королеві! Йдіть!

Єлизавета (до Борлєйфа).

Зостаньтесь! Я велю.

Лєйчестер.

Навіщо третій
Між нас? У мене діло до моєї
Державиці, коханої без міри,
І мій уряд дає менї права...
Стою на тім, щоб льорд пішов ізвідси.

Єлизавета.

Як личить вам горда ся мова!

Лєйчестер.

Личить!
Бо я вщасливлений від тебе єсть,
Бо я з твоєї ласки єсть піднятий
Найвище і над його й над усіх!
Мене таким твоє зробило серце,
А що дало коханнє — присягаюсь —
Те до загину боронити буду!
Хай вийде він і за хвилину ти
Мене вже зрозумієш.

Єлизавета.

Ви даремне
Надіїтесь тепер мене влестити.

Лєйчестер.

Хай улеща базїкати охочий!
До твóго серця буде річ моя!
І на́ що зважись я, — на ласку певний
Твою, — те виправдаю перед серцем
Твоїм. Я иньшого не знаю суду,
Опріч твойого серця.

Єлизавета.

Безсоромний!
Воно-ж тебе найперш осудить. Льорде,
Листа ви покажіть йому.

Борлєйф.

Ось він.

Лєйчестер
(ні трохи не збентежившись скидає очима на лист).

Маріїне писаннє.

Єлизавета.

Прочитай
І занімій!

Лєйчестер
(прочитавши, спокійно каже):

Не можна-ж осудити, сподіваюсь
За те, що тільки так воно здаєть ся.

Єлизавета.

Скажи, що не зсилав ся з Стуарт ниш-
Її не брав портрета і не давав [ком,
На волю їй надії.

Лєйчестер.

Був би винний,
То легко сьвідченнє вороже збив би,
Але з сумлїннєм чистим признаюсь,
Що Стуарт правду пише.

Єлизавета.

Нещасливий,
Чого-ж іще?

Борлєйф.

Сам осудив себе.

Єлизавета.

Геть, зраднику, з перед очий! У Товер!

Лєйчестер.

Не зрадник я! Хай помилився, сховав-
Від тебе вчинок сей, але-ж мету [ши
Я добру мав: щоб про її заміри
Довідатись і знищити її.

Єлизавета.

Нїкчемне виправлянне!

Борлєйф.

Як, мільорде,
Ви думаєте...

Лєйчестер.

Сьміливе се діло
Почав я — знаю се. Ґраф Лєйстер тіль-
І міг на його зважити ся тут. [ки
Як Стуарт я ненавиджу — всї знають,
Уряд високий мій і віра та,
Що королева вшанувала нею
Мене, — була-б повинна всї підзори
Вбивати, — може бо людина та,
Що над всїма́ її ти піднесла,
Іти шляхо́м своїм окремим сьмілим,
Повинність відбуваючи свою.

Борлєйф.

Коли ви добрії заміри мали, —
На віщо-ж ви ховались?

Лєйчестер.

Ви, мільорде,
Ще не зробивши хвалитесь і скрізь
Про себе дзвоните. Це звичай в а ш.
А мій — не той. Зроблю, — тоді кажу́.

Борлєйф.

Кажіть тепер, бо мусите казати.

Лєйчестер
(згорда та зневажливо дивить ся на його).

Пишаєтесь чудовим ділом ви:
Обратували королеву й зраду
Знайшли! Все знаєте ви, вам здаєть ся, —
Нїщо не може утекти від ваших
Очий бачу́чих — бідний ви хвалько́!
Та от хоч пильні ви, — Марія Сту́арт,
Була-б, як би не я, на волї сю́ ніч.

Борлєйф.

Як? ви?...

Лєйчестер.

Еге, я, льорде! Королева
На Мортімера звірившись, йому
Свої таємницї сказала, навіть
Дала наказ крівавий про Марію,
Що зрікся його з огидою Павлєт.
Хіба-ж не так? — скажіть!
(Королева та Борлєйф дивлять ся одне на одного збентежені).

Борлєйф.

Як ви могли
Про се довідатись?

Лєйчестер.

Хіба-ж не так?
Ну, де-ж тоді були, мільорде, ваші
Всї тисячу очий, що́ не змогли
Побачить, як дурив вас Мортімер?
Що лютий був папіст, прийшов від Ґізів,
Марії щирий друг, завзятий мрійник,
Хотїв Марію вирвати з неволї
І вбити королеву?

Єлизавета
(здивувавши ся страшенно).

Мортімер?!

Лєйчестер.

Його до мене Сту́арт посилала,
І так я міг дізнать його заміри.
Сьогодня вирвать мусїли її
З темниці, — сам менї признав ся зараз.
Звелїв його вхопити я, а він
Ратунку не знаходячи і вздрівши,
Що упіймавсь і згинула вся справа,
Убив себе!

Єлизавета.

Нечувано мене
Одурено! Сей Мортімер!...

Борлєйф.

І зараз
Зробилось це, як я від вас пішов?

Лєйчестер.

Сам задля себе мушу я жалїти,
Що він умер, бо сьвідченнє його,
Коли-б живий лишив ся, — до остáнку
Повинно виправдить мене було.
Тим судови його до рук віддав,
І найстрійший суд повинен був би
Мою невинність перед сьвітом всїм
Оборонити.

Борлєйф.

Кажете, що сам
Себе убив? Він сам? Чи ви його?

Лєйчестер.

Підзор ганебний! Хай спитають варту,
Що їй його забрати я звелїв!
(Іде до дверий і гукає. Входить офіцер вартовий).
Її величности ви доповісти
Повинні, як той Мортімер умер.

Офіцер.

В передпокою я стояв на вартї,
Як двері відчинив мільорд і враз
Звелїв його за зраду ісхопити.
Посатанївши той, — здобув кинджал
І кленучи без міри королеву,
Встромив його собі у груди, — ми
Спинить не встигли, — він умер.

Лєйчестер.

Гаразд!
Ідіть. Цього вже досить королеві.
(Офіцер виходить).

Єлизавета.

Якая безлїч тут злочинств гидких!

Лєйчестер.

Хто-ж ратував тебе? Льорд Борлєйф се?
Чи знав про небезпечність він? Чи він
Її від тебе відвернув? Нї Лєйстер
Був оборонцем — янголом тобі.

Борлєйф.

Так, ґрафе, вчасно задля вас умер
Сей Мортімер.

Єлизавета.

Не знаю, що й казати.
І вірю вам, і знову я не вірю!
То винні здаєтесь менї, то нї.
Яка-ж ненáвидна менї вона,
Ота, що через неї так я мучусь!

Лейчестер.

Умерти мусить! Сам на те я голос
Даю. Я не виконувати радив
Тобі той присуд, поки знов чия
Рука за неї зніметь ся. Зробилось, —
Тепер я сам обстоюю за тим,
Щоб виконати прúсуд той негайно.

Борлейф.

І ви се радите так? Ви?

Лейчестер.

Хоча
І важко за надмірне взятись, — бачу,
Що без крівавої цієї жертви
Добра не буде нашій королеві.
Тим раджу я тепер приготувати
Наказ вести її на страту зараз.

Борлейф (до королеви).

Коли мільорд так вірно й чесно дума,
То хай же він і виконає присуд.

Лейчестер.

Я?

Борлейф.

Ви! Не виправились ви іще
Найкраще-ж се ви можете зробити,
Коли ви тій, що, кажуть, ви кохали
Зрубаєте їй голову самі.

Елизавета
(дивлячись на Лейчестера).

Порада гарна. Хай же й буде так!

Лейчестер.

Хоч мусів би мене мій ранґ високий
І визволяти від такого діла,
Що тільки Бóрлейфам усяким личить,
Хоч хто стоїть так близько до престо-
Не мусів би нещастя учиняти, — [лу, —
Але щоб щирість виявить свою,
Щоб догодити королевій, я
Зрікаю ся високих привілеїв, —
Приймаю сю зненáвисну повинність.

Елизавета.

Ділити ме її льорд Борлейф з вами.
(До Борлейфа).
Хай зараз же готують той наказ!
(Борлейф виходить. Чути галас із на двору).

Семий вихід.

Ті, що й попереду. Ґраф Кент.

Елизавета.

Що стало ся, мільорде Кенте? Що
Мій Льондон стурбувало?

Кент.

Королево,
Народ облíг палац: тебе уздріти
Він вимага.

Елизавета.

Чого-ж народ мій хоче?

Кент.

Ввесь Льондон страх обняв, що небез-
Тобі погрожує, що мов забивці [печність
Від нáши прислані круг тебе скрізь,
Заприсяглись мов католики Стýарт
З темниці вирвати й за королеву
Настановити. Віри йме народ
Тому — й лютує. Тільки голова
Маріїна, як би сьогодня впала,
Могла-б утихомирити народ.

Елизавета.

Як? хочуть се примусити мене?

Кент.

Вони не йти поважили ся доти,
Аж поки ти підпишеш присуд їй.

Осьмий вихід.

Ті, щó й перш. Борлейф та Девісон.

Елизавета.

Що, Девісоне, принесли?

Девісон
(наближаєть ся поважно).
Звелíла
Ти, королево...

Елизавета.

Що се? (Хоче взяти папір, тремтить і поступаєть ся назад).
Боже мій!

Борлейф.

Скорись народови: се Божий голос!

Елизавета
(вагаючись, сама з собою борючись).

О, льорди! Хто-ж мене впевнить, що
Я чую голос усього народу [справдí
І сьвіту усього? Ох, я бою ся,
Що волю стовпища вволивши я,
Почую зовсім иньше, — й ті, щó тягнуть
Тепер на дíло се мене, — осудять
Без жáлю, скоро зробить ся воно.

Девятий вихід.

Ті, щó й перш. Ґраф Шрусбурі.

Шрусбурі.

До діла необачного схиляють
Тебе, державице. Не поступайсь!
(Побачивши Девісона з папером).
Чи стало ся уже? Чи справдí? Бачу
Страшний папір у його. Королеві
Його й показувать тепер не треба!

Елизавета.

Великодушний Шрусбурі, мене
Примушують.

Шрусбурі.

Хто-ж змушувати може
Тебе? Ти — повелителька, — і личить
Тепер твою величність появити.
Звели мовчати тим устам суворим,
Щó сьміють змушувать державну волю
І керувати прúсудом твоїм.
Слíпа омана, страх народ ізбурив,
І ти обурена з тяжкої кривди:
Людина ти — й тепер судить не можеш.

Борлейф.

Осуджено давно, — і не казати
Тепер, а виконати присуд треба.

Кент
(як увійшов Шрусбурі вийшов був, а тепер вертаєть ся).

Все рóзрух більшає, народ не спиниш.

Елизавета (до Шрусбурого).

Ви бачите, як силують мене.

Шрусбурі.

Я одного прошу: перечасуй!
Пером черкнувши, ти рішаєш щастє,
Спокій на все своє життє. Про це
Ти довгі роки думала, — не вже-ж
За мить одну тебе потятне буря?
Перечасуй хоч трохи, заспокій ся
І підожди тихійшої години.

Борлейф (палко).

Так, жди та гайсь — аж поки всю дер-
Обнíме полумя і ворогам [жаву
Нарешті пощастить тебе убити.
Вже тричі Бог від тебе смерть відводив,
Сьогодня доторкнула ся до тебе
Вона, — і після цього ждати чуда
Було-б се — ласку Божу вивіряти.

Шрусбурі.

Госпóдь, щó сам тебе чотири рази
Обратував чудовною рукою,
Що дідови в безсилі руки силу
Післав перемогти злочинця, — Він
Достойний віри! Не за правосудність
Знімаю голос я, — бо вже того
Почути в бурі цій ти не здолаєш, —
Почуй одно: боїш ся ти Марії
Живої, — ні, ти мертвої її,
Без голови, лякати ся повинна!
З труни вона устане мстивим духом,
Незгоду сіючи, твою державу
Вона перейде і серця в народу
Твого від тебе геть відверне. Брити
Її тепер ненавидять, страшну,
А вмре вона, — за неї мститись будуть.
Тоді не ворога своєї віри
Унуку королів своїх побачуть
У їй зненáвисти твоєї жертви
Та заздрощів уздрять вони в безщасній.
Помітиш скоро ти відміну ту.
Як зробить ся кріваве діло, — Льондон
Ти перейди, ти вийди до народу,
Щó перш радіючи збиравсь круг тебе,
Вздриш иньшу Анґлію, народ не той,
Бо вже не осявати ме тебе
Та правосудність, щó схиля до себе
Усі серця. Ні, ляк страшний товариш
Утисництву, поперед тебе піде,
І улиці, де йти меш ти, збезлюдить.
Найгірше, найстрашнійше ти зробила:
Коли її сьвященна голова
Впаде, — то вже чия не впасти може.

Елизавета.

Ах, Шрусбурі, — менí життє сьогодня
Обратували ви, — кинджал забійчий
Від мене відвели, — на віщо ви
Його спинили? Рóзбрат би скінчив ся,
І, чиста від усіх провин, лягла-б
Я в тиху яму. Справдí бо втомилась
Життєм і пануванням, і коли
Повинна з королев одна умерти,
Щоб другій жити, — а впевнилась я:
Не може бути інак, — то чому
Не вмерла я? Народ хай вибирає,
Йому вертаю владу я свою.
Мій сьвідок Бог, що я не задля себе, — —
Задля добра народнього жила,
І як що сподівáєть ся від Стýарт,
Облесниці молодшої, народ
Днів щасливíйших, кращих, то тодí
Зійду я залюбкú з цього престолу
І в тихую самотність до Вудстоку
Вернусь, де лíта молоді зжила,

Далека від величности земної —
В собі самій знаходила її.
Не здатна на державство я: державець
Могти суворим бути мусить, — я-ж,
Я — жаліслива: довго я щасливо
Порядкувала в цій країні, поки
Я тільки щастя мусїла давати;
Прийшла-ж важка повинність королїв-
І почуваю я свою несилу. [ська, —

Борлєйф.

Слова такі некоролївські чувши
З уст у моєї королеви, — я
Свій рідний край і обовязки-б зрадив,
Як би мовчав і далї. Кажеш ти,
Що більше, ніж себе, нарід свій любиш,—
Дак покажи-ж тепер се ти! Спокою
Не оббирай собі, державу бурям
Віддаючи! Про церкву ти подумай!
Чи мусить із цією Стуарт знов
Старе вернутись дурновірство? Знову
Чернець тут запанує, і леґат
Із Риму прийде замикать церкви
І наших королїв скидать з престолу?
Одвіту в тебе вимагаю я
За душі всїх твоїх піддáних, бо
Від тóго, як в цьому ти дїлї зробиш,
Спасїннє їх залежить, чи загин.
Невчасні тут жалї усї жіночі:
Добро народнєє — повинність се
Найвища. Шрусбурі тобі житте
Обратував, — я-ж Анґлїю ратую,
Це більш.

Елизавета.

Сама розміркувати хочу.
Розваги чи поради від людий
Не знáйдеш у такім великім дїлї:
Я вдамсь до вищого Суддї: як Він
Навчúть, так і зроблю. Ідіть, мільорди!

(До Девісона):

Ви, льорде, дожидайтесь поблизу.

(Льорди виходять. Сам Шрусбурі стоїть ще трохи перед королевою, пильно, мов що хоче сказати, на неї дивлячись; тоді тихо виходить, виявляючи велике горе).

[Далї буде].

ЛИСТИ З КРИМУ.

[Далї.]

Звістно чи сяк, чи так, а панує в Ялтї мова росийська, хоча людність ялтинська вживає в бесїдї яко рідної мови — 26 мов. Реґістрация показує, що рідною мовою своєю уважають: „русскую“ 6.577 осіб, жидівську 1.110, грецьку 1.086, татарську 384, турецьку 194, польську 175, „малорусскую“ 111 і т. д. Одначе таких дат не можна мінї признати певними, коли я бачу, що з Туреччини в Ялтї 861 чоловіка, а з України 2.007... То-б то 1.896 чоловіка з України відрекли ся від рідної мови!! Хоча я бачу виразно і голосно постановлену реґістраторами тенденцию довести, що Ялта місто не татарське, а „русское“; але не хочу думати, щоб реґістратори навмисне перекручували факти. Нї, річ зовсїм для мене ясна. Реґістрацию роблено в груднї, коли „гостий“ в Ялтї завжди вельми мало [того дня як справляли реґістрати усїх їх було 751]. Всї останні зайди поприходили на заробітки, значить вони люди темні. Ото-ж 111 осіб осьвічених на питанне про рідну мову і відповіли, що така мова у них „малорусская“; а останні Українцї-робітники, певна річ, самого питання не розуміли і коли реґістратори питали у них: „Твой родной языкъ русскій?“ — вони відповідали: „Та вже-ж нак руський“; а реґістратор „ничто же сумняся“, писав: „русскій“... Що Ялта не татарське, а дїйсне росийське місто — проти сего змагати ся не можна; тільки ж на те треба уважати не на мову, а на звичаї, на норови та на культуру Ялтинців.

Справдї про яку национальність в Ялтї може бути річ? Се чистої води „космополїтична федерация“. Се дїйсне те селище, де, як мовив Пушкин, хоч і не про Ялту:

Смѣсь [мішанина]
Племенъ, нарѣчій, состояній;
Изъ хатъ, изъ келій, изъ темницъ
Они стекли ся для стяжаній!...“

В усїх ялтинських „федералїстів“ один прапор „нажива“ і в усїх їх одно простованнє до сїєї „ідеї“. Річ очевидна, що всїх зайдів з простого народу привело в Ялту бажанне знайти заробіток. Надія на заробіток тягне простонародде взагалї в Таврию, а найпаче на південний берег Криму. Скоро скінчила ся праця хлїборобська на полї, ви бачите по південному берегу Криму скрізь з усїх усюдів захожих людий, що́ шукають собі роботи: більшість іде перекопувати виноградники. Торік приходили Вірмени навіть з Вану. Щоденна платня на виноградниках і в Ялтї і скрізь 50 кон. до 1 карб. на харчах самого робітника. Швидче за всїх знаходять собі роботу Турки і Вірмени; гірше за всїх Великороси; Українцї стоять посередині; Татари вельми мало попадають ся між робітниками на виноградниках; велика вже хіба нужденність примусить Татарина піти перекопувати чужі виноградники. Турки і Вірмени роблять добре, щиро, не лукавнують і вже менш карбованця за день не стають на роботу.

Виноградарі, звістно, гуртують робітників в артїлї і з тієї-ж артїлї вибирають доглядачів. Найчастїйш на доглядачів беруть Турків. Торік на одному винограднику був цїкавий випадок: прийшло четверо Вірмен і один Турок з Вана. Стало ся так, що Вірмени попали до тієї артїлї, де за артїльника був їх ванський земляк Турок. Вірмени обурили ся. Що се таке?! — кажуть вони. — І там [в Туреччинї] Турок править нами і тут Турок за артїльника. Не хочемо; дайте нам кого иньчого, хоч Москаля. Послухали ся їх. Але за тиждень, чи що, знов просять: „Візьміть собі Москаля, лайте нам Турка; Турок, правда, пильно доглядає за нами на роботї, не дає велюгати; але не шахрує і хабарів не вимагає“.

В самій Ялтї виноградників не багацько, але зайди з Туреччини знаходять собі иньчу роботу: з них, як і з Греків — найлїпші теслї, вапнярі і каменярі.

З власного досьвіду, хоч, правда, невеликого, я спостеріг, а ще більш чув від людий певних, що зайди з Туреччини, найпаче Турки, нанявшись на роботу, поводять ся ретельно, ощадно і, головна річ, нї на одну волосину нїде і нї в чому не поступають ся власним достоинством і сьвідомим почуттєм самоповажання. Турок наймаєть ся яко робітник; сама повага людська від того у його не меншає і в відносинах до господаря він вважає останнього рівною собі людиною, а не так, як наш Українець або ще більш Великорос. „Прийде, — казали мінї, — Турок чи в контору до виноградаря, чи в якій справі до полїциї або що, він не кланяєть ся як Москаль, не миєть ся як Українець, не лебезує як Грек, а, з почуттєм людської самоповаги, подає руку, зараз сїдає і сидячи висловлює свою справу“.

Одначе я трохи збочив.

Таким от „федералїстам-робітникам“ і Бог велить думати перш за все про „наживу“, се-б то щоб більш заробити. І річ моя не про таких „федералїстів“, а про тих інтелїґентних ялтинських „федералїстів“, що́ з прапору життя громадського стерли усї иньчі девізи, опріч єдиного: „гроші!“ І де-б ви не повернули ся в Ялтї — скрізь ви бачите отсю девізу на найпершому місци.

Приходите в читальню. За право читання найменша платня — за місяць карбованець. А що ви читати мете? Двітри часописї; десяток чи що всяких дешевих ілюстраций та „модныхъ журналовъ“. Захочете взяти книжку до дому читати — три карб. заставу; а до того опріч белєтристики і в виборі не вельми широко. Питаю: Спасовича VII-ий том — нема, Міллєра — Істория ісляму — нема, Янсона, Янжула [Изъ психологіи народовъ] — нема!... Ковалевського Максима [Происхожденіе современной демократіи] — нема і т. д. Навіть нема жадного видання нї таврицького земства, нї таврицької архівної комісиї... Як бачите: плата за читанне супротилежна змісту читальнї...

Є в Ялтї клюб [касино] і тут деруть наче за батька: за право ходити в клюб тільки у день мусите платити $1^1/_2$ марб. що місяця; а щоб ходити і в день і в вечері заплатите 3 карб., та ще треба, щоб вас записав хто з членів клюбу... Сам по собі, значить, чоловік не варт права зайти в ялтинську „скинію“!... Поліція вимагає у вас „виду“, щоб знати, чи ви не волоцюга; а клюбови дайте поруку... хто його зна в чому і задля чого... Так хіба-ж після сего можна щезмагати ся проти того, що „Ялта русскій городъ“.

[Далі буде].

О. Я. Конiський

Т. Шевченко в дорозї з заслання.

[2 серпня 1857-ого року до 27-ого березїля 1858-ого року].

Критично-біоґрафічний нарис.

Написав **О. Я. Конiський.**

[Конець.]

X.

Один з Шевченкових біоґрафів Вп. М. Чалий[1]) повідав, що „після відказу Піунівни Шевченко запив на довго“. Невідомі нам ті ключі, з яких д. Чалий зробив такий присуд. А я уважно переглянувши Шевченкові листи і Записки, певен, що присуд сей зовсїм несправедливий, як несправедливі і дальші слова д. Чалого, що Шевченко пильнував, ходячи до театру, піймати Піунівну за кулїсами, але вона втїкала від його п я н о г о, доки він не повалить ся було де будь на вільну канапку.

З щоденних Тарасових записок я зробив чимало виписок за ті три тиждні, впродовж котрих тягла ся пасия його сватання. День скрізь день, ранок і вечір, наче в прозорій воді гірської криниці, бачили ми не тільки те, що він дїяв, але й те, що з ним дїяли і дїяло ся: і раз тільки, єдиний раз Тарас признає, що „провів безпутно ніч“. Се було після того разу, коли Піунови найбільш вразили його самолюбство. Нехай буде, що тієї ночи ображений і знесилений поет, заливав випивачкою болї кохання і образи.

Ще виразнїйше стоїть річ про „кулїси“ і „канапки“. 3-го лютого наступав того року великий піст; значить до театру ніхто не ходив і спектаклїв у піст не було і не могло бути. Правда 16 лютого були в театрі живі картини і Шевченко був у фойє і сидїв з Піуновим; але досить згадати, що в тих картинах брала участь годованка Дорохової — Пущина і Дорохова пильновала коло їх. А Шевченко так шанував, і Дорохову і Пущину, що сама ота шанобa не дала-б йому показати ся пяним в театрі, та ще за кулїсами.

Найгірший з психічного боку був у Шевченка останнїй день того сватання, день 23. лютого, і не було б нїчого чудного, коли-б він в той день „нализав ся“ як він казав; чи „запив“, як каже д. Чалий. Але-ж з „Записок“ знати, що того дня він одержав листа від Куліша і міркованнє його над змістом того листу, сьвідчить нам, що у Тараса в голові „чмелї не гули“. Навпаки: він міркує сьвіжою головою і обмірковуючи тільки що пережити сердешне лихо, каже: „Завтра Кудлай їде до Владимира[2]). Прохати му його взяти й мене з собою. З Владимира якось допхаю ся до села Никольського і там, в обіймах мого старого друзяки [Щепкина]. Біг дасть забуду і про Піунову і про всї мої гірькі безталання і невдачі. Опочину тай візьму ся переписувати для друку мою невольницьку поезию“.

Річ певна, що так би воно й стало ся, але-ж доля змилостилась над страдальником. Мабуть лихій долї або вже соромно стало за таке раз-у-разне гноблїннє чоловіка, або вона втомила ся гнобити Шевченка, мусїла спочити, заснути на якийсь час, а в ту саме годину і блиснув Тарасови промінь путї не в Никольське, а шляхом сподіваним і бажаним.

25. лютого в день Тарасового нарождения приходить до його лист від Лазаревського, де він подав йому радісну звістку, що на прохання ґрафа Ф. П. Толстого дозволено Тарасови жити в Петербурзї під доглядом полїції і під кермою ґрафа, щоб він [Тарас] навчав ся живописї в Академії художеств. „Ґрафиня, — додав Лазаревський, незвичайно рада, що ти приїдеш сюди і просить, щоб ти поспішав, а головна річ, щоб не ображував ся умовами [доглядом], бо се тільки одна форма. Тобою тепер інтересують ся усї художники і бажають, щоб ти швидче приїздив“...

Не треба мінї говорити про те, як зрадїв Тарас з такої звістки. „Лїпшого поздоровлення з моїми іменинами не можна й бажати“.

О 3 годинї того-ж дня нижегородські приятелї Тараса шановали іменника обідом. „За обідом було весело; бо все товариство було однодушне, просте і до високого ступня благородне. За шампанським — каже поет в „Записках“ — я зняв промову, подяковав за зроблену мінї шанобу і нарештї додав, що „я не ремствовати му на Бога, коли скрізь стрічати му таких добрих людий, як вони — нинї сущії зо мною і що память про них я на віки збережу в своєму серцї“[1]). Того-ж дня Шевченко писав до Лазаревського: „З роду нїхто в сьвітї не поздоровляв мене з іменинами так весело як ти мене сьогоднї повітав. Спасибiг! Подякуй за мено Толстих. За тиждень сам подякую їх особисто“[2]).

Але обіцяючи достати ся за тиждень до столицї, Тарас не звернув уваги, що йому треба діждати ся в Н. Новгородї урядової звістки, інакше не можна їхати йому. І ждати йому довело ся ще більш тиждня, доки одержав він в свої руки формальний дозвіл їхати в столицю.

Мусимо розглянути, що робив Шевченко за останнї днї свого перебування в Н. Новгородї. Може чи не „запивав“ він на радощах? Почалось нїби то з того.

Приятель і земляк його Товбич запросив його, актора Володимирова і якусь „голїнну людину“ Сашу Очеретникову проїхати з ним за 75 верстов в село Міднївку. Тут були вони два днї і я гадаю, що тут не обійшло ся без випивачки. Тарас пише в своєму журналї 28 лютого: „Подорож наша була веселою і не без користи. Саша Очеретникова була огидлива і без милосердя пиячила і на кожній станції зражувала не розбираючи людий. Бідолашне і пропаще на віки, хоча і прекрасне створіннє. Жахлива драма!“ — каже Тарас на сам кінець.

Першого березїля прийшла і від міністра вн. справ звістка, що Тарасови можна їхати до Петербурга. А на другий день ластівкою весняною приймов до його теплий, сердешний лист його „сьвятої заступницї“. „Мої заповітні мрії справляють ся, — писала ґрафиня Толстая: небавом я побачу вас, наш бажаний гостю, Тарасе Григоровичу! От уже тиждень як цар дозволив вам жити в столицї і вчити ся в Академії. Приїздїть швидче! Більш неспроможна писати; з радощів та з нетерплячки руки тремтять“.

Але ще кілька день мусїв Шевченко задержати ся в Н. Новгородї, і час той віддав переважно на перегляд своєї „невольницької поезиї“.

Річ певна, що під „невольницькою поезиєю“ він розумів свої українські твори, що понаписував на засланню. Тут виникає цїкаве питанне: звідкіль у поета взяли ся в Ниж-

[1]) Чалий, стор. 115.

[2]) Владимир губер. місто на шляху в Москву.

[1]) „Записки“, стор. 177.

[2]) „Основа“ 1862 кн. III.

ньому Новгороді його „невольницькі поезиї? Річ запевне відома, що коли в квітні р. 1850 у його була зроблена ревізия паперів і його взяли в арешт; закинули спершу в каземат[1]), а потім заслали в Новопетровське, дак під час тієї ревізиї у його забрали з українських віршів тільки вірші Неволївни „Сьвячена вода“, а власних його не взяли; бо Герн з ф. Лазаревським встигли забрати їх до себе ще до ревізиї. Ті вірші укупі з иньчим Тарасовим добром зіставало ся у Герна. Йдучи на заслання до Новопетрівського, все-ж пак Тарасови не можна їх було взяти, то Герн і не дав би з обережности. З переписок поета з Броніславом Залеським відаємо, що увесь час, доки поета не визволено з неволї, — речі його, що́ зацїлїли від рук ревізорів, були в Оренбургзї у Герна. Знаємо що Шевченко, як був в Астрахані, писав 10 серпня 1857 до Герна. Зміст того листу нам невідомий, листа того досї неоголошено, тай чи зацїлїв він у кого? Герни — чоловік і жінка повмирали. Я тієї думки, що в тому листї Шевченко прохав Герна вислати в Петербург на адресу Лазаревського його папери. Я певен, що Герн і вислав, але коли Тараса спинили в Н. Новгородї, то вже-ж не рука була Лазаревському пересилати ті папери до поета по почтї; а коли й пересилати вже, дак хіба через певні руки. Коли-ж Герн не відіслав їх до Лазаревського так ледві чи відважив ся-б він переслати папери до Тараса по почтї. Можна-б гадати, що він переслав їх через Круликевича. Останнїй вертав ся з заслання з Сир-Дар'ї і їдучи через Н. Новгород, бачив ся 7 сїчня р. 1858 з Шевченком[2]). А 26 сїчня Тарас пише до Кулїша, що українських поезиї для друку у його є на добрих дві книжки; тільки перепиши, тай друкуй[3]).

Одначе повстає й друга думка, може чи не більш певна. Що у Шевченка не було тодї, як він прибув до Н. Новгорода, „невольницької поезиї“, проти сього не можна змагати ся! Була-б вона у його, то-б він не гаяв ся переглянути її; дав би перевагу їй, а не „Матросу“ і де небудь згадав би про неї в своєму журналї; а то він про неї згадує вже в лютому, коли Шрейдерс-земляк і приятель його вернув ся з Петербурга 19 лютого і „привіз лист від Лазаревського[4]). Певне, що з тим листом Шрейдерс привіз і „невольницьку поезию“, бо 21 лютого поет „почав переписувати для друку свої вірші писані від року 1847 до 1858“.[5])

Дак ото перебираючи свою „невольницьку поезию“, Шевченко 4—6 березїля полагодив свою „Відьму“, „Лилїю“ і „Русалку“.

7-го березїля прийшов до його жандар, що відвозив в Вятку якогось неслухняного свому батькови сина капітана Шлїпенбаха. Вертаючи до Петербурга, він довідав ся, що й Шевченко хоче їхати і прийшов, чи не хоче вкупі їхати, а він за 10 карб. довезе його до Москви. Всїма сторонами попутчик трапляв ся вигідний. Тарас поєднав ся з ним за нїну і другого дня попращав ся з нижегородськими приятелями і 8 березїля о 3 годинї після півдня рушив з Нижнього Новгороду.

XI.

Виїхали вони саньми: але пригріла весна і у Владимир приїхали на колесах. Тут на стациї Шевченко зустрів старого свого знайомого Бутанова, що ото р. 1848 і 49 під його кермою плавав по Аральскому озеру-морю. З того часу вони й не бачили ся. Тепер Бутанов їхав на береги Сир-Дар'ї. У Шевченка аж на серцї похололо від самих споминок про ту пустиню[6]).

В ночі о годинї 11 наш поет дістав ся в Москву і заквартировав у якомусь готелю, а ранком знайшов квартиру Щепкина тай перебрав ся до його. Ще в дорозї почало болїти у Тараса око; в Москві погіршало; розпухло, почервонїло і на лобі прикинули ся прищі. Треба було до лїкаря. Він вдав ся до свого нижегородського знайомого лїкаря Ван-Путерена. Лїкар, виписавши лїки, казав не виходити з хати принаймнї цїлий тиждень. „От тобі й столиця, — каже Тарас в журналї 11 березїля: — сиди в хатї та дивись з вікна на старого, незграбного Пимена“.[1])

„Сам чорт простяг ся серед шляху, не пускає мене до вас“, — писав він тоді до Лазаревського.

Тимчасом дехто і з українських і з росийських письменників, довідавшись, що поет в Москві, почали відвідувати його. Першим прийшов старий Михайло Максимович. „Молодїє дїдусь, — каже про його Тарас в журналї своєму: — запустив вуси та і вус не дме“. А у вечері того-ж дня, 12. березїля, зібрали ся до Щепкина відомі письменники того часу Афанасєв, Бабет і Кетчер. Щепкин прохав Тараса, не вважаючи на недуг і на завязане око, вийти до гостинної сьвітлицї. Вийшов Тарас. „Час до вечери хутко минув. Подали вечеру, сїли до столу, а я пішов до своєї келїдї [бо лїкар призначив йому диєту]. От клята хвороба!“ — гнївається ся Тарас. Дїйсне хвороба не кидала його. Ван-Путерен поїхав до Нижнього, а Тараса передав якомусь своєму знайомому лїкарю Нїмцю. Щепкин тимчасом покликав свого лїкаря, професора Мина, відомого перекладника на мову росийську Дантового „П е к л а“.

Лишень 16 березїля почало Тарасови лекшати, одначе лїкарі, відвідавши хорого 17 березїля, радили не виходити ще з хати. „Але я, — признаєть ся поет, не послухав ся і у вечері нищечком відвідав свого старого друга княжну Варвару Репнїну. Вона щасливо перемінила ся, буцїм помолодшала і вдарила ся до ханїшества“.[2])

Річ певна, що і Репнїна, як і Тарас „не ті стали“ бо „не ті года!“ Десять років на обох лишили свій слїд. Княжна бачила Шевченка останнїм разом перед арештом його. „Тоді він був чоловіком молодшим, при здоровю; повно було у його надїї на пришле; тепер перед нею був трохи що не дїдусь: твар покрита червоними плямами [добутки цинґи], в очах погляд апатичний і увесь він зруйнований і фізично і морально“.[3])

На превеликий жаль нїхто не лишив нам подробиць сього побачення в о с т а н н є. [Княжна по смерти Тараса жила ще тридцять років]. Княжна, коли її розпитували р. 1885 про те побаченнє, казала, що подробиці за 30 лїт уплили у неї з памяти; але загальне вражіннє було скорботне. І княжна і поет силковали ся „попасти в колишнїй тон“, та нї, вже: трудна річ! Десятилїтнє заслання лежало між ними не переходимою розпругою! Княжнї здало ся тодї, що „Шевченко зовсїм вже потух!“

Властиво кажучи, дак тодї Шевченко ще не потух, але п о ч и н а в вже потухати. Сьвятий огонь поезиї не спроможен вже був палати тим полумєм, яким він палав в „Кавказї“, в „Єретику“, в „Розритій могилї“ і в ин. Море тяжкого страждання залило те полумя. Море нїкому незримих слїз кріваних проковтнуло поета-художника тією пащею, яку скомпоновали руки Дубельта та графа Орлова.

Певна річ, що і княжнї і поетови не легко було бачити самі тільки останки того, що „проковтнуло море“. А проковтнуло воно:

„Моє не злато-серебро,
Мої лїта, — моє добро...
Тії незримії скрижалї,
Незримим писані пером...“

Недугуючи, Тарас скінчив переписуваннє і прочитуваннє своїх віршів з р. 1847 і жалкує, що нема з ким дотепним перечитати їх. „Михайло Семенович, — каже він: — не суддя мінї в сій справі. Він занадто пориваєть ся! Максимович просто благоловіє перед моїми віршами, Боданьский те-ж. Треба буде підождати Кулїша; сей хоча й жорстко, а інколи скаже правду. За те, коли ти хочеш зберегти з ним добрі відносини, так не кажи йому правди“.[4])

Того-ж дня 18 березїля зазнав Тарас двичі такої втїхи, якої давно вже не зазнавав. Заїхали вони з Щепкином до Максимовича. Небавом вернула ся з церкви Максимовичка — любе, гарне створіннє, чистий, незрушений тип землячки“.

---

[1]) „Историческій Вѣстникъ“ 1886, кн. I.
[2]) „Записки“, стор. 158
[3]) „Основа“ 1862, кн. V.
[4]) „Записки“, стор. 174.
[5]) ibidem.
[6]) ibidem, стор. 180.

[1]) Церква в імя св. Пимена.
[2]) „Записки“, стор. 181—183.
[3]) „Кіевская Старина“ 1888 кн. X, статя професора Миколи Стороженка.
[4]) „Записки“, стор. 183.

Вона заграла на роялї кільки українських пісень; а поет переписав їй на спомин свої вірші „Весняний вечір“.

У вечері Тарас був у старого приятеля професора Осипа Бодянського і тут „досить набалакали ся про Славян взагалї, а про своїх земляків тим паче“.

Три днї з ряду Тарас коли й сам, а більш того, що з Щепкином, оглядує Москву і знайомить ся з видатнїйшими московськими людьми того часу, як ото Бабеж, Кетчер, Якушкин, Заболин, і признаєть ся сам собі, що йому гріх нарікати на долю зате, що вона загальмовала йому поїздку до Петербурга. „Впродовж тиждня, — каже він, — я зустрів таких людий, що й впродовж кількох років не довелось би зустріти. Нема значить лиха без добра[1]). А день 22 березїля він називає „радіснїйшим з радісних днів“. Річ в тому, що поет сердечно шанував благого дїдуся Сергія Аксакова; а останнїй теж сердечно любив і поважав нашого поета і за його твори і за його недолю і страждання. Тодї саме, як Шевченко був в Москві, старий Аксаков хоровав і нїкого не приймав. Тим то Шевченко і не сподївав ся бачити ся з ним; а поїхав з Щепкином поклонити ся дїтям його.

Скоро недужий дїдусь довідав ся, що в господї у його такі великі таланти як Шевченко і Щепкин, він знехтував лїкарську заборону: нїкого не приймати і казав попросити бажаних гостий до себе.

Перед Тарасом була „прекрасна, благородна, стариківська постать“. Бачили ся вони кільки хвилин; „але, — каже Шевченко, — ті хвилини зробили мене щасливим на цїлий день і на віки вони зістануть ся в найяснїйших моїх споминах“. За день поет ще раз провідав „чарівного старика“. Аксаков просив його до себе на все лїто в село: „Мабуть чи встою я проти такої спокуси! Хіба що запопадлива полїция не пустить“.

Син Щепкина Микола 24. березїля справляв бенкет вхідчин своєї книгарнї і задав обід московським ученим і літературним знаменитостям. На отсей обід запросили і нашого поета. „Що за чарівні отсї люди, — записує Шевченко в своєму журналї: — молоді, жваві, вольні. Тут на обідї були Афанасєв, Чичерин, Мин, Бабст, Корш, Крузе, Станкевич, Кетчер і кілька иньчих. Зустрів ся з ними, буцїм з людьми давно знайомими, рідними!“

Другого дня старий Максимович задав обід на пошанованнє Тараса і між иньчими покликав і своїх „ветхих деньми“ товаришів-учених Шевирева і Погодина. Шевирев не сподобав ся Тарасови: „дїдок до нудоти солодкий“. За обідом Максимович вславляв Шевченка власними віршами, саме на той злучай скомпонованими.

В останнїй день свого перебування в Москві, Шевченко ще раз заїхав до Аксакових. Але старий спав і не поталанило поетови „поцїлувати його прекрасну голову сиву“. До 10-ої години вечера він сидїв в родинї Аксакових і „раював слухаючи свої рідні пісні, що сьпівала доня Аксакова. Уся родина Аксакових, — записує Шевченко: — щиро-сердечно спочуває Українї, її пісням і взагалї її поезиї“.[1]) По 10-ій годинї Іван і Константин Аксакови повезли Шевченка до відомого письменника Кошелева. Тут він спізнав ся і з головою тодїшнього панславізму з Хомяковим, що́, по думцї Івана Аксакова, в своїх віршах висловив „цѣлое славянское вѣроисповѣданіе“.[2]) Тутечки-ж був і старий декабрист князь Волконський. Останнїй „добродушно розповів деякі епізоди з свого 30-лїтнього заслання і додав, що ті з його товаришів, яких на заслання позакидали в самітні келїї-тюрми, всї повмирали; а ті, що́ мордовали ся по кільки вкупі, між ними і він, ті пережили свої муки“.

Нарештї Тарас зовсїм одужав і 26. березїля, попрощавшись з Щепкином і з його родиною, „забрав свою мізерию“ і рушив на зелїзницю. О годинї 2-ій, „запакований в ваґонї“, покинув гостинну Москву. „В Москві, — каже він в журналї 26. березїля: — більш за все радовало мене те, що між осьвіченими Москалями, найпаче в родинї С. Т. Аксакова, зустрів я теплий привіт до себе і щире спочуттє до моїх поезий...“[3])

[1]) „Записки, стор. 185.

[1]) Іван Аксаков потім у своєму „Днѣ“, а ще більш в своїй „Руси“ неприхильно стосував ся до розвитку нашої мови і письменства. На те, щоб в елєментарні школи на Україні завести народню мову, він зовсїм не згоджував ся і змагав ся незгірш Каткова А мову і письменство наше бажав, щоб обмежовали потребою задля „домашнього обихода“. — *О. К—ий.*

[2]) „Этнографическая виставка“. Москва 1867 р., стор. 251.

[3]) „Записки“, стор. 185 і 188

В Ялтї. 2—6 сїчня 1896 року.

Бусько білий. (Ciconia alba L.)

Написав *І. Верхратський.*

Помежи так званими б р о д у н а м и (Grallatores, Watvögel) єсть бусько білий птахом найбільше знаним, а заразом межи ними є д и н и м, котрий по-частї кладе гнїздо на стріхи хат людських. В рїжних околицях зовуть єго розлично: б у с ь о к, б у с е л ь, б о ц а н (бочан), а на Україні подекуди н е к л е й к а, б у ч а к (бочак) і л е л е к а (з турецького (léjlék')). Тут і там на Подїлю прозивають єго ч о р н о г у з, що властиво значить „маючий зад чорний“, а то тому, бо так представляє ся бусько, коли зложить свої крила чорнокінчасті.

Бусько білий належить до найбільших птиць краєвих, буває бо на 110 цм. довгий, а в розпонї держить на 224 цм. Весь єсть білий, з виємом лїток рукових, великих горішних покрив крильних і довгих пер плечних, котрі суть чорні. Наге місце докола очий єсть сїраво-чорне; дзьоб і ноги червоні. Буська шия довга, а ноги високі, підкочені, щебелясті указують нам спосіб житя того птаха, іменно звичай бродити по болотах або близько вод для глядання добичи. Передні пальці у ніг суть в насадї сняті короткою оболоною, а палюх ледви дотикає землї. Всї пальці закінчені пазурами пукластими, на нігтї похожими. Дзьобом як рожен острим може задавати сильні, а навіть чоловікови небезпечні рази, іменно може стати небезпечним пострілений, коли боронить ся дзьобом, бо тогдї найчастїйше цїляє до очий, а й загалом до голови. Рівно небезпечним може стати бусько боронячий свого гнїзда. І так пр. тому лїт кілька в Стецеві, коло Снятина, лучило ся, що дївка вилїзла на драбину, щоби зняти горнець, завішений на жердцї в стрісї. Бусько, що́ сидїв на гнїздї, думаючи допевно, що вона хоче дібрати ся до єго гнїзда, зірвав ся нагально і злетївши к дївцї рубнув її дзьобом так сильно в голову, що дївка з зойком упала з драбини на землю. Підведено єї майже безпритомну і запроваджено до комори, де мусїла положитись тяжко заболївши, а через два днї і померла. Подібно стало ся також недавно в Семирівцї коло Яворова. Дївка встромила руку в хворост бусячого гнїзда, щоби звідтам добути молоді воробцї. Тим часом бусько лупнув її дзьобом по голові так сильно, що до-разу повалилась на землю мертва. Оттак в тих злучаях бусько зле винагородив гостинність чоловіка.

Тут випадає ще запримітити, що буськови не всюда позволюють класти гнїздо на хатах так, як у нас на Руси. І так пр. в многих околицях Нїмеччини буська уважають господарі за шкідного хижака тому, що инодї губить і пожиточне птаство, а на лугах виловлює по цьвітах богато нчіл. Задля того там єго гонять і тому бусько сторонить ся в тих околицях від осель людських, а гнїздо кладе в лїсах на високих деревах. Загалом в краях більше культурних буськи стають що раз рідшими а пр. в Анґлії тепер вищезли трохи не зовсїм. У нас єсть буськів доволї, іменно водять ся там, де єсть богато багнистого ґрунту. В сухих, погористих околицях буськи лишень по імени звісні.

Руський селянин уважає се за віщбу щастя-долї, коли на стрісї єго хатчини гнїздить ся бусько. Тому то наші селяни часто затягають на стріху старе колесо, борону... та ще дають і хворосту, шоби бусьок мав готовий снуток на поклад гнїзда. Тож і не диво, що в декотрих околицях у нас по селах бусько майже на кождій хатї мостить гнїздо пр. в Черневі коло Станїславова, в Зарубинцях і Пізнанцї коло Тернополя, в Закомарі коло Бродів і пр. пр. Загалом у нашого люду бусько дізнає честованя і опіки. Тое має причину в повірцї сягаючій імовірно єще часів поганських. Именно по вірованю нашого люду бусько був первістно чоловіком. Давно́-давно́ се дїялось — розказують — дав Бог селянинови велику замкнену скриню і приказав єму, щоби єї не отвирав лишень так замкнену доніс до берега і кинув в море. Селянин послушний взяв тяжку скриню на коркошї тай поніс до берега. Тут прибувши хотїв кинути єї в фалї морскі, та збудила ся в нїм цїкавість, що такого в тій скринї. Отворив скриню — аж ту в одну мить з неї виповзла тьма тьмуща ужів, ящірок, ропавок і всякого плюгавого гадя і розтекла ся на всї сторони. Хотїв він утїкачів зловити та знов сприятати в скриню — та шкода було і заходити ся... Аж тут явив ся тому чоловікови знову Господь Бог і каже: „За те, що ти не послухав мого приказу, станеш з чоловіка птахом: цїлий вік твій бродити меш по мочарах і нетрах і збирати меш все тото гаде, щось випустив з скринї“. Так став з чоловіка бусько і до суду-віку буде він — по вірованю люду — за свою провину покутовати. Тая повірка єсть і причиною, чому то буськови селянин не дїє жадної кривди — а за жадні гроші не поважив би ся єго убити. Коли я р. 1864 в Пізнанцї гнилій убив з рушницї буська, щоби єго стерва ужити яко принади для стервоїдних хрущів, люд дивив ся на той мій вчинок з великим негодованєм.

Частенько також лучить ся межи людом почути таку баєчку. На стріхах двох сусїдів, котрих хати були віддїлені від себе великим салом, гнїздили ся буськи. Пару буськів на одній хатї непокоєно в ріжний спосіб, дїти шукали в хворостї бусячого гнїзда за воробцями, перевертали яйця і пр.; другій парі буськів вело ся щасливо, бо добрі людкове, властителї хати, тїшили ся, що буськи гнїздять ся на стрісї їх домівки і нїяк їм не пинили. От і слїдувала нагорода. Дразнені буськи перенесли своє гнїздо куди инде, а відтак взяли з ватри на поли розложеної пожарину і занесли на хату, де їм злії дїти докучали. Вскорі заняла ся стріха і цїле обійстє згоріло. Коли так одна пара буськів пімстила ся на своїх томителях, друга пара оказалась вельми вдячною своєму господареви: именно принесли єму буськи цїлий мішок червінцїв... Імовірно тоту байку видумано запро дїти, щоби їх здержати від непокоєня буськів в гнїздї, тим більше, що таке непокоєнє могло би не раз стати для дїтий навіть небезпечним.

Бусько білий живе парами у нас і в других краях Европи з виємом найбільше на північ висунених. Єсть то птах перелетний. Прилїтає до нас в мартї (коло теплого Олекси т. є. 17. руськ. марта). В той час не завсїгди у нас потеплїє на стілько, щоби бусько міг найти одвітний виживок; нераз ще снїжно і морозно, а буськи по полях смутно шкандибають даром шукаючи добичи. Таких то примерзлих і зголоднїлих буськів часто селяни ловлять і містять в стайнях та стодолах годуючи їх охлапами і вареними бараболями. Буськи відлїтують на Спаса (6. руськ. серпня), щоби провести зиму в північній Африцї. Декотрі зимують також в полудневій Европі. Бусько живить ся звичайно жа́бами, ящицями (triton) і всякими комахами; імає також ящірки, веретїльники, ужі, їдкі змиї, а як може допасти, то і риби. Впрочім полює також на малі ссавцї, именно шкодливі повхи і миші, на кертицї — а инодї зарубує своїм сильним дзьобом і малі пожиточні птахи, именно плїнить гнїзда птичі, чим стає по части шкідним, рівно як і вигубою пожиточних пчіл.

Бусько буває все сумно-поважний, але поставу прибирає горду. Мовби глубоко роздумуючи крочить по багнах глядаючи поживи. Коли наблизить ся до него чоловік, пристає на хвилю пильно придивляючись, а коли уважає, що грозить му небезпека, тогдї немного підплигує, розпускає широкі крила і знимає ся в воздухи. Лїт має не скорий, але видержний і високий. Летячи витягає голову з шиєю вперед, а ноги подає в зад, чим собі нагороджує короткість хвоста. Легкими взмахами крил плаває в воздухах описуючи хороші лїнії шрубові.

Спосіб житя буськів вже здавна давєн звертав на себе увагу слїдителїв і другів природи. Однакож не одна річ єще лишає ся непоясненою гаразд або сумнівною. І так пр. злїтують ся буськи певної околицї перед відлетом відбуваним завсїгди гуртом у великі громади на так звані ради бусячі або віча. Звичайно вибирають на такі злетища певні місця коло рік, долини або полянки в лїсї пр. коло Станиславова збирають ся на рінистих берегах Бистрицї, коло Калуша в Березинї під селом Пійло, коло Семерівки під Яворовом на долинї Ретичинї і пр. — На вибраних місцях очертом становить ся злетна громада, а в серединї инодї стоїть кілька буськів з похиленою головою мов ожидаючи суду товаришів. Очертом стоячі відтак починають радити клапаючи сильно дзьобами, а за якийсь час кидають ся всї протепом на стоячих в серединї і їх зарубують на смерть сильним ударом дзьобів. Тое явище так поясняють, що мабуть буськи убивають нездібних до дальшої подорожі, або може карають виновників. Те послїдне здає ся бути імовірнїйшим. Нераз бо вже лучалось, що слабі буськи полишались і зимували у нас, а нераз і удавало ся їм перебути строгу пору року, тим більше, що звичайно селяни заопіковали ся такими буськами, що́ лишились зимувати в нашім краю.

Хоч бусько визирає дуже поважний і статочний, так не раз буває з нею заведїя не аби-який. Буськи живуть парами. Та часто буває, що який бусько самогинець підмовить і уведе правну самочку другого, а навіть, як декотрі помічателї подають, буває і таке, що чужий бусько знечевя нападає правного властителя гнїзда і усмерчає єго добре виціленим ударом дзьоба, а сам бере в посіданє гнїздо і бусьчиху. Те все инодї може лучити ся. Однакож звичайно супружество буськів тріває в добрій злагоді. Самиця раз злучившись з самцем звичайно заховує єму вірність. Нераз буває чужий бусько прилетить заглянути до несвоєї загороди, та тогдї правний супруг боре ся з ним завзято. Самочка же стереже гнїзда. Буськи в борбі кусають ся дзьобами, драпають і бють ногами по голові і лопають крилами, при чім сичать переразливо. Коли удасть ся домовитому буськови напасника відогнати, тогдї він в знак побіди клекотить весело — на що і самочка одвічає радісним клекотом. Та лучить ся і таке, що чужий бусько сильнїйший прожене домовитого, тогдї звичайно самочка утїкає з гнїзда, коли наблизить ся руйний напастник і сїдає на противнім розї стріхи — так перелїтуючи перемінно з одного кінця на другий вимикає ся єму так довго, доки чужий бусько знеохочений не відлетить дальше. Часом надто горячу залицянку чужого бусьора холодить самиця розлючена заїлими ударами дзьоба.

Тут розкажемо дещо із семейного житя буськів.

У бл. п. вітця мого, бувшого пароха в Більчі золотім, поклала була на стрісї дому пара буськів гнїздо к великій утїсї дїтий. Коли буськи вже уладились і декілька днїв з собою разом жили, прилетїв підчас небитности самця чужий бусько і усїв собі біля самицї, котра на гнїздї стоячи нерішучо клапала дзьобом, однакож чужого внадника не відганяла. В неодовзї вернув правовитий єї супруг. Побачивши гостя пірвав самицю за крило і друлив її так сильно з гнїзда, що трохи не перевернула ся. Самиця кілька разів питала ся вернути на гнїздо — та угнївaний самець не дав їй і приступити. Відтак самиця і чужий бусько геть полетїли. За яку годину вернули в товаристві кільканайцяти буськів і розіграла ся сцена вельми дивна. Всї буськи підняли клекотню страшенну, відтак самиця кинула ся люто на чужого буська і почала єго сильно дзьобати. Коли те побачив єї властивий супруг, тогдї то приняв знов самицю і пустив єї на гнїздо. А чужий бусько по тій проміжцї для него неприятній улетїв проч разом з другими, що́ прибули для полагоди справи. Дїйсно займава се картина з житя-битя буськів і їх, що так скажу, уладу суспільного.

Самиця згаданої пари знесла у гнїздо троє яєць і висидїла молодї. З початку кормили родителї всї молодї з рівною старанностию; однакож послї, коли стали буслята більші,

одно з них викинули з гнізда — і що трудно столкувати, також і порцію призначену для него. На просьбу дітий наймит знов поклав у гніздо скинене бусля, та старі знов его викинули. Тогдї то дїти приняли ся годувати скинене бусьча — однакож, здає ся, при паданю з гнізда мусїло потовчи ся, або може невмїло годувано неборачатко — досить, що жило відтак ледви кілька днїв.

Часом удає ся годуванє бусляти викиненого з гнізда. І так пр. в Пізнанщї гнилій коло Тернополя суть буськи дуже часті. Там одного разу з гнізда викинене бусьча щасливо виховано. Перед лїтами в половинї липня гостивши в тамошнїй сторонї, бачив я сам того молодого, вже виросłого буська, котрий часто злїтав на околичні багна для глядання поживку, але все вертав назад на подвірє хати, де его держано і свобідно проходжував ся, а не раз заходив і до стодоли, де молочено збіже і поїдав к великому моєму здивованю грис, котрий єму подавано. Був він розмірно дуже ласкавий, їв з мисочки, але не давав ся гладити, при діткненю рукою сей час сичав і утїкав геть. На Спаса (6. руськ. серпня) полетїв він разом з другими буськами. [Конець буде].

ХРОНЇКА.

* Приходить ся нам занотувати появу вельми важного учебника шкільного. Перед кількома днями вийшли з нашої друкарнї коштом фонду краєвого „Виїмки з народної літератури українсько-руської XIX віку. Для висших кляс середних шкіл уложив Олександер Барвінський. Часть II.“ Ся обємиста книжка [над 44 аркушів друку 8°] містить на вступі огляд нашої літератури від половини шестої десятки XIX ст., пояснене і з'ілюстроване условии, серед яких розвивалось письменство і житє наше народне, познакомленє молодіжи з правами, які прислугують нашій мові в школї, вістки про руські народні товариства та інститути, характеристику головних прикметів і напрямів, форм і змісту нашого нового письменства, — а відтак житєписи й виїмки з творів 22 наших замітнійших письменників: Куліша, Глібова, Климковича, Вовчка, Ільницького, Ом. Огоновського, Федьковича, Вол. Шашкевича, Антоновича, Стороженка Конїського, Руданського, Сид. Воробкевича, Партицького, Старицького, Гр. Воробкевича, Корн. Устияновича, Петуя-Левіцького, Вол. Барвінського, Нїщинського, Чайченка і Самійленка. Крім сих письменників згадано дуже або коротше про Щоголева, Кулика, Ол. Кулїшиху, Кухаренка, Мордовця, Александровича, Свидницького, Кузьменка, Чужбинського, Чубинського, Гушалевича, Лисикевича. Згарського, Вахнянина, Ганичкевича, Желехівського, Навроцького, Ол. Огоновського, Ос. Барвінського, Мирного, Кропивницького, Тобилевича, Драгоманова і Фр нка. Застерігаючи собі право сказати про сї „Виїмки“ дещо ширше на иньшім місци і зробити свої замітки, завважаємо тут, що теперішнє „друге виданє доповнене і перероблене“ виріжняє ся дуже користно від першого і виявляє значний в тім згляді поступ як під зглядом формальним, так і річевим. Сподїватись треба, що сей преважний для нас учебник відкаєть дуже значні услуги при науцї нашої рідної мови не тілько в школах, але й в домашнім вихованю.

* Друга важнїйша літературна новинка — се виданий коштом „Наукового Товариства ім. Шевченка“ 18-тий том „Руської історичної бібліотеки“, що містить в собі другу частину монографії Костомарова „Мазепа“ і монографію „Мазепинцї“, а в додатку монографію В. Антоновича „Останнї часи козаччини на Правобережї“. На кінци додано „Азбучний покажчик імен особових і географічних, згаданих в 17. і 18. томах „Р. іст. бібл.“

* В найблизших томах 19-ім і 20-ім „Руської історич. бібліотеки“ друкувати муть ся історичні монографії Антоновича і Шульгина під заг. „Гайдамаччина і Колїївщина“.

* „Руське товариство педагогічне“ видало друге перероблене і розширене виданє „Лиса Микити“ в перерібцї др Франка. При кінци додав др Франко обширнїйшу замітку „Хто такий „Лис Микита“ і відки родом?“ На сю публікацию звертаємо увагу наших Читачів тим більше, що друге виданє якоїсь цікавої книжки — поява у нас дуже рідка...

* Видїл „Руського тов. педаг.“ порішив надрукувати власним коштом всїм рїжних книжочок ілюстрованих для дїтий таких, як на пр. Звірinець, Менажерия, що їх товариство видало минувшими лїтами.

* Американське народне руське товариство „Союзъ“ постановило видавати „Календар“ для американських Русинів. Укладом календаря на р. 1897 займає ся о. Нестор Дмитрів [Mt. Carmel Pa. P. O. Box]. Впорядник просить наших письменників прислати єму праці пригожі для такої публікації.

* По довшій перерві, викликаній — як то у нас часто буває — дефіцитом, появилась сими днями остатня за р. 1895 книжка „Житя і Слова“. В сім другім півроцї виходити ме воно місячно, значить виде 6 книжок, кожда в обемі 5 аркушів. З вістника літератури, історії і фольклору перемінює ся „Ж. і С.“ на вістник політики, науки і літератури. У виданій оповістци заповідає редакция, що стоятн ме „на ґрунті програми руско-української радикальної партиї“.

* „Радикал“ виданий Вич. Будзиновським перестав виходити Рівночасно почав видавати в Коломиї др К. Трильовський раз на місяць „Часопись для робучого народа“ під заг. „Громада“ помістивши в н-рі 1-ім портрет М. Драгоманова.

Василь Лукич.

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Складка (.) Альманахъ на спомынъ Владымыра Степановыча Александрова. Року божого 1895-го. Сооружывъ К. А. Билиловський. — В Харкові, 1896 р. 271 + 7 нен. стор. вел. 8°. Цїна 75 коп [До книжки долучений портрет дра Вол. Александрова і композиция М. Лисенка до слів В. А—ва „Моя могила“].

О лѣченю домашныхъ звѣрятъ написавъ В. Федоровичъ ц. к. повѣтовый ветеринарь [Зъ фундации имени Стефана Дубравского 2-а премiова книжочка]. — Вид. тов. „Просвѣта“ Ч° 193—194 а книж. 6 і 7 за 1896 рік. — У Львові, 1896 р. 112 стор. 16°. Ц. 25 кр. [До книжки доданий портрет фундатора].

Добра порада. Оповиданя. Написала М. Загирня. — У Чернігові, 1896 р. 31 стор. 16°. Ц 5 коп.

Житє Сьв. і Всехвальнихъ Апостолів Христових. [З 10. образками в тексті]. — Видавництво людове. За місяці: Сїчень і Лютий. У Львові, 1896 р. 54 стор. 16°. Ц. 20 кр.

Романъ, князь Галицкій, повѣсть исторична. Написавъ Ю. Варчинъ. [„Бібліотека для руской молодежи. Вып. X. Томъ 15 Рôкъ III.“]. — В Перемишлї, 1896 р. 117 + 3 нен. стор. 16°. Ц. 26 кр.

Статут Наукового Товариства імени Шевченка. — У Львові, 1896 р. 16 стор. 16°.

б) періодичні виданя.

Кіевская Старина. [1896 р. Май. Том 53. Стор. 129—278+33—72+273—288 і 161—176 в 8°]. Зміст: Харьковское общество благотворенія въ 1812—1817 гг., історичний нарис В. Ланина. Письма протоіерея Арсенія Лебединцева і т. п. Майскія рекреаціи въ бурсѣ, із споминок П. Борзяковського Изъ недавняго прошлаго Слободской Украины. Скитальческая судьба Волынской семинаріи. К. Храневича. Лѣвобережная Украина въ XV—XVII ст., нарис кольонізації Н. М. — С. А. Бершадскій, некрольог. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: 1) Дневникъ генер. подскарб. Як. Марковича 2) Любецкій Архивъ.

Кіевская Старина. [1896 р. Червень. Том 53. Стор. 279—412+73—112+4 нен. і 289—304 в 8°]. Зміст: Письма протоіерея Арсенія Лебединцева і т. д. Сербы въ гетманщинѣ, історична повість А. Полвицького. Харьковское общество благотворенія въ 1812—1817 гг., історичний нарис В. Ланина. Частная переписка Ивана Романовича Мартоса (1817—1830 гг.), А. Лазаревського. Лѣвобережная Украина въ XV—XVII ст., нарис кольонізації Н. М. Юнорусская пасхальная драма, Мирона. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: Дневникъ генер. подскарб. Якова Марковича.

СПРОСТОВАНЯ ПОХИБОК.

В „Марії Стуарт“ просимо спростовати такі похибки: На стор. 32, стовп. 2, вірш 39 з гори замість: „З тих часів“ має бути „Із тих часів“. На стор. 53, стовп 2, вірш 36 з гори зам. „Тройцю“ має бути „Троїцю“. На стор. 73, стовп. 2, вірш 17 з гори зам. „острахом“ має бути „островом“. На стор. 74, стовп. 1, вірш 3 з гори зам. „самохіть“ має бути „силоміць“. На стор. 74, стовп. 1, вірш 34 з гори зам. „Вони знайшли ся“ має бути „Вони знайшли“. На стор. 114, стовп. 1, вірш 14 з гори зам. „В історії“ має бути „Вони в іст рії“. На стор. 136, стовп 1. вірш 10 з долини зам. „Непевне“ має бути „Непевну“. На стор. 136, стовп 1, вірш 8 з долини зам. „вимагає“ має бути „вимага“. На стор 136 стовп 1, вірш 4 з долини зам. „бажає“ має бути „бажа“. На стор. 136, стовп. 2, вірш 15 з гори зам. „Товариство скажене“ має бути „Товариство се скажене“. На стор. 136, стовп. 3, вірш 6 з гори зам. „Хто знає“ має бути „Хто зна“. На стор. 154, стовп. 1, вірш 32 з гори зам. „І наймилїйші спілки“ має бути „І наймилїйші спілки ті“. На стор. 155, стовп. 3, вірш 9 з гори зам. „І за те“ має бути „І и за те“. На стор. 156. стовп 3, вірш 15 з гори зам „Дивую ся“ має бути „Дивуюсь“. На стор. 156, стовп. 3, вірш 8 з гори зам. „жінок царювання“ має бути „жіноче царюванне“. На стор. 172, стовп. 2, вірш 8 з гори зам. „По людський має бути „Про людський“. На стор. 172, стовп. 3, вірш 3 з долини зам. „В пониженню, в убожестві“ має тути „В пониженню, в убожестві А кажуть“. На стор. 173, стовп. 2, вірш 20 з гори зам. „дякувати за се“ має бути „дикувать за се“. На стор. 174, стовп. 1, вірш 7 з долини зам. „Фортінґайський“ має бути „Фотрінґайський“. На стор. 175, стовп. 2, вірш 25 з гори зам. „облива“ має бути „обмива“.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III, арк. 12.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниць **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниць **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**

Ч. 14. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] ЛИПНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ. АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, а виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далї.]

В той час бевкнув дзвін на вечірню. Филін раптом встав і перехрестив ся до образів.

— От вже і на вечірню задзвонили. Піду-ж я до церкви та після вечірнї пораджусь з батюшкою про ті закрутки на моїй пшениці, — сказав Филін.

Він вийшов зза стола, перехрестив ся перед образами, подякував Зїньцї за полудень, попрощав ся й вийшов з хати.

„От тепер треба-б сказати Романови, щоб слав старостів до Соломії. Але, Боже мій! в хатї Денис, чужий чоловік. Ще не знаю, що з того вийде“, — подумала Зїнька.

— Романе! винеси, сину, горілки та зайвий хлїб в хижку, а ти, Настусю, прибери з стола, позбирай окрушки та висип курям, — сказала Зїнька.

Тільки що Роман вийшов в сїни та пішов у хижку, котра була зробляна коло противної хати через сїни, баба Зїнька швиденько й собі шусть у сїни, — пішла до Романа в хижку і тихісїнько розказала йому, що батюшка й матушка хвалили Соломію.

— В осени, сину, зашлемо старостів до Соломії, в кінець усього, — сказала Зїнька синови, а сама зараз після того накинула на себе свитку і почимчикувала до церкви швиденько, неначе навздогінцї за Филоном.

Роман вернув ся в хату веселий та радий. Очи в його так радісно сяли, що аж Денис та Настя це примітили. Він розбалакав ся, жартував, сьміяв ся, навіть піднїмав на сьміх дядька Филона.

— Але, здаєть ся, дядько Филін оце брехнї точив, що він копав гроші та бачив сатану, — сказав Денис: — я вже чув раз, як він про це розказував. Тепер він каже, що вже буде тридцять років, як він післав прошенне до царя про той скарб, а тодї розказував, що він послав те прошенне два роки перед цим.

— Та й я, ще як був невеликим хлопцем, то чув, як він оце саме розказував бабам, — обізвав ся Роман: — але памятаю добре, що він тодї казав, ніби то в сатани була голова така завбільшки, як відро, а очи такі, як кулаки, а тепер каже, що голова в сатани така завбільшки, як копиця, а очи — як кавуни.

— А вже-ж так! бо за якихсь десять років сатана мабуть підріс, то й голова в його виросла, як копиця, а очи стали, як кавуни, — сказав Денис: — брехнї точить дядько Филін, та людий морочить. Я знаю добре, що він і гроший не копав, навіть в лїс у ночи не ходив, і сатани не бачив. Вигадує та чванить ся: ось би то мінї це все з небес дáно.

— Невже ото все неправда, шо розказував дядько Филін? То це я тільки дурно настрахалась? — сказала Настя.

— А вже-ж то все — брехня! Витріщить дядько свої очи на мисник та й вигадує якісь байки, неначе там на мисникy і справдї привиджуєть ся йому між полумисками сатана. Чисто, неначе стара баба розказує казки дітям, — сказав Денис.

Бідна налякана Настя глянула на мисник; і їй здало ся, що вона там от-от вглядить сатану між мисками.

— То це я дурно тільки боялась? — спитала Настя в Дениса.

— А вже-ж дурно! Я знав, що дядько Филін бреше, але мовчав, і мінї було байдуже, про те і думаю, нехай дядько набрешеть ся досхочу, — говорив Денис та все не зводив очий з Настї.

— Отже-ж я неначе не дополуднав трохи, — сказав Роман: — мінї неначе ще їсти хочеть ся; все слухав дядькові теревені.

— Та й я не дополуднав, бо все сьміяв ся собі під ніс з тих брехень; — обізвав ся Денис.

— А я то й зовсїм не полуднала, такого страху на мене нагнав дядько, — сказала Настуся.

— Побіжи, Настусю, в хижку та внеси вареники та сметану; та не забудь ся вхопити і горілки пляшку, — сказав Роман до Настї.

— Ой боюся брати ту горілку, щоб часом мати не сердились, — сказала Настя.

— Нїчого — ще! Мати частували свого гостя, а ми почастуємо свого, — сказав Роман: — випємо трошечки — тільки по чарочці, щоб дядькову сатану забути.

Настя метнулась в сїни, принесла вареники й пляшку і постановила на столї.

— От тепер сядемо й ми на покутї, — сказав Роман і налив собі чарку горілки та й вихилив до дна. Потім він почастував Дениса й Настю. Настя тільки пригубила чарку, а пити не схотїла. Усї почали уплїтати вареники, аж за ухами лящало. Денис уплїтав вареники і не зводив своїх круглих веселих очий з Настї.

— Чого це ти, Денисе, витріщаєш на мене очи, неначе вперше мене бачиш? — сказала Настя.

— Чи так само як сатана витріщав баньки на дядька Филона в лїсї? - сказав Денис.

— Нї, не так страшно, але все таки трохи й так, — промовила Настя і зареготалась.

— То задля того, щоб ти менче варенико́в зїла, а мінї більше зісталось, — обізвав ся Денис.

Денисови вже давно впала в очи Настя. Молоденька дївчина підростала, наливала ся, як яблуко, і стала ще більше подобатись Денисови.

Роман налив чарку і знов випив, ще й Дениса почастував. Він став веселий, розчервонів ся на виду, — жартував та сьміяв ся.

— Романе! чого це ти сьогодня такий говорючий та веселий! — не втерпіла і спитала в його Настя.

— Чогось веселий, та не скажу чого: нехай кортить! — сказав Роман.

— Та скажи бо! Певно мати щось дуже веселе сказала собі, бо й мати увійшла в хату чогось дуже весела, — промовила догадливо Настя.

— Та то сьогодня, мабуть, трапив ся день веселий, — сказав Роман і знов налив чарку та й випив.

— Ой Боже мій! вже й горілки мало зісталось в пляшцї! — аж крикнула Настя: — їй Богу, мати будуть гримати.

В той час на дворі гавкнула собака. Швидко потім в хату увійшла Соломія. Вона думала, що Роман в церкві і забігла до Настї, але відчинивши двері, вона вглядїла і Дениса і Романа за столом. Бідна дївчина аж подала ся назад у сїни. Вона й сама не знала, чи йти в хату, чи вертатись. Їй було нїяково, що вона нїби сама прийшла до Романа в хату.

— Соломія! — аж крикнув Роман зза стола.

Соломія від сорому подала ся через поріг у сїни. Настя схопила ся з місця, взяла Соломію за руку і потягла в хату.

— Здорова була, Соломіє! — гукнув Роман: — чого це ти закомизилась? Неначе боїш ся переступити через наш поріг.

Настя притягла Соломію до стола. Соломія не опиналась та соромилась. Роман силою посадив її на ослоні поруч з Настею.

Соломія сидїла нї в сих, нї в тих і мовчала, але перегодя стала сьміливійша. Весела компанія швидко її розвеселила. Соломія почала і собі жартувати та реготатись.

— Просимо до полудня! — сказав Денис і показав рукою на порожню миску.

— Спасибі! я вже пополуднувала дома. Доїдай, Денисе, на здоровєчко, та тільки не об'їдай ся, — сказала Соломія і посунула порожню миску до Дениса.

— Спасибі за ласку, — обізвав ся Денис: — мабуть вже такий мій талан... ох!... що дївчата годують мене з порожніх мисок.

— Може тобі ще й соли треба до страви? — промовила Соломія і поставила перед Денисом солянку: — посоли, то буде смачнійше.

— Ох! вже мінї й так солоно від тих дївчат... Ох! — жартував Денис.

— Отже-ж ми поїли всї вареники, а ти, Денисе, ще й сьмієш ся з Соломії. Потривай, Соломіє, ось я піду в хижку та внесу паляницю. Пополуднуєш, Соломіє, паляницею з сметанею, — сказала Настя і встала з ослона.

— Еге! Як дївчатам, то й паляничкн, а як парубкам — то тільки сьвятий хлїбець. Не йди, Насте! Не пущу! — крикнув Денис і погнав ся в сїни за Настею.

— А що, Соломіє, чи посилати до тебе старостів? — спитав Роман в Соломії.

— Оце попереду пришли, а потім вже питай! — сказала Соломія і зареготалась.

— А чи не візьму я часом гарбуза від тебе?

— А хіба-ж я знаю...

— Я тебе питаю без жартів, — сказав Роман і насупив брови.

Його лице з веселого стало поважне і навіть сердите.

— Хіба-ж ти так не любиш гарбузів чи що? — сказала Соломія і знов засьміялась: — і гарбуз має смак, та ще й непоганий.

— Не люблю. Я вже що роблю, то роблю напевно, — сказав Роман, спустивши очи.

Задума впала на його чоло. Він похилив голову і мовчав. Соломія перестала сьміятись і собі задумалась. Вид її став поважний, неначе в тих пустунів дітий, що́ на них несподївано посварились пальцем і гримнув сердитий батько.

— Чи батько твій та мати не спротивлять ся, як я прийду до тебе з старостами? — спитав Роман.

— А чого їм спротивлюватись? Мій батько поважає твою матїр і любить балакати з нею про усяке страхіттє, — сказала Соломія. — Я боюсь, що твоя мати швидче спротивить ся...

— Нї! — сказав Роман.

— Як твоя мати нї, то й я нї! — сказала Соломія.

Роман підняв голову, нїби розплющив очи і з його ясних очий неначе нїби полив ся веселий промінь і впав на Соломіїні острі очи. Вона спустила довгі чорні вії, котрі нїби чорними торочка́ми впали на її щоки. Вона почервонїла, як маківка.

Хатні двері відчинились, неначе буря вдарила в них. Настя влетїла в хату з паляницею в руках, зачинила за собою двері і придержала за клямку. Денис сїпнув двері, і малосила Настя випустила з рук клямку і пхнула головою та паляницею Денисови в груди. Вона прибігла до столу, сїла і сховала свої руки з паляницею під стіл.

— От таки наріжу Соломії паляниці, а тобі не дам! — кричала Настя, засапавшись.

— За всї голови! То й не просити му! — сказав Денис і нїби впав на лаву.

— Випий же хоч чарку до полудня, Соломіє! — сказав Роман і подав чарку Соломії. Соломія випила пів чарки і почала полуднувати.

— А що: таки по моєму стало! — сказала Настя і кинула на Дениса жменю насїння; насїннє по́рснуло з жменї і посипалось і на Дениса і в сметану.

— Ну, та й дурієш же ти, Насте! — обізвав ся Роман. — Хіба-ж ти маленька? Дуріє, як мала дитина!...

— Але-ж і нють оті дївчата біси-батька-зна як! — крикнув Денис: — вмочить губи та ще й обітре рукавом, щоб і в рот не попало нї крапельки. От ми то не так пємо.

І Денис налив чарку, бахнув нею в губах, надув щоки і витріщив круглі очи на Соломію.

— Ой Боже мій! Отже видудлять усю горілку! Ой лаяти муть же нас мати, аж в шкуру не потовпить ся. Геть! Дай сюди пляшку! Їй Богу, видудлили вже більше, як пів пляшки, — сказала Настя.

Соломія аж тепер згадала про бабу Зїню. Вона обернула голову, кинула оком на вікно. За двором йшла з церкви баба Зїнька.

— Ой Боже мій! баба Зїнька з церкви йдуть! — аж крикнула Соломія і схопилась з ослона.

— Ой Боже мій! Пляшка на столї! Пів пляшки горілки не стало! Що-ж я тепер буду робити? — крикнула Настя.

— Нїчогісїнько. Сядь та руки згорни, — спокійно сказав Роман.

— Ой, Романе, і ти, серце Настусю! не кажіть же своїй матері, що я оце була в вас, — сказала Соломія і прожогом кинулась в сїни, через другі сїнешні двері вискочила на за́двірок і, неначе птиця, шугнула в садок, а з садка чкурнула через город, просто через грядки та й зникла в вербах. Настя вхопила кухоль з водою і хотїла долити пляшку.

— Не збавляй горілки, дурна! — сказав Роман і кинув ся вирвати в Насті з рук пляшку.

Хатні двері відчинились, і в хату вступила поважна баба Зінька. Вона стала на порозі і тільки осьміхалась.

— А що! буде вам тепер від баби Зіньки! Випили бабину горілочку та вже водицею доливаєте, — обізвалась Зінька та все осьміхалась добрим ласкавим осьміхом. Вона милувалась пустощами молодих.

— Ну, ну! Сьогодня я весела. Не буду на вас гримати. Один тому час! Сьмійтесь, поки молоді. Сьмійтесь, аби не плакали! — сказала баба Зінька, роздягаючись.

— А на віщо то ви накидали насіння в сметану? Мабуть, щоб смачнійша була? Ото дуріли! Ото дуріли! Повісь, Настусю, на стіні різку от на тих хлопчиків, щоб мині була на похваті! — сказала баба Зінька, вішаючи свиту на жертці.

Баба Зінька обернула голову до Настусі і прижмурила одно око. Настя осьміхнулась.

— Та це, мамо, на мене треба-б почепити на стіні різку, бо то я розсипала насінне в сметану.

— То й ти така, як і вони! Горенько мині з вами! — осьміхнулась баба Зінька, поглядаючи на Романа.

В той час Филін після вечірні наздогнав батюшку на цвинтарі і підступив до його. Филін любив після вечірні побалакати з батюшкою і проводив його до самого двору, розмовляючи то про се, то про те.

Филін розказав йому про свій недавній сон. З своїми снами він трохи вже обрид батюшці. Батюшка трохи не засьміяв ся і ледві вдержав ся.

„Ну, та й розносились сьогодня з своїми снами!“ — подумав батюшка, осьміхаючись крадькома.

— А це мині трапилась біда. Хтось мене, батюшко, обідив: закрутив на моїй пшениці аж двадцять зáкруток, — в кінці усього сказав Филін: — що мині, батюшко, робити? Збавило мині пшениці більше, як сніп. Як ви мене порадите?

Батюшка знов осьміхнув ся крадькома.

— А що-ж! Закрутка — це пуста річ: це бабські забобони. Покропи сьвяченою водою ті закрутки та й вижни сьміливо, бо ті закрутки — пусте дїло: вони тобі не пошкодять. Атже-ж ти не маєш на селї ворогів, то й не бій ся нїчого. Це певно хтось хотїв пожартувати та насьміятись з тебе.

— А хто його зна, батюшко! Давненько живу на сьвітї, то може й ворогів нажив. Де вже прожити без ворогів? — обізвав ся Филін.

V.

Настала осінь. Вже й Сéмен минув, вже й Воздвиженнє минуло... Сливе що вечора Соломія сподівалась, що Роман прийде до неї з старостами. Вона що дня прибиралась, розчісувала свою довгу косу, заплїтала в дрібушки. Перед кожним вечором вона надівала на голову червону стрічку, заквітчувала голову квітками та барвінком. Тільки було ввечері загавкає на дворі собака, в Соломії в душі похолоне. І весела, і щаслива, Соломія зранку до вечора сьпівала пісні за роботою та все ждала Романа, а Роман неначе десь зумисне загаяв ся та все не приходив.

„Ой Боже мій! Сьпіваю я, сьпіваю, та й досї не досьпіваюсь до своєї долї... І весело мині, і чогось сум вже налягає на моє серце“, — думала Соломія, пересьпівавши не одну пісню за роботою: — „і чом він не йде з старостами? І на віщо він мене мучить? І чого він бáрить ся?

Аж перед Покровою Роман прийшов з старостами до Соломії. І Филін, і його жінка Марина неначе вже ждали Романа з старостами. Соломія потихеньку сказала матері, що Роман має на думці її сватати, мати не втерпіла і сказала потихеньку Филонови. Як Роман увійшов у хату з старостами, Филін і Марина привитали його щиро, як рідного сина. Соломія була гарно убрана, неначе в яке сьвято: очевидячки вона сподівалась Романа з старостами.

Соломія була така рада, така весела, що трохи не завела пісні перед старостами. Вона бігала, вештались, винесла старостам рушники, знов побігла в сїни, знов вернулась в хату; і нїяк не могла встояти на одному місци. Вже старости сїли за стіл запивати могорич, розбалакались з Филоном. Марина поралась коло печі, готувала вечерю, а Соломія все вештались по хатї, то складала в скриню хустки, то знов їх на вїщось виймала, неначе гралась в якоїсь іграшки.

— Сїдай, дочко, з ними та запий могорич, — сказав батько до Соломії: — годї тобі вештатись по хатї! Нехай вже мати порáєть ся.

Соломія приступила до столу і кинула очима на Романа. В неї очи горіли й блищали. Вона взяла чарку в руки, пригубила і несподївано заплакала.

— От тобі на! — сказав батько: — чи від щастя, чи від горя це ти плачеш, Соломіє?

Соломія втерла сльози рукавом і похилила голову. Роман глянув на неї, і йому чогось стало жалко Соломії.

— Ще тобі дружки й коси не розплїтали, а ти вже й плачеш, — обізвалась мати: — молода ще ти, дочко! Я знаю, що ти ще не нагулялась і не насьпівалась. Але треба-ж колись сховати косу під очіпок! Не тепер, то в четвер...

— Не плач, дочко! Дївчина як верба: де посади, там і прийметь ся. Баба Зїня — людина добра. Будеш слухняна, то й тобі буде добре. А до иньчої хати швидко звикнеш, — обізвав ся батько.

Соломія втерла сльози, сїла на лаві і задумалась, неначе замерла. В Романа здавило коло серця: він тільки скоса поглядав на Соломію, на її румяні щоки, котрі розгоріли ся й розчервонїлись, як маківки в зеленому листї.

Павло Полуботок.

„І чого це вона заплакала? Може вона мене не любить? Може любила та й любити перестала? Може її силою видають за мене заміж?“ — думав Роман, поглядаючи скоса на Соломію.

А Соломія все сидїла нерушимо, підперла щоку долонею і дивилась на полумя, що весело палало в печі.

Старости випили по чарці і балакали з Филоном та з Мариною. Роман не втерпів і присунув ся до Соломії.

— Соломіє! чого це ти плачеш? — сказав Роман тихенько: — я такий радий, що від радощів не можу всидїти на місци, а ти чогось сумуєш.

— Бо я тебе довго ждала і ждати вже перестала. Висьпівала усї пісні, тебе сподіваючись, і досьпівала до сліз. Чого ти так довго гаяв ся? Може тебе мати не пускали з старостами? Ми люди вбогі, а твоя мати певно до якоїсь иньчої хотїла тебе з старостами слати.

— Не думала, Соломіє, і гадки не мала! Та я-б і сам спротивив ся, як би мати яку иньчу схотїла взяти собі за невістку. Не плач, Соломіє, а то й на мене найшов сум через твої сльози, — тихенько промовив Роман.

*

Романа покликали до столу. Марина частувала старостів. Вона подала чарку Романови.

— Даруй же, Боже, здоровє і вам, мамо, і старостам, — сказав Роман, — а це я хочу просити вас, тітко, і вас, дядьку, про одну річ.

— Про яку річ? — спитала Марина.

— Щоб ви не справляли бучного та довгого весілля, — відрубав Роман.

— Та ми й не думаємо справляти дуже довгого весілля, — обізвалась Марина: — бо дуже довге весілє коштує і довгих гроший.

— Я хочу, щоб грали весілє тільки один день: в неділю, — обізвав ся несьміливо Роман.

— Чи то можна, сину? Атже-ж в понеділок зять просить тещу до себе. Може ти не хочеш мене просити до себе? — аж крикнула Марина.

Вона трохи обідилась. Їй здало ся, що Роман не прийде до неї з музиками, що її бояри не будуть вести попід руки, що Роман не буде дорогою кланятись їй.

„Чи не гордує мною зять?“ — подумала Марина.

— Нї, тітко, я не проти цього говорю. Чи то-ж можна, щоб я не прийшов до вас з музиками в понеділок з запросинами до своєї господи?! Я прийду.

— А як прийдеш, то вже випадає два днї, — обізвав ся один староста.

— Нехай буде два днї, аби не чотири, — сказав Роман: — бо весілє тільки першого дня; ото — весілє! І не багато пють, і молода сидить на посадї з дружками, і дружки сьпівають, і на столї гільце та коровай. Все якось по божому: весело, гарно, неначе веснянок дівчата грають. Але потім вже тільки пють, та ще пють та дуріють! Пють день, пють другого дня, пють і третього й четвертого, аж остогидне дивитись. А скільки то гроший оте все коштує.

— Ну, вже як хочеш, Романе, а ми звичаю не поламаємо. В мене дочка своя, не крадена, і я не хочу справляти краденого весілля. З нас будуть люди сьміятись, скажуть, що ми вкрали в дочки весілє, — обізвалась Марина.

— Вже чи гнївайтесь, чи не гнївайтесь, тітко, а я не пристану на те, щоб пили та дуріли чотири днї, — сказав Роман.

— Та це йому наговорив отой великорозумний Денис. Він усїм це саме торочить, а ти його, Романе, не дуже слухай та свій розум май, — обізвав ся один староста.

— Коли-ж дядьку, і мій розум це саме мінї торочить: не люблю я того пиття та дуріння, — обізвав ся Роман.

— Так воно буде, як само складеть ся, — обізвав ся Филін: — а прийдуть люди до нас, то не виганяти-ж їх з хати. Приймемо, чим Бог наслав.

Через два тижнї грали Соломїне весілє. Нї Филін, нї Марина не послухала Романа: весілє аж гуло на ввесь куток чотири днї.

— А що, Романе, чи по божому відіграли ми весілє, — сьміяли ся старости з Романа: — а що, чи зломив людський звичай?

— Мабуть аж тодї справлю весілє по божому, як буду видавати свою дочку заміж, — сказав Роман.

— Та й тодї ще навряд! Певно буде так, як твоя жінка скаже, — сказав один староста.

— Ой нї, дядьку! Буде так, як я схочу, — обізвав ся Роман.

— Як доживемо, то побачимо, — сказав староста.

В понеділок ввечері привезли молоду до Зїньки. В баби Зїньки пустувала противна хата через сїни. В тій невеличкій хатї жили її старші жонаті сини, доки не відрізнились і не перейшли в свої хати. Ту окремішню хатину баба Зїнька віддала Романови та Соломії. Як тільки скінчилось весілє, Соломія прибрала свою невеличку хатку, чистенько вимазала, повимивала вікна, одвірки, двері й лавки, застелила стіл білою скатеркою. Роман обквітчав образи васильками, жовтими гвоздиками та крокосом, а під образами прилїпив смугу з шпалїрів, на котрих були намальовані здорові маківки та червоні орґінії в зеленому листї. Соломія повішала на стїнах і на образах вишивані рушники, наробила з паперу червоних та синїх астер і обтикала ними по васильках та гвоздиках усї образи навкруги. Роман понамальовував на комині та на грубі усяких квіток та винограду. Маленька чепурненька хатина неначе зацьвіла усякими квітками. В хатї стало гарно, як у віночку.

„Отут я, в цій хатинї, неначе в себе в дома, а як тільки увійду в сьвітлицю до баби Зїнї, то мінї чогось здаєть ся, що я там усе в гостях“, — думала Соломія, прибравши свою хатину.

Соломія трохи боялась баби Зїньки і все чогось скоса поглядала на неї. Баба Зїнька допитливими очима слїдкувала за Соломією. Але Соломія була робоча й жвава в роботї: вставала рано, поралась коло печі, готувала обід, скрізь встигала. Дїло в неї неначе горіло в руках. Варили обід та вечерю в сьвітлицї, в баби Зїньки, і обідали усї укупі. Старій Зїньцї не було вже й роботи: за неї скрізь поспішала з роботою Соломія.

— Оце мінї, дочко, за тобою, як у Бога за дверми: хоч сядь та й руки згорни! — не вдержалась Зїнька і похвалила невістку.

Соломія не вміла до пуття спекти хлїба та паляниць. Баба Зїнька показала їй раз, другий, і, розумна з роду та втямлива, Соломія швидко втямила цю хазяйську справу.

Настала осїнь, почала ся негода. Зїнька з Настею та з Соломією взяли ся за прядиво. Соломія сидїла за гребінем і сьпівала пісню за піснею. Настя приставала до неї, і в бабиній хатї стало веселїйше. А переставали вони сьпівати, Роман брав книжку і читав голосно. Баба Зїнька, хоч не розуміла, але слухала, бо книжки були все церковні. Соломія та Настя не слухали, що читав Роман, бо й не розбирали того, що він читав. Вони ждали, щоб Роман швидче перестав читати, і потім починали собі стиха розмовляти, або знов починали сьпівати пісень. [Далї буде].

Упокій.

Розіслалось небо надо мною
А навкóло тут зелені вїти,
Дуб кидає гордо головою
І красїють запашнії квіти.

Я втопаю між тимú квіткáми...
Тихо всюди — й пташка не сьпіває,
Тільки сонце плине небесами,
Тільки бджілка золота кружляє.

Тихо так, що і людий забути
Можна в тúші... Я відпочиваю:
Сварки й крику, кайданів не чути
В цїм куточку, затишнóму ráю.

У безміррі пишному втопаю,
Покидаю цю земну країну,
Тихо лину до ясно́го краю,
Де нема нї смерти, нї почину...

1895.

Б. Грінченко.

Ворожба. [Рисунок Іжакевича].

PER PEDES APOSTOLORUM.

Образки з життя православного духовенства на Україні — Володимира Левенка.

[Далї.]

ГЛАВА V.

Старий, років на 70, а старосьвіцький пан-отець Каленик Пафнутєвич Трубайло правив невеличкою, бідною, та наче забутою у епархії парафією. Бідні, хоч і чисто прибрані, горнички пан-отця, — дві простих хати з мазаною долівкою — похилили ся як і сам він під вагою лїт давнїх, дуже давнїх: вони бо бачили ще як народив ся маленький Кель, чули як квилив він малою дитиною, терпіли, як скуб їхню стріху, деручи горобців, трощив шибки мячем та й достояли ся, поки вдвох з маленьким колись Келем поробили ся старезними дїдуганами. Та дарма, що батюшчина оселя хилить ся на бік, уростає у землю, що очеретяна стріха зеленїє мохом, — супроти неї уся у садку білїє нова красуня церква з гарними образами, з цегольною дзвінницею. Збогатїла і скрасила ся вона на увесь округ за довге батюшкованнє пан-отця Каленика. Давно вже править службу Божу у цїй самій парафії Каленик Пафнутєвич. Вже і батюшкою років з сорок з того часу, як впала вона йому спадщиною після небіщика батька, що́ ще за старих прав оббрала його у батюшки громада, а і дотн дячком та дияконом, бо не довго і не багато вчився пан-отець Каленик у бурсї. За чотири роки скінчивши усю науку, яка була йому призначена батьком відповідно звичаю того часу, повернув ся він знов на село до давнього свого товариства, що колись грав ся з ними у гилки, блукав по степах та лїсах, шукаючи козельців і виробляючи пищики, а зараз почав сьпівати, гуляти на досьвітках та улиці, часом коштувати нишком горілки, звичайно чим бавить ся парубоцтво. Не облишив пан-отець Каленик нї товариства, нї його забавок, і тодї, як батько, забравши сина і гостинцї, поїхав у консисторию, а відтїль привіз Каленика Пафнутєвича дячком своєї церкви.

Молодий ще був Каленик Пафнутєвич, не було йому і двадцять років, то і коханнє не займало ся йому у серцї. Гуляв він на досьвітках, женихав ся з дївчатами з усїма потроху, а може з якою і більше, та не з кохання, а так для закону, бо такий вже закон на досьвітках і нї та дївчина, нї ще менче молодий Трубайло не гадали нїчого про те, щоб одружити ся, — а минуло йому двадцять років, покликав його батько, докладно наказав, що годї вже байдики бити, що час робити ся дияконом, що треба женити ся, заводити господу, родину та додав, що нагледїв і молоду. Каленик був не від того. „Що-ж, — гадав він, — усї люди женять ся, треба й менї, аби-б тільки путященька молода“, — а то вже закон треба сповняти і так без великого задуму, без турбот, без муки кохання їхав він на розглядини, ходив ще й на досьвітки, а небавом і перевінчав ся, тільки мов трішечки зробивсь поважнїйший та все смикав свого куценького вуса, наче гордуючи з товариства. — що, мовляв, — „ви ще хлопцї, а я скоро людиною буду, чоловіком, о!“

Оженивши сина, знов повіз його батько у епархію і відтїль повернув ся Каленик вже дияконом. Та ще раз по батьковій смерти довело ся йому їздити у губернїю, щоб зробити ся батюшкою та випрохати батькову парафію; — а з того часу довго жив пан-отець Каленик спокійно, не рушаючи нїкуди, не бачучи нї старшенства, нїким не турбований на своїй парафії. Довело ся сьпівати „Ісаія ликуй“ і „Идеже нѣсть ни печали, ни воздиханія“ над більшістю з свого товариства навіть над багатьма з дїтий їх, а пан-отець жив так само у миру та злагоді з своїми парафіянами. Прості були звичаї пан-отця, не багато було йому треба, то і не обтяжав він парафіян; не дуже попередив їх наукою, то і не нудив ся і не гребав їх бесїдою. За те-ж щиро любили та поважали люди свого пан-отця та з охотою по можливости дарували на церкву певні, що і одного шага не піде марно, або повз церкву до батюшчиного гаманця та що працьовитий і дбайливий пан-отець поверне їх на церковні потреби як найкраще.

Вже з двадцять років живе пан-отець Трубайло самотне удівцем. Сини розійшли ся батюшкувати по далеких парафіях, дочки заміж, жінка вмерла, навіть це давнє лихо минуло ся, збувшись свого острого болю і тільки мягкий лагідний смуток помалу ворушить старече серце. А це років зо два з новим лихом впала і нова втїха на старість: вмерла його найменча дочка, вмер і зять та й кинули на догляд дїдови унука Васька́ жвавого, гарного хлопчика лїт десяти. Каленик Пафнутєвич пестив ся, кохав ся у малому унукови, за ним життє здало ся старому ще десять раз краще і тихо плинуло, як сонце на захід тихого погожого осїнього вечора. А не вважаючи на тихий ряд його і воно не минучо ся без турботної смуги, яку й досї згадує Каленик Пафнутєвич з неприємністю. Вже років двадцять батюшкував він як колись батько, як з давних-давен вело ся, се-б то: твердо додержував пости, службу правив довго та докладно, у консисторию що належало пересилав що року, а хоч часом забувався за деякі епархіяльні накази, або під старість, боячись розхлюпати дари, помянувши царя, царицю та цїсаревича, поминав царських родичів у загалї, проказуючи „і прочая і прочая“, та нїхто до того не прискіпував ся.

Аж ось наставлено нового Преосьвященого, що́ дуже не любив старосьвіцьких батюшок. Цей зачав заводити новий ряд, правити від батюшок такого, що до них і не належало. Звичайно, щоб віддобрити ся до Преосьвященого, і протоєреї намогли ся з тим самим на своїх батюшок, а вже надто на Трубайла протоєрей його благочиння. Покликав він Каленика Пафнутєвича до себе, угрущав його і за недогляд за парафіянами, і за несьвідомість у Божому слові, і за байдужість до епархіяльних наказів, багацько за всячину, аж здумати страшно за віщо, як би тому правда; хитав до того головою та все, мов би грозячись, радив схаменути ся. Як не був тихий пан-отець Трубайло, а чути таке від молодого протоєрея його розсердило. Не бачив він нї розуму, анї правди у наказах протоєреєвих, саму лише напасть, а розсердившись, наказав вже такого, що і не треба-б, та, нагадавши про свою чесну та довгу службу, повершив.

— Якої-ж ще примхи вам треба від мене? Батюшкую як батюшкую, як закон велить; так і буду... Я думав ви мене за дїлом кличете, а за цим то й гріх було-б мою старість турбовати! — та з тим і подав ся до дому.

Але даремно сподївавсь пан-отець Трубайло, що тим і відміг ся. За два тиждні прийшов з епархії наказ, щоб невідмінно засновав він парафіяльну школу і братство, щоб приглянув та доніс, чи не прокидаєть ся у парафії яка секта або непошана урядови... Разів десять перечитав його Каленик Пафнутєвич, три днї посліль бравсь по кількось разів за перо відповісти, і не знав він як вдовольнити епархію і не розумів, чого їм треба, і чогось гидко робило ся йому, коли починав він мислити про те, що у наказї писало ся, та нарештї і поклав його до слушного часу у шафу, хай там лежить — може минеть ся перемовчкою.

Минулось ще з місяць, аж ось заходить до пан-отця чоловік, мнеть ся щось біля дверий, немов щось хоче казати, не зважить ся.

— Що тобі?

— Та чи ви чули, пан-отче?... Та й дивить ся поза двері, чи нема кого.

— Що таке? Кажи просто, чого там крієш ся?

— Казав би, — відказує, — так не ті се речі повели ся, щоб спроста і вимовить. — Зиркнув ще раз поза двері, причинив їх, надійшов і до других, глянув і там та, приступившись до батюшки, і каже пошепки:

— Чи не шпігуни, пан-отче, на вас виявили ся? Приїздив тут якийсь підпанок, так щось несьвіцьке... мовляв, майстрів наймати, так майстрів не наняв, а за вас найбільше розпитувавсь.

— За віщо? — аж пополотнїв Каленик Пафнутєвич.

— Чи не загулюєте, мовляв, чи не пєте часом, як службу правите, чи царя поминаєте, з ким відаєте ся.

— А ти-ж що?... — знепокоєний від сили зміг ся спитати пан-отець.

— Бог з вами, пан-отче, чи-ж я дурень, щоб свого пан-отця на аби кого виміняв?! Я йому докладно розписав: у церкві, кажу, раз-у-раз та найбільше про царя чуємо, батюшка не відають ся аж ні з ким, а горілки так і ніяк не приймають.

Знепокоїла Каленика Пафнутєвича ця звістка. Як вже не бути напасти, де шпігуни вплутали ся? Значно таки боявся він їх, як і усї старосьвіцькі люди, аж не дужче злякавсь і тоді, коли кільки днїв перегодом відібрав грізний наказ, що виправляв його у епархію, навіть зрадів йому — мовляв, там хоч видко буде...

Преосьвященний напавсь на пан-отця Каленика як з мокрим рядном, а найдужче за царських родичів, що пан-отець проминав їх у молитві.

Даремно завіряв Каленик Пафнутєвич, що у серцї подвійно щирійше згадує їх, благаючи в Бога їм долї, а не каже те в голос, боячись, що не вдержить так довго чаші та розхлюпає дари, — Преосьвященний не вгамовав ся.

— То нїчого і батюшкувати, коли чаші не вдержите!

— Як то? — аж не зрозумів зразу Трубайло.

— А так, що просїть ся на спокій.

Пан-отець Каленик довго не міг зрозуміти цієї відповіді, чи не жарт вона, чи і справдї Преосьвященний випхає його з служби, та тільки і міг відказати:

— Не хочу!

— Мало чого.

— Так же менї і їсти нїчого буде.

— А нам що потім? Ви не здатні.

Аж ось коли виразно з'явила ся Трубайлови напасть.

— Так, так; ну, то знайте-ж: їсти я наїв ся-б і з пенсиї, і люди, сподіваю ся, не забули-б, та, коли вже такої чести добувсь я за мою щиру працю, що хочете на старість мене на сьмітник випхнути, то женїть самі. Ваша воля, женїть, а з доброї волї я не піду! З якої речі ввесь вік я служив Богови нелукаво, то-б то не вартий вже батюшкою і вмерти? Не піду з служби волею, от щоб ви знали! — і Каленик Пафнутєвич хотів вже йти з хати та мабуть за старістю не стало сили стерпіти кривди і, не вважаючи на Преосьвященого, він схилився на ослонець та заплакав.

Мабуть і сього таки утяв сором.

— А! — сердито прогарчав він: — та хай вам, батюшкуйте вже; вам недовго, — і, не можучи втишити незадоволення, подався з хати.

Так минула як важкий сон, перебігла як страшна хмара і ся напасть, що́ зависла була над життєм Каленика Пафнутєвича, і з того часу, мов за його забули ся, нїхто вже не непокоїв старого Трубайла і знов тихо та лагідно справляє він свою працю, з даруючою ухмілкою згадуючи навіть напастників своїх.

Чиста, заново вимазана горниця пан-отця Каленика блещить, аж відбиває сріблом від натовпу соняшного проміння; дарма, що позаставлювані квітками маленькі віконця, та багацько їх; з трьох боків хати і між узорчастого листу квіток веселе лїтне сонечко щиро обсипає золотими блищами своїми і стїну, і білу як снїг скатїрку столу, і товсту книгу на нїй, і самого пан-отця, що́ у вилинялому та чисто випраному підряснику сидить над нею, усїх наділяючи ясними колїрами...

Помалу читає пан-отець Каленик, близько підносячи книгу до великих окулярів у товстих срібних обкладках. Частенько доводить ся йому облишати читанне, щоб дати очам спочивок; до того спиняєть ся він над кожною вичитаною думкою, силкуючись краще її зміркувати. Але скоро читанне його було нервове, він почув гуркіт коліс, далї гомін біля свого ґанку і, визирнувши у вікно, зміркував, що до його наїхали гості, бачучи тільки якийсь натовп люду. Повагом згорнув Каленик Пафнутєвич книгу, заклавши на стороні де спинив ся клаптик паперу, зняв свої окуляри, поклав їх на призначену містину та й подибав на зустріч гостям, що́, поки господар тупцяв ся, вже прямували до хати.

— Здорові, здорові! — привітно осьміхавсь він, обома руками здоровкаючись та враз пильнуючи крадькома ближче придивитись до обличчів, щоб вивірити себе, чи справдї гості йому незнайомі, чи може він не пізнає їх, не добачаючи, але, дарма: на усї заходи пан-отець Трубайло лише тоді довідавсь, що бачить ся з Калиткою вперше, коли той почав знайомити ся.

Це не збавило про те привітности пан-отцеви; йому так зрідка трапило ся стрівати кого, пріч своїх парафіян, що, хоч і не нудив ся він самотиною, бо день у день однакові, як брати минали йому тихо та лагідно по давно заведеному ряду, та приспана потреба єднання з людьми, не турбуючи раз-у-раз, виявляла ся привітністю до людий та чи не дитячими радощами, коли доводило ся з ними здибатись.

„Чудненький і пристаркуватий вже, — з першого огляду на Трубайла міркував тим часом Калитка. — З цїм на веселощі не розживеш ся..., мабуть і не пє нїчого?..“

Але як не розпалили ся за мандрівку бажання пан-отця Макара, все-ж відомий силою розум його переважав знадливі почуття. „Так бо і краще, — заспокоював себе рахманними докладами Калитка, — годї бо справдї, і так у середині жаби крячуть, а завтра-ж і між начальство; а з похмілля яку там другу-третю чарку і без його самотужки упораю“.

Панї-матка з дочками тим часом не гаючись обволодали дальшою хатою чепуритись з дороги, поповичі потупцялись трохи і подались з хати пошукати щось більше цїкавого, а пан-отцї хвилин вже з десять висиджують мовчки. Трубайло дуже тим знепокоєний міркує, з чого-б краще почати розмову. Йому здаєть ся, що розмова про вїщось з Сьв. Писання найбільше-б личила незнайомим пан-отцям задля першого стрівання і відтак спотання довбаєть ся він одною рукою у товстій біблії, що́ лежить біля його, міркуючи, яке-б обрати найкраще та найповажнїйше до такої оказиї речення. Так же, відомо кожному, книги Сьв. Писання товсті; є багацько у них цїкавих та поважних реченнїв, то й нїяк не здолав Каленик Пафнутєвич нї обрати найкраще, нї почати розмови.

А сидїти мовчки робилось вже зовсїм нїяково. Це помітив і пан-отець Макар; дарма, що йому, як ми бачили, досить було і без балачки думок доконче цїкавих до розваги, і як не схильний він був до глибшого самозадуму, але-ж задля звичайности промовив:

— Сьогодня я від пан-отця Сергія, від Тендїтного, їду я, бачите, у ґубернїю, треба у консисторію — ну, то думка враз годить ся і своїх перевідати, щоб ще й не гудили — мовляв їхав повз та не схотїв завернути, — от і до вас.

— Спасибі, спасибі!

— Так був і в Тендїтного, та щось менї чудно — скажіть, ви тут ближче, що воно за людина?

— Старий вже я, мало з ким бачу ся, незнайомий з ним — а здаєть ся людина нїчого, хороша людина, — відказав Каленик Пафнутєвич з ухилкою.

— Сам він то може й нїчого, ну, товариство в його так ріжне, добрі усї, а лїкар там є, так той — чиста звірюка!...

— Це часом не з тих... не з социяльїстів? — з цїкавістю запитав Трубайло.

— Як то з социяльїстів?... Хіба?...

— А ви і не чули? Бачите тут багато за пан-отця Сергія балакано усячини, не знаю я конче, а тільки чи напасть така вже на його, чи лихо, а вожено його і у ґубернїю і з посади трохи не скинуто, буцїм він до них таки дуже горнув ся.

— До социяльїстів?

— Еге-ж; були тут такі і пани, і лїкарі, і вчителї, люди як люди неначе, ось тобі виявило ся социяльїсти.

— Ну, так воно і буде, досьвідчено, — промовив Калитка, — певно, що так; лїкар той социяльїст доконче. Там я ґазетку одну відбираю, так там так само і пишеть ся. Пишуть: виявились і, хоч багацько вже висловлено, а деякі затаїли ся і з найстарших, — так на те́-ж і виходить, що лїкар з социяльїстів, а може і сам пан-отець Сергій.

— Гріхи! — позіхнув Трубайло, і обидва замовкли.

Але на сей раз Каленик Пафнутєвич таки згадав незабаром щось цікавого з книги Премудрости Ісуса Сина Сирахового.

— Бачите, читав я оце з Сьв. Писання, — почав він за хвилину, — книгу Премудрости Ісуса Сина Сирахового, істинно, що премудрість.

Калитка мовчав.

— От тут пишеть ся: „Начало премудрости — бояться Бога... и съ вѣрными она образуется вмѣстѣ во чревѣ...“ — і казати нїяково, а нам грішним не те робити, а і зрозуміти важко.

Пан-отець Макар тільки пошкрябав собі потилицю.

— Премудрость, звичайно! — позіхнув він, хрестячи рота.

— Важко, важко розуміти Сьвяте Письмо, — не заспокоювавсь Трубайло. — Ще давнїйш, то нїчого, яку проповідь розкажеш, усе гаразд, а зараз, аж сум бере: гляди, не обережеш ся. Ще казати муть — єретицтвуєш!

— Та хай йому! — аж махнув рукою Калитка. — Скажіть краще: ви самі живете?

Пан-отець Каленик враз мов відживів, — очи йому весело засьвітились і радісний осьміх заграв на губах.

— Е, нї, не сам, унук є в мене десяти лїт Васько́. Там що дитина хороша, що розумне, що утїшне! — почав він вихваляти ся унуком, як завжди, коли доводило ся за його балакати, бо і справдї старий любив як сонце, як сьвіт свого старого життя, як не любив мабуть нїколи і своїх дїтий, сю маленьку хорошу дитину, що́ так закрасила вона йому життє. І довгенько мабуть довело ся-б Калитцї слухати про усякі пригоди з Васькового життя, що їх і до ночи згоден був би згадувати Трубайло, як би на щастє пан-отця Макара не спинив оповіданнїв Каленика Пафнутєвича якийсь ввесь задрїпаний селянин, утаскавши у хату якусь мокру та кальну торбу, що́ ворушила ся, мов щось живе.

— Це я вам, пан-отче, рачків принїс, — казав він Трубайлови, поблагословившись. — Ловив тут близько коло вашого горо́ду; поживляйте-ж, будь ласка, на добре здоровє!

— А спасибі, спасибі! Рачки та чудова річ, — радо розгортував старий торбу, зазираючи у неї. — Страшенно люблю цїх раків. Сїдай же, Охріме, погостюєш, ось-но я зараз покличу куховарку, хай їх зварить, — в гуртї ївши і рачки посмачнїйшають.

Але дарма, що Каленик Пафнутєвич зовсїм не помітив, як насупив ся пан-отець Макар, зачувши ту припроху; Охрім враз помітив, що сторонній пан-отець не дуже радіють його компанїєю і відтак вибачаючись захапав ся.

— Спасибі, пан-отче, вибачте на сей раз; їй Богу, не можу, покинув човна, снасть і трохи рачків, що вловив, небезпечно. Бувайте здорові!

Охрім вже і пішов, а пан-отець Макар все не міг ще заспокоїти ся. „Старий, як дитина: такого затїпаку між моїх „баришень“ у один гурт кличе! Дурень, їй Богу!“ — сердито мислив він, поки Каленик Пафнутєвич, нїчого не помічаючи, все тупцяв ся, розглядаючи біля рачків та тихенько весьміхав ся.

— Хе, хе хе! Це вам, пан-отче, як би розказати, за віщо менї цей Охрім усячину раз-по-раз зношує, так чиста комедия...

Хрест в Ростоках, повіту косівського.

— Ну? — незадоволено спитав Калитка, ще маючи надію, що Трубайло хоч тепер зрозуміє свою необачність. Але Трубайло зовсїм байдуже провадив далї:

— Комедия, чиста комедия, далебі. Одурив він мене колись цей Охрім капостний, та ще як! Я не багато і заправив, три там карбованцї. Божить ся, молить ся — не має, і тих скрутно знайти. „Ну, дай два!“ Нема і двох. „Ну, одного!“ Нема і того...

Аж очи розплющив Калитка, слухаючи таке нечуване оповіданнє.

— Ну, ну! ну і бузувір же капостний! дарма на своє незадовольненє, не міг він покрити свій погляд.

— І знав я, що він хоч і незаможний, так не в таких же і злиднях; нї, таки ублагав, думка може і справдї скрута. Кажу йому в жарт:

— А що-ж в тебе, чоловіче, є?

— Щоб в нас було? — бідкаєть ся.

— Ач гадюка! — знов не втерпів Калитка.

— Атже-ж, кажу, гречана полова є? Лантух принесеш — повінчаю.

— Но?... і повінчали?

— Та і повінчав, а він вражий син другого дня і узяв мене на глум: „Одурив, хвалить ся між людий, дурного попа; щоб схотїв, те-б і злупив, а він за торбу полови повінчав!...“ Почув я. Тривай, коли так, мислю; попав його у церкві, та й заходивсь парити... Парив, парив, дивлюсь у кишенї довбаєть ся, витягає троячку: „Візьміть!“ — кланяєть ся. — „Не хочу!“ Благав, благав, аж заплакав, а я таки гроший не взяв. Еге-ж, з того часу він раз-у-раз до мене з гостинцями і такий же чоловік гарний став. Казав: годї вже тобі, Охріме, буде з тебе на покуту, не втрачайсь зайво; ти вже менї з процентами виносив — так же просить ся.

— Ну і бузувіри, ну і лодарі, ну і капостники! — повний правдивого обурення сварив ся пан-отець Макар. — Мерхамули неосьвічені!...

Аж вжахнув ся Каленик Пафнутєвич, зачувши таку силу острих слів.

— Що бо ви? Хай Бог милує, люди як люди нї з чого, то й скупіють...

— Еге-ж, нї з чого; а нам з чого? Робили-б, то було-б з чого...

— Так воно, так, так же бідната та і Бог з ними!

— Нї, вам ще так-сяк; а в кого Бог благословив — дїти, їх до ума доведи! — не вгавав Калитка.

— Хе, хе, хе! — несподївано зареготав ся, аж затрусивсь ввесь Каленик Пафнутєвич, а вид йому збіг ся зморшками, як печене яблоко. — Хе, хе, хе! Нї, таки вони гаспидові дїти тямлять, коли пан-отцеви треба гроший, а коли і так визволить ся. Оце у піст, у Великдень, та у передпилипівські запусти, саме попівські жнива; кажуть, в попів грошї є і торгують ся-ж, хоч зубами видирай кожну копійку, а серед лїта, самі здорові знаєте, хіба який шаг щербатий у кишенї мотаєть ся, — ото вони, поки жінка жива була, було і нагадують, час панї-матцї ілнувати, а зараз то й самі вже у двір зношують.

— Пху! недолюдки!

— Чого бо ви? їй таки Богу, знають, і самі признавали ся.

Відчинили ся широко двері і у хату спрожогу веселе, зачервонїле з веселощів та біганини ускочило маленьке хлопя у гарній кольористій сорочці, щó десь вже вправило ся вимазати ї до останнього. Це і був унук Васько. Але-ж, коли зобачив у хатї сторонніх людий, вмить спинив ся, похмурив ся і остовпів, чи не збираючись тїкати за двері.

— Ну, ну, іди-ж, Ваську, будь гречний, не лякай ся, — обізвавсь до його привітно пан-отець Каленик.

Васько мабуть і сам надумавсь, що тїкати не личить, але-ж балакати за багато з чужими не виявляв жадної охоти. Він, з обережністю обминаючи гостий, добивсь до пан-отця Каленика і, ховаючись поза його рясою, поглядав звідтїль на них насупившись.

— Он дивись, хлопче, — обізвавсь до його, щоб підбадьорити, старий Трубайло, — яких нам рачків принесли. Ось! — і, витягши з торби здоровенного рака, Каленик Пафнутєвич підсунув його зовсїм близько до унукового носу. — Живий з'їсть, коли бояти меш ся!

Маленький Васько незадоволений на таке турбованнє замахнув ся злегка рукою, відбиваючись від страховища, але, згадавши що так не личить поводитись з дїдом, ще дужче засоромив ся і вже начисто убгав ся у збірки дїдового підрясника. На хлопцеве щастє унесено обід і усїх думки повернули ся більше до страви. За обідом, лишившись до чаркової компанії, пан-отець Макар обмежувавсь тільки трьома чарками, але попоїв у смак, аж почув охоту до сну.

Як на лихо Каленик Пафнутєвич щось пригадав цїкавого, чим доконче бажав передїлити ся. Правда, він ще щось соромив ся та вагав ся, поглядаючи на Калитку привітнолукавнуватим поглядом, немов вивіряючи, чи можна йому доручити так важливу річ. Та мабуть вигляд Калитчин був досить віри годний, бо Каленик Пафнутєвич, хоч спочатку і несьміливо, а почав таки скоро своє оповіданнє.

— Нї, таки похвалюсь вам! Є в мене тут гай предківський десятин на сорок... — і Каленик Пафнутєвич, подибавши до шафи, вийняв звідти з надзвичайно шануючою обережністю якісь папери. — Хазяйную я ним вже скільки років по стародавньому, звичайно зберігаючи, щоб і дїтям не аби що упало ся, та й байдуже, аж ось відбираю папір аж від самого мінїстра „государственныхъ имуществъ“ — гляньте і підпис власноручний, — ткнув оноживляючись Каленик Пафнутєвич один з паперів перед самі очи Калитцї. — Цїкавий би я довідати ся, хто йому за мене дав звістку? Спасибі йому! спасенна душа, пошановала і мої труди! Читайте-ж но лишень, що тут прописано: „Честь имѣю просить не отказать подѣлить ся... і сообщить въ Министерство... Ваши взгляды... И результаты Вашего опыта... по вопросу о сохраненіи лѣсовъ“. О! Ну, видимо і як би я там відмовив, або, пак, „отказалъ“, і звелїти-б могли, а то так же обачненько, ще і „честь имѣють“, радо як дитина сьміяв ся Трубайло. — Ну, так не пошкодував же і я праці, пономочившись, а написав і чималенько, а, здаєть ся, і докладно, не проминув нїчогісїнько, і як треба лїси чухрати, і на який рік хворости рубати, і щоб товару не пасти, — в мене це боронь Боже, — і що окопувати та тарасом прикладати треба. Пишу: тарас великий захист від товару робить, тільки у дроковицю не помагає, коли худоба хвоста задерши ганяє, куди влучить, то часом і тарас пересягне; писав і за те, що от, як ви знаєте, на вія, на граблища, на вилки, дуже не можна оберегти ся, щоб люди не вкрали і що се саме лїсові шкоди... Нї, таки докладно написав. Так же і вдяки, спасибі, діждав, читайте-но знов: „Министръ государственныхъ имуществъ честь имѣетъ“, знов таки „Честь имѣетъ выразить Вамъ признательность за принятый Вами на себя трудъ и полезныя указанія“, — і підпис знов таки його самий.

Гаразд, що пан-отець Каленик не добачав трохи, бо певно прикро було-б йому бачити, як почав позїхати, а далї і зовсїм закуняв, слухаючи його Калитка. Може ображення не дало-б Трубайлови звернути належну увагу на те, що зазнані минулої ночи пан-отцем Макаром великі турбації виправляють його прихильність до сну та неуважність до писаннїв пан-отця Трубайла. Але-ж слабі очи на сей раз вратували його від грішного гнїву і він довідавсь про бажаннє Калитки спати лише від його власне, коли той, почекавши хвилину, обізвав ся:

— Будь ласка як би оце по обідї трохи заснути, бо я у ночи не гаразд виспавсь.

— То що-ж, зараз постелемо, спіть на здоровє! — захапав ся Каленик Пафнутєвич.

— Я вже у вас і ночувати му. Воно у вас і тїсненько, так що-ж зробимо; хай баби там, а ми з вами та з хлопцями тут примостимо ся. Не люблю я проти ночи у гóрод їхати.

— От і спасибі! — зрадїв Трубайло, навіть і в думцї не журячись тим, що достанеть ся мозолити старечі кістки на твердій канапцї, і зараз потюпав радитись з наймичкою, як би краще владнати гостям ночівлю.

Унесено перину; наймичка довго штовхала її з усїх боків, здіймаючи зграю піря, застелила її чистенькою рядниною, а в головах поклала куну подушок. На це не було бідноти в пан-отця Каленика і він, дивлячись, як стелять постелю, журливо хвалив ся пан-отцеви Макарови:

— Це ще стара моя, небіжчиця наготувала, спасибі їй і вічня память, впорядила мене на ввесь довгий вік.

Постеливши постелю, наймичка поставила у головах великий кухоль квасу і пан-отець Макар не забарився захропти на усю хату, а Каленик Пафнутєвич подибав помалу до церкви, дорогою ще сам позачинявши віконицї, щоб сьвіт та мухи не непокоїли гостя.

Вже з нів року чи не що дня і по буднях простує пан-отець Каленик на цвинтар — чого саме і досї не зовсїм відомо парафіянам, але те вже кожному видко, що батюшка ходить найбільше понад огорожею та усе пристукує та придивляєть ся до кожної ґратини, до кожного стовпчика. Огорожа нова ще, є багацько гірших по епархії, хіба денеде порозгнивали ся жолобиці під ґратинами, так же у церковній скринї придбало ся щось кошту і враз з тик, як він більшає, лежучи марно, частїйше і частїйше вкидаєть ся Каленикови Пафнутєвичу у думку чудова камяна огорожа біля собору на містї. „Ото огорожа, так, так! дуже гарна, а в нас що? Понастромлювано паличок“, — гадає старий і думка поставити нову опановує ним в такі хвилини цїлковито — але коли зважившись йшов він потім на цвинтар роздивляти ся як що робити, знов починав вагати ся, завіряючись ще раз, що стара огорожа досить ще справна.

Але кошт все збирав ся, більшав і де далї дужче мулив старого Трубайла. Пів року ходячи сам на цвинтар, сам розгадуючи і свої бажання і свою непевність, пан-отець почав почувати невідмінну потребу перевірити ся з ким своїми думками. Так і сей раз, довгенько попоходивши по цвинтарю і натурбовавшись непевними думками, щó коливали ся то у той бік, то у инший, він побачив чоловіка з парафіян, що вважав його за розумного, як той йшов улицею, і, не вдержавши далї свого бажання, закликав того до розмови.

— Дивлюсь я оце на нашу огорожу, Даниле, — соромлячись почав він несьміливо. — Здаєть ся... нїчого ще?

— Дякувати Господеви! якої-ж ще?

— А тим часом щось мов не так... — ще несьміливійше запитавсь пан-отець.

— Та хваліть ся вже, пан-отче, — засьміявсь чоловік, — кортить мабуть вам нову ставити?

— Ох, як кортить, голубе!

— Так, так. І ми вже давно помічаємо: ходять батюшка по цвинтарю, дурно не ходити муть, — та ще рано, пан-отче.

— Ну, ти слухай, Даниле, чому рано? Для Бога нїчого не рано, а як би то хороше, як би огорожа цегельна, як у місцї біля собора — краса! А то, що справна? так палички-ж!

— Цегельна?...

— А ти думаєш я чого? — знервовано хапаючись з радісним осьміхом на красу своєї думки, провадив Трубайло: — бачу-ж і я, що ся справна, — перестоїть. Так чи той же вигляд, чи така-б була пишність церкви?

— А гроші? — перестеріг чоловік, що і самого вже вразила та лестила думка про цегельну огорожу, так бояв ся ще нових оплатків.

— Гроші, голубе, є!

— Є?

— Є!

— І вистачить?

— Та й вистачить!

— Так чого-ж? Так і Боже поможи! — зрадів і чоловік і довго ще радісно розмовляли та радили ся пан-отець з Данилом, яку прегарну огорожу учистять вони побіля своєї церкви та яка буде з того краса і диво на усю околицю.

Вже посутеніло, коли Трубайло подибав до дому, збудив пан-отця Макара, повечеряли чимсь і, похрестивши трохи лоба, Калитка знов заліг висипляти ся, а пан-отець Каленик, погасивши сьвітло, щоб не непокоїти гостий, став на молитву. Минало з час, вже двічі, прокидаючись до квасу, Калитка з дивованнєм прислухав ся крізь сон до побожного шопотіння молитов, що вражало йому уха, линучи з темного кутка хати; та пан-отець Каленик то спускаючись навколішки, то охаючи, знов здіймаючись на ноги, гаряче благав Господа, вичитуючи попереду молитви, далі просячи власним словом, яке трапляло ся, яке вихоплювало ся з його повної зачарованя, прагнучої до Бога душі.

Рано вранці рушив повіз пан-отця Макара з Трубайлового дворища. Вирядивши гостий, пан-отець Каленик сів відпочити на рундуці проти сонця, поки наймичка прибере хату після ночівлї. Маленький Васик, що ганяв був по дворищу, прибіг ластити ся до діда та притулив ся в його біля колїн. Не дуже спав старий на твердому ліжку і, почуваючи себе втомленим, похнюпив ся та вигрівавсь проти сонця, заплющивши очи; але-ж йому так любо було чути побіля себе маленького онука, чути його пестощі і дїд тихо гладив хлопяті білу вистрижену голівку шорсткою долонею. Але Васик мав якусь клопітну думку, що невідмінно бажав чути на неї дїдову відповідь.

— Дїду, дїду! — ворушив він старого, повертаючись шпарко до його та нетерпляче торкаючись йому бороди. — Оцї капостні Калитки, вони сьміяли ся з нас...

— Но? — не розплющуючи очий байдуже відповів старий.

— Калитчиха каже, що ми живемо по свинячому...

— Але як ти, сину, знаєш, що вона так каже?

— Та-же я чув, як вони поміж себе реготали ся, не бачучи мене.

— Та тобі не годило ся-б слухати... Але то вона неправду каже: ми живемо вбого, а не по свинячому, по свинячому то було-б неохайно, нечепурно, а у сьому нас не можна винувати.

Дитина на який час замислила ся, але знати було, що у маленькій голівцї змагають ся якісь то непорозуміння.

— Так же вона казала, що їх погано трактували, не давали ніяких ласощів, що не гречно так витати гостий?...

І довго достало ся старому Трубайлови ще нового клопоту доводити онукови, чия брехня, чия правда, — чи його, чи Калитчишина? [Конець буде].

З поезий В. Ахшарумова.

Переді мною знову днесь
Встав привид давних лїт:
Я чую голос любий твій,
Твій легкий чую хід.
Як пташка в двері ти летиш,
І кождий погляд твій
Паде у серце — як в тюрму
Сьвіт соняшний яркий.

Про що щебечеш ти менї
З тим сьміхом на устах?
Я чую радість у твоїх
Невиразних словах.
В обійми взяв би я тебе —
Як тїнь щезаєш ти
І шепчеш: жди, я ще прийду,
Лиш день погасне, — жди!...

Відень, 21. IV. 1896.

В. Щурат.

Сьвітові байки в сьпівах Степана Руданського.

V. БОГ НА ЗЕМЛЇ.

[Далї.]

XVIII.

І прийшов Господь до церкви,
Став народ скликати
І у церкві на амбонї
Людям став казати:
„Я, Ісус Христос, Син Божий,
Кажу, щоб ви знали,
Щоб ви день недїльний чтили,
Сьвята шанували.
„Щоби в сьвято не рубали,
В полї не орали
І коріння на городах
Своїх не копали.
„Щоби в сьвято не робили
Старі і малії;
Щоб зараня всї стояли
В церковцї сьвятії.
„Бо я дав вам для роботи
Шість днів на неділю,
А седмий[1]) день для покою
Й найменьшому зїллю.

„Та ще кажу, щоб ви, люди,
Милосердя мали:
Калїк, старців не гнушались,
Сиріт пригортали.
„Щоби старших шанували,
Батька й неньку чтили
І, що я лиш вам говорю,
Теє все чинили.
„І як будете ви, люди,
Теє все чинити,
Буде добре вам і дїтям
В білім сьвітї жити.

XIX.

„Як не будете чинити
Того, що я кажу,
Буду тяжко вас карати,
Тяжко вас накажу.
„Пущу голод, стануть люди
З голоду вмлївати.
Пущу помір, стануть люди
Мором умирати.
„Будуть війни між царями,
Межи королями.
Буде сварка, буде бійка
Межи всїма вами.
„Син на батька, доч на неньку
Стануть підійматись.
Як вода, крівля[1]) по сьвітї
Буде розливатись.
„І тодї начнете, люди,
Мене пізнавати;
А як нї, то я ще тяжче
Буду вас карати.
„Стануть громи сильні бити,
І небо блищати,
І град стане зілля ваші
В нивах побивати.
„Злетять птахи, птахи злії,
І будуть лїтати

[1]) „Седмий“ — так у самого Руданського, бо він хотів оцїм словянїзмом надати Христовій промові більш архаїчности та поважности. На ту саму мету він вклав Ісусові в уста іще слова: „чтити“, „наказати“ [се-б то покарати] і псевдоархаїзм: „доч“. — *А. К.*

[1]) В чорняку „крівля“, в чистовику „кривля“. Обидва самозвука правильні, та перша — частїйша. — *А. К.*

І лїтаючи живих вас
Будуть заїдати,
„Щоб ви, люди, гнїв мій знали!
А ви розум майте
І мене до того гнїва
Не допровожайте.
„Бути сьвідками неправди
Тяжко стережіть ся,
Людям кривди не робіте,
Дармо не кленіть ся!“

XX.

Служба Божая кінчилась,
Дзвони залили ся,[1])
Люди Богу помолились
Та і розійшли ся.
Розійшли ся і зачали
За обід сїдати.
Аж приходить і сам Господь
До їдної хати,
І приходить з Петром-Павлом.
Просять його сїсти,
Просять його за стіл сїсти,
З ними разом їсти.
Сїли вони кінець стола.
От і борщ подали.
Стали їсти всї, — і гостї
Кілька ложок взяли.
За борщом подали кашу
Тай перепрошають,
Що на стіл подати більше
Нїчого не мають.
А Бог глянув на полицю:
— „Що-ж там на полиці?
Вареники либонь?“ — каже,
„Або варениці!“[2])
— „Де там вони узяли ся?“
Жінка говорила:
„То я вчора пів макітри
Черепах зловила!“
— „Нехай будуть черепахи!
Нїчого дїяти!“ —
І з цим словом поклонив ся
Тай пішов із хати.
Жінцї встидно чогось стало,
Беруть її страхи.
Глип в макітру, а в макітрі
Справдї черепахи!

XXI.

Осїнь пройшла й проминула;
Снїжки припадали.
І по селах, як звичайне
Весїлля настали.
Хлопцї швендали усюди,
Сватались, женились,
І дївчата коло хлопців
Вились, чепурились.[3])
І багато через зиму
Дївчат завязалось;
Много хлопців-вітрогонів
Захазяювалось.
Та їдно лиш серед зими
По року новому
Було славнеє весїлля
У селї їдному.
Чого думка лиш бажала
Спекли, наварили,
І на вечір на багатий
Христа запросили.
І балюють собі гостї,
А було немало;
Стали їсти, стали пити, —
Вина їм не стало.
І казав Господь принести
Води із криниці,
І побігли за водою
Жваві молодиці.
І принесли, виливають,
Аж тут диво сталось:
Зо всїх відер, кілько було,
Вино виливалось!
Аж тогдї по правдї гостї
Всї забалювали,
І той вечір усї люди
Багатим назвали.

XXII.

І у нас багатий вечір
Кожний рік буває,
І Господь в криницях воду
В вино претворяє.
Лиш не знати в яку пору,
В якую годину,
Щоб послати до криниці
З відрами дївчину.....
Було раз уже пізненько;
Каганцї згасали,
А подекуди хрещені
Вже й позасипляли.
Лиш в їдній убогій хатї
Скалочка диміла
І на лаві при вечері
Вся сїмя сидїла.
І що Господь дав — із'їли;
Стали воду пити;
І напились, помолились, —
Тра начиня мити.
А при хатї на ту пору
Нї краплї водиці! —
І дївчина взяла відра,
Пішла до криниці.
І набрала і приносить,
В дїжку виливає,
Коли дивить ся: з відерця
Вино витїкає.
Взяла друге... нї! у другім
Чистая водиця...
І убогі вечір мали
Такий, як годить ся.

XXIII.

Ба ще й друге в сьвітї чудо
В вечір цей буває:
Вся худоба між собою
В північ розмовляє.
Лиш послухати їх мову
Хто цїкавість має,
Незабарои після того
Нагле умирає.
Був колись їден цїкавий
Тую мову знати,
І пішов він під обору
І став вартувати.
І от вїл їден підняв ся,
Тяженько здихає,
— „Чого, брате так здихаєш?“
Другий вїл питає.
„Як же-ж мінї не здихати?“
Каже той до того:
„Взавтра в яму повеземо
Господаря свого!“
І почув він, — душа стала
Лиш на волосочку.
Живо в хату: „Жінко! жінко!
Дай білу сорочку!“
Вмив ся, вбрав ся як до смерти,
Богу помолив ся
І ще досьвіта, до рання
В трунї опинив ся.
Плаче жінка, дїти плачуть,
Полежав він добу,
І ті самі воли везли
Його тїло к гробу.

XXIV.

Проминуло неділь з десять,
Може й ще неділя,
Як Христос-Господь заходив
На тее весїля.
І зібрав він тьму народа,
Тьму неізлїчиму,
І із ними іде в місто
В місто Русалиму.
І зачали дїти з вербів
Гилячки ламати,
І ламати і під ноги
Господу кидати.
І Господь гилячки тії
Всї благословляє,
На послїдок сам нагнув ся,
Їдну підіймає.
І потріпав Петра нею
І став промовляти:
„Ще лиш тиждень, — і великдень
Ви будете мати!“
І Петро підняв гилячку
І Павла став бити,
Злегка бити і те саме
Йому говорити.
І зачали і всї люди
Вербу підіймати,
Підіймати, злегка битись
Тай і примовляти:
„Ой верба бє, а не я бю,
Ще лиш тілько тиждень, —
І наступить і настане
В нас сьвятий Великдень!“

XXV.

А тим часом Бог приходить
Під тесові брами,
Входить в місто, а у містї
Аж кишить жидами.
І став Господь їм казати,
Щоби віру мали,
Щоб на нашу сьвяту віру
Всї поприставали.
Лиш „жид жидом“, як той каже:
Віри не зміняє
Та ще й кпити ся поганий
З Господа гадає.
Нїяково й говорити,
Що вони зробили:
Взяли товстую жидівку,
Коритом накрили.
І приводять Христа-Бога,
Просять угадати:
Що-б за диво під коритом
Мало в них лежати?
А Господь подумав трохи,
Так собі нїби то,
Далї сьміло жидам каже:
„Свиня під коритом!“
Жидова зареготїла,
Вдруг корито зняла,

---

[1]) Росиянїзм. „Заливать ся“ значить „ростинати ся“, „голосно і дрібно дзвонїти“. — *А. К.*

[2]) В первописї: „вараниці“. — *А. К.*

[3]) Руданський в цїм слові раз-у-раз пише не „у“, а „о“: „чепорити ся“. — *А. К.*

Аж з під нього не жидівка,
А свиня устала.
І Бог вийшов з Русалими,
Вийшов, іде к морю,
К далекому іде морю,
На високу гору.

XXVI.

А жидова як те море
Буввани збиває[1]):
Лиш погляне на корито —
Пейси обриває.
Прийшов рабин їх Кайяфа,
І той зламав руки:
„Ловіть Христа! беріть Христа
На страшнії муки!
І гадають вони думу,
Як його зловити.
Аж являєть ся Іуда
І став говорити:
„Я всї сховки його знаю,
Не журіть ся, люде,
І продам його на муки,
Тїлько плата буде!“
— „Якої-ж ти хочеш плати?“ —
Стали всї питати
І зачали у Іуди
Христа торгувати.
І на трицять рублїв рівно
Цїну тую збили,
І прокляті проклятому
Сріблом відлїчили.
І нечистий злую душу
Нїби маслом маже,
І згорнув Іуда гроші
І рабину каже:
„В четвер, рівно в опівночі
Будьте ви готові,
А тим часом, добрі люди,
Будьте ви здорові!“

XXVII.

Матїр Божа тогдї спала
На горі Оливнї[2]),
І над нею сни снувались
І страшні і дивні.
І прийшов до неї Господь,
Став її питати:
„Ой чи спиш ти, чи ти чуєш,
Рідна моя мати?“
— „Ой спала я, милий сину,
Спала та збудилась,
І о тобі, все о тобі
Річ страшная снилась.
„Видїла я, що ти, Сину,
У саду молив ся,
Що в опівночі з жидами
Іуда явив ся.
„І звязали Тобі, Сину,
Пречистії руки
І повели до Кайяфи
На страшнії муки.
„Тебе збили, ізплювали[3]),
К стовпу прикували
І вінок терновий сплели
І коронували.
„І із голови Твоєї
Страшно кров спливала,
І плоть Твоя пресьвятая
Як кора спадала.
„А потому, на Голгофтї,
До хреста прибили
І ребро Твоє сьвятеє
Копієм пробили...“
— „Все те правда“, — Господь каже,
„Все те живо[1]) буде:
Все те маю я терпіти
За мир і за люди!“

XXVIII.

Настунає жильний вечір[2]),
Сонячко згасає,
І апостолів до себе
Господь зазиває.
І зійшли ся всї дванацять.
Просить Господь сїсти
І зачав вечерю тайну
З ними разом їсти.
Повечеряв разом з ними,
Зо всїма простив ся
І пішов від них до саду
І в саду молив ся.
І молив ся, і кровавий
З нього піт котив ся.
І в опівночі з жидами
Іуда явив ся.
І невірнії звязали
Христу-Богу руки
І повели до Кайяфи
На страшнії муки.
Стали бити і плювати,
До стовпа вкували
І на голову пречисту
Тернину наклали.
І струями по всїм тїлї
Кров Його спливала,
І плоть Його пресьвятая
Як кора спадала...
Аж приходить і Іуда.
Як глянув на муки —
Грішми в землю! а сам плаче,
Ходить, ломить руки.
На остаток з того жалю
Прибігає к лїсу
І у лїсї на осиці
Віддав душу бісу.

XXIX.

А тим часом на Гольгофту
Стали Бога вести
І звалили хрест на Нього
І казали нести.
І іде він і несе хрест;
Силоньки не має:
Що пройде їднії гони —
Тай із ніг спадає.
І за брамою звалив ся
І не може встати.
Аж несе їден убогий
Яйця продавати.
І кладе він їх під браму,
Бога підіймає,
Підіймає і хрест тяжкий
Нести помагає.
От і самая Голгофта...
Вбогий повернув ся,
Коли гляне: його кошик
Злотом нагорнув ся!
Та і яйця межи злотом
Були не пропали,
Лиш на диво крашанками
Й писанками стали.
І від тогдї стали й люди
Писанки писати
І в Великдень всїх знакомих
Ними дарувати.
А тим часом на Голгофтї
Хрест уґрунтували
І на ньому Христа-Бога
Страшно розіпняли.
Розіпняли, руки й ноги
Цьвяхами прибили
І ребро Иого сьвятеє
Копієм пробили.

XXX.

Тяжко мучить ся наш Господь,
Тяжко умирає,
І із жалю все замовкло,
Голосу не має.
Тїлько горобцї погані
Понад хрест лїтали,
І лїтали, і скакали,
І „жив-жив!“ кричали.
Терпів Господь милосердний,
Далї став казати:
„Всяку птицю я приймаю,
Буду доглядати.
„Горобця лиш не догляну
І не нагодую
І нечистому на волю
Погань ту дарую!“
І узяв їх чорт у руки
Тай і доглядає
І на Семена мірками,
Всїх переміряє.
Міряє їх в очеретї
І мірчук збирає[1]):
Їдну міру зоставляє,
Девять мір пускає.
І від Семена до весни —
То і дїти знають —
Горобцї всї табунами
По сьвітї лїгають.

XXXI.

Вмер Господь. А Божа Мати
Над морем сидїла,
Над морем Вона сидїла,
Суху рибу їла.
Аж приходить Петро з Павлом:
„Вставай, Божа Мати!
Іди Сина з хреста зняти,
В гробі поховати“.
Як почула Божа мати —
Руки заломила
І сухої половину
Риби опустила.
І ожила та пів-риба
І досї ведеть ся,
І та риба в нас хрещених
Камбулою[2]) зветь ся.

---

[1]) = хвилюєть ся — *А. К.*

[2]) Себ то „Оливній“. Я вже згадував, що давальний і місцевий падеж приложників жіночого роду раз-у-раз кінчаєть ся в Руданського на **і**, а не на **ій** (або ще на **ії**). Досї я скрізь змінював закінченнє **і** на **ій**, а коли тут не змінюю, дак це для риму. — *А. К.*

[3]) = обплювали. — *А. К.*

[1]) Звичайно у Руданського слово „живо“ значить „швидко, миттю“, але тут певне воно значить „справдї“. — *А. К.*

[2]) Жильний або живний вечір зветь ся страстний четвер. *А. К.*

[1]) Термін млинарський. Мірчуком зветь ся невеличка мірка, якою мельник зачерпує собі борошна з кождої великої міри або з кожного міху, що мелять ся в його млинї — *А. К.*

[2]) Руданський в цім слові пише після „б“ завжди „у“ (не „в“), та в одному місци на те

І устала Божа мати,
Свого Сина зняла,
Плащаницею покрила,
В гріб камінний вклала.
В гріб уклала і над гробом
Страшно голосила,
Доки стража того гробу
Камнем не закрила.
Стража камінь привалила,
Печать приложила
І край гробу поставала,
Огонь розложила.
І у нас часами хлонці
Теє споминають
І в Суботу коло церкви
Огонь роскладають.

XXXII.

От субота і минає,
Північ наступає.
Стоїть стража коло гробу,
Стоїть, не дрімає.
Але тілько за опівніч, —
Аж печатка рветь ся,
Камінь з гробу підійняв ся,
І об землю бєть ся.
Засяяло кругом гробу,
Стража утїкає,
І Господь наш і Спаситель
З гробу воскресає.
І настав сьвятий Великдень,
Цїлая неділя.
Всюди радість, всюди празник
І душі весїля.
І відвідав Господь Матїр
І усїх як треба
І на шостії неділї
Вознїс ся до неба...

* * *

І вознїс ся Бог на небо,
А ми тут жиємо,
Та колись і ми на небі
З Господом будемо.
Тілько Богу тра молитись,
Як годить ся, жити
І сьвятую волю Божу
Від душі[1]) чинити!

9—12 падолиста 1856-го року.

ДОДАТОК.[2])

І кінчив дїд свої сьпіви,
Людям поклонив ся,
Став набожно на колїна,
Богу помолив ся.
Помолив ся щиро Богу,
Пішов за народом...
І куди пішов нещасний?
І звідки він родом?
І чия дитина водить?
Що й її чекає?
Як про камінь край дзвініцї,
Ніхто не гадає!...

„у“ навіть падає наголос. Див. думу першу, розд. VII. — *А. К.*

[1]) = щирою душею. — *А. К.*

[2]) Цього уривку нема в чистовнику, — подаємо його з чорновику. Слово „додаток“ треба розуміти у Руданського як „Епільог“. — *А. К.*

Редакторова увага Опроче цього епільогу (чи „Додатку“) Руданський повикидав у чистовику ще деякі уривки. Подаю їх на цім місци. Заголовки придумав я сам. — *А. К.*

а) ПЯТНИЦЯ і НЕДІЛЯ.

(Дума друга, роздїл 3-ий.)

І от знов Бог на їх кару
Руку підіймає,
І Ной знов за нечистивих
Господа благає.
І послухав Господь Ноя:
Сонце обмиває.[1])
Сонце стало серед неба,
Гріє і сияє.
Стало тихо. Між хатами
Звірина не вила.
Лиш з Неділею сьвятою
Пятниця ходила.
І ходила й говорила
Пятниця сьвятая:
„Кайтесь, люди! наступає
Годинонка злая.
„Кайтесь, люди, перед Богом,
Посту не ламайте.
Поломили мої кости, —
Хоть спочити дайте!...“
Жаль дивигись на ню було:
Як комар, сухая;
Кожда кістка не цїлая,
Лиш душа живая.
А за нею і Неділя
Чуть лиш що[2]) ходила,
І на нїї по всїм тїлї
Рана рану вкрила.
І просила і молила,
Щоби жалість мали:
Щоби в сьвято не робили,
Тїла[3]) не рубали.
Та на рани і на сльози
Грішні не вважають:
Сьвяту Пятницю ломають,
Сьвятенько рубають.

б) СОЛОМОН.

(Дума четверта, роздїл 1-ий).

Третій син царя-Давида
Соломоном звав ся.
І Бог його сьвятий знає,
В кого він удав ся.
Ще на сьвіт він не родив ся —
Казав правду в очи,
А родив ся — добре зважив
Розум весь жіночий.
Відкупив ся злої смерти
Від рідної мами
І життя своє проїхав
Чужими лїтами.
Був пройдисьвіт, все оглянув,
Знав ся і з купцями
І за возів три товару
Купив розум мами.
Знав ся добре і на річах,[4])
Научав громаду,
І в чім нужда тілько була —
Він давав пораду.

---

[1]) Бо перед тим сонце було заллялось кровю і потьмарилось, і серед дня по улицях дика звірина бродила. — *А. К.*

[2]) = ледві-ледві. — *А. К.*

[3]) се-б то „її тїла“. — *А. К.*

[4]) = вмів гарно говорити. — *А. К.*

На послїдок — з пройдисьвіта
Він царем[1]) зробив ся;
Міряв небо, міряв землю:
Над смертию кпив ся.
Розумнїйшого не було,
Як цей сьвіт почав ся...
І Бог знає, де він стілько
Розуму набрав ся![2])

в) ВОДОХРЕЩІ ХРИСТОВІ.

(Дума четверта, роздїл 9-ий).

Лїта плили й упливали...
На трицятім року
Іде Господь к Іоану,
Дивному пророку.
І приходить к Іордану.
Каже: „Іордане!
Ти затихни, Іордане,
Вийди, Іоане!“
І затихла сьвята річка,
Хвилями не бродить,
І із пущі, із діброви
Іоан виходить.
І Творець його Предвічний
Зове, зазиває:
— „Охрести мене, пророче!“
Йому промовляє.
Дивно було Іоану
Господа видати.
Страшно було на Владику
Руку підійняти.
Но тра було йому волю
Божу учинити,
І зачав він в Іордані
Господа хрестити.
І розкрилось небо ясне,
Дух сьвятий злїтає,
А із неба в тую пору
Голос промовляє:
„То Бог-син мій наймилїщий.
Люди! віру майте
І, як Богови самому,
Свій поклін давайте!...“

[Далї буде].

---

[1]) У автора „царом“. — *А. К.*

[2]) Цей уривок попереду був у Руданського 1-им роздїлом, або й передмовою, до думи четвертої („Соломон“), і тут короткими словами подано зміст, чи резюме, цїлїсїнької істориї про царя-Соломона. Викидаючи цю передмову, Руданський з того самого дає нам пізнати метаморфозу, яка (може й несьвідомо) відбула ся в його писательській манєрі за час від 1856-го року (коли він був написав „Соломона“) до 1859-го року (коли він ту пєсу впорядковував). А саме — именно от що. Розповісти читачеви наперед, про що оповідати меть ся в поемі, це значить ослабити читачеву цїкавість і відбити його увагу, і на пр. сучасний романїст нї защо того не зробить, а навпаки — силувати меть ся мучити і напружувати читачеву цїкавість як найбільше. Та не так було в народнім епосї. Проминаючи вже поеми Гомерові, візьмімо славнозвісний приклад епічности з „Пісні про Нїбелюнгів“: Зїґфрід разом із своїми потайними ворогами Ґатеном і Ґунтером їде в лїс на полюванне, читачева боясть і цїкавість збуджуєть ся до найвищої міри, а автор, замість піддержувати її, заздалегідь каже: „і в тім лїсї вони Зїґфріда вбють..“ Дак ото й Руданський, як був складав свої „Байки сьвітовії“ (1856 року), то спершу був тримав ся епічної манєри і написав повищу передмову. А впорядковуючи свої писання (1859 р.), він уже, як бачимо, найсамперед дбає про те, щоб у його оповіданню було як найбільше драматизму. Жертвою його нового писательського способу зробило ся багато поодиноких строф і, між иньчим, увесь цей роздїл. — *А. К.*

Марія Стуарт.

Траґедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шіллєр.*

З нїмецької мови перевіршував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Далї.]

Десятий вихід.

Єлизавета (сама).

Ганебнеє невільництво гидке —
Народови годить! Як утомилась
Лестити йдолам оцим, що їми
В душі гордую. О, коли-ж я буду
На троні вільною нарештї? Мушу
Зважати я на те, що дума чернь,
Хвали запобігати в неї мушу
І догоджати стовпищу дурному.
Нї, той ще не монарх, хто мусить дбати
Щоб сьвітови сподобатись, а той
Державець єсть, хто може не питатись
Про згоду на свої дїла нї в кого.
На віщо-ж правосудність я чинила,
Ненавидїла все життє сваволю,
Щоб в першому цьому; хоч і ґвалтовнім,
Але-ж і неминучім дїлї, руки
Собі звязати? Приклад той, що я
Сама дала, — мене тепер спиняє.
Як би гнїтила я, як та Марія
Гішпанська, попередниця моя,
То я-б могла, не боячись докорів,
Розлити королївську кров. Але-ж —
Чи я з своєї волї забажала
Робити все по правдї? Нї, могутня
І неминучая потреба та,
Що і державців володарську волю
Лама, примусила мене до того.
Ізвідусїль круг мене вороги:
Держить мене на виборенім троні
Народня ласка, і держави всї
Мене бажали-б знищити. Із Риму
Проклонами на мене кида папа;
Цїлуючи, Француз готує зраду —
І навіч лютий до загину бій
Готує Шпанія менї на морі.
Так, борючи ся з цїлим сьвітом, я
Стою, безсила жінка. Тим я мушу
Високими чеснотами закрити
Непевність прав своїх і породіння
Князького пляму ту, що нею сам
Зганьбив мене мій батько. Та даремно
Я це ховаю, бо ворожа злоба
Показує й становить проти мене
Цю Стуарт, цю мару, що по всяк час
Менї погрожує. Нї, вже повинен
Цей страх скінчитись. Голова її
Упасти мусить. Я спокою хочу
Зазнати. Фурия вона менї,
Від долї насланий мучитель мій!
Де радість я посїяла, надію, —
Пекельна гадина лежить усюди
Бере коханця в мене, жениха
Теж віднїма. Марія Стуарт — се
Нещастє всяке, що на мене пада,
Так зветь ся. Як вона не буде жити, —
Я буду вільна, як повітрє в горах.

(Мовчить).

О, як зневажливо вона на мене
Дивила ся, мов поглядом хотїла
Мене стоптати! О безсила ти!
У мене краща зброя, що влуча
На смерть вона, — більш тебе не буде!

(Швидко підходить до столу і хапає перо).

Байстручка я тобі? О, нещаслива!
Я нею буду доти тільки, поки
Ти жити меш і дихати меш ти!
Тебе я знищу — й зникне вкупі з тим
Непевність, що князького роду я:
Як Брит не матиме із чого вибрать, —
Я королївською дочкою буду.

(Вона твердо і швидко підписує, випускає перо і злякана відступає назад. Трохи згодом дзвонить).

Одинадцятий вихід.

Єлизавета. Девісон.

Єлизавета.

Де иньші льорди?

Девісон.

Всї пішли вони,
Щоб зупинити збурений народ.
За мить ущухло все їх ґвалтованнє,
Як виступив до їх ґраф Шрусбурі.
„Ось він! ось той“ — все стовпище гу-
„Що королеву вратував! Його [кало, —
Послухаєм, людину найчестнїйшу“.
І мудрий Тальбот тихими словами
Став докоряти їм за ґвалтування
І так до їх вневняюче казав,
Що стихли всї і розійшлись з майдану.

Єлизавета.

Хитливе стовпище, що кожний вітер
Його як схоче поверта! Біда
Тому, хто спер ся-б на билину сю!
Ну, добре, льорде! Можете іти!

(Як той повертаєть ся до дверий)

А цей папір візьміть назад: до рук
Його я віддаю вам.

Девісон

(глянувши на папір і злякавшись).

Королево,
Твоє імя! Наважила ся ти?

Єлизавета.

Бажали підпису, — я підписала
Папір — нїщо: не убива імя.

Девісон.

Твоє імя під цим писанням — все.
На смерть воно вбиває, королево!
Воно влуча як громова стріла.
Цей лист шерифови повеліває
У Фотрінґай нечайно поспішатись,
Щоб сповістить шотляндскій королеві
Про смерть і тільки сьвіт — її скарати.
Тут гаяння нема, і скоро з рук
Я випущу папір, — вона умерла

Єлизавета.

Так. В малосилі ваші руки дїло
Велике і важливе Бог кладе:
Благайте-ж ви, щоб мудрістю своєю
Він просьвітив вас. Я іду, а ви
Робіть, що вам велить повинність ваша.

(Хоче йти).

Девісон

(заступаючи їй дорогу).

Нї, королево, не ходи від мене
Не з'ясувавши, що велиш робити.
Хіба ще иньших мудрощів тут треба,
Не досить ослїп слухатись тебе?
На те даєш менї ти сей папір,
Щоб як найшвидче виконати присуд?

Єлизавета.

Ваш власний розум вам сказати...

Девісон

(ізлякавшись швидко перепиняє).

Не мій, — боронь же, Боже! Послух є
Увесь мій розум. Бо слузї твоєму
Нема чого такі дїла рішати.
Маленька помилка тут може бути
Страшним без міри лихом, царевбийством:
Дозволь менї у цїй великій справі
Слїпим твоїм знаряддєм мертвим бути
І виразно з'ясуй, що мушу я
Робити із кривавим цим наказом?

Єлизавета.

Це видко вам із того, як він зветь ся.

Девісон.

Так хочеш ти, щоб виконати присуд?

Єлизавета (не зважуючись).

Нї, не кажу, і здумати боюсь!

Девісон.

Так хочеш, щоб сховав я сей папір?

Єлизавета (швидко).

Ви одвічати мете за послїдки.

Девісон.

Я? Господи!... Скажи-ж, чого ти хочеш?

Єлизавета (нетерпляче).

Я хочу, щоб про цю нещасну справу
Не згадувано більше, щоб нарештї
Я мала з цим спокій на завсїгди.

Девісон.

Менї єдине тільки слово треба.
Скажи менї, що мушу з цим робити?

Єлизавета.

Сказала вам! Не мучте ви мене!

Девісон.

Сказала? Ти нїчого не сказала.
Зволяй ся пригадати, королево...

Єлизавета (тупаючи ногою).

Це нестерпуче!

Девісон.

О, зласкав ся! Я
Не давно тут і мови, що її
Вживає двір та королї, — не знаю.
Я зріс, до простого життя ізвикши, —
Так май терпіннє ти з своїм слугою
І слова не спиняй того, що скаже
Менї, що мушу я робити з цим.

(Підходить, дивить ся, мов благаючи; вона відвертаєть ся від його; він стоїть безнадійний; тодї каже зважливим тоном):

Візьми оцей папір, назад візьми!
Менї пече він руки. І на дїло
Оце страшне ти иньшого знайди.

Єлизавета.

Робіть ви те, що мусите робити!

(Виходить).

Дванадцятий вихід.

Девісон, погім швидко Борлєйф.

Девісон.

Вона іде, покинула мене!
В непевности, без ради я зостав ся.
І що-ж робити му? Сховати це?
Віддати мушу я?

(До Борлєйфа, що́ входить):

О, дяка Богу,
Що ви приходите, мільорде! Ви
Самі звели мене на цю посаду,
То й визволїть мене ви з неї. Я
Приймаючи її, був несьвідомий,
Які я буду мати обовязки;
Дозвольте, щоб вернувсь туди, ізвідки
Мене взяли ви: тут нездатний я.

Борлєйф.

Та що се? Схаменїте ся! Де прúсуд?
Вас королева кликала?

Девісон.

Вона
Розгнївавшись, покинула мене.
Порадьте! поможіть менї і вирвіть
З пекельної непевности цїї.
Ось прúсуд той вона вже підписала.

Борлєйф (швидко).

Уже? Давайте-ж швидче!

Девісон.

Я не сьмію.

Борлєйф.

Що?

Девісон.

Певної її не знаю волї.

Борлєйф.

Не знаєте? Підписано-ж, — давайте!

Девісон.

Чи мушу виконать його, чи нї?
О, Господи! Не знаю, що робити!

Борлєйф (дужче домагаючись).

Вже-ж зараз, миттю виконати! Ви,
Загаявши, загинете й самі!

Девісон.

Загину теж, коли поспішу ся.

Борлєйф.

Дурний! Ви збожеволїли — давайте!

(Вихоплює в його папера і швидко виходить).

Девісон (біжучи за ним).

Що ви зробили, льорде? Пострівайте!
Штовхаєте мене ви до загину.

—•—•—

Пята дія.

Сцена — тая-ж сьвітлиця, що і в першій дії.

Перший вихід.

Ганна Кеннеді, у чорному вбрана, с позаплакуваними очима, у великому, але тихому смутку, печатає пакети та листи. Часто туга перепиняє їй дїло, вона тихо молить ся. Павлєт та Джурі, те-ж у чорній одежі, входить; зъ їми багато слуг несе золотий та зелїзний пóсуд, дзеркала, малювання та иньші дорогі речі і заставляють їми сцену позаду. Павлєт дає Кеннеді шуфлядку та папір і показує руками, що се список тим речам, що принесено. Глянувши Кеннеді на се багатство, знову засмучуєть ся, думами чоло їй обнїмає. Павлєт та иньші тихо виходять. Мельвіль входить.

Кеннедї (скрикує його побачивши).

Мельвілю! ви? Чи вас бачу знов?

Мельвіль.

Так, знов ми бачимось, Кеннеді вірна.

Кеннеді.

Після тяжкої довгої розлуки.

Мельвіль.

Тяжке і нещасливе зобачéннє!

Кеннеді.

О, Боже! ви прийшли...

Мельвіль.

Щоб попрощатись
На віки з королевою моєю.

Кеннеді.

Тепер нарештї, в смертний день, з своїми
Дозволено їй бачитись. О, пане!
Я не спитаюсь, що́ було із вами,
І не скажу, що́ витерпіли ми,
Відколи вас відрізнено від нас, —
На це ще прийде час той... О, Мельвілю!
І дожили ми до такого дня!

Мельвіль.

Нї, не знесилюймо одне́ одно́му
Душі! Я буду плакати до смерти,
Не звеселить уже нїко́ли у́сьміх
Менї обличчя. Цю сумну одежу
Нїколи вже я з себе не зніму, —
До віку сумувати му. Та нинї
Не хочу я занепадати духом!
Теж обіцяйте й ви свою журбу́
Втиши́ти. Хай всї иньші безнадійно
Вдадуть ся в тугу, — стрінем королеву
Ми з дужою душею й будем їй
Підмогою на смертному шляху́.

Кеннеді.

Нї, помиляєте ся ви, Мельвілю,
Коли ви думаєте так, що треба
Їй, королеві, помочи від нас,
Щоб твердо йти назустріч смерти. Нї!
Вона сама дає нам прúклад бути
Незломною. Не бійте ся, Мельвілю:
Марія Сту́арт умирати вміє
Як ли́чить королеві й героїнї.

Мельвіль.

Чи вість про смерть її вразила дуже?
Бо кажуть, що вона не сподївалась.

Кеннеді.

Еге. Але-ж її лякало иньше:
Ратівника́ бояла ся, не смерти,
Бо волю нам обіцяно було:
Сїєї ночи Мортімер з тюрми
Нас обіцяв ся вирвати. Страхавшись,
То знов надіючи ся, королева
Так ждала ранку, боячись себе
Саму і честь свою до рук віддати
Відважному тому молодико́ви.
Ураз почули ми у за́мку гомін,
І молотками стукання злякало
Нам у́ха. Думали, — се ратівни́к.
Надія встала, до життя устало
Могутнє поривання, — і в той час
Враз відчинились двері — і Павлєт
Оповістив..., що... вже поміст на страту
Збудовано...

(Відвертаєть ся, смутком-мукою обнята).

Мельвіль.

О, Боже правий мій!...
Скажіть менї, як сте́рпіла Марія
Страшну відміну цю?

Кеннеді

(згодом, утишивши трохи свою журбу).

Несила так
Відразу відірватись від життя:
Занадто швидко вже, за мить єдину,
Оце життє дочаснє на довічність
Перемінитись мусїло. Та Бог
Так лєді дав тодї, що ізмогла
Вона земні надії, не жалївши,
Покинути і з вірою удатись
До Господа. Нї страхом королева
Себе, нї нарiканнєм не зганьбила.
І тільки як про Лейстерову зраду
Гидку довідалась вона, дізналась,
Яка зустріла доля нещаслива
Того, хто дав себе за неї в жертву,
Як лицаря побачила старого,
Що́ мучить ся своїм великим горем,
Надії всї згубивши через неї,
Тодї вже сльози в неї полились,
Та не за себе — за чуже нещастє.

Мельвіль.

А де-ж вона? Її чи можу бачить?

Кеннеді.

Молилась, поки розсьвіло вона,
Листóвне попращала ся з друзями
І тестамент сама списала свій;
Тепер заснула — спочива в останнє.

Мельвіль.

Хто-ж коло неї?

Кеннеді.

Лїкар Бурґоен
Та ще жінки.

Другий вихід.

Ті, що́ й були. Маргарита Курль.

Кеннеді (до Курль).

Прокинула ся лєді?

Курль (утираючи сльози).

Уже і дожидає вас.

Кеннеді.

Іду.

(До Мельвіля, що́ хоче за нею йти):

Не йдіть! Що ви прийшли скажу я спер-
[шу.

Курль.

Мельвіль! Старий наш ша́фар!

Мельвіль.

Так, се я.

Курль.

Не треба більше ша́фаря в цім домі....
Ви з Льондону, Мельвілю, — чи чого
Не знаєте про чоловіка?

Мельвіль.

Кажуть,
Що буде він на волі зараз, як...

Курль.

Як тільки вже не буде королеви!...
О, зраднику мерзенний! Королеву
Се він убив! Через його слова
Осуджено її, — усі це кажуть.

Мельвіль.

Еге.

Курль.

Хай проклята його душа
І в пеклі буде! Він сказав неправду!

Мельвіль.

Подумайте, що кажете, мілєді!

Курль.

Заприсяглась би я перед судом,
Йому у вічи са́ме це скажу я,
На цілий сьвіт казати му я се:
Вона вмирає без вини!

Мельвіль.

Дай, Боже!

Третій вихід

Бурґоен до тих, що́ перше були. Згодом Кеннеді.

Бурґоен (уздрівши Мельвіля).

Мельвілю!

Мельвіль (обнїмаючи його).

Бурґоене!

Бурґоен (до М. Курль).

Королеві
Вина подайте ку́бок! Швидче!

(Курль виходить).

Мельвіль.

Що?
Чи королева хвора?

Бурґоен.

Дух геройський
Дає, що чує дужою вона
Себе, — нїчо́го їсти не бажає,
Та боротьба́ тяжка її ще жде,
Так хай не кажуть вороги, що зблі́дло
Обличчє з смертного страху́ у неї,
Коли це сил природніх не стає.

Мельвіль (до Кеннеді, що входить).

Чи можу бачити її?

Кеннеді.

Вона
Тут зараз буде. Дивитесь навкруг,
Дивуючись, питаючи очима:
Чого пишно́та ся на смертнім місци?
Ми, пане, вбоство за життя терпіли, —
На смерть — вернули нам багатство знов.

Четвертий вихід.

Ті, що́ й перш. Дві другі надворні дами Маріїні, теж у чорних сукнях. Мельвіля вздрівши, голосно ридають.

Мельвіль.

Страшне я бачу! Тяжко так стрівatись!
Ґертрудо! Розамундо!

Друга дама.

Нас від себе
Послала королева, бо в останнє
Вона сама з собою хоче бути.

(Входять іще дві служебки, теж у чорних сукнях і мовчки, рухами, своє горе виявляють).

Пятий вихід.

Ті, що́ й були. М. Курль приносить золотий кубок із вином і ставить йо́го на стіл, а сама бліда і тремтючи спирається ся на стілець.

Мельвіль.

А що вам, нані? Що злякало так?

Курль.

О, Боже!

Бурґоен.

Що-ж таке?

Курль.

О, що я вздріла!...
Та заспокійтесь! Розкажіть, що там!

Курль.

Як з кубком схо́дила униз по східцях, —
Враз відчинились двері... Я зирнула —
І вздріла... Боже!...

Мельвіль.

Що-ж уздріли ви?

Курль.

Всї стїни чорні і поміст великий,
Сукном оббитий чорним, у сьвітлиці;
На йому подушка й колода чорна,
А коло їх ясна сокира; повно
Навкруг помосту то́впилось людий,
У всїх у о́чех кровожерність люта
Сьвітила ся, і ждали жертви всї.

Жінки.

Змилосерди ся, Господи, над нею!

Шестий вихід.

Ті, що́ й перш Марія. Вона вдягнена в сьвятково біле вбраннє, на шиї в неї Agnus Dei на ланцюжку; коло поясу чотки, у руцї Розпяттє, на голові діядеми; велике чорне накриттє назад відкинуте. Як вона входить, всї стають на два боки, виявляючи велике горе. Мельвіль падає навколїшки).

Марія

(з спокійною величністю навколо озираєть ся)

На віщо плакати та сумувати?
Радїти мусите зо мною вкупі,
Що вже кінець моїм приходить мукам,
Що падають кайдани з мене, зникне
Моя темниця й радісно душа
На крилах янгольських поли́не вгору
До волї вічної. Тодї, як я
У ворога у гордого в неволї
Була й терпіла кривду і усе,
Чого терпіти вільній і великій
Не ли́чить королеві, — оттодї
За мною плакати, а не тепер!
Приходить добра смерть, що все сцїляє,
Поважний друг! Мою ганьбу́ крилом
Своїм покриє чорним. Ту людину,
Що́ гли́боко упала, тільки й може
Підняти знову днїв останнїх доля.
Я знову чую на собі корону,
В душі лица́рська гордість устає.

(Пройшовши трохи наперед).

Як? Тут Мельвіль? Нї, пане, не схиляй-
[тесь,
Устаньте! Не на смерть, — на торжество́
Прийшли ви до своєї королеви.
Менї судилось щастє, що нїколи
Його не сподївалась: не самим
Рукам ворожим передасть ся згадка
Про мене, — нї! Мій друг і одновірець
Моїм хвилинам смертним буде сьвідком.
Скажіте, ли́царю, як ви жили,
Відко́ли вас відірвано від мене,
У цїй ворожій, цїй чужій землї?
Про вашу долю я журилась часто.

Мельвіль.

Моя несила пособить тобі,
Журба про тебе — це́ мене гнїтило.

Марія.

А як Дїдє там, мій старий слуга́?
Але давно уже заснув запевне
Довічним сном, бо ве́льми був старий.

Мельвіль.

Від Бога він не мав цієї ласки:
Живе, щоб молоду тебе сховати.

Марія.

Як би зазнати щастя перед смертю,
Щоб любу голову і дорогу́
Якого кревного менї обнятй!
Але вмираю я серед чужих,
І тільки ви обту́жите мене.
Мельвілю, я у ваші вірні груди
Кладу свої останнїї бажання:
Благословляю шваґра-короля
Й увесь французький королївський рід;
Благословляю дядька-кардинала
І Гіза Генриха, у перших брата;
Благословляю папу я, сьвятого
Намістника Христового, й від його
Благословення жду; і короля
Я католицького благословляю,
Великодухого, що́ намагав ся,
За мене мститись, боронить мене.
В духовницї стоять вони усї
І не відкинуть тих малих дарунків,
Що зоставляє їм моя любов.

(Повертаючись до своїх слуг).

Вас братови моєму, королеви
Французькому, усїх я приручила:
Він потурбуєть ся про вас і дасть
Вам рідний край новий. І як що вам
Моє проханнє дороге останнє, —
Не зоставайтесь тут, щоб гордий Брит
Із вашого нещастя не радів,
Щоб слуг моїх він стоптаних не бачив.

Заприсягніть ся ви на Роспяттї
Цьому́, що нещасливую сю землю
Покинете ви, скоро я умру.

Мельвіль
(доторкаючись до хреста).

За всїх я присягаю ся тобі.

Марія.

Що, вбога й пограбована, ще маю,
Чим дозволяють ще порядкувати, —
На вас я подїлила; сподіваюсь, —
Мою останню волю пошанують.
І те, в чім я іду на смертний шлях,
Належить вам. Менї-ж дозвольте ще́ раз
У сьогосьвітнє сяєво убратись,
Йдучи в останню до небес дорогу.

(До жінок):

Тобі даю, Алїксо і Ґертрудо
І Розамундо, перли всї й сукні́,
Бо вашу молодість оті убрання
Ще можуть звеселяти. Марґарито!
Найбільше право маєш ти на ласку
Мою, бо безщасні́йшою за всїх
Тебе лишаю тут; що я не мщу ся
За чоловіків гріх, — уздри́ш з моєї
Духовницї. Моя ти вірна Ганно!
Нї дороге камінне, анї злото
Тебе не вабить, знаю: скарб найкращий
Тобі — про мене згадка. То візьми
Цю хустку ти: в часи́ журби моєї
Її сама я пильно вишивала,
Дрібни́ми сльо́зми, шивши, поливала, —
Менї завяжеш нею очи ти
Тодї, як там... Послугу цю останню
Бажаю мати я від тебе, Ганно...

Кеннеді.

Мельвілю, не знесу я!...

Марія.

Йдїть же всї!
Ідїть, щоб нам в останнє попрощатись!

(Простяга руку; всї, одна по одній, падають їй до ніг і ридаючи цїлують їй руки).

Прощай, Алїксо, Марґарито! Дяка
За вірну службу, Бурґоене, вам!
Палкі твої уста, Ґертрудо... Дуже
Нена́виджено за життя менé,
Але за те і лю́блено багато.
Нехай лицарський муж мою Ґертруду
Вщасливить: вимага́ кохання серце
Палке́. Ти, Берто, ви́брала найкраще:
Христови хочеш молодою бути.
Справдити обітни́цю поспішайсь:
Облуда — сьогосьвітнє все добро, —
Вчись на менї! Та буде вже! Прощайте!
Прощайте всї! На віки всї прощайте!

(Швидко від їх відвертаєть ся; всї, опріч Мельвіля, виходять).

[Далї буде].

ЛИСТИ З КРИМУ.

[Далї.]

VII.

Князь Воронцов добре тямив, що зробивши з Ялти повітове місто, він не надав їй того ж и т т я, яке-б воскресило її з руїни. Він бачив, що по свому положеню Ялта може стати значним портовим містом: треба лишень проте запобігти перешкоди природної. Ялтинська сага доволї у берегів мілка; через що суднам великим трудно, а часом, як от під великий вітер східний, і не можливо приставати до берега. Потреба спорудити добру пристань, таку, щоб виходила в море геть від берега [моли] била в вічи. Цар Микола І. пристав на таку думку і дозволив з скарбу державного взяти гроші, потрібні на споруду пристанї. Добре. Заходили ся, вложили велику силу гроший і спорудили пристань; але море, як роззявило свою пащу, дак одним ковтком проковтнуло її і слїд злизало. Тодї князь Воронцов казав будовати нову, ще більшу пристань вже на якорах і так її обякорити, щоб море ні в якому разї не зрушило її. Знов вгатили силенну силу державних гроший, а море взяло тай знов чисто знївечило пристань.

Шісля сего довгий час не відважували ся вже брати ся за нову будівлю молу. Раз якось в роках 70-их, коли цар Олександер II. плив з Севастополя в Ялту, — яхта його „Ливадия“ довго, кажуть більш години, крутила ся біля Ялти, доки спромогла ся пристати до берега.

— Треба-б мол спорудити, — сказав тодї цареви хто з близьких до його.

— Не завадило-б, — відповів цар і спитав яких коштів на те треба?

Зраховали що треба мілїон.

— Великі гроші, — сказав цар: — в Росиї є сила більш важних незадоволенних потреб.

На тому дїло й стало було; аж доки знов в роках 80-их не стала ся така сама крутанина з судном, на якому плив цар Олександер III. Цар звелїв, „щоб був мол“. І от вже лїт 5, чи шість є мол. Одначе мол трохи покоротили, а через те і тепер трапляєть ся, що під велику бурю пароплав не спроможеть ся пристати. Такий випадок був при мінї 11. сїчня з пароходом „Миколай“; а 20 з трома пароходами. Правда що 20 сїчня і буря була така страшенна, що й не сказати!

З того часу, як спорудили мола, торговля Ялти побільшала, але не дуже то вельми, лишень на стільки, на скільки Ялта, яко осередок між Алуштою і Севастополем постачає привізні продукти на хутори села і місточка своєї околицї.

Життє і засоби до його дали і дають Ялтї не „повітове місто“, не порт, а єдине місце лїчебне; зимова стация клїматична. Велику вагу Ялти з сего боку люди давно відали, але до років 70-их мало кому спроможно було приїздити. Зелїзниць до Криму не було; подорож брала великі кошти; в самій Ялтї, опріч страшенної дорожнети, на все зовсїм бракувало кватир. Їхати в Ялту з двома-трома сотнями карбованцїв годї було й думати.

Тимчасом коли за царя Олександра II. Ливадия стала царською резиденцією, і коли до царського двору взяли лїкарем знаменитого Боткина, дак він звернувши увагу на Ялту, яко на зимову клїматичну стацию, що́ змогла-б Росиянам зробити ся своєю Нїцою і своїм Мераном, зауважав на те, що в Ялтї майже нїчого нема приспособленого задля такої стациї і перш за все нїгде жити. Небавом з ініциятиви, здаєть ся самого-ж Боткина, з'орґанїзовано з „высокопоставленныхъ лицъ“ спілку з назвою „Общество для распространенія жизненныхъ удобствъ въ Ялтѣ“. Спілка небавом [р. 1875] збудовала в Ялтї готель „Росия“... Спілка простояла щось недовго, розпалала ся, а „Росия“ перейшла на власність до рук одного з спільників адмірала Чихачова. Останнїй віддав її в аренду якомусь Нїмцю Каубишу. Таким чином „Росия“ і досї в руках Каубиша, очевидна річ, що спільники „Росиї“ вчинили в Ялтї те саме, що в Новгородї вчинили колись їх предки, сказавши Варягам: Прийдїть княжити до нас, бо земля наша велика, а ладу нема. Каубиш дав „Росиї“ лад, але приїзжим в Ялту не дав того, про що гадав Боткин; чи певнїйш мовити: дав і дає „удобства“, але дере за них таку платню, що „Росия“ істнує тільки задля богатирів, задля людий грошовитих, а для людий з достатком середнїм „Росия“ швидче шкодить, бо дивлячись на неї і иньчі ялтинські готелї і мебльовані покої — д е р у т ь. Дак от властиво з того часу, значить лїт за 20—25 і відбудовала ся нова Ялта, яко місце лїчебне, яко зимова клїматична стация.

Погляньмо-ж, що нам дає отся росийська Нїца?

Перш за все умови клїматичні. Доктор медицини Ф. Т. Штангеєв [наш земляк з Жаботина, в Київщинї, годованець київського університету] видав книжку „Леченіе легочной чахотки въ Ялтѣ“ і отся книжка стане мінї підмогою в бесїдї про Ялту, яко місце лїчебне, яко клїматичну стацию.

Звістно клїмат Ялти — той самий що й скрізь на південному побережю Криму, з невеликими відмінами, яких надає ґеоґрафічне положенє. Др. Дмитрієв за 10 лїт спостеріг, що в Ялтї пересїчна температура в сїчнї 4·7 Цельз.; в лютому 4·1; в березїлї 6·8; в квітнї 11·3; в маю 16·4; червню

21·6; липнї 23·8; серпню 24·3; вересня 10·4; жовтня 14·5; листопаді 10·8; груднї 6·7. Я чув одначе, що на спостереженє дра Дмитрієва не можна вповнити ся. А про те иньчих ключів нема. Я казав би, що взагалї, а тим паче в погодї, на пересїчні добутки не можна покладати ся. Пересїчні добутки се теория; істнують вони тільки на папері, а житє реальне її не тямить; воно відає тільки minimum, та maximum. З життя практичного люди запевнили ся, що зима в Ялтї починаєть ся в другій половинї грудня, починаєть ся дощами; в сїчнї і в лютому трапляють ся і снїг і морози 1 4 Реом. Про зиму сегорічню Ялтинцї кажуть, що такі зими в Ялтї трапляють ся хіба через 20 років. Воно правда, що сегорічня зима випала скрізь по Европі люта; а одначе люди, що вже лїт по 10 перебувають зиму в Ялтї, кажуть що иньче; кажуть вони, що тільки позаторічня зима була без снїгу і без морозів. Але в усякому разї досить однієї, чи двох зим таких як сегорічня, на те, щоб сказати, що Ялта зовсїм мало приспособлена задля зимівлї людий приїзшних, тим наче слабих на здоровє. Сего року в сїчнї морози були і 9°; снїг випадав і в сїчнї і в лютому такий, що кільки день добре їздили саньми; в лютому була така хуртовина, що таки просто сьвіту божого не видно було. А вже що до вітрів, так годї й говорити. Не тільки вивіски але й вікна і частини криш летїли в море.

От при таких умовах вельми трудно знайти в Ялтї добру [не кажу вже не дорогу] кватиру. Кватири то єсть, та які вони? Одноднева реґістрация зроблена 15. грудня р. 1892, зроблена на те, щоб показати Ялту яко місце лїчебне. Вона зареґістровала в Ялтї усїх кватир 2103 [опріч готелїв] але задля лїченя тільки-б то 22 кватири, з 2769 сьвітлицями, та в готелях 727 сьвітлиць. На єго реґістрацию я не покладав ся-б, бо знаю, що в Ялтї чи є і 10 домів таких, де-б не можна було наняти кватири.

Половина домів в Ялтї збудовані на швидку руку, єдине щоб наймати в осени приїзжим; тим то вони й не приспосібленї задля зими: печі хоча і є в них, але кватири сирі і холодні. Головне лихо те, що в кватирах нема прихожих покоїв [передпокоїв]; двері відчиняють ся просто на двір, чи на улицю, через що вривають ся холодне повітрє просто в живу сьвітлицю... протяги по хатах просто панують. Я додам від себе, з власного досьвіду, що трудно в Ялтї знайти таку кватиру, щоб в їй не було трох температур: холодної, помірної [серед хати] і душної [біля груби].

Тим то й не диво, що в Ялту не богацько людий приїздить зимовати. Знаючи ялтинські „удобства“ можна дивувати ся, що ще й стільки приїздить! 15 грудня 1892 зареґістровано приїзжих зимовати 751 ос. Вони займали, опріч готелїв, 14 кватир. Велика шкода що задля реґістрациї вибрано такий час, коли в Ялтї найменше приїзжих. Кажуть, що се зроблено наумисне на те, щоб не виводити на сьвіт Божий певної цифри приїзжих підчас осїннього сезону; бо тодї-б то уряд на власні очи побачив, що Ялта має з чого жити і може обходити ся без тих субвенциї з скарбу державного, якими її нераз наділяє уряд.

Дорого, некультурно і тїсно в Ялтї жити; тїснїйше ніж в Петербурзї, або в Берлинї: на одну сьвітлицю в Ялтї припадає 1·9 чоловіка, в Петербурзї 1·6, в Берлинї 1·3. Звістно в Ялтї, як і скрізь по сьвітах — чим кватира меньша, тим вона дорожша і тим більш людий живе в ній.

З недужих, що приїздять зимовати в Ялту, найбільше хорих на сухоти. Тим то й кажуть люди, що Ялта живе з бациль і бацилями; звістно під останнїми треба розуміти не ті бацилї, що в легких, а ті що в кишенях недужих.

А чи користно хорим на сухоти зимовати в Ялтї? На відповідь нема певних дат статистичних про всїх таких хорих. Без жадної помилки можна сказати, що з кишенї хорого зникнуть за зиму усї „бацилї“; але чи зникнуть бацилї з легких, на се хоч трохи відповідає нам книжка Штангеєва. Він спостерегав і реґістровав цїлий тисяч тих хорих на сухоти, що вдавали ся до його по запомогу.

Між недужими отсїми найбільш було приїзжих з півночі, майже 10% з петербургської ґубернії.

З тисячів хорих на сухоти, — 101 вживали фармацевтичних лїків, а 67 зовсїм не вживали лїків. З першої ґрупи себ то з 101 видужали або поправили ся 55; погіршало 19; померло 21. З другої ґрупи себ то з 67 вмерло 5; погіршало 2; одужало або хоч поліпшало 59. З тих, що вживали кумису одужало 31: поліпшало 32; погіршало 20; вмерло 27. Ті сухоточні, що гоїли ся молоком, дали такі добутки: видужало і поліпшало 68%; status quo 8%; погіршало 8%; і вмерло 16%. Виноград дав лїпші добутки: видужало або поліпшало 85%, а вмерло 2·5%; але-ж доктор Штангеєв признає, що такий добрий добуток дав не сам виноград, а природа і властивости хорих [стор. 79]. Доктор Штангеєв переходить і всї иньчі способи лїків проти сухотів. Але нам нема чого спиняти ся біля них. Річ очевидна, що повітрє південного Криму вкупі з усїма иньчими добрими дїетичними і ґиґієнічними умовами не може невпливати добродійно на хорих взагалї. Тільки лихо в тому, що ґиґієна взагалї — ґроші, а в Ялтї без грубих ґроший не здобудете ні ґиґієнічних, ні дїетичних умов. В Ялтї без ґроший, без жадної платнї, дурнісенько вам можна побачити тільки нелюдську безсердечність, повну байдужість до чоловіка, та жахливе, гольцем голе здирство з живого і з мертвого! Всю отсю ялтинську „гуманність“ до хорих приїзжих я бачив тільки двічі. Можна-б бачити її трохи не що дня, але з мене досить було і тих двох разів на те, щоб запевнити ся, що до „осьвічених“ Ялтинців ледві чи дійшла ще й чутка про культурність моральну; а коли вони про неї відають, так мабуть, розуміють її якось інакше, по своєму, не так як я розумію; або жадоба ґроший така вже могутна річ, що перед нею не встоїть ні осьвіта, ні жадна культура моральна.

Я тямлю вагу ґроший; знаю, що без них жити тяжко; відаю, що людям властиво пильновати о придбанню, але-ж тямлю й те, що ледві чи властиво людям осьвіченим [а в Ялтї людий є вищою осьвітою не на омаль; бо самих тільки лїкарів трохи не 40] стояти тільки на ґрунтї грубо-еґоїстичному. Коли-ж людина стоїть на сему ґрунтї, тодї, на мою думку зовсїм натурально, вплив і голос осьвіти мовчуть; тодї еґоїстичних інстинктів ні що не спиняє. Тодї хорує і розум і серце. Не скажу я: які рациональні лїки проти такої сухотки! Не скажу до якого розміру можна дійти в отсему недугу? Здаєть ся мінї — до страшенно жахливого.

Бою ся, щоб хто не гадав собі, що може мене самого обдерто в Ялтї, дак я через те й ганьбую Ялту. Мушу запевнити, що мінї поталанило не вскочити в лабети „осьвічених“ жмикрутів. Раз чи двічі, правда, вщипнули мене, але так злегенька, що я тільки засьміяв ся сам з себе. А от вам, люди добрі, факти, які я бачив на других приїзжих, от вам і цїни ялтинські. За сьвітличку в першій осадї [значить зараз над землею] завдовшки 5—6 ступнів, завширшки 4 треба заплатити зимою місячно 15—20 карб.; трохи більша — 25, а хто хоче уникнути сирави (вохкости) і холоду, тої мусить брати сьвітличку на другій осадї [в Галичинї се перший поверх] і платити 25—60 карб. Обід з двох страв, не згірше тих, які дає у Львові в своїй коршмі Нафтула, 18—20 карб. а за такий обід, без додатку катару, треба платити 24 карб. Прачка за те, що випере сорочку, бере 25 коп.; за рушник 10, за носову хусточку 5 к., кварта молока 20 коп.

А от певні факти прямого вже здирства. Вмер один убогий, інтелїґентний Українець. Господар сьвітлички, де жив небіжчик, з ґроший, що лишили ся після останнього, щось там 30 карб. чи що, бере собі 14 карб. за матерац, набитий морським сїном. Бачте, матерац, на якому вмер хорий на сухоти, треба спалити. Другий факт: Вмер приїзжий; заким його обмивали та одягали, хазяйка сьвітлички звелїла слугам забрати з тієї сьвітлички чисто усю мебель; так, що нї на чому було положити тїла. Вдали ся до хазяйки прохати стола.

— Заплатїть, — каже, — три карб., дак дам.

— Але-ж небіжчик наймав у вас кватиру з мебелю? На що ви позабирали її?

— Ба! я наймала сьвітлицю живому, а мертвому мебелї не треба; про його тепер все одно: чи на столї, чи на підлозї...

Мусїли заплатити 3 карб. за стіл.

За похорон убогого приїзжого дали попови 15 карб. Беручи ті ґроші, пан-отець так скривив ся, немов кислицю

з'їв... Одначе ні слова не промовив, тільки дзвонар, проводячи того, хто платив, мовив до його:

— Обидили ви нас; треба-б ще з вас хоч 5, щоб було 20 карб...

Але годі про се! Досить! Хто мині не йме віри, нехай сам покоштує Ялти і її звичаїв.

Хто-б бажав оглянути красовид Ялти не з моря, а з суходолу, тому я раджу глянути на Ялту з парку князя Дундукова-Корсакова, або з гробовища. Парк сей займає значний обшир — 30 моргів. Хоча чимало з сего обширу під виноградниками, і хоча в парку між деревами нема видатних, а про те се єдиний добрий в Ялті захисток під літню спеку, де залюбки можна погуляти і посидіти в холодку, любуючи з гори красовидом міста і моря. Є в Ялті ще два сади ґрафа Мордвинова і міський, останній вельми невеличкий. Одначе обидва отсі сади не придатні, принаймні небезпечні, щоб в них гульти. Обидва на низині, та ще через сад Мордвинова і річка біжить. В обох садах легко придбати, найпаче тоді, як сонце сховає ся за гори, пропасницю. А кримська пропасниця — цур їй, річ вельми тяжка. Що до міського саду, так опріч небезпечности від справи (вогкости), не кожен з'охотить ся сюди йти і бентежити свої нерви музикою, що́ витинає тут що вечера з половини квітня. Отся музика — се привід до найгіршого здирства. Міська рада виклопотала собі брати з кожного приїжого в Ялту по пять карбованців на музику... Се податок не тільки несимпатичний, а просто осоружний задля великої більшости приїжих. Иньчий як і аз грішний раднійшим би платити 10 карб., аби не чути тієї музики... Але-ж музика та дає добрі гроші місту і догоджає смаку „амазонок“ і тих туристів, яких більш за все ваблять „амазонки“.

Ялтинське гробовище на самому кінці старого міста на горі, геть вище церкви. З гробовища красовид невимовно-чарівний. Стоїте ви вище дзвініці, вся Ялта і безкрайє море у вас під ногами. Вам здаєть ся, що досі ви нічого того не бачили, що все те виросло перед вами одним ментом, тоді саме, коли ви глянули з гробовища на те місце, де Ялта, де море і все те ви бачите вперше.

Опріч красовиду мене надила на гробовище ще иньча річ: бажаннє поклонити ся могилам Степана Руданського і Олександра Стронїна.

— Чи ви покажете мині могилу Руданського? — спитав я старого 70-літнього сторожа на кладовищі.

— Ще-б не показав! — відповів він і гордовито додав: — Я й самого Руданського добре знав; він був в Ялті лїкарем; запомагав і мині і жінці. Ой, що за чоловік був! Що за добряга, так і не сказати! Царство йому небесне!...

[Далї буде].

О. Я. Конiський.

Бусько білий. (Ciconia alba L.)

Написав *І. Верхратський.*

[Конець.]

Тут ще приводжу історийку так, як мені її оповіджено. Одного разу бусьчисї на гнїздї сидячій підмінив пустий хлопець одно з єї яєць на гусяче. Бусьчиха не помітила заміни і відтак висидїла підложене яйце гусяче. Коли бусько побачив, яке вилягло ся чуденятко, зігнав розлючений самицю з гнїзда, а сам полетїв геть. Самиця запуджена вернула до гнїзда і сидїла смутна похнюпившись. По кількох годинах вернув бусько з якими десятьма товаришами. Прибувші буськи обозрівши вилягле гуценя заняли місце побіч угнїваного по одній сторонї, а нещаслива бусьчиха примістилась по другій покірно з похиленою головою ожидаючи суду. Буськи почали гнївно клекотати дзьобами і лоскати, а відтак кинулись на бідолашну самицю і по кількох хвилях єї задзьобали на смерть. Бідне гуценя також задзьобали і викинули з гнїзда.

Шкода, що подібних подій з житя буськів не удалось помітити жадному з фахових людий, так що про те мщенє буськів на рекомо віроломній самицї і доси нїчо певного не знають.

Брем заперечує можливість таких подій кажучи: „Я не даю віри всім тим розказам, про те, що бусько за помочию других прикликаних самців убив свою самицю, котрій підмінено яйця на гусячі або качачі, також уважаю се за просту видумку, буцїм то буськи власні дїти з гнїзда вимітують, коли їм накучать ся і пр. Житє і дїланє звірят вірно помічати і пізнати не приходить ся легко і требує вправи; невправний помічатель найчастїйше дає волю своїй уяві“.

Велика правда містить ся в тих словах. Та все-ж таки тут доконче для рішучого поясненя треба провірки, а не самого висказу про можливість або неможливість подій. Хто мешкає в селї, де гнїздять ся буськи, той може легко зробити досьвід з підкладанєм яєць гусячих або качачих у гнїздо буськове і обвістити свій дослїдок. Також займавим було би помічанє скиданя молодих з гнїзда старими буськами. Селяни рішучо твердять, що буськи виховують лише паристе число молодих; коли-ж єсть число непаристе, тоді одно бусьча вимітують з гнїзда.

Гнїздо кладе бусько велике, начепірене, а не дуже згарне. Єсть воно сильно увите з хворосту, внутр вистелене сухим, торічним хмелинєм (т. є. натинєм бараболї), котре здирає з плотів і стріх хат селянських, травою, мохом лїсовим, часом також і пірєм. Яйця (2—5, рідко 6) бувають на 7 цм. довгі, в поперечнім промірі держать на 5 цм., а скарупу мають білу або блїдо-зеленясту. Бусько і бусьчиха перемінно їх висїдують, однакож переважно тую справу полагоджує самиця. Коли вже виляжуть ся молоді, тоді то збільшує ся запопадливість старих. При молодих все полишає ся один бусько, коли другий вилїтає за жиром. З самого почину приносять їм лишень комахи, пявки, хробаки, потім також ящірки, жаби, ужі і пр. Корм виригують біля молодих і хапаючи за дзьоб нагинають їх шию і так привчають до дзьобаня поживи. Разом з поживою приносять їм також одвітну кількість води.

Хоть сожитє семейне буськів представляє нам хорошу картину, так знов з другої сторони єсть при тім всім і неугодности досить. Именно занечищують багато крівлю, а до того гублять много із зношуваного корму, именно хробачнї і гадя, що гниючи занечищує воздух докола хати. Молоді до совершенного виросту потребують двох місяців сповна. Коли вже підростуть на стільки, що можуть лїтати — разом з старими відбувають прогульки, але з почину все ще вертають до гнїзда, щоби тут ночувати. Однакож що раз більше молоді тратять привязаність до рідного свого пристановища, а небавом наспівае час, де всї, старі і молоді, мають відбути далеку заморську дорогу. Кілька тижнїв до відлету буськи ночують вже не в гнїздї, а в полї або берегом лїсів на високих деревах звичайно громадно по кількадесять штук близько один коло другого.

Громади відлїтаючих буськів з кількох околиць лучать ся по дорозї з собою і так повстають цїлі табали або гурми, обнимаючі нераз яких кілька тисяч птахів.

Хотяй бусько на хатї гнїздячий ся виглядає живописно і по лугах жируючи багато їм надає уроку — так освоєний мало має приміт захвальних. Мимо освоєня (до чого найбільше ще надають ся буськи з гнїзда виняті) все таки задержує певну осторобність і напудливість перед чоловіком, а дуже єсть нерадий, коли єго гладити. Коли чоловік до него приступить, то найчастїйше сичить неприятно і утїкає. Лишень, як єсть голоден і єму подасть ся поживу, близить ся до чоловіка. Також воню видає сей птах не конче приятну. На подвірю ходить свобідно, хоть і виминає людий. З звірятами домашними живе звичайно в добрій злагоді, але часом

рубає на всї сторони своїм дзьобом як ножем острим і може именно дїтям стати навіть небезпечним.

Подібний дуже до буська білого єсть буську чорний (Ciconia nigra L., der Schwarzstorch), на Українї прозваний „гайстер“. Єсть він трохи менший від білого, зверха чорний з вилиском металїчним, на череві білий, ноги і дзьоб має червоні. Єсть то птах у нас рідкий, гніздо мостить високо на деревах в лїсах на одшибних, затишних місцях. За молоду зловлений дає ся освоїти, а в неволї в своїй чорній, мов би панській шатї далеко лїпше визирає, ніж єго братуха, котрого біле пірє, мов полотнянка хлїбороба, именно в неволї легко замарує ся.

З буськів стрефа горячої заслугують на згадку зобан кульбанець (Mycteria senegalensis Loth., der Sattelstorch) з осередної і полудневої Африки, майже на 1½ м. довгий; гушак марабут (Leptoptilus argala Gray., Marabu) звиш 1½ м. довгий з нагою головою і такою-ж горішною частию шиї, під горлом з нагим, звисаючим мішком на гушу похожим, ослонюючим воле. Живе в Африцї. Єго хороші, стрічаті долїшні покриви хвістні платять дорого для строїв дамських. — Зївак пластчатий (Anastomus lamelligerus Temm., Klaffschnabel) з осередної і полудневої Африки, одмічає ся дзьобом уподовж в значній части не пристаючим, отже зїючим, а також і тим, що ратовини пер на шиї, череві і на горішній части підстегня виходять в довгі, узкі, роговасті або хрястковаті пластки о хорошім вилиску зеленяво-багрянім. — Захланець африканський (Tantalus ibis L., afrikanischer Nimmersatt) на метр довгий, білий, хребтом почервонавий, на плечах і покривах крильних червоноплямий, лїтки і кермівки лоснячо-зелено-чорні. Дзьоб довгий, обловатий, легко в долину склонений, жовтої барви, а ноги блїдно-червоні. Той птах на ібіса вельми похожий, живе в осередній Африцї.

Семейству буслїв єсть близько споріднене семейство коротко-язичників або ібісоватих (Hemiglottides) пр. божанок (Threskiornis religiosa Gray s. Ibis religiosa), котрого обожали старинні Єгиптяни, а погибших птахів сего рода бальсамовали, а то відай тому, що прояв божанка звіщав вилив Ниля, оплідняючий землю єгипетську. Тепер в Єгиптї рідко злучає ся; частїйший єсть в Нубії. Часом злучайно перелїтає через Галичину луканик огорілець (Falcinellus igneus Gray, europäischer Sichler), котрого вітчиною суть краї над Середземним морем положені, Африка і Індиї східні. — Тут і там в перелетах являє ся над нашими водами ложкар білий (Platalea leucorodia L., weisser Löffler), котрого дзьоб довгий, простий, сплощений, на передї мов копистка варехи (ополоника) розширений.

ХРОНЇКА.

* На розписаний с. р. нашою редакциєю конкурс, наспіло, як вже ми звістили, 10 творів. Упрошена до осуду тих творів комісия, в склад котрої входили Вп. дир. Ол. Борковський, др Щурат і К. Паньківський, перевівши на засіданю 24 с. м. основну дискусию, не признала ні одному творови премію, і поручила видруковати в „Зорі“ лиш одну новельку А. І. ч. 11 під заг. „Родина шевця“. Новелї: „В обіймах нужди“ Василя Ольговича, — „Празник в Ланівцях“ П. А. і „З нинїшної доби“ показали ся такі слабі, що й годї було про них поважно говорити. Між остатними чотирма новелями виріжнювались талановитим переведенєм акциї і досить зручною технїкою головно „Зломані крила“ Нестора Л—на і „Грядуче поколїнє“, та недоставало їм реальности описуваних подій і характерів. Ті самі хиби виказано і в слабших з огляду на технїку новелях: „Відлюдок“, „Богослови“ [автора „Родини шевця“] і „Незаконна“. Драматичного утвору під з. „Супруги“ комісия не увзглянила тому, що конкурс розписано передовсїм на новелї й повісти. Докладнїйшу оцїнку всїх творів подамо в однім з найблизших чисел „Зорі“.

* В Чернїгові вийшла нова серия книжочок для люду на нашій мові під з. „Зернятко“, опов. й казка П. З. Р—ої, — Казка про перлове намисто“, — „Розумний писар“ і „Криничка“, — а в Петербурзї розвідка сосницького лїкаря В. Імшенецького під заг. „Від чого заводять ся пошести або лихі хвороби і як їх стерегти ся“.

* В одеському журналї „По морю и Сушѣ“, почавши від ч. 15 друкує ся перегляд нарису д. Конїського „Парубочий вік Шевченка“ під назвою: „Юность Шевченка“.

* Російська цензура заборонила друковати оповідання д. Конїського надруковані колись в „Правдї“ під з. „Бродяга Іван“ і в „Зорі“ п. з. „Брати Чепіги“. Оповіданє єго „Дїд Славир а дїд Пухир“ [в „Буковинї“ 1895 р.] і збірник віршів Руданського так „похрестила“, що стало неможливим їх друковати. Рівнож цензура заборонила друковати: „Народні казки. Упорядкував Б. Грінченко“.

* Поданно до російської цензури збірник оповідань Ол. Конїського під з. г. „Сніп“.

* В Київі на сценї лїтнього театру в купецькім клюбі почала від половини червня ст. ст. грати трупа Кропивницького. Є певна чутка, що від 15 ст. ст. липня в саду „Шато-де-Флер“ грати ме друга трупа Садовського-Старицького; принаймнї дозвіл на вистави одержав вже М. Старинький в адмінїстрациї.

* Полтавська земська управа постановила видруковати твори Котляревського в 10 тисячах примірників і роздати частину в нагороду ученикам людових шкіл полтавської губернії, а решту віддати в продаж і весь дохід зложити на поставленє памятника для автора „Наталки Полтавки“.

* Замовлений полтавською губернською земською управою в Кременчузї намогильний памятник Котляревському переїхав уже в тих днях на могилу поета, щоби єго там уставити. Памятник як пишуть „Полт. Губ. Вѣд.“, витесаний з днїпрового граніту. Згадана управа вже одержала і і віддала дехтярівській ремісничій школї до відливу з бронзу барелєф портрету Котляревського, зроблений з гіпсу звісним різьбарем Позеном в Петербурзї. Барелєф буде притверджений до памятника.

* Складку Галичан на памятник Котляревського переслала наша редакция земській управі в Полтаві, а у відповідь на сю посилку дістала ось яке письмо: „Губернская земская управа. Ч. 15599. До пресьвітлої Редакциї „Зорі“ у Львові. Полтавська Губернська Земська Управа, одібравши листа і дари з рідної Галичини до справи будування памятника славному заснувателєві української народної лїтератури, Котляревському, засилає Пресьвітлій Редакциї „Зорі“ відомість, що одібрані дари (в сумі 79 руб.) переслані в Полтавську Городську Управу, котра збирає кошти на будованнє памятника Котляревському в Полтаві. Полтавська Земська Управа просить вельми шановну Редакцию „Зорі“ передать щиру дяку хвальним Галичанам, що взяли участь в справі, маючій бути ознакою столїтнього життя Українского слова в новій лїтературі і першого століття самостійного культурного розвою Русї-України на национальному грунтї. Предсїдатель: Шкляревич. Секретар: О. Лисовський“.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Виїмки з народної лїтератури українсько-руской XIX віку. Для висших клас середних шкіл уложив Олександер Барвіньский. Часть II. Друге виданє доповнене і перероблене. — У Львові. 1896 р. Накладом фонду краєвого. LV+607 і 2 нен. стор. 8⁰ Ціна опр. прим. 2 злр 20 кр.

Історичні моноґрафії Миколи Костомарова. Том XI. **Мазепа** часть II. В додатку: „**Останні часи Козаччини на Правобережї**“. Історична моноґрафія В. Антоновича. [„Руска історична бібліотека під редакциєю Олександра Барвіньского. Том XVIII“]. Видавництво Наук. Товариства ім. Шевченка. — У Львові, 1896 р. 295+7 нен. стор 8⁰. Ціна 1 злр. 80 кр

Лис Микита (.) З нїмецького переробив Іван Франко. Друге перероблене і розширене виданє. Накладом руського Товариства педаґоґічного. — У Львові, 1896 р. 153+3 нен стор. м. 8⁰. Ціна 50 кр.

Маруся Чураївна историческа поэма 1652 року. Скомпоновала Е. Озерская-Нельговская. — У Київі, 1896 р. 33 стор. 8⁰. Ціна 20 коп.

Єронїм Луцик. **Народна історія Руской церкви.** *Часть I*: **Християнство на Руси.** [Видавництво людове]. — У Львові, 1895 р. 76 стор. 16⁰. *Часть II*: **Унїя Берестеньска.** [Вид. люд.]. — У Львові, 1895 р. 87 стор 16⁰. — *Часть III*: **Сьвятий Іосафат Архієпископ полоцкий.** [Вид. люд.]. — У Львові, 1895 р. 80 стор 16⁰ — *Часть IV*: **Побіда Унії.** [Вид. люд.]. — У Львові, 1895 р. 11+72 стор. 16⁰. *Часть V*: **Часи найновійші.** [Вид. люд.]. — У Львові, 1895 р. 104 стор. 16⁰. Ціна 1 злр.

б) періодичні виданя.

Житє і Слово. [Рік II. Книжка VI. Жовтень і листопад 1895 р.]. Зміст: Із дневника невольника, П. Журби. Інструкция“ К. Ценґлєвича. Шаг-наме, або іранська книга царів Абуль Касима Фірдовсія Туського А. Кримського. Із уст народа: Леґенди. Новелї і Фабліо. Міти й вірування. Анекдоти й фацеції. М. Г. Чернишевський і М. Л. Михайлов, П. Граба. Гимн Дїві неба. М. Г. Чернишевського, перек. Івана Франка. Літературні стремлїня галицьких Русинів від 1772 до 1872, Ів. Заневича. Надія Костева Сигида, споминка П. Г. Русин на празнику, Ів. Франка. Критика й бібліоґрафія: З нової чеської літератури: „Magdalena“ Махара і „Ukraina irredenta“ Ю. Бачинського. Поправки й додатки до споминів про Н. К. Сигиду, Ів. Франка. Оповістка від Редакциї.

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III. арк. 13.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 15. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] СЕРПНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця
в обемі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далі.]

VI.

Раз у неділю вже серед Пилипівки, Роман та Соломія, повечеряли з бабою Зінькою, трохи побалакали та й почали позіхати. Баба Зінька й собі позіхнула. На дворі йшов лапатий сніг, неначе в повітрі літали білі горобці. Сніг надав на вікна і заліплював шибки неначе білим папером. Шибки в вікнах спітніли і з них неначе текли сльози. В хаті було тепло, як в усі. Усі притихли. Розмова не клеїлась. Баба Зінька стала перед образами і почала молитись Богу.

Роман засьвітив лямпу і пішов в свою кімнату. Соломія сказала матері добра-ніч і собі пішла слідком за ним. Роман поставив лямпу на стіл, сів на лаві, розгорнув прездорову книгу „Четї Минеї“ і почав нишком читати Життя Сьвятих. Він більше любив читати нишком, ніж голосно, любив читати сам про себе, щоб ніхто не перебаранчав йому.

Соломія стала перед образами і почала нищечком молитись Богу. Вже вона й Богу помолилась, а Роман все читав, похиливши голову над книжкою. В хатині було так тихо, що було чути, як знадвору легенькі здорові сніжини падали на шибки, шелестіли і прилїплювались до скла.

Соломія сїла коло стола проти Романа і довго дивилась мовчки на його вид, на його високе насупляне поважне чоло, на русяві пасма волосся кругом чола. Роман сидів нерушимо, неначе здеревенїв. Соломію брала нудьга. Молодій молодиці хотїлось балакати та жартувати. Вона несподівано простягла обидві руки і поклала їх на листи книжки.

Романові уста ледві примітно склали ся в осьміх, але він не переставав читати і не підвів навіть голови та очий від книжки, а Соломії забажало ся подивитись на його тихі очи. Соломія закрила руками верх, а Роман дочитував листка внизу: вона йому не перебаранчала читати далї. Соломії стало чудно.

— І як ти читаєш, коли я закрила тобі лист? — спитала Соломія, не приймаючи з книжки рук.

— Читаю через твої розчепірені пальці, — стиха обізвав ся Роман, і все таки не підвів очий.

Соломія стулила пальці на обох руках. Роман все таки читав і не дивив ся на неї.

— Ото диво! Десь ти певно не там читаєш, де я затулила, — сказала Соломія, догадавшись, і посунула руки вниз по книжці.

Роман засьміяв ся і підвів очи. Його очи стріли ся з Соломіїними очима. Він засьміяв ся.

— Не жартуй бо, Соломіє! Ти мині перебаранчаєш читати, — сказав Роман і своєю рукою відсунув Соломіїні руки з книжки.

Соломія знов поклала руки на книжку. Роман засьміяв ся і знов кинув очима на Соломію, а потім вдарив легенько її по руках. Соломія не приймала рук і зареготалась на всю кімнату. Хата зразу стала ніби веселїйша. Роман підвів голову і собі засьміяв ся.

— Ну та й капосна ти молодиця! Через тебе ніяк не можна читати, — обізвав ся Роман.

— Кидай оту книжку та говори зо мною! — сказала Соломія.

— А що! давно бачились? Як у горосї — та й досї! — сказав Роман. — Може ти сердиш ся і на мене через ці книжки?

„Ой не говори-ж ти ні до кого! Говори зо мною, бо як не будеш говорити, умру, серце, за тобою!“ — засьпівала Соломія тихеньким голосом.

— Ото яка ти! Так таки візьмеш та й умреш? — сказав Роман.

— Так таки візьму та й віднїму в тебе книжку.

— Я й сам згорну її, — сказав Роман і закрив важкі палятурки. Соломії очи так його розвеселили, що він вже не міг далї читати.

— Ну, вже з тобою небагато начитаєш ся!

— І як тобі не обридне так довго читати?! Читає та й читає та супить брови, — сказала Соломія.

— Так само, як тобі не обридне сьпівати: сьпіває та й сьпіває, аж доки горло захрипне.

— Невже воно щось таке вже цїкаве, що ти так довго сидиш над книжкою мовчки? — спитала Соломія.

— А мабуть цїкаве, коли я так довго всиджу над книжкою мовчки.

— Що-ж то воно там пишеть ся? бо як ти читаєш, я нїчогісїнько не розберу: якесь „*како, како убо*“. Бог-зна що!

— Пишеть ся, як Сьвятих мучили за Христову віру, як преподобні жили в пустинї, в лїсах, пущах, нетрях та в каменних печерах, жили самі, і в тих пущах не бачили часом ввесь вік живого чоловіка.

— Ото гарно! Я-б ізроду не жила в тих пущах і, як би мене туди хто завіз, я другого дня втїкла-б звідтїля до тебе! — сказала Соломія і засьмїялась: — ото гарно одному в лїсї жити!

— А я-б жив там та молив ся Богу та читав сьвяті книжки в печері.

— І мене-б покинув? І про мене-б забув? — несподївано запитала Соломія.

Роман стиха засьміяв ся і глянув Соломії в вічи.

„Ой, мабуть твої чорні очи переманили-б та перетягли мене з пущів та нетрів“, — подумав Роман.

І йому стало чогось жаль і тих пущів та нетрів, стало шкода і чорних Соломіїних очий.

— Коли так, то дай цю книгу! Я її сховаю так, що ти і з сьвічкою не винишпориш, — сказала Соломія, схопившись з місця.

Вона вхопила книжку обома руками. Роман міцно держав книжку в руках і не пускав. Соломія тягла до себе, Роман не пускав. Вона зареготалась з тієї тяганини.

— Ой Господи! Не люблю — й не лишу! Сяде над тією книжкою, неначе жид на шабас, та й мовчить, тільки брови супить, — говорила Соломія, видираючи з Романових рук книжку.

— А книжки все таки не віднїмеш! От таки не дам та буду читати, і брови буду супити! — дражнив ся Роман.

Несподївано рипнули сїнешні двері.

— Ой хтось прийшов! — сказала Соломія й затихла, і як стояла, так неначе замерла серед хати: — і хто-б це прийшов до матері такої пізньої доби!

— Може який злодїяка вліз в сїни, — обізвав ся Роман.

— Ой лишечко! Нїчого я так не бою ся, як тих злодїїв та розбійників, — сказала Соломія.

Відчинились двері, і в хату вступив Денис, закиданий снїгом. Його шапка з чорної стала сивою. Плечі й спина були облїпляні мокрим снїгом. В теплій хатинї неначе повіяло холодним вітром. В хату неначе сипнуло снїгом.

— Добрий-вечір вам! — сказав голосно Денис, скинувши шапку.

Мокрий снїг посипав з шапки і цїлими жменями ляпнув об дїл.

— Ой вийди, Денисе, в сїни та обтруси снїг з свити! — крикнула Соломія.

Денис вискочив у сїни і почав обтрушуватись. В хатї було чути, як ляпали важкі рукавиці. Денис увійшов у хату вже чепурнїйший.

— Сїдай, Денисе, але попереду скинь мокру свиту, бо твоя свита аж набрякла від мокрого снїгу, аж ляпотить, — сказала Соломія.

Денис розперезав ся, скинув свиту і сїв на ослонї перед столом. Він був злий, аж червоний. Очи крутились неспокійно.

— Чого це ти, Денисе, аж засапав ся? Чи втїкав від кого? Чи за тобою хто гнав ся? — спитав Роман.

— Голова з десяцьким оце розігнали наші вечерниці, — сказав Денис: — ми оце були зібрались на вечерниці в удови Тетяни. Вже й дївчата посходились, вже й вечерю розпочали готувати, вже й музики прийшли. А тут голова — шусть у хату! та й розігнав нас. Дївчата так і розсипались, неначе курчата поховались від шуліки. А бодай він луснув отой голова! Я саме роз'охотив ся гуляти! Так мінї хотїлось посьпівати, потанцювати та з дївчатами пожартувати. Вдарив би такого тропака, що задрижала-б хата, задрижала-б і удова Тетяна! А тут на тобі таку несподївanку, неначе хтось кислицю втирив тобі в зуби!

— На віщо-ж він оце розігнав вечерниці? — спиталась Соломія.

— Каже, що в якомусь близькому селї, десь в Шамраївці чи в Мазепинцях парубки на вечерницях курили циґарки, чи в клунї, чи в хлївi, чи під соломою — вже не памятаю, та й наробили пожежі. Згорів трохи не ввесь куток. От тепер гуляй, як собака на привязї!

— От тобі й нагулялись! — сказала Соломія і зареготалась.

Ну, не подаруємо ми цього старшинї! Нехай тепер начуваєть ся лиха! — аж крикнув Денис.

— А що-ж ви йому заподієте? Він старшина в селї: має право, — сказав Роман.

— Має він право на усе, тільки нехай не зачіпає парубків. Знати ме він! Як складемось усї по кулаку для голови, то не дійде він до дому від нашої складки, хіба рачки долїзе, — сказав Денис, показуючи здорового кулака Романови: — десь парубки наробили пожежі, а нам гуляти не можна! Оце гаразд!

Денис розчервонїв ся, розкричав ся, совав кулаками на повітрє та блищав злими очима.

— Та не совай ся з кулаками до Романа, бо він же не голова! — сказала Соломія: — дурно ти, Денисе, сердиш ся та кричиш. Кого тобі бажало ся бачити на вечерницях, та́ не буде там.

— Чом не буде? — спитав Денис.

— А тим не буде, що її мати не пустить на вечерниці, — обізвалась Соломія.

Соломія знала, що Денисови захотїлось бачитись на вечерницях з Настею. Він притих і тільки витріщив на Соломію очи.

— Чи буде, чи не буде Настя на вечерницях, а вечерниці будуть! Отже будуть на злість старшинї! — крикнув Денис, ще й кулаком тарахнув по столї: — ми не подивимось в зуби старшинї. Що то нам старшина! Ми самі собі старшина. Нам гуляти хочеть ся, і будемо гуляти. Ми знов зберемо ся на вечерниці.

— А старшина знов вас розжене, — промовив Роман.

— Ну, нехай тільки другий раз розжене! Нехай посьміє розігнати! — говорив Денис.

— Та ви йому поставте могорича, залийте йому пельку горілкою, то він і мовчати ме, — обізвалась Соломія.

В той час, як Денис рипнув сїнешними дверима, в противній бабиній хатї Настя саме молилась Богу, ставши перед образами. Вона промовляла молитви, але разом з тим насторочила свої уха і прислухáлась, як в Романовій хатї реготались та кричали. Настю взяла цїкавість та нетерплячка. Їй забажалось побігти в противну хату та довідатись, хто то прийшов до Романа і чого то там так регочуть ся та кричать.

„Ой Господи! коли-б швидче домолитись до кінця. Побіжу до Соломії та побачу, хто то прийшов. І чого вони там реготять та кричать?“ — думала Настя, хамаркаючи пяте через десяте: „Помилуй мя Боже“.

Але вона таки не домолилась Богу до кінця, перехрестилась тричі і прожогом побігла до Соломії. Відчинила вона двері і вгляділа Дениса. Денис був червоний, аж його лице пашіло. Він кричав та лаяв старшину. Денись углядїв Настю і притих.

— Чого це ти, Денисе, так розрепетував ся? Не дав мінї і Богу домолитись! — промовила Настя.

Денис розказав їй, що він злостує на старшину за те, що той розігнав вечерниці.

— А мінї про це байдуже! — промовила Настя: — мене мати не пускають на вечерниці, то мінї однаковісїнько, чи будуть вони, чи й не будуть.

Одначе Настя, сказавши це, важко зітхнула. Це зітхання виявило, що їй було зовсїм неоднаково. Її страх як хотїлось на вечерниці, але мати нї за що в сьвітї не хотїла її пускати.

— Кому однаковісїнько, а кому нї, — обізвав ся Денис вже тихійшим голосом.

Вглядівши Настю, він зараз заспокоїв ся і притих. Настя сидїла з ним поруч — і для його неначе знов розпочали ся вечерниці. Він розговорив ся, розжартував ся. Між молодими почала ся весела розмова, пішли жарти та сьмішки. В хатї стало весело, неначе і справдї на вечерницях.

— А ти все сидиш над церковними книгами, — промовив Денис до Романа і ляпнув долонею по шкуратяній здоровій палятурцї книжки: — не люблю я читати отих стародавнїх книг. От у мене є книжка! Оце так книжка! — сказав Денис і витяг з кишенї невеличку книжечку.

— Яка-ж це книжка? Така, як ті, що Роман читає? — спитала Соломія.

— Нї, ця книжка весела. Це „Наталка Полтавка“. Купив в коробейника на ярмарку в Білій Церкві, — промовив Денис.

— А ну, Денисе, прочитай нам, що в тій книжцї пишеть ся! — промовила Соломія.

— Прочитав, Денисе, бо й я хочу послухати. Ще мати не лягли спати, то я тим часом хоч трошки послухаю, — обізвалась і собі Настя.

Денис почав читати, як Наталка вийшла до криниці по воду, як з нею стрів ся старий писар Возьний і почав залицятись до неї. Усї слухали, неначе замерли. Навіть Роман, забувши, що в книжцї написано не про сьвяті речі, а про людські, сидїв мовчки і слухав. Як тільки Денис почав читати ті місця, де Возьний приставав до Наталки з своїм залицяннєм, усї підняли регіт, аж хата гула.

Баба Зїнька вже довгенько сидїла коло стола та все позїхала. Їй забажало ся вже лягти спати, але вона все ждала, поки вернеть ся Настя. А Настя не квапилась швидко вертатись. Вже Зїнька куняла, дрімала, носом удила рибу; вже навіть засипала, і їй почали верзти ся якісь сни, а Настя не приходила.

„Оце засидїлась дївка! І хто то прийшов до Романа такий цїкавий для Настї?“ — думала баба і знов задрімала, спершись обома руками позад себе об лаву. В Романовій хатї піднімав ся на одну мить регіт, неначе схоплював ся швидкий вихор серед тихого дня, і знов затихав; і знов там ставало тихо, неначе все замирало в хатї, і знов чути було регіт.

„Що там у них дїєть ся в хатї? Мовчать, мовчать, та й заґвалтують разом, неначе жиди в школї на шабас!“ — думала Зїнька, нїби прокидаючись від того вихвату веселого сьміху: — аж не видержу! Таки піду та подивлю ся!

Баба Зїнька і справдї не видержала: накинула на-о́пашки свиту і подибала через сїни до Романової хати. Вона відчинила двері і гадала, що побачить, як молоді пустують, дуріють, бігають по хатї. Коли дивить ся вона — усї сидять за столом та слухають, а Денис читає голосно книжку.

— А мінї здало ся, що ви тут дурієте на всї за́стави, що так регочетесь, — сказала баба Зїнька, сїдаючи на полу.

— Та це, мамо, Денис таку сьмішну книжку читає, а ми регочемось, — обізвала ся Соломія.

Денис читав далї, як Возьний просив виборного Макогоненка, щоб він допоміг йому висватати Наталку, як Макогоненко глузував з Возьного. Знов у хатї підняв ся регіт. Баба Зїня кріпилась та й не видержала: і собі засьміялась. Денис читав далї, як Наталка розмовляла з своєю матїрю, бідною удовою Терпелихою, як мати вговорювала Наталку вийти заміж за богатого писаря і забути про Петра, її давнього жениха, котрий пішов десь далеко на заробітки, а про його вже давно не було нї чутки, нї вістки, котрого може вже й на сьвітї не було.

[Сидор Воробкевич.]

Нїхто не слухав так вважливо, як молоденька Настя. Їй було жаль Наталки, жаль і Петра. Вона все поглядала на Дениса, і їй чогось здавалось, що то Денис читає не про Петра, а про себе самого; вона спочувала усею душею до Петра та до Наталки і все уявляла собі замість Петра — Дениса. Їй здавалось, що то нїби Денис пішов десь далеко на заробітки, десь блукає, поневіряєть ся, заробляє на заробітках, а вона сама жде його, не діждеть ся. І молодій дївчинї стало невимовно жаль Петра, а потім чогось стало жаль і Дениса.

„Ой Боже мій! А що, як би оце все трапилось Денисови? А що, як би оце все трапилось Наталцї, трапилось мінї?“ — заворушилась думка в Настї.

І Настя почувала, що її коло серця щось здавило. Вона важко зїтхнула і примітила, що Денис став для неї дорогим та любим.

Довго читав Денис. Усї слухали і про сон забули. Баба Зїнька слухала і в неї сон минув. Як Денис прочитав, що Петро вернув ся з далекого краю і стрів ся з Наталкою, Настя не вдержалась і аж крикнула: така вона була тому рада. В Соломії на очах навернулись сльози.

— Ой Господи, яка-ж оце гарна книжка! — аж крикнула Соломія: — я-б цїлу нїч не спала та все слухала.

— Ат! — обізвалась баба Зїнька: — це не божа книжка, це сьмішки для молоденьких.

І вона встала і позїхнула.

— Ходїмо, дочко, спати, бо і справдї люди нїч розберуть, а нам нїчого не зістанеть ся, — казала баба Зїнька до дочки: — Прощайте! На добра́нїч!

Настя пішла за матїрю слїдком, лягла на постїль, але довго, довго не мала сили заснути. Перед нею, неначе живі, манячіли то Петро, то Наталка, то її стара мати Терпелиха, і не давали їй спати.

„А що буде, як Денис мене сватати ме, а мама моя буде так сперечатись, як та Терпелиха?“ — несподївано майнула думка в Настї.

Вона задумалась і засмутилась, дивлячись на вікна, що́ ледві мріли в темряві. У вікна лїпило мокрим важким снїгом. Мокрі снїжини шелестїли об шибки, як миші під лавкою, і ще довго, довго не давали спати молодій дївчинї, довго тревожили її думи і піднімали мрії в її душі, і не давали їм зникнути без слїду.

Настя вже задрімала, вже й заснула легким почутки́м сном, а їй здавалось, що вона не спить, що до неї прийшла Соломія, щось розказувала, а далї сказала, нїби Денис вийшов з села і пішов далеко, далеко на донські степи на заробітки. Настю стиснуло коло серця. Сльози здушили її груди. Вона нїби бачила, як Денис десь блукає по далеких степах; їй здавалось, що він іде якимсь шляхом в степу, що він збився з дороги, а небо вкрилось густими хмарами; мокрий лапатий снїг падає і засипає його, залїплює йому очи. От снїг пішов густий-прегустий, мов хмара, і вже засипає Дениса по пояс, по плечі; от він застряг в мокрому заметї і тоне в йому, і нїкому подати йому помочі, нїкому ратувати його. Настя нїби знала, що то він вже вертаєть ся до дому з заробітків, що він вертаєть ся до неї; але нїби знала, що він загине в степу в снїгу і до неї не вернеть ся нїколи... Вона жахнулась і прокинулась з сльозами на очах.

Мокрий снїг шелестїв, облїплюючи тафлї шибок. Настї уявило ся, що вона не спала. Вона підвела голову і очима шукала Соломії, дивилась, чи не ввійшла вона в хату, чи не сидить вона на лаві. — „Боже мій! Як я люблю Дениса! Як я його покохала цього вечора, як він читав нам про Наталку та бідного сироту приймита, Петра, Наталчиного жениха“.

*

Через тиждень парубки та дівчата знов зібрали ся на вечерниці вже в иньчому місци в однієї удови. Її хата стояла на самому кінци села під лїсом аж за цариною. Хлопці думали, що сховались з своїми вечерницями так далеко, що і ворон кости туди не занесе. Але старшина якось випадком довідав ся і вже лягома́ почвалав туди з десяцьким Петром та й знов розігнав вечерниці.

Денис зібрав з десяток старших та сьміливійших парубків на раду. Хлопці постановили на раді засїсти десь у вербах або під мостом, підстерегти, як буде йти голова з десяцьким, і дати їм доброї прочуханки.

Недовго довело ся й ждати хлопцям. Через кільки день в писаря були хрестини. Голова, Микола Чабанець, був за кума в писаря. Був на хрестинах і десяцький. Хлопці зараз про це довідались і вже стерегли Миколу. Вже пізньої години голова та десяцький рушили з хрестин до дому. Хлопці побігли на заса́дки. Голові й десяцькому треба було вертатись до дому через довгі кладки в три дошки, покладяні через річку Ра́ставицю. Кращого місця для засїдок не можна було знайти хлопцям.

Голова йшов, коливаючись. Він був таки добре на підпитку. В його голова ходила ходором, а сьвіт неначе кружалом крутив ся в очах. Десяцький був багато тверезїйший за голову і придержував його на ході під руку.

„*Ой не спить ся, не лежить ся, нї сон мене не бере...е!*“ — затяг голова пісні серед улиці, але хрипкий голос не слухав ся його, хоч він був і голова. Чабанець не засьпівав, а неначе завив, як вовк в лїсї.

— Оввa, Миколо! Оввa! Так не годить ся голові. Оввa! люди почують, будуть тюкати. Ви-ж голова! — здержував Чабанця десяцький.

— А матері їх ковінька! Що мінї до того? Хіба мінї гуляти не можна? Хіба мінї сьпівати не можна? Мінї? Голові? Мінї не можна? Мінї все можна: „*Ой не спить ся й не лежить ся, нї сон мене не бере...е...е!*“ — знов він завів не своїм голосом. Але голос його порвав ся і задеркотів, неначе розбитий глечик.

Вони вже спускались визвозом в берег узькою улицею поміж вербами.

— От уже й до дому недалечко! От і недалечко! Ось уже видко Терешкові сливи, — белькотів голова. — О! чи ти ба! Як швидко виросли Терешкові сливи! Такі високі стали. Коли це вони виросли? Ото диво! Чи ти ба, яке диво! Ще вчора були невисокі, а сьогодня — як лїс, як лїс! Ото диво!

— Та це не сливи! Це верби! Хіба-ж сливи бувають такі високі? Це верби коло річки! — обізвав ся десяцький.

— Не бреши бо! Я-ж бачу, що це Терешкові сливи. Ти думаєш, я пяний, то й нїчого не розберу? Брешеш! я не пяний. А! Який той Терешко щасливий! Йому вже йдеть ся! І сливи швидко ростуть. Он і мій тин чорніє на снїгу.

— Та то кладка через річку. Де-ж таки тин буде на річці?! — обізвав ся десяцький.

Тільки що голова й десяцький ступили на кладки́, знід кладок вискочив один парубок і загилив кулаком по спинї попереду голові, а потім десяцькому, та й зслиз, неначе миша, шмигонув під місток.

— Ой Боже наш! Дух сьвятий при нас! Ой лишечко! — зашепотїли голова й десяцький: — Це-ж він! Це-ж нечистий!

І вони швиденько подибали по широкій кладцї, держачись один за другого. Серед довгих кладок знов вискочив парубок в чорній свитї перед них перед самісїньким носом, забіг ззаду і знов шелепнув в спину голову, а потім десяцького, а сам швиденько скочив з кладок та шусть під кладки́.

Голова й десяцький перелякались на віки. Вони вже не йшли, а бігли до берега. В них трусились ноги. Вони думали, що знід мосту вискакують дїдьки та луплять їх по спинї.

— Ох! ох! ох! — стогнав голова: — Це він! Це сатана! Як бухнув мене в спину, то з очий в мене так і посипались іскри. Чи і в тебе, бра, посипались? — спитав голова.

— Посипались. Це не спроста.

— В мене посипались, аж на снїг упали. Бачив своїми очима; тільки: блись, блись, блись! Так і сиплять ся на снїг. Ох, тїкаймо швидче! Це місце нечисте! — говорив голова, в котрого разом з іскрами вискочив і хміль з голови.

Тільки що вони зійшли з кладок і увійшли між верби, насаджені поза тинами, зза верб через тин полїзли парубки, аж тини затріщали. Один дав кулака десяцькому, другий стусунув голову по потилицї, третій луснув голову просто в спину. Денис на-останку склав до купи обидва кулаки і обезберив попереду голову в спину, потім влущив десяцького по потилицї так, що вони обидва зарили носами в снїг.

Парубки кинулись вростїч і подряпались на тини, неначе коти, та й поховались в вербах.

— О, це не нечиста сила! Це хлопці! Он Петро! Он Денис! — крикнув десяцький.

— То це вони! То це така нечиста сила! Ого-го! Потривайте-ж, иродові душі! — гукав голова, обтираючи снїг з носа та з лиця: — В тюрму їх, в арештантські роти!

На Сибір їх! — кричав десяцький, а сам біг бігцем далї.

Обидва вони швиденько дали драла улицею, неначе за ними гналась тїчка вовків.

— Бити мене по спинї кулаками! Мене! Старшину! Чи то видано! О, я цього їм не спущу! В тюрму їх! Посадити їх на вежу! О, потривайтейте-ж, вражі сини! Я-ж вас скручу так, що ви й не поворухнетесь! О, в мене так! В мене нема жартів! — репетував голова, йдучи улицею.

Другого дня пішла чутка по селї, що парубки побили голову та десяцького. Старшини в селї не любили за його здирство та хабарі і були тому випадкови навіть раді. Почали розшукувати та допитуватись, хто з парубків ходив на засїдки на старшину. А тим часом хлопці, вчинивши одну штуку, розгулялись та розласувались на такі штуки. Другого дня вони довідались, що голова йти ме через греблю до млина. Знов засїли вони під мостом на спусті. Довго вони ждали, доки йти ме голова, але не діждались, бо голова вже бояв ся ввечері й носа витикати з своєї хати. Парубки померзли, сидячи під мостом, хапали дрижаки, а далї надумали вискакувати знід моста та лякати прохожих. Вони попереду вискакували по одному та тільки лякали криком та свистом. Але декотрі не втерпіли і начали частувати кулаками в спину чоловіків і навіть молодиць. В той час трапилось дякови йти через греблю. Один парубок вискочив знід мосту, гикнув, свиснув і шелепнув дяка кулаком в спину. Дяк ледві встиг утїкти, та й сховав ся в шинк.

Нагулявшись на греблї, хлопці згадали про дяківну. До дяківни залицяв ся один парубок, Петро, Денисів приятель. Він недавно зачепив її в крамницї, куди вона прийшла купувати деякий крам. Дяківна була дуже гарна, але дуже горда і з парубками не любила жартувати. Денис згадав, як вона лаяла Петра в крамницї та ще й при людях.

— А ходїм, хлопці, до дяківни та встругнемо їй штуку, щоб не була така чваньковата та не гордувала парубками, — сказав Денис.

— А ходїмо, справдї! Нехай знає, що вона невелика пані, що й парубки їй рівня, — гукнули хлопці.

Вони знід мосту побігли просто до дякової хати, виставили ворота і закинули їх на хату, на покрівлю. Один парубок налапав у клунї мазницю з дьогтем і вимазав дьогтем чисто всї стовпи коло воріт, ще й мазницю почепив звершечку на стовпі.

— Треба припинити вражих синів! — гукав голова до писаря: — Дуріють, мов несамовиті, а вже той Денис то такий сваволець, що і в селї нема такого другого! Він усїм парубкам дає привід! — говорив голова, пригадуючи два Денисові кулаки, стуляні до купи.

А через кільки день голова половив усїх провинників і посадив на один день в холодну, а Дениса, як привідця тому всьому, посадив на три днї.

Чутка про це дійшла і до баби Зїньки, і до Настї. Настї було шкода Дениса. Вона не втерпіла, відвернулась від матері і почала плакати. Мати примітила ті сльози і тільки важко зітхнула. Настя крадькома втерла сльозу рукавом, але вона почувала, що сльози підступають до очий,

от-от поллють ся річкою. Вона знала, що не втерпить і заплаче голосно, як плачуть маленькі дїти. Прожогом вибігла вона з хати і сховалась на дворі, в садку, щоб нїхто не бачив тих слїз.

„І добре мінї, і горе мінї з тими дїтьми, — думала баба Зїня, зіставшись сама в хатї: — Денис давненько вже почав вчащати до моєї хати; він любить Настю; я вже це давненько примітила: і Настя горнеть ся до Дениса. Не дурно-ж полились в неї сльози з очий. Ой горенько мінї та й годї!“

„Денис гарний з себе, здоровий, румяний, найменчий син з богатенького батька, буде мати після смерти батька чимало поля й город і хату. Усе, здаєть ся, гаразд, усе гаразд, та тільки горенько, що Денис трохи пустотливий парубок, трохи нещéний, сваволець, палкий на вдачу, як той порох, навіть зьвіркуватий і завадїяка, любить гуляти та дуріти, в усяких дуростях він перший дає парубкам привід, а ті дурнї гайда за ним слїдком, як овечки за бараном! Боялась я за Соломію, бою ся й за Дениса.

Баба Зїнька знов важко зітхнула, перебираючи півмітки та ладнуючи мотовило, щоб мотати починки.

Відсидїли парубки день в холодній за свою провину, відсидів і Денис три днї. Їх повипускали і наказали, щоб вони більше не дуріли. Одначе через тиждень після того парубки знов зібрали ся на вечерницї. Голова знав про те, знав і десяцький, але вони вже більше не зачіпали парубків і не розганяли вечерниць. Та й люди почали вже нарікати на голову, що він не дає дозволу на вечерницї, бо треба-ж десь погуляти та побавитись молодим хлопцям та дївчатам.

— А що! А я таки на своєму поставив! Таки будуть в нас вечерницї! — говорив Денис, зайшовши зараз після вечерниць до Романа та до Соломії.

— А що мінї з того, що будуть вечерницї, коли мене мати не пускає на вечерницї, — обізвалась Настя: — що мінї з того, що другі дївчата нагуляють ся й насьпівають ся, а я, як сидїла дома, так і сидїти му.

В бідної дївчини аж сльози навернулись на очи, так їй хотїлось погуляти на вечерницях.

— Не жури ся, Насте! Хоч ти не будеш гуляти на вечерницях, за те-ж я приходити му сюди до Романа, приносити му книжки та буду читати тобі. От тобі будуть і вечерницї! — обізвав ся Денис. [Далї буде].

Болди в Бубнищу коло Болехова.

НА СПОМИН.

Не знаєш ти безмовного болїня,
Незримих слїз не проливала ти,
Лише втїшна́ як сьвіт у днї творіня,
Ти певно йдеш до скромної мети.

В свою любов ти не мішаєш зраду;
Твій ясний хрест ще не покрила ржа;
Тобі чужа вся ганьба підупаду,
Як жалка лож твоїм устам чужа.

Рідка душе! В сїм кра́ю недолугих,
Підкошених, зневірених людий
Чи ти найдеш таких подібних других?
Чи стужиш вік, ввесь вік свій молодий?

Чи і тебе підкосить та отрута?
Без слів, без слїз подивиш ся на сьвіт,
І лишить ся одна лиш незабута
Тугá за вірою минулих лїт...

Т. Галїп.

PER PEDES APOSTOLORUM.

Образки з життя православного духовенства на Україні — Володимира Левенка.

[Конець.]

ГЛАВА VI.

Було над дванадцяту годину, коли Калитчина балаґула, а ще не так вона, як самі Калитки почули мистецтво викладки бруку на улицях ґуберського міста Н. Про те, як траплялось багато геть більше цікавого, то і, не вважаючи на ці неприємности, Калитченки звернули так пильну увагу на гарні городянські крамниці, на безліч паничів і панночок, на коні, на зброю, на усякі городянські примхи, що бідна покрівля на балаґулі аж дерла ся від такої цікавости.

Перегодом пан-отцівський повіз звернув на небруковані бокові улички та закурив по товстій перині з куряви поміж низьких кривобоких горничок з розмальованими на прах жовтими, синіми та червоними розводами віконницями; біля кожних воріт була лавочка, біля неї невідмінно як не кущ дітвори гріб ся у попелї вкупі з малим собачам, так дівчина з парубком женихали ся, здебільшого мовчки лузаючи насіннє. Коні пан-отцівські без згуку ляпали підковами по товстій настелї куряви, що́ зривала ся знід колїс густою хмарою та, важко обсідаючи, вкривала сивим попілом і стріхи і лист недорослого дерева, що хирів попід пішоходами. Нарештї Калитки спинили ся біля одних горничок так само, як і усї довкола, низьких, похилених, так само вимазаних крейдою, з так само зеленою від моху очеретяною стріхою, що́ була оселею панї-матки удови дияконової церкви Сьвятого Івана у Н., давньої приятельки та подруги старої Калитчихи.

Нїмфодора Тарасівна Терепетиха, як звали панї-матку дияконову, була вже не молода, та і не охоча до старости молодиця; гладка та обледачіла вона часом могла ще бути моторною по нагодї, але на завжди мала звичай відсиджувати соняшну годину у хатї, зачинившись на усї віконниці та розпанахавшись о скільки можливо. Натягаючи на швидку біленьку кохточку, вона вибігла на зустріч коханим гостям, заметляла ся з радощів, пискнула, вдарила ся руками об боки та й кинула ся цїлувати ся з матушкою та з „баришнями“, потім поздоровкалась з пан-отцем, а паничам навіть присїла по модньому, брикнувши ногою, та здалеку, мов відсовуючись, подала руку.

З Нїмфодорою Тарасівною в Калитчихи неможливі були нїякі неприємности з тієї лише оказиї, що Бог дав Калитчисї багато дїтий, а їм забажало ся у ґубернїю і на гостини до Нїмфодори Тарасівни. Це питаннє давно вже було гаразд полагоджене між старими і Нїмфодора Тарасівна добре відала, що на кожного гостя з Калиток є у балаґулї дотичні міри борошна, масла та иньшої всячини на ралець господинї, — а хати-ж не перележуть.

Життє прокинуло ся у горницях Нїмфодори Тарасівни, зняв ся гамір, стукотня; щось пересовували, переносили, виносили. Чути було:

— Оце вам!

— Та на що менї?...

— Та візьміть, будь ласка...

— Та спасибі вам!...

Хтось цїлуєть ся дрібно та часто і незнадливо; це за гостинцї...

— Таточку, голубчику, а коли бенкет?

— Годї вам, не вязніть, сороки!

— Та любий, хороший!

— Гетьте бо, тільки приїхали, а вже хлопцї на думцї!

Але дочки посїли старого Калитку та смикають на усї боки і дарма, що збираючись у консисторию пан-отець Макар дуже турбуєть ся і зовсїм не має охоти гадати про бенкет, та мусить нарештї, щоб відчепити ся, обіцяти його дочкам на після завтра.

— Глядїть же, татуню, щоб паничі моторні та жваві... — жартовливо наказує старша Калитівна і, здіймаючись навшпинячки, цїлує пан-отця Макара ззаду у лисину.

— Та геть, мороко! Які знайдуть ся! — відпихає її цїлуючи і сам Калитка і, поспішаючись надягти нову рясу, хрестить ся крадькома попід нею.

Стїни великої салї консисторської канцелярії з рештою якихсь визерунків, наче загадались, потемнїли притрушені попілом. До половини вона густо позаставлювана довгими столами, застланими чорною цератою, що аж рябіє від чорнилових плям та знаків писарських рук на куряві; на стільцях, на ослонцях, навіть подекуди долї купами понакладані товсті „дїла“ попідшивані з малих і великих, однаково заяложених, паперів, а серед тих ознаків значних справ розминаєть ся та позїхає чималий гурт писарів з запухлими та поморхлими видами, з сердитим та ледачим виглядом. Полекшаючи собі важку працю, вони гризуть пера, малюють щось ними по столах, або і лають ся потиху і тільки, коли від часу до часу чуєть ся грізний вигук „столоначальника“, починають старанно обтирати об волоссє пера, виправляти їх пальцями, навіть схиляють ся над паперами, хто до чого більше вдатний. У найдальшому кутку, грізному задля усїєї канцелярії, стоїть у пишній самотинї стіл, застланий хоч старенькою сукниною, а позад його на високому дзиґлику якась дуже сердита та гладка мацапура, що́, як враз можливо признати, повинна бути з старшини, — то секретар консисторії. Побіля того стола є про те ще щось вартнїйше уваги, то щільно причинені двері до хати, де чергою сидять пан-отцї радники консисторії.

Гаразд розуміючи, що консисторія не може нїкому дарувати заздалегідь даремну увагу, та памятаючи її звичай, а свої обовязки, пан-отець Макар не схотїв і запитуватись дожидати, чи спитає його хто, чого йому треба; певно те було-б зовсїм даремне, більше бо задля поважности минали-б його усї канцеляристи оком цїлковито байдужим, то, щоб і не гаятись марно, пан-отець Макар, застромивши у прошеннє карбованця так, щоб жовтенький краєчок його знати було знід паперів, подавсь з ним до одного з менчих писарчуків.

Відбираючи собі тільки належне з паперів пан-отця, сей ту-ж мить повернув йому прошеннє до рук та, ткнувши пучкою на старшого з товаришів, додав:

— Оберніть ся до них!

— Оберніть ся до них! — вказуючи ще на старшого, так само відказав Калитцї і сей, забираючи і свого карбованця.

Дійшла черга до помічника столоначальника і, доручаючи йому своє прошеннє, пан-отень Макар завважав потрібним закрасити його вже троячкою, враз з тим просячи ласки не минути його господи. Так перейшов Калитка ще двох, чи трьох консисторських паничів, надкидаючи помалу вагу кишенїв своїх, поки нарештї не справлено його до секретарського стола.

З належним поважаннєм наближивсь до його пан-отець Макар, заклавши у прошеннє цїлу пятку.

— Вам чого?

— Прошеннє до вашої ласки... а на марки у серединї... — похопив ся Калитка.

— Але-ж ще треба на марки і на відповідь, — виймаючи пятку, — відказав секретар.

Це був несподіваний і тим гірше неприємний збиток задля пан-отця Макара, він бо і не сподївав ся на другу пятку задля секретаря, але-ж проти його докладів нїщо було відмовляти.

— Зараз доведу за вас пан-отцеви радникови, — щиро, по приятельськи казав секретар, здіймаючись, щоб йти до радницької хати, поки пан-отець Макар запрохував його до себе на бенкет.

— До вас, після завтра? Охоче, охоче.... А якої години?

— Коли ваша ласка?

— Ви-ж прохати мете і пан-отцїв радників?

— Маю надію...

— То для усїх... найпридобнїйше буде... так коло третьої години, ми вже звикли так обідати.

— То, будь ласка, хай так і буде.

— Ідїть! — повернув ся за дві хвилини секретар і, покинувши двері радницької салї відчиненими задля Калитки, тим часом наказував йому пошепки.

— Нїчого не турбуйте ся, сподіваю ся повернемо вашу справу гаразд. Глядїть, аби самі не поїсували. Самі-ж, здорові, знаєте, до воза мазї треба, та майте на увазї: мазь тепер нїмецька.

„Проти чого-б се?“ — знепокоєно міркував Калитка, ще у дверях низенько вклоняючись радникови.

— Сїдайте! — казав той привітно. — Прошу покірно, що треба?

Досить ще досї сьміливий, зараз Калитка почував таки чималий острах, а вже надто через ту „мазь нїмецьку“, що нїяк не міг її зрозуміти; та розмірковувати довго було нїколи, бо як не ладнав ся він мостити ся довше сїдаючи, так що-ж там збагнеш під старшинськими очима і пан-отець Макар, через пяте-десяте розказавши свою справу, вибухнув і сам не знав як: „Ви менї поскидайте запятї, то я вам прикладу точку!“ — і вихопивши з кишенї двадцять пятку, розгорнув її перед пан-отцем радником, ще й шлепнувши по нїй зверху долонею.

— Що бо ви? Господь з вами, пан-отче!... Вибачте менї, я не можу узяти дарунку вашого! — вжахнув ся той та аж встав, аж вклонив ся та вхопив руку Калитчину, неначе збираючись її цїлувати. — Я і так з великою охотою зроблю задля вас все, що зможу.

І засоромивсь, і злякав ся та й здивував ся Калитка так, що тільки й постачило його мерщій смикнути та заховати свої гроші, та ще хвилин з пять тільки лупав очима, не можучи нїчого відказати, та аж тодї узявсь дякувати та прохати вибачення...

Але як не подобало ся Калитцї сховати собі такий кошт у кишеню, все-ж не міг він цїлком перенятн ся вірою до такої доброти пан-отця радника і враз з тим заспокоїти ся. Всяке встрявало на думку: „Може чим розсердивсь, образив ся та обітницями тільки морочить голову...“

А поки так Калитка плутавсь з думками, то радїючи, то знов зневіряючись, пан-отець радник завів щось балачку зовсїм не дотичну до справи про якісь свої заходи зібрати кошт на якісь то церковні потреби.

Слухав, не слухав Калитка та й то задля ввічливости, а щось то де далї почав почувати непевність.

„Чого він балакає про це? Що менї по тім? Брати не бере, а куди закидає“, — вагав ся Калитка, помічаючи в голосї пан-отця радника якесь то незадоволенне. — „Чи брати-б, то і брав би, самому та за дїло і не шкода-б, а це вже химери нїкчемні: гроші віддай, та хто і зна, чи й дїлови поміч!

Позаяк одначе острі вагання пан-отця Макара тягли ся занадто вже довго, то й терплячість пан-отця радника збавила ся до краю враз з тим, як витрачував він останні вирази до проводження своєї думки і, розгнїваний Калитчиним нерозумінєм, скінчив він сердито:

— Така почесна мета запевне приверне до неї серця і офіру кожного справдешнього християнина, хто схоче сподївати ся на пошану на тім та й на сім сьвітї!

Та чулі серця пан-отцїв не дали лягти поміж них довічній розрадї, однаково обом некористній. Калитка зрозумів нїкчемність своєї упертости і повний найщирїйшого каяття поклав на придозвіл радникови для його красної мети свою двадцять пятку; знов і пан-отець радник, здавна відомий добрістю, не обтяжав себе дальшим гнївом, даруючи Калитцї його першу помилку.

На ґрунтї сього обопільного розуміння пишна розцьвіла ся злагода поміж двох пан-отцїв, аж на знак своєї ласки пан-отець радник погодивсь закрасити своєю присутністю Калитчин бенкет.

А тим часом у господї Нїмфодори Тарасівни складали ся широкі заходи. Яко людина великого досьвіду вона і на хвилину не загадала ся, на віщо було „баришням“ їхати так довгий шлях у ґубернію і, повна спочуття до справи полагодження жіночого щастя, вдвоє обрадїла Калиткам, сподіваючись розваги удовиному життю своєму цїкавими враженнями засватання.

— От яких красунь понавозили! — не втерпіла вона звернути ся до Калитчихи, заледве довідала ся, які саме гостинцї привезено їй у цей раз.

Калитчисї порада Нїмфодори Тарасівни здавала ся дуже потрібною і, задля обачности не обзиваючись на цю її увагу, Калитчиха з нетерплячкою сподївала ся на дальші запити.

— Що-ж, пані-матко, час би дочок і за люди...

— Як Біг дасть...

— Годї бо, і чого там крити ся! Це-ж не сини, дома не держати, а під лежачий камінь і вода не підбіжить, гаразд що і попривозили.

— А як у вас тут? — не втерпівши, хоч ще і соромлячись, запитала Калитчиха.

— Та що там, не без паничів у консисторії, а таких красунь, то як перець хватати муть. Живо справимо!

Калитчиха задоволено осьміхнула ся.

— Звичайно без додачі не можна. Як у вас?...

— Та наготовано всячини; без сорочки-ж не вирядим.

— Так, так... а гроші?

— По тисячі кожній призначено, — збіднила ся зітхаючи матушка.

— По тисячі, це гаразд, молоді не убогі. Бачите без цього не можна, не той час наспів, — мов виправляючись додала Нїмфодора Тарасівна. — А, коли хочете, в мене тут один паничик на прикметї, саме для вашої старшенької, гарний хлопець!

— Бачите, не хотїло ся-б аби за кого і віддавати.

— Отгаке бо, хіба я не знаю?! Я вам аби кого не пораджу. Нї, таки путнїй панич, попівський син; батько вмер, камениця є у городї, у консисторії вже між старшими канцеляристами і в архиєрея на прикметї, одно слово, синї золотий!

— Хто се?

— Босодеренком звуть. І ставненький ще й паничик, левержетом зачісуєть ся, ходить хоч зараз на бенкет...

— Може який процвиндряка?...

— От тобі і процвиндряка! Кажу́ вам парубок з глуздом, а гроші є, та чому-б молодому і не похвастикувати?! Оженить ся — иньче на думцї буде, а женити ся йому треба. Преосьвященний обіцяв парахвію дати.

То як же-ж?... — тремтячою від вражіння вимовою почала і не скінчила Калитчиха.

— Бачте, він і запитував в мене якось поради. Хочете — я до його побіжу.

— А будь ласка, кумасю, спасибі вам. А як що зладнаєте, шерстяне платтє ваше.

— Глядїть же! Ну, Боже поможи!

Нїмфодора Тарасівна почала убирати ся. Яко городянська дама, сьвідома у моднїх звичаях, вона змостила собі на голову розквітчену шляну з дивовижно великим пером ясножовтогарячої фарби і, зрушена до дужчої сили душі належною на той час справою, подала ся поспішаючи до панїматки Босодеренкової.

Нїмфодора Тарасівна, аж, здавало ся, помолодшала і, цїлуючи на відходї старшу Калитівну, жартовливо обізвала ся до неї:

— Знайдемо тобі, серденько, жениха хорошого, гарного, — і милуючись на рожеві відбляски засоромлення, що́ заграли на щоках попівни, додала: — Не сором ся, чого там соромитись, ти вже „баришня“ на порі, тобі чоловіка треба, річ сьвітова — і полоскотавши Калитівну під шиєю, щось сказала ще й на ухо та й подалась; та останні слова Нїмфодори Тарасівни нїяк не позбавили червоного колїру з щік Калитівни і під впливом тих слів думки її, хоч не закоханої, та вже схиленої до закохання, не могли вже обминути чарівної постатї Босодеренка, що́ знадливо стежила за нею і ввесь день і тодї навіть, як зійшов на неї дївоцький сон, вже не скоро, як усї полягали спати.

А Нїмфодора Тарасівна мистецьки узяла ся до будівлї порученого їй щастя молодих. Вона так завіряюче малювала

Босодеренчисї користність надуманого шлюбу, від посагової тисячі і до хазяйновитости та краси молодої, що́ знайшла в Босодеренчихи цїлковите спочуттє до порідняння з Калитками.

Другого дня старі погостювали ся одно в одного. Побачивши молоду, та почувши у подробицях рахунок її посагових речий від Калитчихи, Босодеренчиха ще міцнїйше привернула ся до Богом призначеної долї її сина, як почала вже називати вона Калитівну.

Повершивши все залежне від них, пані-матки утнули для злучаю пуншику, залишивши повершеннє справи на придозвіл молодим, коли другого дня на бенкетї побачать вони одно одного, та, щоб не закомезив ся молодий, Нїмфодора Тарасівна довго та красно наказувала йому про чарівні принади Калитівни, про красу її, а враз і про те, що не гаразд було-б, забарившись шлюбом, попустити Преосьвященому забути його обітницї.

Горницї Нїмфодори Тарасівни давно вже не бачили такої почесної компанії і такого пишного збору гостий, які збирали ся в них третьої години другого дня на бучний бенкет пан-отця Макара Калитки.

Пан-отець Макар, шануючи поважний стан гостий, звеселений надіями не пошкодував для такого випадку коштy і на столї, що́ заставив собою чи не усю салю Нїмфодори Тарасівни, між усяких домових лагоминів та трунків від мистецької працї Калитчихи, гостям кидали ся у очи ще пляшок з пять ксересів, руму і мадейри та мисочки з кавяром та баликом, гуртом на небідний кошт дванадцять карбованцїв, що їм не поскупів господар.

На другому столї, що́ настланий у менчій хатї поруч, не було вже такої пишноти, а самі лише домові ласощі; отже гостї повинні відати кожен свій стан, то й посортують ся певно, кому куди личить, і як у менчій хатї сидїти муть лише паничі і паночки, то на правдиву думку Калитки їм танцювати меть ся і після самої наливки, а молодого то й пан-отець Макар може кликнути кільки там разїр, мов на окрему розмову, та на самотї і почастувати чим кращим.

Пані-матка і Нїмфодора Тарасівна бігають заклопочені, брязкаючи ключами, панночки повбирали ся зарання та, чекаючи на гостий, сновигають з обережністю, щоб не помяти убори та одно зазирають у зеркальця, що разу знаходячи обсмикати якусь збірку, прилизати брівку, притулити неслухняне пасмо волосся, а навіть потерти пучками ніс, мов сподіваючись тим його вирівняти.

Найпоперід почали збирати ся панночки і паничі рїжного вигляду. Був тут білявий маленький, без краплини крови на зеленому виду канцелярист Заяложений. Правду мовити, не міг він вразити нїкого своєю красою, отже жених був з найкращих, бо хоч певно і брехня, наче він ближчий родич Преосьвященому нїж те-б личило, так же кожному видко, що Преосьвященний кохає його над усїх. Був і сутулий, з низькими грудями та маленькою головою, що на нїй настобурчило ся на усї боки волосся, столоначальник Хохуля. Цей мав хіба одну лише хибу, що праве око йому скосило ся та чогось червонїло, так за теж він додержував моди і пробривав свою бороду, як сам казав, на анґлїйський „кшталт“, облишаючи лише два крильця волосся попід ухами; отже не мав він потрібного часу голити ся часто і через те підбородде чорнїючи збавляло трохи краси такого фасону. Сюртук пана Хохулї справлений був з обережністю, про злучай, що господар погладшає, але-ж, хоч по певних прикметах і минуло тому вже чимало часу, надїям пана Хохулї не довелось справдитись і сюртук, обвисаючи на плечах, позначав стан господаря не цїлком відповідний клясичним взірцям. Тим часом і сей, дарма на тридцять пять років, був жених і геть не поганий як через посаду столоначальника, так і через дві камяниці та гаразд полагоджене господарство, які придбав на службі.

Наші типи:

Селяни коло Снятина.

Найшло ще багато паничів рїжних колїрів, вдачі та краси, але щось забарив ся сам сподіваний молодий. Вже навіть зійшло ся доволї поважних гостий: два жонаті столоначальники, і пан-отець протодиякон, навіть кількось пан-отців і сам секретар консисторії, а з обідом барили ся тільки, виглядаючи двох пан-отців радників; та молодого не чуть та й не чуть і на почування усїх Калиток це робило значно неприємне вражіннє, бо з порушеннєм навіть ввічливости одно позирали і старі і молода у віконце, забуваючи навіть розважати гостий розмовою. А гості давно поглядають вже скоса на закуску не байдужим оком, від сили правлячи поважну розмову.

— Ну! — казав молодий, чорнявий та худий з себе пан-отець, що́ носив бороду та волосся на взір як малюють Ісуса Христа: — менї так здаєть ся, що Юдин гріх не так вже великий і гріх...

— Но? — аж злякав ся старенький пан-отець, що́ сидїв поруч.

— Не жахайте ся! почитали-б сьвіцьких письменників. — За останні роки багацько їх пише про церковні питання...

— То це в них ви й читали?...

— Так! — мотнув головою молодий пан-отець.

— Тож бо й воно!... — безнадійно зітхнув старенький.

— От вже і зітхаєте! Не в привселюдности-ж кажеть ся, між своїми, а що правда, то правда.

— Де й його чести...

— А як же й нї, атже від віку було призначено постраждати Богови-Синови.

— Було.

— І то від кого?

— Від Бога.

— То Юда справдив тільки Божу волю, а це хіба гріх?

— Та же-ж писано: „Краще не родити ся...“

— Мало що писано, а лиха через Юду не стало ся нїякого, і без його Христа розпинали-б, і він же те відав, може, сердега, ще думав: однаково вбють, краще-ж хоч бідним якихсь тридцять срібників вигадати...

І пан-отець зхитра підморгнув одним оком.

— Нарешті тільки його й провини, що завчасу утасував ся не до своєї справи!

— Одно слово, ви і давно вже любите фільософувати, і то-ж без пуття.

— От тобі! А чом і не так?...

— Та тим, що не так...

І пан-отці враз поглянули на чарки і зітхнули.

— Ох і час би вже.

— Та ще і як би час... — пошепки погодив ся старенький батюшка, потираючи нишком собі живіт попід рясою.

Аж ось пан-отець Макар, взоривши у вікно Босодеренка, що аж упарив ся поспішаючи, подавсь мерщій оповістити про те дочці і жінці. Обидві заметляли ся попереду, але, враз схаменувшись, стара узяла ся переставляти заново вже розставлений по столу посуд, а дочка, похваткою причепурившись, присьвятила ся на ослонці.

Пан-отець Макар стрів Босодеренка у сїнях. Цей був славенький парубок, трохи худий, але високого зросту і з чорним настобурченим над низьким лобом волоссєм, зачесаним по-хвастецьки та з звичкою балакати голосно і впевнено. Мав він про себе думку дуже поважну, а особливо свою сьвідомість у звичаях і задля того вклоняючись, мотав головою з розгону, реготав ся здорово, здоровкаючись, руку заносив зпід стелї, неначе наміряючись вдарити, ногами шаркав пристукуючи, мов розгонивсь навприсядки, а сам вихитувавсь раз-у-раз, як гнучка тополя на вітрі.

Але-ж мимо того через хату, де сидїло старшенство, проскочив він счулившись та відмахуючи на усї боки низенькі поклони, а за дверима її почув себе геть то вільнїйше. Тут враз накинув він оком старшу Калитківну і, прискочивши до неї, привитавсь любязно з властивим йому чудовим поведенням.

— Що се ви так забарили ся? — сьпівучим, повним ласкавого докору, голосом чи промовила, чи простогнала Калитівна.

— Ах, велекрасна Неонильо Макарівно! — відказав розігнавшись Босодеренко: — Ви і не вгадаєте, яка трапила ся менї пригода. Збираючись до вас, я намірився справити собі деякі поновки, узяв сукна, звичайно, щоб не можна вкрасти кравцеви, без зайвого і, щоб ви думали, не вгадав трохи, крутив, крутив проклятий кравець, ледве виладнав, так от через сї самі турбациї я і припізнив ся до вас, велекрасна Неонильо Макарівно.

Та не встигла Неонила Макарівна ще й виявити повну міру спочуття до пригод та турбациї свого „нареченого“, як до ґанку підкотив ся звощицький фаетончик, а у йому почесна компанія пан-отців радників. Усї, скільки не було люду у господї, покинувши розмову, хоч на серединї слова, а враз з усїма і Босодеренко, посунули їм на зустріч, а враз повитавшись, як хвиля від берега, подали ся до столів, мерщій хапаючись кожен за чарку.

Босодеренко сїв поруч Калитківни, та на сей раз він не був балакучий, правда, бо і так було йому досить клопоту обдивити ся з усїх боків свою сусїду, що і робив він уважно та не без приємности. Калитівна-ж, хоч і не почула від молодого нї про віщо просторої розмови, почувала себе дуже зрушеною, бо і сам вигляд його зробив на неї чудове враженнє.

Останні гості, кожен потїшав ся відповідно своєму звичаю і смаку: панночки паничами, паничі панночками та чарками, поважні люди самими чарками, і бенкет робив ся що хвилини бучнїйший, розмова сипала ся як горох з лантуха, та, поки ще молоднеча не розійшла ся, найдужчий гомін розливав ся з великої хати, де поміж поважною компанїєю багацько питаннїв здіймали велику потребу до порівняння думок.

— Нї! Як там хочте, а доконче можна заневнитись, що пан-отець ревізор, — лунав бас пан-отця прото-диякона, — забув ся, що йому треба-б бути людиною порядною!

— Як то так?...

— А властиво що так, бо на віщо було-б йому нївечити справу, та порочити пан-отців, збиваючи школярів на екзаменах? Яка йому в тім користь? Коли вже не сором своїх підкусювати, хоч на те-б завважив, що і нїяк нам навчати дїтий серед таких обставин, які по наших школах. Балакає: а на що писали, що маєте школу? От тобі! Як не напишеш, як звелено? та і який чорт сподївав ся на таких ревізорів... І кажіть після сього, ну, що він тим та кому довів?

— Як то що?

— А от те і довів, що вже усї тепер знаємо за пан-отця ревізора, що забувсь він, що йому доконче належало-б бути порядною людиною.

— Але-ж чи ви чули, які пан-отець Полупїсний вигадав штуки? — реготав ся з другого краю стола один з пан-отців радників. — Та і давно вже завіряє він скрізь, що може відмолити чорну та иньші болїсти, випросити у Бога дощу, а це наміг ся ще ховрахи збавляти. Та завзятий! забороняє ще і виливати... я, мовляв, і самою молитвою порозганяю їх по иньших дачах! Ну і нарізав ся, земство улупцювало ся, збило бучу, пишуть у консисторию. Послав йому сьогодня пересторогу.

— От це вже ка-зна що! — знепокоїв ся другий радник.

— А що там? пусте... хай якось крутять ся. Це тільки для замітки добре; часом як треба, то і буде до чого і причепити ся, а поки шанують ся, то і Господи поможи!...

— Годї вам... хоч би ви не в голос!

— Оттакої?... це-ж не на людях... а між своїми. — Ви думаєте — вони не знають? Та тут кожен за грошї готовий і себе збавити не те ховрахи, та не у цїм і річ...

Страва по страві і наближав ся кінець обідови... Похитуючись, зняли ся гості і старі почали переходити у менчу хату, а паничі заходились виносити з більшої — столи та ослонці, приготовляючи її до танків. По малім часї принесли арістона і почали ся польки та вальси. В тїсній салї пара товкла ся повз пару часом довго на тому-ж місци, не завжди оберігаючись, щоб не штовхнути одно одного; після обідяних наливок зугарнїйші паничі иногдї навіть і навмисне, немов ненароком, штовхали, або закрутивши панночок падали з ними; але-ж, здіймаючи ще дужчі веселощі, це не чинило нїкому неприємности. Очи в паничів і панночок блищали, щоки розжевріли ся і серед веселих танків багацько розсипало ся ласкавих з полумям панянських поглядів, а у садку, куди вибігали панночки задля прохолоди, і запальних поцїлунків, як нагорода танцюристим паничам. А паничі і справдї покладали у танок і труд і душу, а над усїх Босодеренко, щб, либонь на останнє, анї хвильки не схибив танцюючи; тричі тільки за вечір вискакував він, важко дихаючи, у невеличкий закомірок побіля сїний та, скинувши там сорочку, викручував її з поту, знов з'одягав і, як народившись, вертав ся до танків, здіймаючи правдиву заздрість до Калитівни між її подругами.

А тим часом пан-отець Макар, забавивши старих гостий коло ратафії, з жінкою, панї-маткою Босодеренчихою та Нїмфодорою Тарасівною відрїжнили ся у крайню кімнату і, підновивши умови, покликали на часок молодих.

— От кажи, — обізвала ся до сина Босодеренчиха, — чи ти хочеш одружити ся з їхньою панночкою на мир та любов, як закон велить? Тобі бо вже і час, люди хороші трапляють ся, дають наверх усього господарства тисячу, панночка теж гарна, так міркуй та людий не гай і назад, щоб вже не вертатись...

— Та я що? Як би то я не згоден, я закохав ся так, аж не вимовлю, — відказав молодий... — Так же, самі знаєте, — додав він, обертаючись до пан-отця Макара: — оженив ся, так не жити меш, треба у батюшки постригати ся, сїмя, клопіт..., так вже постриг щоб ваш.

Недовго помисливши, Калитка погодив ся, Калитківна на знак своєї згоди зачервонїла ся ще дужче, а вже надто як примусили її поцїлувати молодого, хоч і виконала се не

без запалу і охоти — і нарештї усї подали ся оголосити між гостий заручини, щоб і запити їх, як годить ся.

Отут почали ся справдешні веселощі: пили за молодих вкупі і нарізно, пили за батьків і матїрок рідних і хрещених, пили і „щоб щастило“ і „щоб родило“, пили і приказуючи і так просто: „а нум випємо!“ — а нарештї один з пан-отпїв забажав висловити промову.

Знявши свою чарку вгору одною рукою, постукав він по столу другою, щоб звернути на себе увагу, і спершп потім її на ослонець, а на неї голову, почав:

— „Тайна сія велика єсть“, кажеть ся у Сьв. Письмі. А через що, собственно, велика? Во Христа, поелику і во церков! — Враз вид пан-отця чогось не в лад почав усьміхати ся і він заледве стримав його. — Братіє! — почав він задруге, подужавши усьміх. — Братіє! — „плодїте ся і множіте ся“, — такий закон і во сповнення: „Да оставитъ мужь отца и мать свою и да прилѣпить ся къ женѣ“.

— З якої речі?... почала було сперечати ся Босодеренчиха, та її припинили.

— „По сему собственно и совершаютъ людіе сіе таинство, и по сему собственно бракъ єсть бремя, а не услажденіе, и имѣяй дѣти сполняєтъ законъ и да воспитаєтъ ихъ!“ — Одно слово, доведе їх до розуму, як і його доведено і як усї ми дїток своїх доводимо. — Підождїть но, слухайте! — перервав тут пан-отець промову, зачувши, що хтось шепотить поміж себе.

— І Бог Всемилосерднїйший, — промовив він за хвилину, — тодї пожалує труди твої і візьмеш „сторицею“. А через що, собственно, сторицею? „Ибо будешь рачитель у домъ свой“. Понеже що примусило-б нас клопотати ся день-у-день, швендяти у грязюці по требах, нишпорити по канцеляриях, дерти зубами, чи то пак трудами, кожного пятака, і так... аж до смерти... Ой дїтки, дїтки! шануйте-ж батькові труди..., — цїлком несподївано захлипав пан-отець... „ибо сіе закон... Ура!“ — ще більш несподївано скінчив він промову, підбадьоривши та перехиляючи чарку.

Короткі сльози пан-отця не схибили враження; кожен взяв на увагу з промови тільки те що до речі, усї чарки пішли нахвилки, а „ура!“ загуло аж до неба.

* * *

— Та й чудова-ж з тебе людина, люблю тебе! — вже перед сьвітом цїлував пан-отця Макара пан-отець радник. — Люблю тебе, ублажив ти мене. Не клопочись за Наумчика, і як би я тобі не зробив? Та й він парубійка хороший, дивись, як польку відпалює!...

Пан-отець Макар веселенький, пяненький, заспокоєний за Наумчика, радий за дочку весело походжає між гостий, а меткий розум його і тут не заспокоюючись сплїта думку та думки: „Ох і хороше було-б засватати враз і більшого сина. „Баришні“ тут все хороші, богаті...“ І уплутавшись між гурт панночок, промовляє він в голос так, наче сам до себе:

— А, далебі, не дурна буде та, що за мого Сидора заміж піде! Парубок хвацький, а і господар, бувши на причетницькому станї за два роки справив шарабан і коняку та ще триста карбованців гроший на процентах розпустив!...

* * *

Сьвітало, гостї почали рушати до дому, попідбивали ся і господарі; але спати вже не лягали. Калитчиха метнула ся по крамницях дещо докуповувати дочцї на посаг, Калитка у консисторию виправляти Наумчикови „Назначеніе“, иньші усї хто куди.

Другого дня пан-отець Макар рушив до дому. Через місяць справив весїллє дочцї, невдовзї другій і третій, перегодом поженив і синів, що двох вже мають парафії, та й живе собі зараз й вибрикує; а у консисторії довго ще згадували бучний бенкет та щасну вдачу пан-отця Макара Калитки.

— Так он як, — хвалить ся він згадуючи, — можна без великої втрати знайти посаду синови, засватати дочку, ще й почесним людям бенкет справити!...

31. грудня 1895.

З ПЕРЕКЛАДІВ В. МАСЛЯКА.

1. Рідна мова.

[Після Шенкендорфа „Muttersprache“.]

Рідна мово, слово рідне,
Твої звуки так живі:
Бренять в усї, звенять в серцю
Все пещені, голосні.

Тож тяженький сум у серцю
Як піде ся в чужину,
Бо там треба убирати
В чуже слово думку всю.

Гарна, люба рідна мово,
Ти так чисто все звениш;
Ти богатством моїх предків
Мою душу веселиш.

Дїдів словом зпід могили
Кличеш любко ти мене;
Ти чарує мене в пісні,
Що ми з серця нудь жене.

Кожда мова — боже дїло,
Велична мов чуду цьвіт, —
Лиш для мене моя мова
Се самого Бога слїд.

До молитви, до подяки
Чужих мови я-б не вжив;
Лишень тої, що ще змалку
Я від мами ся навчив.

2. Сила пісні.

[Після Мартина Боденштедта „Die Volksweise“.]

Весїлє в селї гудїло,
Було гостий на нїм тьма;
І сюди привів хлопчина
Незрячого кобзаря.

Молодій, щасливій парі
Подарунків дали гук,
А слїпий кобзар, незрячий,
Піднїс парі пісні звук.

Тих людий давно не стало,
Вони в гробі в неживих;
По дарунках слїд минув ся —
Лиш звук пісні не затих.

3. Неділя на полонині.

[Після Уланда „Schäfers Sonntagslied“.]

Десь в дали чути голос сьвятих дзвонів
І знову тихо скрізь на полонині,
Хоч ту нїкого нема кромі мене
А якось чудно — недїленька нині.

Колїна гнуть ся; я „Отче наш“ шепчу
І якийсь тихий, глухий шопіт грає
Чи-ж ту тьма люду клякла враз зі мною
І мій за мною пацїр повтаряє?

Далеко небо чогось дуже близько
Врочисте, пишне, у синій сьвятинї,
Туй-туй отворить свої сьвітлі врата;
Отче наш, Боже! недїленька нинї.

4. Глуха мати.

[Після Гальма „Das taube Mütterlein“.]

Відчинились стиха двері,
Хтось до хати увійшов;
Се по довгих днях розлуки
Син до матїнки прийшов.
В хатї сьвітла лишень тілько,
Що від скалки на печи,
Стара мати пряде пильно
А з душі линуть думки.
Але гостя не зачула,
Бо лїт кілько вже глуха;
А син близше приступав:
„Чи-ж здорова ти була?“
І піднесла мати очи
І звернула їх в той бік,
Ой бо серцем вна відчула,
Хто вернув зза гір і рік.
Враз обі простерла руки,
В їх обіймы син упав:
Слухав звуків серця того,
Що він неньки серцем звав.

Марія Стуарт.

Траґедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шілєр.*

З нїмецької мови переві́ршував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Далї.]

Семий вихід.

Марія. Мельвіль.

Марія.

Впорядкувавши все земне тепер,
Я сподіваюсь розлучить ся з сьвітом
Не виноватая нїко́му. Тільки
Одно, Мельвілю, не дає душі
До неба злинуть радісно та вільно.

Мельвіль.

Скажи менї! Дай серцеви полегкість!
Свої турботи другови ти звір.

Марія.

Я край довічности стою і скоро
Перед найвищого Суддю я стану,
Але ще не власка́вила я Бога.
Сюди сьвященників моєї віри
До мене не пускають, — я-ж не хочу
Від чужовірного запричастить ся,
В своїй умерти хочу вірі я:
Вона єдиная дає спасїннє.

Мельвіль.

Втиши́ ти серце! Бог прийма палке
Бажаннє щире за справдє́шнє дїло.
Утисництво кувати може руки,
Душа-ж до Бога вільно досяга.

Марія.

Мельвілю, нї! не досить тільки серця,
Бо треба на землї здобуть прощення,
Щоб з небом поєднати ся могти.
На те Господь людиною ставав ся,
Небачені небеснії дари́
Вложив таємниче в видиме тїло.
Сьвята, висока церква нам кладе
До неба східцї; ми її звемо
Вселюдсько-правовірною, бо віру
Зміняє тільки віра від усїх;
Де тисячі схиляючись благають,
Там іскра полумям стає, і наче
На крилах дух злїтає до небес.
Щасливі ті, що́ можуть, всї укупі
Зібравши ся, молить ся в Божім домі!
Престол убра́но, і сьвічки горять,
І дзвонить дзвін, хвилює в церкві ладан.
Стоїть єпископ там у білих ризах;
Благословляючи бере він келих
І осьвідча́є він високе чудо —
Що став ся Божим тїлом хлїб, — і пада
Увесь народ перед явле́ним Богом.
Мене-ж саму́ відлучено. Не зійде
Благословеннє Боже у темницю.

Мельвіль.

Воно зіхо́дить, близько тебе вже.
О, здайсь на Всемогучого! У то́го
В руках, хто ві́рить, — і суха билина
Зазеленіє й процьвіте вона.
І той, хто з скелї ви́бив течію́,
Престіл зробити може і в темницї
І келих цей, що́ на земні потреби
Вживаєть ся, небесним ізробити.

(Бере кубок, що́ стоїть на столї).

Марія.

Чи так тебе, Мельвілю, зрозуміла?
Еге, я зрозуміла: тут нема
Нї пан-отця, нї церкви, нї причастя,
Але сказав Христос: де два зберуть ся
В імя́ моє, — між їми буду я.
І що сьвящеником Господнїм робить?
Життє по правдї й чистая душа.
Тим, хоч невйсьвячений, будь менї
Ти божим посланце́м, що́ мир приносить.
В останнє сповідати мусь тобі,
Твої уста́ менї спаси́ння скажуть.

Мельвіль.

Коли тебе так пориває серце,
То, королево, знай, що на розвагу
Тобі Господь зробити чудо може.
Нема сьвященика, ти кажеш? Церкви,
Причастя тут нема? Ти помилилась:
Сьвященик єсть і Бог витає тут.

(Розкриває голову, те кажучи, і показує золотий келих із причастєм).

Сьвященик я! Твою останню сповідь
Прийшов я слухати і мир тобі
На смертному шляху́ тут возвістити.
Так, сїм разів помазано мене,
І це причастє від отця сьвятого
Прино́шу я, — він сам його сьвятив.

Марія.

То се менї на смертному порозї
Судило ся зазнать небесне щастє!
Як невмирущій дух на золотій
Злїтає хмарі; як з темницї янгол
Апостола геть вивів і його
Анї замки́, нї сторожів мечі
Не вде́ржали, — крізь замкнену браму
Пройшовши він, сияючи з'явивсь
В тюрмі, — так і менї, як всї надії
Утратила на поміч від людини,
З'явив ся тут із неба посланє́ць.
І ти, колись слуга мій, — ти тепер
Слугою став небесному Отцеви;
Як ти схилявсь колись передо мною,
Так падаю до ніг тобі. (Стає навколїшки.

Мельвіль (хрестячи її).

В імя́
Отця і Сина і Сьвятого Духа!
Маріє, королево! чи своє
Спитала серце ти? Заприсягне́ш ся
Казати правду перед Богом правди?

Марія.

Йому й тобі розкрите в мене серце.

Мельвіль.

Який же гріх твоє сумлїннє знає
Відко́ли з Богом помирилась ти
В останнє?

Марія.

В серцї я зненави́сть мала,
І пі́мстою палали в мене груди,
Я, грішниця, від Бога сподївалась
Прощення — й ворогови не прощала.

Мельвіль.

Чи вже покаяла ся ти? чи справдї
І щиро з Богом помиритись хочеш,
Сей ки́даючи сьвіт?

*

Марія.

Так са́ме щиро,
Як сподіваю ся, що Бог простить
Мене.

Мельвіль.

Який же ще у тебе гріх?

Марія.

Не зло́бою са́мою, а й любовю
Грішила я, ображувала Бога:
Я серце віддала тому, що́ зрадив,
Що́ прися́гу зламав, мене покинув.

Мельвіль.

Чи вже покаялась? від його серце
Твоє до Господа чи повернулось?

Марія.

Була найтяжча се борня́ менї, —
Я кинула бажання всї земні.

Мельвіль.

Який ще гріх твоє сумлїннє чує?

Марія.

Крівавий давнїй гріх, що я в йому́
Уже давно признала ся, — існову
Тепер, у час останньої поку́ти,
Страшною силою мене він гни́тить.
Безмірний гріх — я вбила чоловіка,
І віддалась споку́сникови потім!
Я ка́рами церковними всїма́
Каралась тяжко й все нема спокою.

Мельвіль.

Який же неспокутований гріх,
Не казаний, душа твоє ще чує?

Марія.

Тепер ти знаєш всї мої гріхи.

Мельвіль.

Подумай: близько Той, хто віда все!
Згадай, як тяжко тих карає церква,
Що́ сповідаючись всього не кажуть!
Адже за гріх такий довічня смерть,
Бо се є гріх проти́ сьвятого духа.

Марія.

Хай так мене помилує Господь,
Як все, що знала, я собі сказала!

Мельвіль.

І лиходійство ти від Бога те
Ховаєш, що́ тебе за його люди
Карають? І нїчого ти не кажеш,
Як з Бабінґтоном, з Паррі ти вчинила
Державну зраду? Ти за дїло се
Тепер дочасьною вмираєш смертю, —
Невже й довічньої за його хочеш?

Марія.

Я в иньшеє життє́ іти готова,
Хвилин мине́ ще кільки — й стану я
Перед суддею, та скажу я знову:
Скінчила ся вже сповідь вся моя.

Мельвіль.

Розваж гаразд! Одурює бо серце.
Бо може ти двозначністю якою
Те слово обминула, що тебе
Обвиновачує воно, хоча
Замірами чинила ти злочинство, —
То знай: те око не одуриш ти,
Що може в душу нашу досягти.

Марія.

Я всїх царів благала, щоб мене
З ганебної неволї визволяли,
Але нї думкою, нї дїлом я
Не важила на ворога життє.

Мельвіль.

То писарі твої неправду кажуть?

Марія.

Що я сказала — правда все. А їх
Хай судить Бог.

Мельвіль.

То ти на смерть ідеш
Упевнена, що ти єси невинна?

Марія.

За незароблену цю смерть хай Бог
Простить менї крівавe дїло давнє.

Мельвіль (благословляє її).

То йди — і смертю ти його́ спокутуй!
Умри, як жертва чиста! Тільки кровю
Спокутувать ся гріх крівавий може.
Грішила ти з жіночої несили,
Та лю́дської несили пра́вий дух
Не відає у час преображення.
І вла́дою, що на́дано менї,
Вяза́ти й визволяти, — осьвідча́ю
Тобі прощення від усїх гріхів.
Як вірує́ш, хай так тобі і буде!

(Подає їй гостию).

Візьми за тебе же́ртвуване тїло!

(Бере келих із столу і, осьвятивши його, подає їй; вона не зважує́ть ся брати і відхиляє його рукою).

Христову кров візьми, за те́бе ли́ту!
Візьми! Тобі від папи ласка се.
У смертний час, вживи своє найвище
Сьвященицьке, державне право ти!

(Вона бере келих).

І як тепер ти у земному тїлї
Єднаєш ся таємниче із Богом,
Так ти і там, в Його́ небеснім царстві,
Там, де нема нї слїз, анї гріхів,
Преображе́ним янголом ясним
З'єднаєш ся із Господом на віки.

(Ставить келих. Чути гомін, — він накриває голову і йде до дверий. Марія зостає́ ся навколїшках, тихо молячись).

Мельвіль (вертаючись).

Важку борню́ ще перебути мусиш.
Чи чує́ш ся на силї не податись
У тій борнї зненави́сти і зло́бі?

Марія.

Щоб знов вони вернулись — не боюсь:
Любов я й зло́бу Богу присьвятила.

Мельвіль.

Так приготуй ся-ж Лейстера прийняти
Із Бо́рлейфом, — уже вони ідуть.

Осьмий вихід.

Ті, що́ й перш. Борлейф, Лейчестер та Павлет. Лейчестер стає́ оддалїк, не зводячи вгору очий Борлейф, помітивши, що він ізбентежив ся, стає́ проміж їм та королевою).

Борлейф.

Прийшов я, лєді, щоб від вас почути
Останню волю...

Марія.

Дякую, мільорде!

Борлейф.

Бажає королева, щоб усе,
Що дозволя закон, вам ізробити.

Марія.

В духовницї моя остання воля;
Павлетови її я віддала, —
Прошу про те, щоб ви́конати все.

Павлет.

В тім певні будьте.

Марія.

Ще прошу я слу́ги
Мої усї без кривди відпустити
В Шотляндию, у Францию — куди
Пїти вони самі вже забажають.

Борлейф.

Як хочете, то так і буде все.

Марія.

Судилось тїлови моєму тут
Не у посьвя́ченій землї лежати, —
То хай дозволять се, щоб вірні слуги
Ізвідси серце віднесли́ моє́
У Францию до родичів моїх, —
Воно там завсїгди жило із їми.

Борлейф.

Все буде так, як кажете. А ще?

Марія.

Перекажіть британській королеві
Як від сестри від мене привитаннє.
Скажіте їй, що смерть мою я щиро
Прощаю їй і каючись прошу
Простить менї вчорашнюю обра́зу.
Нехай Господь продо́вжить віку їй
І у державстві шастє їй пошле!

Борлейф.

Скажіть, роздумали ся може й поміч
Ви від декана прийме́те?

Марія.

Я з Богом
Вже помирилась. Пане Паулє́те!
Нехотячи, я вам багато зла
Зробила: вашим старощам підпору
Я відняла. Дозвольте сподіватись,
Що згадувати будете про мене
Ви без зненави́сти.

Павлет (подає їй руку).

Хай Бог простить!
Йдіть з упоко́єм!

Девятий вихід.

Ті, що́ перш. Ганна Кеннеді та иньші жінки королевині вбігають, страх великий виявляючи; за їми входить шеріф з білою палицею в руцї, а позад його, крізь відчинені двері видко збройних людий.

Марія.

Що там сталось, Ганно?
А, час! На смерть вести приходить ше́-
[ріф.
Зробило ся! Прощайте всї! Прощайте
[всї!

(Жінки обнїмають її з страшною тугою. До Мельвіля):

Ви, пане, й ти, моя Кеннеді вірна,

В останнюю дорогу проведіть
Мене! Зробіть менї сю ласку, льорде!

Борлєйф.

На се не маю волї.

Марія.

Як? Не хочуть
Вволить моє маленьке се проханнє?
Я-ж жінка? Хто-ж менї в останнє поміч
Подасть? Не може бути, щоб сестра
Моя хотїла, щоб мій пол скривди́ти,
Щоб доторкнулась мужеська рука
До мене?

Борлєйф.

На поміст іти жінкам
Нїяк не можна: крики їх, ридання...

Марія.

Вона не буде плакати. Ручу ся,
Що Ганна витримає мовчки все.
О, будьте добрі, льорде! Перед смертю
Не розлучайте з Ганною мене, —
Бо на своїх руках вона в життє
Уно́сила мене, — хай і на смерть
Веде мене та любая рука.

Павлєт (до Борлєйфа):

Дозвольте се!

Борлєйф.

Хай буде так!

Марія.

Тепер
На сьвітї цїм менї уже нїчого
Немає. (Бере Роспяття й цїлує).
Мій Спасителю Христе́!
Як на хрестї простяг свої ти руки,
Так їх — мене прийняти — простягни́!

(Хоче йти; в цю хвилину очи її стрівають очи Лєйстерові, бо, несамохіть іздрігнувшись, як вона пішла, Лєйстер глянув на неї. Вздівши його Марія, тремтить, колїна їй трусять ся, вона ось-ось упаде; але граф Лєйчестер підхоплює її й держи́ть. Вона який час дивить ся на його поважно й мовчки, — він не видержує її погляду; нарештї вона каже:

Ви слова, ґрафе Лєйстере, свого
Додержали: менї подати руку,
Щоб вивести з темницї, — обіцялись
І — даєте́!...

Він стоїть побитий соромом. Вона каже далї ласкавим голосом):

Так, Лєйстере, не тільки
З рук ваших волю я хотїла мати, —
Нї, волю ту д о р о ж ш о ю зробити
Менї ви мали. Поруч з вами я,
Щасливая із вашого кохання,
Зазнать життя нового сподївалась.
Тепер, як покидаю я цей сьвіт,
Щоб стати ся уже безтїльним духом,
Що байдуже́ йому земні бажання,
Тепер без сорома признатись можу
В своїй, уже подужаній, несилї.
Так прощавайте-ж, льорде, і живіть
Щасливо, як що можете! До двох
Ви залицялись королев і щирим
Погордували серцем, ви його
Ізрадили, щоб гордеє добути.
Впадїть тепер до ніг Єлизаветї, —
Дай, Боже, щоб на вас не внала кара!
Тепер з цим сьвітом попрощалась я!

(Вона виходить; перед нею шеріф, а з обох боків Мельвіль та Кеннеді. Борлєйф та Павлєт ідуть позаду, а иньші, тужачи, дивлять ся в слїд поки її видко, — тодї виходять двома иньшими дверима).

[Конець буде].

Жінки при Чигиринськім дворі

*в другій половинї XVII. віку.**)

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

III. Полоне́нницї в козацькій громадї, їх доля, родинні справи гетьмана. Смутний конець степової Олени.

Жінки грали в молодій Гетьманщинї підрядну ролю; родинні обовязки держали їх здалека від громадських справ, під рідним дахом, як небудь під воєнну пору їм треба було іноді шукати захисту в таборі і дїлити всї недогоди та клопоти воєнного житя. Так на пр. під Берестечком Поляки найшли в шанцях багато жінок, а при них дїтий.[1]) Крім сего, майже кождий віддїл мав свої кухарки, що́ грали також ролю маркитанок, але не мали з того жадних доходів. В більших віддїлах бувало кілька ворожок, котрих називали то відьмами, то чарівницями, — часто вони платили й житєм за надто сьмілу, але невдатну ворожбу.[2])

З часом присутність жінок в таборі стала звичайною і некористно випливала на енергію Запорожцїв. Так принайменше треба виводити з указу 1655 р. царя Олексія Михайловича полковникови Нїжинському Іванови Поповичеви, котрому наказано вигнати з полку „жінки і дївки“, позаяк не годить ся віддаватись розпустї, виступаючи в похід, і за се грозить кара від Бога.[1]) Але очевидно, не всї Українки втїкали до табору, — багато з них лишалось в дома і берегло козацьке добро. Між козацькими жінками були не тілько місцеві родички, — тут можна було здибати і шляхтянки Польки, Жидівки, Молдаванки, Вірменки, а навіть іноді Татарки. Спершу жінки-полоне́ниці становили звістний капітал для побідників і мали означену торгову цїну, грали, так сказати-б, ролю грошевої одиниці. Задержалась орігінальна умова, заключена на Україні в другій половинї XVII віку: якийсь Хаїм обовязує ся доставити купцеви в Царгород означене число молодих дівчат, хоч би і простого роду, придатних для роскоші і послуги, за триста левків. В часї перших розрухів і навіть пізнїйше, коли козаки воювали при підмозї перекопських помічників, жінки й дїти припадали після побіди, головно Татарам; наколи полоне́ниць було мало, або вартість їх не відповідала здобичи, яку діставали після побіди козаки, то Татари, окрім полоне́ниць, діставали і звістне число Українок; сей звичай до сего закоренив ся, що український люд вкінци підозрівав, що й Хмельницький має в тій справі участь. Се підозрінє і виразилось у відомім проклонї: „Бодай тебе, Хмельниченку, перша куля та не минула за те, що позволив ордї забирати наших дївчат і молодиць“.[1]) Частина полоне́ниць, розуміє ся, лишилась в Кримі, решта-ж, а особливо лїпші примірники йшли на царгородський ринок; відтак сей товар вийшов в таку моду в гаремах стамбульських вельможів, що витиснув популярних до сеї пори Черкесок. Одначе, козаки не завсїгди воювали вкупі з Татарами, і деколи полоне́ниці попадали у виключну власність Запорожцїв; лучалось, що невільниці привязували до себе своїх суворих володарів і ставали жінками остатних. Іноді козаки виявляли сильний нахил женити ся. Так, при облозї Тульчина, ватаги Кривоноса забрали дуже багато гарних жінок і дївчат, як Польок, так і Жидівок.[2]) Одному з другорядних начальників, полковникови Антоновому, так дуже сподобалась княжна Софія Четвертинська, родом Чурилівна, що вбивши єї чоловіка, він зараз поспішив звінчатись з удовою. Анонїмний літописець навіть припускає, що вона сама запроєктовала се Антоновому з чутя самоохорони.[3]) Так само, після здобутя Немирова, багато козаків поженилось з жидівками. Автор-жид подає кілька леґенд, що сьвідчать про привязане

*) Гл. „Зоря“ 1896 Ч⁰ 6 на стор. 116.

[1]) „Urywki z dziennika Oświecima“, 113. — Ґрабовський: „Starożytności historyczne polskie“ I, 328.

[2]) Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“ II, 42. — Oświecim 115.

[1]) „Акты относящіе ся къ исторіи Юго-Западной Россіи“, XIV, 902.

[1]) Костомарів III, 406. — Буцинський: „О Богданѣ Хмельницкомъ“ 1882, Харків, 239.

[2]) Манделькерн: „Bohdan Chmielnicki“, opowiadanie żyda ówczesnego“. — Липськ, I, 45.

[3]) „Pamiętniki o wojnach kozackich. Wrocław“ 1840, 11.

жидівських дівчат до своєї віри: одна запевняла козака, що куля єї не імає ся, і радила єму спробувати; козак повірив і вистрілом положив єї на місци. Друга знов випросила в козака, щоби удав ся з нею повінчатись до церкви за рікою; козак згодив ся з охотою, але дівчина на середині ріки вискочила з човна і втопилась. Літописець оповідає, що таких випадків було так багато, що просто неможливо про всї згадати.[1]) Як видно, охочих до таких вінчань не хибувало. Поспільство немов то старалось наслїдувати старшину; цїла Україна добре знала, що Хмельницький подружив ся з замужною жінкою, шо Іван Виговський, відтак гетьман запорожський, в часї одного з походів на Литву викрав дочку ново-городського каштеляна Олену Статкевичівну і звінчав ся з нею. Ще скорше, в 1648 р., рідняк єго Христофор Виговський силоміць звінчав ся з Мариною Ласкою, що́ тодї пробувала в Овручі у панї Богумили Трипольської.[2]) Якийсь знов сотник з віддїлом напав на монастир в Клинцях під Корцем, вхопив черничку панну Пац і подружив ся з нею.[3]) Такі насильства вважались тодї звичайними, а релїгійні кари зовсїм не здержували напасників. Опроче заключені серед таких условин подружя були нетревалі, і при першій добрій нагодї вони розвязувались. Так Софія Чурилівна, 1-го шлюбу Четвертинська, 2-го шлюбу Антонова, очевидно вспіла сховатись перед чоловіком, длятого що в кілька лїт опісля бачимо єї вже жінкою Миколи Косаковського, підсудка брацлавського;[4]) черниця Марина вернулась в свою келїю, а сотник Виговський заплатив житєм за вчинене насильство.[5]) Лучалось і иньшим вертатись з татарської неволї та козацьких землянок, завдяки воєнним надїям, а то в наслїдок викупу або після смерти чоловіків; вертались іноді з дуже численним потомством. Слїди тих злучайних звязий задержались в подвійних шляхотських прозвищах родинних: такі Кримчаки-Волковинські, Татар — Товкачі, Козаки-Кубалинські, Козаченки-Калинські і велика сила иньших в старостах барським і овруцькім. Треба одначе для безсторонности сказати, що бували й виїмки: наколи багато жінок і лишали свої доми, щоби виратоватись від неволї й ганьби, то були й такі, що́ добровільно лишались на місци і самі кидались у вир воєнних злиднїв. В дневнику Киселя з Переяслава подибуємо замітку, шо майже всї близько стоячі до жінки воєводи жінки, очевидно, шляхтянки, лишили єї, коли вона верталась з тої небезпечної подорожі; з обуренєм завважує Кисїль, що „навіть панни втїкали до козаків“.[1]) Мабуть се вільне, безжурне житє приманювало їх до себе.

Тим не менше годї найти слїду благодатного впливу жінок на козацьку громаду, може бути длятого, що прикметами розуму і серця вони не стояли вище своїх чоловіків, а навпаки, видимо, самі піддавались впливови товариства і старались присвоїти собі їх звичаї. Вони не грають ролї в громадських справах, стоять на боцї, і шукають забави хіба в надто великім уживаню горячих напитків. Коли жінка Кисїля жила в Переяславі, то ні одна з жінок не зважилась єї відвідати, як небудь Хмельницький оказував їй поважанє, яко Українцї: „прийшов до жінки воєводи в окрему хату, де publice намавляв єї виречись Поляків і лишитись з козаками“.[2])

Рівно-ж і родина гетьмана жила самотно в Суботові, що́ став приватною резиденцією нового володаря України. І дїйсно, ся резиденция виглядала гарно: був се обширний камінний дім, котрого будови доглядав сам господар; в домі було кілька комнат, одна половина для женщин, а друга для господаря; далї — крило, що́ складалось з кількох комнат, призначених для Тимоша, хоч він був ще підростком, але як син гетьмана, мав свій двір, правда, не дуже численний, і своїх сторонників: він вже починав вести свою власну полїтику. Навколо тягнув ся розкішний сад; далї стояли з одного боку господарські будинки, а з другого — церква сьв. Іллї, збудована коштом і заходом Хмельницького, а скінчена вже в 1651 р. Церква була великою окрасою села; материял до будови взяли з татарської мечетї, що́ стояла в степу недалеко від Чигирина; архітектура церкви правдоподібно була в ґотицькім стилю.[3]) За церквою тягнув ся ринок, а там видно було другу церкву сьв. Михайла, окружену вінком дерев. В Суботові кипіло житє, а з Чигирином удержувались постійні зносини; оживленє збільшувалось, коли гетьман приїздив на село для відпочинку. Найдовше він пробував тут в осени і оглядав свої дуже численні пасїки [„гуляв на пасїках“], бо він се вельми любив.[4]) На суботівськім дворі впадали в очи добрий порядок і господарність, а навіть нахил до деякого збитку, зібрані з усїх усюд коштовности були розложені мальовничими ґрупами, — видно було вплив жінки з осьвіченої кляси. І дїйсно, степова Олена розпоряджувалась там вже яко цїла господиня: вона завідувала домом, була також опікункою двох гетьманових дочок і молодшого сина, девятилїтного Юрася, бо старший, Тимош, вже старав ся визволитись від єї впливу і навіть явно виявляв свою неприязнь до мачухи. Заходами Олени обидві гетьманові дочки видано заміж: лїтописцї, опроче, не зазначили дат обидвох весїль, звістно лиш, що вони відбулись перед походом під Берестечко. Старша, Катерина, вийшла заміж за Данила Виговського, рідного брата Івана Виговського, писаря війська запорожського.[1]) А звістно, що Іван Виговський заживав у гетьмана великої довіри і мав на него вплив необмежений; тілько він вмів улагодити пориви нерозсудного Богдана і мав сьмілість в такі хвилї до него приближитись. Користаючи з впливу писаря, й иньші Виговські також потягнулись до Чигирина. Старенький батько будучого гетьмана, Остап, жив на богомілї в Київі, визначав ся гостинностию, заживав загальної поваги[2]) і, завдяки своїм приятельським відносинам до гетьмана, потрафив примістити у него свого сина Данила та й зробити впливовим свого зятя Тетеру. Той Тетера став небавом полковником переяславським, а Данило вспів підбити серце Катерини, гетьманової улюбленицї, дістав важний уряд у війську і, як найблизший дорадник гетьмана, їздив послом у Москву в 1654 р.[3]). Молодша дочка, Олена, вийшла за Івана Нечая, брата Данила Нечая, полковника брацлавського, що́ пильнував границї від сторони Річи Посполитої. Данило був чоловіком з непохитними пересьвідченями і завсїгди горячо й щиро боронив інтересів т. зв. „голоти“. Вже тодї серед козацтва зарисовались два ворожі напрями, що́ вправдї ще не вилились в різко означену форму: аристократичний, що́ тягнув до устрою шляхотського, і демократичний, котрий опирав ся на простім народї. Данило Нечай держав ся остатнього напряму. Гетьманови треба було рахуватись з тою силою, — може бути, що він длятого і згодив ся видати дочку за Івана Нечая. Весїлє відбулось в половинї 1650 р.[4]) Тим не менше, симпатиї гетьмана виявились і тут: тодї коли Нечай оставав немов то в тїни, Виговський вспів заволодїти повною довірою тестя, дістав сьмілянські маєтности, що́ давнїйше належали до Конецпольського і відтак перейшли на гетьманську булаву;[5]) Нечай на скромнім уряді полковника черкаського, проживав далеко від Чигирина, між тим як Данило Виговський майже постійно пробував при гетьманї, товаришив тестеви в походах, був при нїм в часї другої облоги Львова, а під Люблином командував двайцятьтисячним віддїлом.[6]) В часї коли Богдан лежав на смертній постелї, доглядає батька єго улюблена дочка Катерина. Дїтий вона

---

[1]) Натан Ганновер у Манделькерна, I, 37—40.

[2]) „Архивъ Юго-Западной Россіи“, ч. IV, т. I, стор. 108.

[3]) „Опись актовой книги Кіевскаго центр. архива“, N° 9.

[4]) Косаковський: „Monografie“, I, 148.

[5]) „Лѣтопись Ерлича“, I, 187.

[1]) „Памятники изд. Кіевской комис.“, I, 3, 353. — Michałowski, 383.

[2]) „Памятники изд. Кіевской комис.“, I, 3, 328. — Michałowski, 374.

[3]) Падалица: „Разсказы“, I, 77.

[4]) „Акты отн. къ ист. Ю. и З. Р.“, III, 496.

[1]) „Ibidem“ XIV, 49 і 54. — „Кіевская Старина“. 1890, т. 38, стор. 35—46.

[2]) „Памятники изд. Кіев. ком.“, II, 341. — Костомарів: „Монографіи“, II, 142.

[3]) „Акты отн. къ ист Ю. и З. Р.“, XIV, 49 - 54.

[4]) Новицький: „Адамъ Кисель“, 62.

[5]) Volumina legum, IV, 303.

[6]) Величко: „Лѣтопись“, I, 15, 220. — Костомарів, III, 206, 227.

не мала, коло господарства ходять слуги, — треба потішати батька в нещастю. Батько, виддячуючись за такий щирий догляд доні, оказує велику прихильність і єї чоловікови, відкриває єму свої тайни. Данило жиє добре і з писарем війська запорожського: вони заєдно в приятельстві і в згоді. Іван Нечай не мав тих прикмет, що єго брат, полковник брацлавський, і не ділив єго поглядів, як се буде видно з дальшого оповіданя. — Тяжко сказати, яке становище що до новоженців заняла гетьманша. Очевидно, великої прихильности не було, скорше якась холодність. В Суботові пробували з мачухою Юрась, що́ потребував опіки, і Тимош. Олена не звертала уваги на вороговане остатнього; гетьман горячо кохав єї. Вона зближилась з Виговським, бувала, на єго запросини, в Чигиринї; одного разу, порозумівшись з писарем війська запорожського, Олена рішилась навіть застановити виконанє засуду, виданого паним чоловіком що до Юрія Кисіля, новгородського хорунжого. З часом, може бути під впливом чоловіка, вона виявляла нахил до горячих напитків і вкінци розпилась таки добре.[1])

[Далї буде].

[1]) Historya haniebnej niewoli, 100.

ЛИСТИ З КРИМУ.

[Далї.]

І застромивши в зуби коротеньку носогрійку сторож повів мене до могили. Могила недалеко від входу, вліворуч над самою доріжкою. Навкруги вона обмурована диким каменем. По серединї стоїть великий з одного боку поливаний камінь, а поверх його хрест. На камені видовблено:

„*На могилї не заплаче*
Нїхто в чужинї;
Хіба хмаронька заплаче
Дощем по мінї.

Степан Руданський, малоруський поет помер року 1873, квітня 21; 39 лїт“.

З лївого боку памятника на краю могили ростуть три кипариси: один доволї гонкий, а один ще малесенький.

Не скажу хто приміркував такий памятник; але приміркував добре, цілком відповідно хмарному і гіркому житю поета. Стоячи перед могилою небіжчика Руданського я, мимо волї переняв ся густим сумом і глибокою журбою про долю українського письменника. Боже-батьку! яка вона тяжка! $^{9}/_{10}$ нашого брата — злидарі, годують ся гірким хлїбом, замозольованим тяжкою працею. І, крий Боже! кого з них постигне недуг, або яка иньча лиха пригода, що́ не дасть спроможности заробляти! тодї хоч конай з голоду, та з холоду; хоч в воду глибоку, хоч на гіллю високу... А люди? а наші брати-читачі, що́ годують ся нашою тяжкою роботою, що вони на те?... Люди те бачать, та кажуть: дарма... Читáч наш чи не хоче, чи не вміє ратовати в лихій біді нашого брата-письменника, свого найщирійшого слугу вірного, незрадливого. Читáч немов дожидає, доки і горопахи-письменника на віки уста заніміють, руки заклякнуть; тодї читач „оплаче“ його, скаже: „земля йому пером“... Любі мої земляки! треба дбати про поратунок живих, а не мертвих. Про мерців — що дбати! їм там не буде „ни печали, ни воздиханія“...

Дорогі мої земляки! Працював я задля вас тридцять і вісїм років; робив як умів; робив совістно і гадаю що 38-лїтня праця і мій вік дають мінї право, стоячи однією ногою в могилї вже, лишити вам один єдиний мій заповіт. Благаю вас прийміть його. Орґанізуйте ви швидче громадськими силами товариство запомоги убогим письменникам нашим під час їх недуги і лихої пригоди. Потребу такого товариства я пропоную вже кільки лїт; не вже вона не варта вашого спочуття? А гляньте на Поляків, гляньте на Великоросів. Чи вже-ж наше национальне і людське почуттє-самоповажанє не принижаєть ся, коли наш письменник у нас же на очах конає з голоду, з холоду, не маючи копійки за душею?! Хіба недуг і смерть Трохима Зіньківськооо не вопіють до неба? Та чи один же він!

Трохи далї вправоруч могила Стронїна, обгороджена гарними зелїзними ґратками. На могилї стоїть споруджений „другом і братом“, памятник, гарний круглий стовп з ґраніту. На постументї слова: „Александръ Стронинъ: родился 20 февраля 1826 умеръ 29 генваря 1889“.

Найменя Стронїна, на жаль, мало кому у нас відоме; а воно варто широкої відомости. До речі згадаю коротко де що про його з нашого полтавського життя. Я спізнав ся з Стронїном року 1858 в Полтаві, де він був в ґімназиї учителем істориї. Працюючи укупі в недільних школах того часу і в відчитах для народу, ми скоро зійшли ся і майже що дня бачили ся коли не в його, дак у Пильчикова, або у Ковальського, чи у мене або у Лободи. Думки і погляди у нас були не однакові. Стронїн думками був, космополїт і те, що тепер називають радикалом. Одначе ріжниця думок нї на зерно не шкодила нам працювати вкупі на одній ниві — народньої осьвіти і культури. Не спочуваючи розвитку прикмет национальних, Стронїн, яко людина честна і консеквентна довго змагав ся проти Пильчикова, Лободи, Ковальського, Милорадовички, проти мене і иньчих, щоб в недільних школах учити мовою українською. Одначе по спроможности простав українські книжки, які тодї були. Коли-ж 90% школярів висловили бажанє вчити ся з книжок українських і коли рада шкільна прирадила вести по недільних школах науку мовою українською (опріч школярів з Великоросів), Стронїн не тільки підлїг такій прирадї, але того-ж дня у вечері прийшов до мене, щоб переробити на мову українську шкільний буквар Золотова. Буквар небавом був надрукований коштом Милорадовички і став ся потім адмінїстрациї, здаєсь ся, єдиним corpus delicti, щоб обвиноватити Стронїна, як і иньчих Полтавців „въ распространеніи малороссійской пропаганды“. Нас позасилали волею адмінїстрациї. Стронїн опинив ся [на початку р. 1863] в Мезенї на службі в повітовому судї. Мезень, щоб ви знали [гляньте на карту Архангельщини, — де Мезень!] се не місто, а пародия на місто... Не памятаю, кого з нас ранїйш визволили; але року коли не 1871, дак 1872 я сустрів Стронїна в Петербурзї, де він був тодї присяжним адвокатом. Ми бачили ся тричі. Заслання чисто зруйновало його здоровє. Думки його де вчому поиньшали: хоча соціялїзму і федералїзму він не покинув, але інде пробивала ся така асимуляция, що від неї недалеко і до „обрусенія“. Мене дивувала та доля, яку він призначав в пришлому Росиї.

Небавом він перейшов на коронну службу суддею кудись на Литву і ми більш не бачились і не листовались.

В Ялтї поліг 16. червня р. 1873 на 56 р. свого віку і другий український письменник і учений професор спершу київського, потім харківського університету — Амвросий Метлинський. Мінї не пощастило знайти його могилу. Я гадаю, що вона повинна бути не на ялтинському, а на аутському гробовищі. Пошукаю ще, може й знайду...

О. Я. Кониський.

[Далї буде].

ІГОР СЇВЕРСЬКИЙ.*)

Преслівля й сьпівомовний переклад Степана Руданського.

ПРЕСЛІВЛЯ.

Сьпіву за Сївєрського князя Ігоря а) я переклав з їдної стародавньої сьпіви, котра б) дійшла аж до нашого часу і називаєть ся по старому: „Слово о плъку Игоревѣ“.

Зложена в) сяя стародавная сьпіва межи 17-тю роками панування князя Рурика г) Ростиславича іначе — межи 1194 і 1211 роком.[1]) На сей час показує і сам сьпівак у сему місці своєї сьпіви:

О, стонати Руской земли,
Помянувше пръвую годину,
И пръвыхъ князей!
Того старого Владимира
Не льзѣ бѣ пригвоздити
Къ горамъ кыєвскимъ:
Сего бо нынѣ сташа
Стязи Рюриковы,
А друзии Давидовы.†)

Але хто зложив — сего не знати; знати тілько, що він був не півночний Русин, а полудневий, г) — то доводить як самая мова, так і той людський звичай, котрий відбив ся в єго сьпіві. На легкий погляд так тобі і зарабіють д) в очах старославянськії слова, та і сам сьпівак на перших стрічках уже заявляє, що він починає свою сьпіву „старыми словеси трудныхъ повѣстій“. Але помимо і „старыхъ словесъ“ не можна не завважити, що сьпівак усе таки не міг визволитись від впливу е) своєї живої мови і мимоволі ужив багато таких власток, котрі і виказують, що він був полудневий, а не півночний Русин. Так, опівночний Русин ніколи не допускає змякчіння в наконешникови третьої особи мовнів, дуже неохоче пристає на змякчіннє *ц* і *с*, за то *г*, *к* і *х* завсїгди складає з *и* і *і*, а ніколи з *ы*; а Русин полудневий як на теє наконешник третьої особи мовнів змякчає завсїгди, буквів *ц* і *с* рідко не змякчає, а буквів *г*, *к* і *х* ніколи не змякчає буквою *и*. Так воно і тут:

Комони ржуть за Сулою;
Звенить слава въ Кыєвѣ;
Трубы трубять въ Новѣ градѣ;
Стоять стязи въ Путивлѣ.

Наведе своя храбрыя плъкы
На землю половецькую
За землю Руськую.
Биша ся день
Биша ся другый.

Ни хытру, ни горазду,
Ни птичю горазду
Суда божия не минути.

А що тичеть ся до того, що в декотрих місцях є і по опівнічному, то сеє зівсїм не доводить того, щоби складáч сьпіви був Русин опівнічний, а доводить тілько, що опівнічний Русин був переписчик. У сему переконає буква *ѣ*. Буква сяя у полудневого Русина завсїгди читалась за півночне *и* або *і* і в письмі часто ставилась на місце остатних [вѣщѣй Софѣи], у опівнічного Русина такого змісу не буває: він скоріще змішає *е* з *ѣ*. Так воно і в „Слові“.

Чили въспѣти было
Вѣщей Бояне
Велесовъ внуче.
Тому въ Полотьстѣ
Позвониша заутреннюю рано
У святыя Софеи въ колоколы.

Значить ся і тут довід на нашу сторону. То-ж саме доводять і слова, як: *година, туга, жалощи, зори, пороси, съ заранка, на болони, вереженый, полоненый, бѣсови дѣти, бѣсови вороны, почнемъ, брешуть, загородити, вилъати* і др. „Но ще більше, скажу словами Білїнського: за полудневий початок „Слова“ говорять тиї людськії звичаї, котрі відбивають ся в сьому „Слові“. Єсть, говорить він, щось теплого, поважного і чоловічого в спільних стосунках дїєвих осіб сеї сьпіви: Ігор жде милого брата Всеволода і мова Всеволода до Ігора дихає смирною і щирою любовю без змисности і облесности: „Їден ти, мій брате! Їден сьвіте, сьвітлий Ігорю! Та-ж обидва ми Сьвятославичі“. В попреках старого Сьвятослава чути не голос ображаної власти, а скарги ображаної любови, і винуючи князїв за їх молодецьство він разом, ніби і гордить ся їх молодецьством: „О, дїти мої: Ігорю і Всеволоде! Рано-ж ви почали добувати землю половецьку, а собі слави шукати. Та не чесна-ж ваша замога, та не чесно-ж ви пролили вражую кров. Ваші серця у кріпкому горнї сковані а в буєсти закаляні. Чи-ж сего я ждав від вас моїй срібній сивинї?“ Но що з особна видочне в сьпіві, то поважні стосунки половин. Жінка виказуєть ся тут не жінкою і не ґосподинею тілько, але й полюбовницею разом. Плач Ярославни дихає глибокою чулостию і виказуєть ся в видах скільки простодушних, стільки і хороших, поважних і утворних. Се не жінка, котра по загинї мужа зістаєть ся гіркою сиротою без угла і без куска і котра журить ся, що єї нікому уже годувати та бити; нї — се щира полюбовниця, котрої любучая душа жалібно поривает ся до свого милого, до своєї „лади“, щоб обмочити в Каялїріцї бобровий рукав і утерти ним кровавії рани на тїлї злюбляного, котра обертаєть ся до всего сьвіту за свого милого; попрікає вітер, що́ несе хвиновськії стріли на дружину милого, і розвіяв по ковиль-траві єї весїлле; упрошає Днїпро е) помилувати до неї єї милого, щоби вона не слала за него слїз на море рано; умоляє сонце, котре всїм і тепле і красне, а томить спекотою військо єї мужа. І за то чоловік уміє цїнити такую жінку; тілько згага бійки та слави заставила буйтура Всеволода забути на годинку своєї милої „хотї“, красної Глїбовни звичаї і обичаї. Все отсе, кажемо іще, так і відкликаєть ся полудневою Русю, де і тепер іще так багато чоловічого і поважного в семйовім житті, де стосунки половин снують ся на любови, і жінка орудує правами своєї половини. Все отсе перечить опівнічній Руси, де семйові стосунки — бридкі, жінка маєть ся за домашню скотину, а любов зівсїм стороннє дїло при шлюбах: зрівняйте звичаї мужиків полудневих з звичаями мужиків опівнічних, міщан, купців із частки другого люду і переконаєтесь о правдї нашого виводу за полудневий початок сеї сьпіви. Но окрім сего всього не тільки в красках утвори і способі викладу, але і в духови лицарського молодецьства не можна не завважати чогось спільного ж) між „Словом за полк з) Ігорів“ і козацькими полудневоруськими піснями. Там і тут їдна-

---

*) Примітка від Редакциї: Подаючи тут переклад „Слова о полку Ігоревім“ Степ. Руданського з його-ж вступними замітками, не обстоюємо вже тим самим за його стійностю. Переклад зладжений ще в р. 1860, отже тодї, коли критика „Слова“ була що йно в завязках. Тепер же по быстроумних розборах і примітках критичних Тихонравова, кн. Вяземського, Ом. Огоновського, Всевол. Мілєра, Потебнї і Барсова замітки Руданського не можуть видержати найменшої критики. Ми однак подаємо їх такими, як вони вийшли зпід пера поета. — *Вас. Лук.*

а) Руданський пише: „Ігір Сівірєвий“ [„Ъігиръ Сивирскій“]. — *Вас. Лук.*

б) Руданський пише: „который“. — *В Лук.*

в) Руданський пише: „зложина“, „окрис“, „чикає“. — *Вас. Лук.*

г) В первописї скрізь: „Рюрик“. — *В. Лук.*

[1]) Догадувались декотрі, що вона зівсїм не так стародавня, а що вона підробляна в опівнічній Руси коло 1800 р. [„Библіотека для чтенія“ 1834 р., т. IV]. Але против сего найлучше запитує Пушкин. „А хто-ж би то, каже, під тую старину підробив ся? Карамзин? Але Карамзин — не сьпівак. Решта не мали всї стільки утвори, скілько єї є в їдному тканї, та в окресї бійки і побігу. Кому би прийшло в голову взяти за осередок пісні темний похід незвістного князя? Хто з таким скуством міг затьмити декотрі місця із своєї пісні словами, відкритими в наших старих рочниках, або знайдяними в других славянських мовах, де іще заховались вони у всїй сьвіжости їх ужитку? Се би доводило знання усїх славянських мов. Покладем, що він би ними і владав, — чи вже-ж таки такая мішанина вийшла-б сама з себе?“ [Соч. Пушкина. Т. I. Петерб. 1855]. — *Прим. автора.*

†) В цитатах тексту виправили ми очевидні похибки, беручи за підставу видане дра Ом. Огоновського. — *Вас. Лук.*

г) В первописї скрізь: „полудньовий“, „дїйовий“, „случайом“, „польовий“, „вогньовий“ і т. и. — *Вас. Лук.*

д) В первописї всюди: „зарабіють“, „говорать“. — *Вас. Лук.*

е) В первописї всюди: „упливу“. — *В. Лук.*

е) В первописї: „Днїпр“. — *Вас. Лук.*

ж) В первописї: „всьпільного“. — *Вас. Лук.*

з) В первописї: „повк“. — *Вас Лук.*

кове місце мають: ворони, орли, кречети, сороки. Там і тут бійка рівняєть ся то весіллю, то кровавому перепою".[2])

Що тичеть ся до складу тої стародавної сьпіви, то не можна упевнити, щоби він був зівсім сьпівомовний, але не можна не завважити, що він і непростомовний і більша половина учених і писарів тримають ся тої мисли, що вона по складу запевне сьпівомовна. Так Востоков[3]) хоч і каже зразу, що склад єї простомовний, але потому признаєть ся, що вона у сьпівака розбилась на доволї мірні і рівні мисли, чи то мовки подібні до біблійних. Дубенський[4]) видить в ній уже не мовки, а сьпівки і розширяє їх шестиміром. Полевий[5]) каже, що розмір у ній[и]) так видний, що треба тільки не лїчити ступнів, щоби зараз пізнати всю єго різновидну сьпівучу музикальність. По думцї Максимовича[6]) вільний рух мови в сьпіві виходить відлучними різновидними хвилями чи сьпівками не такого правда певного складу, як руські оповідні, а такого-ж різновидного і вільного, як сьпіви руські полудневі з особна в думах. Тулів[7]) кладе, що „Слово" могло бути або сьпівомовним виплодом писань на взір давних байкових сьпівів а з тим так, як пишуть ся сьпіви теперішні тілько для читу, або виплодом простомовним, та тільки він від впливу пісень заховав краски людської утвори, або на остаток, що над усе домисліще — сьпівою, котру справдї сьпівали колись для чести Ігоря, а потому положили на папір; в сему, каже, доводить і сам складач „Слова", котрий не описує, а осьпівує свого лицаря. На остаток Куліш[8]) думає, що тут навіть і доладки були, та тілько каже, який небудь переписник добиваючись від сьпіви рочникового пожитку міг собі попрацювати над „Словом" по своєму, щоб роздягнути єго із доладок, котрі тілько злучаєм десь-недесь уцїлїли.

Тканя Сьпіви, — то самодаток Ігоря за долю рідного краю, при поспільній самокористи і холодї князїв до своєї батьківщини. Було на той час багато сильних та храбрих князїв, але жаден із них не іде на Половцїв відбити рідний Тьмуторокан, — а їден Ігор. Ігор попадаєть ся в полон і жаден із сих князїв і не думає єго визволити. Надаремне Сьвятослав і зве їх і упрошає; вони не ідуть навіть виганяти Половцїв, котрі уже бурили і чернигівські і сївєрські краї. На остаток княгиня бідна Ярославна з тяжкої розпачі починає упрошати сьвітовії сили [вітер, воду, вогонь], — і сьвітовії сили змякли від єї плачу: вітер збурив море, море бризнуло туманом, туман закрив небо з єго сьвітлом, а разом з тим закрив і Ігора від Половцїв і дав єму зможність утїкти із полону.

Така проста і мила тканя, така змістість і видність окресу ураз з єї сьпівомовним складом і поважним полуднево-руським духом дають сій стародавній сьпіві не малеє місце між найпершими сьпівами в сьвітї, але сяя на диво красная сьпіва, сяя *пахуча польова квітка*, як називає єї їден із наших північних писарів,[9]) не дійшла до нас такою, якою вона вийшла зпід руки самого сьпівака. Написана коло 600 л. тому назад, вона дійшла до нас в їденїднім тілько списковi,[10]), та і той згорів незабаром[11]) і тепер тілько є їден відпечаток, знятий з него в 1800 р. зі всїми єго стародавними словами і зі всїми омилками єго немудрих переписників, і таким способом сяя стародавняя сьпіва помимо своєї всеї нутрової переваги і забави може вабити та забавляти хіба тілько завзятих учених та писарів.

Так воно з початку і було; та тілько тії учені та писарі не дармо сидїли над тою сьпівомовою і послїдком їх піввікової працї і була з'ява не малого лїку розборів і вісїмнадцяти перекладів, із котрих сїмнадцять оповічно-руських,[12]) а їден простомовний полудневo-руський.[13]) Правда, послїдки недокладні, а все таки для нас вони дуже значні. Недокладність усїх оповічних перекладів ізза полудневого початку „Слова" і недокладність простомовного полудневого ізза єго сьпівомовного складу, дає іще надію, що може удатись переклад сьпівомовний полудневo-руський. А ученії розбори хоч мало розібрали, за то своїми омилками остерегають других від таких уже омилок і хоч криво, та наводять на рівну дорогу.

Мавши під руками скілька таких перекладів і розборів, і я розібрав деякі тії темнії місця по свому і для проби зробив сьпівомовний переклад на полудневo-руській мові.

Темнії місця я дїлю на три купи: на проріхи, омилки і різнодумки; дві перших купи показують ся в буквах і словах, а остатня — в словах і в мислях.

а) Із буквів уваги варта проріха з в присловку *съ*. Ся проріха ось де має місце:

1. Ничить трава жалощами,
   А древо *стугою**)
   Къ земли преклонилось.
2. Утръ же воззни *стрикусы*
   Отвори врата Ново-граду.
3. Коли Игорь соколомь полетѣ
   Тогда Влуръ влъкомь потече,
   Труся *собою* студеную росу;
   Претръгоста бо своя бръзая комоня.

Що в першім місци треба читати не „*стугою*", а „*съ тугою*" — про теє нїчого й говорити. В другім те-ж саме далеко прикладнїще читати не „*стрикусы*", а „*съ трикусы*", або „трикуспы" від латинського tricuspis — з трома вістрями або рогами, тогдї і „воззни съ трикуси" буде мати ясну ознаку візниці [чи то стїнобійнї] з трома вістрями або рогами;**) а в третім місци третя стрічка очивидячки належить не до їдного Овлура, а до Влура і Ігоря разом і значить ся тут повинно бути не „*собою*", а „*съ обою*".***)

б) Проріхи в словах також незначні і видні от в яких місцях:

1 Съ тояже Каялы Святоплъкъ
  Повелѣ я****) отца своєго
  Междю угорьскыми иноходьцы
  Къ святѣй Софии къ Кыєву.

Пут після слів „повелѣ я" згубляно склад „*ти*" [яти-взяти], а слова „*отца своєго*" запевне показують на Із'яслава

---

[2]) „Сочиненія Бѣлинскаго". Москва 1860 р. Т. V. стор. 87—90. — *Прим. авт.*

[3]) „Опытъ о Русскомъ стихосложеніи" стор. 159—161. — *Прим. авт.*

[4]) „Опытъ о народ. русск. стихосложеніи" стор. 101—107. — *Прим. авт.*

[5]) „Московскій Телеграфъ" 1833 р. № 7 стор. 429. — *Прим. авт.*

и) Руданський пише всюди: видить в нї, при поспільні самокористи, сїї сьпіві, на руськії мові, по давні причинї, в самі людські мові, в одні великодні пісні. — *Вас. Лук.*

[6]) „Пѣснь о полку Игоря критич разб." стор. 82—84. — *Прим. авт.*

[7]) „Руководство къ познанію родовъ, видовъ и формъ поэзіи" стор 205—206. — *Прим авт.*

[8]) „Записки о Южной Руси", том I. стор. 194—195. — *Прим. авт.*

[9]) „Сочиненія Бѣлинскаго". Т. V. стор. 82. — *Прим. авт.*

[10]) Господарем єго був граф А. І. Мусин-Пушкин. — *Прим. авт.*

[11]) В 1812 р. кажуть, що він був написаний уставом XV віку. [Увага А. Пушкина]. — *Прим. авш.*

[12]) Вісїм із них простомовних, а девять сьпівомовних. От вони: *А. Простомовні:* 1) „Ироическая пѣснь о походѣ на Половцевъ Игоря Святославича съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе". Москва 1800 р. [„Изд. графа Мусина-Пушкина"]. 2) „Слово о походѣ Игоря пер. А. Шишкова". Петерб. 1805 р. [„Соч. и перев. изд. Росс. Акад. Ч. 1"]. 3) „Слово о полку Игоря Святославича вновъ переложенное Яковомъ Пожарскимъ". Петерб. 1819 р. 4 „Слово о полку Игоревомъ. Пер. Николая Грамматина". Москва 1821 р. 5) „Пѣснь ополченію Игори Святославича. Переведена Александромъ Бельтманомъ". Москва 1833 р. 6) „Пѣснь о полку Игоревѣ изданная съ переводомъ на русскій языкъ профессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ". Кіѣв, 1837 р. 7) „Слово о полку Игоревомъ сокращенный переводъ Бѣлинскаго". [„Отеч. Записки 1841 г. Соч. Бѣлинскаго". Москва, 1860 р. Т. V. стор. 70—80]. 8) „Слово о полку Игоревѣ, объясненное Дмитріемъ Дубенскимъ". Москва, 1844 р. [„Русскія достопримѣчательности Ч. III."] *Б. Переклади сьпівомовні:* 1) „Походъ Игоря противу Половцевъ" Петерб 1 03 р. [„Переводъ Сѣрякова"]. 2) „Игоръ — героическая пѣснь. Съ древней пѣсни переложилъ стихами Александръ Палицынъ". Харків, 1807 р. 3) „Слово о полку Игоря". Петерб 1812 р. [„Переводъ Язвицкаго". 4) „Ироическая пѣснь о походѣ Игоря на Половцевъ, переложенная въ стихи Иваномъ Левитскимъ". Петерб. 1813 р. 5) „Пѣснь воинству Игореву". Петерб. 1821 р. [„Перев. Николая Грамматина"] 6) „Пѣснь ополченію Игоря. Переложеніе Михаила де ла Рю". Одеса, 1839 р. 7) „Слово о полку Игоря — перевелъ Д. Минаевъ". Петерб., 1846 р. 8) „Слово о полку Игоревѣ. Переводъ Л. Мея". Москва, 1850 р. [„Москвитянинъ на 1850 г. № 22]. 9) „Игоръ князь Сѣверскій. Переводъ Николая Гербеля". Петерб. 1854р. — *Прим. авт.*

[13]) „Пѣснь о полку Игоревѣ переведенная на южно-русскій языкъ профессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ". Кіѣв, 1837 р — *Пр. авт.*

*) В виданю О. Огоновського [Львів 1876] пишеть ся: съ тугою.

**) ibid.: позвони стрикусы = er donnerte mit den Wurfmaschinen; *стрикусъ* від пня *стрик*, [= стрък] з приростком — усъ. Порівн. *парусъ*. Від того-ж пня маємо старослов. *стрѣкнѫти*, руске стрикати, рос. стрекать, срб. стрцати, старор. стрецало = бодець.

***) Таки має бути *собою*. Овлур стежив дорогу князеви, біг вовком перед ним і стрясував *собою* зимну росу зі степової трави, щоб роса князеви не вадила.

****) Огонов. пише: *ятн.* Впрочім ціле се місце в тльоссою.

убитого на Нежатині 1078 р., значить ся тут перед словами: „*Съ тояже Каялы*“ разом з імям Із'яслава згубляно іще кілька слів за єго смерть.

2. Изъяславъ сынъ Васильковъ
. . . . . .
Притрепанъ литовскими мечи.
И схоти ю на кровать,
И рекъ:
„Дружину твою княже
Птицъ крилы пріодѣ.

Тут перед словами „*схоти ю*“, котрі треба читати іначе[14]), я думаю проріка слова *литовський князь* з яким небудь мовнем на пр. *взяв* або *підняв*.

3. Комонь въ полуночи
Овлуръ свисну за рѣкою.

Тут рівняючи першу стрічку з другою не можна не завважити, що в ній не достає слова подібного до *свисну* іначе *заржа*.

в) Омилки в буквах хоч самі по собі і незначні, але не можна не сказати і за них, бо декотрі із них ізміняють товк самого слова. Вони здибають ся ось де:

1. Бызи *вѣчи* трояни.

Тут в слові „вѣчи“ буква *ч* заміняє *ц* з подоби їх славянського окрису (ч ц). Сеє підтримують і другі місця „Слова“, де на приклад здибаєть ся „*русици*“ и „*русичи*“.

2. Была бы *чага* по ногатѣ,
Кащей по резанѣ.

Тут тож саме з подоби окрису буква *ч* заміняє *і*, і значить ся тут треба читати не *чага* [чага] а *яга* [ига], бо і в самих казках до діда Кощія рівняєть ся баба яга а не чага.

3. И *схотию* на кровать
И рекъ:
„Дружыну твою княже
Птицъ крилы пріодѣ.

Тут в перших словах *ю* замінило го (єго) і *х* замінило *к* також з подоби свого окрису [ю го і х к]. Що *ю* замінило *го*, се видно із того, що дальше до того *ю* говорить ся: „Дружину твою княже!“ А слово „схоти“ прийнявши навіть перед ним і проріку, немає тут ні стосунку ні товку, а „*скоти*“ дуже ясно і прикладно. Тут тілько діло стоїть за їдним: *хто*? котре я думаю і єсть вимущане: *литовський князь*.

4. Подібію вѣчи
Грозу въсрожатъ по яругамъ.

Тут в першім слові я думаю, що *ію* заміняє *но* по давній причині [і ю но] і читаю не „подобію“ а „подобно“, і даю єму такий товк, який воно має не тільки в полуднево-руській, але і польській мові — товк здаєть ся, видно, видяй.

5. Въстрѣла обида
Въ силахъ Дажь-Божа внука.

Тут я думаю, що в слові „*силахъ*“ *л* поставляно замість *н*, і читаю в „*сынахъ*“, а не в „*силахъ*“.

6. Половци идуть
Отъ Дона, и отъ моря
И отъ всѣхъ странъ
Рускыя плъки *от*ступиша.

Тут слово „*отступиша*“ зівсім не до ладу, далеко доладніще думати, що тут *т* заміняло *б* — „*обступиша*“.

7. Меча *в*времени чрезъ облаки,
Суды рядя до Дуная.

В слові „*времени*“ я думаю буква *в* заміняє *к* з подоби окрису [к к] і читаю не „*времени*“, а „*кремени*“.

г) Слова показують видную омилку тілько у сему їдному місци, де їдно імя замінило друге:

Тъй бо Олегъ
Стремяше въ златъ стремень
Въ градѣ Тьмутороканѣ
Тоже звонъ слыша
Давный великый Ярославь.

Але „давный великый Ярославь“ не міг чути того дзвону, бо єго вже тогді і на сьвітї не було. Олег буйствовав не при нім а при сині єго Із'яславі, значить тут повинно стояти не „Ярослав“ а „Із'ялав“. Слова-ж „давный“ і „великый“ тож само не перечать моїй мисли. Назву великого носив кожний київський князь, — значить і Із'ялав, а слово „давный“ показує тілько на Із'яслава I, бо був іще Із'яслав II [Мстиславич 1146—1154] і Із'яслав III [Давидович 1157—1161]. А що тичеть ся до того, що декотрі думають, що тут переписник зробив Ярослава за Всеволода, то я скажу тілько, далеко лекше було змилити ся з Із'яслава на Ярослава ніж зі Всеволода на Ярослава; у мене принаймній основа на сьпівучій, а у них нема і того.

д) Різнодумки в словах доволї значні. От важніщі із них:

1. То растѣкашеть ся мыслію по древу.
Скача славію помыслыну древу.

Учені і перекладачі різно думали над сими словами: їдні думали, що тут омилка і заміняли слово „*мысль*“, то „*пташкою*“ [п. Левитскій] то „*соловієм*“ [п. Де ла Рю]. Другі думали, що тут проріка і на пр. Вельтман переклав се місце так: „Мысли текли въ вышину какъ соки по дереву“. П. Гербель рівняючи сї два місця виводить, що *дерево* у сьпівака значить *вибразню*, по гілякам котрої скаче Боян — *соловій старого часу*. А менї здаєть ся, що „*мысленное древо*“ значить *не соловія* і не *вибразню*, а просто *скусне дерево*, бо на полудневo-руській мові „*змисльний*“ значить „*хитрий, скусний*“, а скуснеє дерево значить не що друге, як *струмент*; на се наводять і самії слова:

Скача славію по мысленному древу“ можна думати, що сьпівак взяв для струмента такую назву або через то що людськую назву мав за негідну для свого слова, начатого „*старыми словеси*“, або через те, що в самій людській мові такої назви не найшло ся.[15])

2. Старому Ярославу.
Храброму Мстиславу.
. . . . . .
Красному Романови
Свитъславличю.

Хоч декотрі і думають, що „*старый Ярославъ*“ — то Ярослав Сьвятославич, брат Романа красного і Олега Тьмутороканського, але уважаючи на то, що він поминаєть ся ураз із Мстиславом та ще й перше него, далеко прикладніще думати, що се брат Мстиславів — Ярослав I.

3. Дивъ кличетъ връху древа

Перші видачі „Слова“ думають, що „*дивъ*“ значить ся *пугало слїповорон*. II. Минаєв думає, що се *лїсний чорт*; п. Гербель перекладає єго совою через то що по словах ученого Ґая із Загреба [Аграма] мало що не [в] усїх західних Скавян *диво ч* називаєть ся *вудвуд*, котрого крик як у нас крик сови приймаєть ся дунайськими Славянами за недобрий знак. А менї здаєть ся, що слово „*дивъ*“ або „*диво*“ лучче поставити так як воно є, бо сеє слово іще досї незамерло в піснях Полудневої Руси. Так в одній великодній пісні сьпіваєть ся:

Перейду я поле, стану на межи,
Аж моє *диво* пяне лежить.
Ой, стану и гадати
Як би те *диво* назвати?

Правда трудно по сїй їдним-їдній може пісні сказати, що то за диво, але тим не менше завважна дум(к)а М. Максимовича, що диво — то *злий, недодрий дух*, бо і в перській вірі дивами називають ся *пекельнїї духи*.

4. Тъми тресну земля,
И многи страны *хинова*.

Я думаю, що слово *хинова* значить *финова*, опираючись[a]) на то, що полудневo-руська мова завсїгди переміняє *ф* в *х* або *хв* [на пр. Futter Хутір, Федор Хведько], а що *хини* значить *фини*, то показує і сам сьпівак, котрий зараз і вилїчує сїї народи, куди разом відносить і Половців:

Тъми тресну земля,
И многи страны хинова:
Литва, Ятвязи, Деремела и Половць.

5. Изъ Киева дорискаше
До *куръ* тьмуторокання.
Сулици своя повръгоша
А главы своя поклониша
Подъ тыи мечи харалужныи.

Думали декотрі, що „*куръ*“ значить місто *Курськ*, але слово „*До куръ*“ до неможна звичайне і ужитне на Полудневій Руси і значить *нічний час до крику півнїв*.

6. Сего бо нинѣ сташа
Сгязи Рюриковы,
А друзіи Давидовы;
Къ рози нося
Имъ хоботы пашутъ
Копіа поютъ на Дунаи.

Як уже не перекладали сего місця!

[Далї буде].

---

[14]) Дивись омилки в буквах 3. — *Прим. авт.*

[15]) Уваги варто що й тепер струменти у наших сьпіваків носять назву ніби не рідню, на пр. кобза, бандура.

a) В первописї: упираючись. — *Вас. Лук.*

Мірмекофільні рослини та мурахи.

Подає *Віра Коцюбинська.*

Війна між рослинами а живими істотами ведеть ся безупинно. Останні нападають, рослини-же всїма засобами обороняють ся і, дякуючи запеклій боротьбі, у рослин виробились деякі прилади, як колючки, жалкі волосинки, гіркі отрутні соки, та иньше.

Але-ж найвищим приладом з боку рослин є оборонна згода з деякими мурахами проти иньших живих істот. Така згода, де обидві сторони мають свою користь, в науцї відома — яко сімбіоз — спільне життє. Згода-ж рослин з мурахами (муриха — myrmeca) має назву мірмеко-сімбіоз, а відси вже і самі рослини називають ся мірмекофільними. Такі рослини користують ся запомогою мурах, обороняючих їх від нападу иньших істот, а за те мусять давати мурахам вигоди, робити деякі послуги. І дїйсно: рослини, живучі в спілцї з мурахами, мають прилади, привабливаючі їх.

Ці прилади можна звести до 3-х форм сімбіоза: 1) коли мурахи мають на рослинах тільки житло; 2) коли вони беруть від них саму їжу; і 3) коли рослина дає їм те і друге разом.

Частійш трапляєть ся, що мурахи користують ся тільки їжою і власне тим медом та нектаром, що виробляє рослина на своїх квітках і листю, яко привабліючі засоби для цих самих мурах. Мід цей залягає в особливих залозках, які звуть ся медовиками. Вишукуючи їх, мурахи перебігають по рослинї з одного місця на друге і по дорозї обчищають стебло, листє і квітки від гусенї, жуків та ос, чим і віддячують рослинї за солодку харч.

Не так часто стрічаємо, щоб рослини давали оселю мурахам. В таких рослинах помічаємо особливі захистки, де вигідно селити ся мурахам. Переважно ці захистки мають вигляд позакручуваних листків, або напухлих черешків з особливими дірочками; крім того місця ці вкриті деликатною шкіркою, яку-б мурасї легко було перегризти.

Але-ж на найвищому ступнї сімбіоза стоять ті рослини, що́ дають мурахам і житло і їжу; остання багата білковими та цукровими материями. Осївши на таких рослинах, котрі дають все потрібне до життя, мурахи вже нїколи не покидають їх. Але-ж такий повний сімбіоз рослин з мурахами стрічаєть ся дуже рідко. З рослин безперечно мірмекофільних відомі деякі відміни акациї та відміни з роду цекропія (cecropia), що́ ростуть в південній Америцї та в центральній Африцї.

В цих краях, як описують натуралїсти Томас Бельт та Мілєр, водять ся мурахи особливо-хижої породи. Мурахи ті з'являють ся справжньою ворожою силою як для рослин, так і для людий. Що року об'їдають вони всї овочеві дерева, знищують усю городину. Ці спустошення відразу кидають ся в очи кожному мандрівцеви по південній Америцї.

Зацїкавлений цим з'явищем, мандрівець довідуєть ся, що цих мурах, з одмінку мурах-нилярів, називають „носіями". І не дурно: знищуючи рослину, на приклад дерево, вони переносять усї відрізані шматочки листа до себе в гніздо, держачи шматочок міцно в щелепах так, аби він увесь був над головою. Але-ж — бігти при таких умовах посеред трави і шершавої землї було-б дуже важко; того то „носії" так і піклують ся коло стежечок, що́ ведуть до їх гнїзда.

А з них добрі грабарі: своїми дужими щелепами вирівають вони землю — грудочку по грудочцї і з цеї землї складають вздовж стежечки з обох боків окопчики, які й повинні захищати її від усяких перешкод. Крім того ці доріжки иноді бувають вкриті склепінням, зробленим теж з землї і так складеним, що дякуючи йому самої доріжки цїлком не видко. Мурахи дуже помало і обережно складають це склепінне: кільки разів перевертають вони кожну грудочку землї, кожну пісчинку, поки добре не приладнають її. Як бачимо, багато важкої, запеклої працї, а тим часом — досить краплини дощу, щоб попсувати доріжку, доволї необережній нозї ступити на склепінне і морочлива важка праця тисячів мурах пропадає марне. Для направи доріг мурахи мають окремих робітників, котрі вже не носять листя, а тільки те й роблять, що бігають вздовж доріжок та направляють їх.

Більшість же мурах працює коло переноски листу; цїлими ватагами біжать вони з своєю ношою до гнїзда, а на зустріч їм — друга ватага — порожнем. Йдучи за останніми, дійдемо до молодих дерев, або кущів, на котрі і злазять мурахи. Там кожний з них примощуєть ся край листа і, обертаючись круг себе, витинає своїми ножико-видними щелепами круглий шматочок. Вже шматочок майже відрізано, а мураха все ще сидить на ньому і здаєть ся ось-ось звалить ся разом з ним; але-ж от зелене кружальце вже зовсїм віддїляєть ся від листа: тоді мураха, держачись одною лапкою за край листа, витягає швиденько кружальце на лист, захоплює його щелепами і біжить з ношою на голові до дому, наздоганяючи по дорозї таких самих працьовитих робітників. Не спиняючись, біжить вона разом з ними далї. Стежачи за якою небудь мурахою, мусиш иноді пройти більш як пів версти, поки дочекаєш ся до гнїзда. Цїкаво однак поглянути на те гнїздо.

На узлїссї, або при дорозї маєте широкий, низенький конець з рудої глинястої землї, в середину якого ведуть численні великі та малі ходи, і коло кожного виходу — сила снуючих мурах: вони виносять з середини маленькі грудочки землї, та накидають їх на поверх конця, так що здаєть ся, нїби він росте, маючи завжди вигляд свїжого й нового.

Недовго треба побути коло насипу, аби помітити, як зі всїх боків по всїх стежечках, що́ ведуть до нього, біжать працьовиті робітники з шматочками листу на голові. І скільки захопить око, бачиш купи і купи зеленого листу, що поволї сунеть ся до мурашника та зникає в його темних ходах. В середині гнїзда сила ходів; вони проходять крізь землю по всїх напрямках і роблять її пухкою. Там сидять та бігають мурахи, без ладу лежать яйця, личинки та поду́шечки. Ця губковата земля і є тим, що називаєть ся „грибовий сад", бо власне тут і культивуєть ся грибок, яким годують ся мурахи.

Верхня частина цього саду синьо-чорна і для мурах найцїннійша, в чому упевняємось при збуренню гнїзда, бо тоді мурахи насамперед збирають власно ці частки. Користуючись побільшуючим склом, можна запевнитись, що верхня частина насипу складаєть ся з безлїчи маленьких грудочок, оплетених білими ниточками грибка, звязуючими ці грудочки в одну пухку купу.

Спідня-ж частина насипу має сїроватий колїр від біленьких кругленьких тїлець, котрі нї що иньше, як „рінки", се-б то особливі опухи сплетених поміж себе ниток гриба. Ці „рінки" служать виключно єдиною стравою для мурах-носіїв, бо нїчим иньшим вони не годують ся. Їдять вони їх, відкусуючи шматочок по шматочку та обертаючи всю грудочку лапками, аж поки не з'їдять зовсім. Висліджуючи за помочю мікроскопу ці грудочки, знаходимо, що вони складають ся з великої сили ниточок, з так званих гіф-грибів, приконеччя котрих кулясті, здуті і щільно заповнені протоплязмою, замикаючою в собі, як відомо, всї материї, потрібні для життя живих істот.

Щоб висліджити, як мурахи складають свій сад, в скляну посудину клали разом з шматком саду кілька мурах, насипали вохкого піску і клали свїжого листу. Звичайно довгий час мурахи приймали ся за працю: перш над усе вони тільки збирали всї шматочки старого саду і складали з них новий; далї — починали різати покладене їм свїже листє і будувати з нього нові верстви саду. Роблять вони це так: відкусивши шматочок листу, обертають його переднїми лапками на всї боки, штрікаючи рівночасно своїми дужими щелепами. Операция ця тягнеть ся хвилин з пятьнадцять.

По такому пережовуванню, коли всї клїточки тканини вже розірвані замість шматочка листу, витворюєть ся темна грудочка; мураха несе її до саду і там, працюючи і головкою і ніжками, щільно притискає до других таких самих грудочок. З таких грудочок спочатку будуєть ся вал, а далї і склепінне. Увесь сад з'являєть ся нїчим иньшим, як силою

збудованих одно над другим склепінь, того то він і має вигляд губки. Таким робом ґрунт для гриба вже готовий: грудочку вже зроблено. За кілька годин вся грудочка перетикається нитками гриба, які дуже швидко ростуть. На цих нових частинах саду вже на другий день з'являють ся білі грудочки-рінки.

Дивно, що в садах цих мурах завжди знаходимо гриби тільки одної культури. Ще дивнійшим видаєть ся цей факт, коли зважити всі умови, при яких відбуваєть ся робота. Пригадаймо той лист, що ріжуть мурахи: чи мало й так на йому пороху, а несучи шматочок листка до гнізда, мураха часом торкає ним і до землі і до всякої травиці, а буває й впустить, так що він стає цілком брудним; або — пережовуючи його у гнізді, обертають його на всі боки, каляють землею, отже є повна спромога спорам других грибків причепити ся до листка разом з землею, а про те, не вважаючи на високу температуру тропічного клімату та вохкість у повітрі — умови дуже сприяючі для розвою всяких грибків, все таки, повторяю, ці мурахи доховують тільки одного гриба. Гадають, що вони досягають цього при помочі спеціяльних робітників (з тих же самих мурах), котрі виполюють сад, користуючись смаком та нюхом, бо кожний иньший гриб вони дуже добре відрізняють від свого.

Сад той конче потребує доброго пильнования: доволі, на приклад, забрати з його усіх мурах і в йому зараз же помітимо занехаяннє. Нитки грибків, щó ранійш, дякуючи лапкам та щелепам мурах-садівників, росли тільки в середині саду, тепер пускають вже паростки над садом, у повітрі, спочатку вкриваючи увесь сад ніби пухом, а далі, швидко простаючи, роблять з попереднього саду справжній ліс грибових ниток.

Гриб цей, по виясненню його систематичного становища, належить до наших мухоморів та поганок.

Цілком такі самі сади, як і в мурах-носіїв, роблять і другі мурахи, так звані волохаті та горбкуваті (з родів Apterostygma та Cyphomyrmex). Ріжниця тільки та, що сади їхні менчі і культивуєть ся в них иньший гриб. Крім того ці два останні роди листу не ріжуть, а сад свій роблять зі шматочків дерева, так званої деревяної муки, що виточують з дерева жуки-точії. Муку цю мурахи добре кришать своїми щелепами, та бігають у грудочки, з яких і роблять сад, основуючи його заразом ниточками гриба. Годують ся вони грибками тільки власного культивования, ніколи не вживаючи нічого иньшого.

Порівнюючи форми культивованих грибів у ріжних мурах, можна визначити ступінь їх культурного розвою. Нище за всіх стоять мурахи горбкуваті: гриб їх не має особливої форми, так — нитки гриба всі однакові завдовжки і, хоч звивають ся в клубочки, але ті клубочки і пухкі і рідкі. Трошки вище стоять волохаті мурахи, у котрих нитки гриба звиваються вже в більші клубочки, і таких клубочків дуже багато. Нарешті маємо знайомих уже нам мурах-носіїв: нитки їхньої роботи — кулясті, здуті і наповнені густою протоплязмою.

З цього й довідуємось, що ріжні породи мурах стоять не на однаковому ступені культури.

ХРОНІКА.

* Обидві наші руські ґімназії у Львові і в Перемишлі видали тепер свої справоздання, в котрих побіч части урядової, поміщені й наукові розвідки і так в справозданю львівської ґімназиї поміщена розвідка учит. Остапа Макарушки під заг. „Складня причасників в Волинсько Галицькій літописі, староруським памятнику XIII в.“, а в справозданю перемиської ґімназиї — розвідка учит. дра Ґр. Величка під заг. „Вплив вітрів на асиметрию долин всхідноєвропейської низини“ [з картою]

* Коштом театральної бібліотеки С. Разсохина в Москві вийшли там саме тепер в нашій мові твори драматичні К. І. Ванченка

* В нашій друкарні кінчать ся друковати „Руські Читанки“, з тих одна для шкіл доповняючих, а друга для III ґімн. кляси.

* Поміщений нами в н-рі 12 „Зорі“ нарис Ольги Кобилянської під заг. „У сьв. Івана“ передруковали часописи „Буковина“ і „Дѣло“, — а виходяча в Черновцях „Gazeta Polska“ подала єго своїм читачам в перекладі на мову польську.

* Фр. Ржегорж помістив у фелєтоні ч-ла 217 часописї „Národni listy“ розвідку етноґрафічну Huculské Velikonoce. Příspěvek k rusinskému národopisu Karpat.

„Великдень у Ґуцулів“.

* Петербурґська „Нива“ помістила сего року ось які малюнки з нашого житя: М. К. Пимоненка „У колодца“ [н-ер 1] і „Не жартуй“ [15], — а також І. Ґажкевича „Катерина“ поема Т. Шевченка [2] і „Идутъ“ [12].

* Остатними часами гостили товариства драматичні: Кропивницького — в Харкові; тепер дає вистави в Київі, а Саксаганського в Николаєві, херсонської ґуб. Театр „Львівської Руської Бесіди“ гостив в Чорткові, а тепер дає вистави в Борщеві З менших труп, щó в Росиї дають вистави в нашій мові, гостили: трупа Мирова-Бедюха у Вильні, Суслова і Суходольського в Тулі і у Воронежі, А. А. Витвицької в Бобруйську, П К. Боброва Бондаренка у Винниці і в Немирові, подільської ґуб., а Н. Т. Пономаренка у Вильні.

* На памятник Ів. Котляревського в Полтаві зібрано до 1 (13) червня с. р., як звіщають „Полт. Губ. Вѣдом.“ 5.289 карб. 16 коп., з котрих на полтавську губернію припадає 4.049 карб 66 коп. або 76.4% усеї суми, а решта на иньші губернії.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка і т. и. Рік V. [Р. 1896, кн. IV] Том XII. — У Львові, 1896 р. 26+12+32+20+20+26+54+6 стор. 8⁰. Ціна 1 злр.

Зміст: 1. Політичні події на Галицькій Руси в р. 1349 по смерти Болеслава Юрия II, критично-історична розвідка Омеляна Терлецького. 2. Опись Львівського замку р. 1495, подав М. Грушівський. 3. Три панегірики XVII в., подав др Кирило Студинський. 4 Українські козаки на Ладожськім каналї, написала Е. Радакова. 5. Miscellanea: Споминн руського сьвященика про різню 1846 р. [Записка о. Юрия Гладиловича, з переднім словом дра Ів. Франка]. 6. Наукова хронїка [Огляд часописий за р. 1895: Часописи, видавані на Україні російській]. Бібліоґрафія [рецензиї й справоздання]. З Товариства.

Т. Шевченко в дорозї з заслання. [2 серпня 1857 р. до 27 березїля 1858 р.] Критично-біографічний нарис. Написав О. Я. Конїський. — [У Львові, 1896 р. Передрук з „Зорі“] 45 стор. 8⁰.

І ми в Европі. Протест галицьких Русинів против мадярського тисячолїтя. [Літературно-наукова бібліотека Книжка 32]. Виданє ред. Житя і Слова. — У Львові, 1896 р. Друк Ставр. 36 стор. 32⁰.

Справозданє дирекциї ц. к. академичної ґімназиї у Львові за шкільний рік 1895/96. — Накладом фонду наукового. У Львові, 1896 р. Друк. Шевч. XXXII+55 і 1 нен. стор. 8⁰.

Справозданє дирекциї ц. к. II. ґімназиї в Перемишли за рік шкільний 1895/6. — Накладом фонду краєвого. В Перемишли, 1896 р. Друк. С. Ф. Пійонткевича. 72+55 і 1 нен. стор. [а також мапа] 8⁰.

Страйк чи бойкот? [Хлопська бібліотека І]. — Накл. ред. „Громадського Голосу“. У Львові, 1896 р. Друк. Ст. Манєцького і Спілки. 8 стор. 16⁰ Ц. 2 кр.

Пята курія (.) [Хлопська бібліотека II]. — Накл. р. „Гр. Ґ.“ У Львові, 1896 р. Др. Ст. Ман. 8 стор. 16⁰ Ц. 2 кр.

Unia Brzeska (r. 1596). Opowiedziana przez x. Biskupa Edwarda Likowskiego, sufragana poznańskiego. — В Познанї, 1896 р. Коштом автора. XX+424 стор. 8⁰. Ціна 3 злр. 50 кр.

б) періодичні виданя.

Дзвінок [1896 р. Ч-ла 1—12]. *Оповіданя, леґенди, байки, образки:* Мавра Йокая-В. Б. — Лялька малого короля (1). Ост. Макарушки — Роздерта сукмана (2—5). Як кухарчук зістав артистом (3). Богд. Лепкого — Медвідь (6). Ост. Василенка — В розпуцї (7). Дра Ів. Франка — Осел і лев (8), Лис і дрозд (11) і Старе добро забуваєть ся (9). Фарбар Абутів і ґоляр Абусів (9 і 10). Растика — Дарунок з ярмарку (10). Ягідка (11). Е. Бертета — Малий Американець (12) Амічіса-Макарушки — Малий герой Степанцьо (1 і 2). *Подорожі*: Юр. Кенана — З подорожи по Сибіру (1). Джонатана Свіфта Подорож Ґуллівера до краю великанів (12). *Вірші*: В. Щурата — Насредін Ходжа (1, 2 і 5). С. Руданського — Ворона і лис (1) В. Річицького — Шевченкова могила (4). В. Самійленка — Найдорожша перлина (4) і Вечірня пісня (6). В. Александрів — Кедр (5) С. Яричевського Папуга і птахи (6) і Зрозумів (8). Я. Жарка — Черепаха та орел (7), Окуляри (10), Лев та осел (12). Вас. Ріленка — З весною (9). Євг. Гребінки-Сердешного — Козак на чужині (11). *Розвідки наукові*: Ост. Макарушки — Учені розмови Никольця з татуськом (3—12). В. Б. — Борби Русинів з Половцями (5). Ол. Тишка — Малі сусїди людий (6, 8 і 9). Стеф. Ярославича — Любов Т. Шевченка до вітчини (7 і 8).

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБКИ.

В н-рі 14 „Зорі“ в поезиї Б. Грінченка „Упокій“, в першім куплєтї, третім рядку, замість: „Дуб кидає гордо головою“ має бути: „Дуб киває гордо головою“.

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-украïнський“, том III, арк. 14.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-украïнський“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 16. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] СЕРПНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтрета аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далї.]

Денис і справдї частенько забігав до Романа вечорами, приносив книжки, читав їх Соломії та Настї. І йому приємно було посидїти з Настею, побалакати з нею та пожартувати. З її темних очий неначе лилось на його щастє та здоровє. Йому хотїлось, щоб те щастє лилось на його і нїколи не переставало.

„Коли-б Бог дав діждати Різдва, зараз після нового року зашлю старостів до Настї. Вона мене, здаєть ся, любить, бо горнеть ся до мене, поглядає на мене ласкавими очима. Ой як довго ждати до того Різдва!“ — думав Денис, поглядаючи на темні, як терен, Настині оченята.

Але перед самим Різдвом до баби Зїньки зайшов її сват Филін.

— Чи ви чули, свахо, що виробляють парубки? чого натворив в коршмі Денис? — спитав Филін в баби Зїньки.

— Нї, не чула, бо я все сиджу дома та пряду: допрядаю півмітка на основу, — сказала баба Зїнька.

— Я вже не знаю, що далї й буде на сьвітї. Які тепер парубки стали! Ой Господи! Вони, бач, вчені, в школї вчились. Вчені вони, та не дрюковані! — бідкав ся Филін.

— Що-ж там таке трапилось в коршмі? — спитала баба Зїнька.

— Та оце в неділю Денис прийшов до коршми з своїми приятелями. Взяли вони кварту горілки, посїдали за столом, випили по чарцї, а потім Денис витяг з кишенї цїлий шматок сала та кільце ковбаси. Кинулись парубки до того сала, як вовки на вівцю, та давай закушувати. Люди почали на них гримати, що тепер сьвятий піст, Пилипівка, а вони регочуть ся та наминають сало. Денис вхопив цїлий шматок сала в руки, ходить по коршмі поміж людьми та й кусає шматок сала, навіть не покраявши, а в другій руцї держить ковбасу. Ходить поміж людьми та ще й дражнить ся: „Оце вам гріх! Оце вам гріх! Оце вам сьвятий піст, сьвята Пилипівка! Та все кусне то сала, то ковбаси та уплїтає, аж за вухами лящить.

— Ой Господи, яка розпуста! Це вже для них нема й посту? — аж крикнула баба Зїнька.

— Нема для них нї середи, нї пятницї, нї посту. Жеруть скоромне, мов ті жиди, чи в середу, чи в пятницю. Це якісь антихристи народили ся. Денис каже: для мене тодї піст, як нема чого їсти. Ой Господи, що то далї буде! що то буде!

— Ой Господи! А ще й розумного батька син, отой Денис. І в кого він вдав ся? — сказала баба Зїнька.

— А в кого-ж? В себе дурного вдав ся! більше нї в кого.

— Ото скажіть! А шкода парубка: і розумний, і робочий, та ба! — обізвалась баба Зїнька.

Филін вийшов з хати, бідкаючись та лаючись, а баба Зїня задумалась. Їй шкода було Дениса, шкода й Настї, але вона постановила не видавати Настї заміж за Дениса.

„Чи він наважив ся дуріти на всї застави тим, що в йому молода кров грає, чи він і справдї поганий чоловік, цього вже я не вгадаю. Може він тільки пустує, як молодий кінь грає та вибрикує... Але коли-б від того брикання не довело ся плакати моїй Настусї... Ох шкода мінї і Дениса, шкода й Настї!“

І баба Зїня важко, важко зітхнула, мотаючи починок на мотовилник. Вона поклала мотовило, сїла й думу думала. Робота неначе сама випадала в неї з рук.

„Ох, Боже мій єдиний! І за Соломію боялась, і за Дениса бою ся. Але... може Денис ще й не буде сватати Настї, а я, дурна, вже й зажурилась. Це я схожа на того циганчука, що хвиська батогом та налагодив ся бити те лоша, тодї як ще й не ожеребилась циганська шкапа...“

Баба Зїнька осьміхнулась. Вона знов взяла ся за роботу, а сумні думи одна за другою знов повели ся в клопотливій та поміркованій голові старої матері. Баба Зїнька скінчила мотати пряжу, почала лїчити чисниці та пасма і все помилялась. Її думи несамохіть неначе вплутались в ті чис-

ниці та пасма, неначе вона лічила ті думи поміж нитками мотовилника.

Настало Різдво. Парубки й дівчата розійшли ся по селї колядувати. Денис три днї не бачив Настї, і йому й колядки були не милі. Скінчились колядки, і Денис сливе що вечора заходив до Романа, щоб побачитись з Настею та побалакати на самотї. Він почав що вечора ходити до криниці, з котрої Настя брала воду, ждав її під вербами, а Настя не виходила з відрами. Але перед Маланками вже смерком він таки діждав ся Настї. Вона перескочила з відрами через перелаз і Денис вийшов зза верб несподївано, неначе з землї вирiс.

— Добри́-вечір, Насте! Ждав тебе оце тут три вечорі поспіль і на силу діждав ся, — сказав тихо Денис: — Скажи мінї всю правду, чи любиш ти мене? Чи підеш ти за мене заміж? Ти мене ізсушила, звялила своїми очима. Без тебе мінї сьвіт не милий, без тебе мінї гулянка — не гулянка. Ходжу та сьвітом нуджу та все про тебе думаю. Скажи мінї, Насте, усю щиру правду?

Настя стояла мовчки, неначе остовпіла. Денис говорив з таким запалом, з таким гарячим почуваннєм, що молода дівчина і стревожилась, і трохи злякалась.

— Як мати не спротивить ся, то я піду за тебе, — промовила Настя так тихо, неначе боялась, щоб і верби над її головою не почули її слів.

Денис кинув ся до неї, вхопив її за обидві щоки долонями і гаряче поцїлував. В Настї голова заморочилась і нїби забились памороки. Вона тільки почувала, що його долонї були гарячі, а уста пекучі, як жар.

Довго стояв Денис поруч з Настею, взявши її за руку, довго балакав з нею. Вона не почувала, що в неї ноги померзли на морозї, що її права рука аж одубіла, аж заклякла на коромислї. На заходї небо горіло на мороз, як жар. Довгі три стовпи розійшли ся широкими смугами до середини неба. Мороз брав, аж за пальцї щипав. А Настя і не примічала того.

По улицї хтось простував до криниці по воду. Денис швиденько розпрощав ся з Настею і відійшов. Настя кинула ся витягати воду з криниці і тільки тодї примітила, що в неї руки закоцїлїли, а ноги неначе одубіли. А щоки аж горіли, аж пашіли, а серце наче грало, не вважаючи на цупкий мороз. Настя верталась з відрами через город та садок, така рада та весела, неначе на той час і сад розвив ся, і вишнї зацьвіли, і соловейки защебетали.

Другого дня було Маланки. Ввечері Соломія заходилась пекти млинцї. Тільки що вона вихопила з печі першу сковороду, Настя вхопила перший млинець, поскидала з його вишкварки, похапцем накинула свитку і побігла слухати до сусїди під вікно. Мати осьміхнулась. Соломія зареготалась. Настя незабаром вернулась, засапавшись.

— А що там, дочко, почула? — спитала в неї мати.

— Ой лишенько та й годї! — промовила Настя: — Хлопець пустував, ганяв по хатї, а тїтка каже: „не ганяй! сядь, бодай ти каменем сїв!“

— Оввa! Погано, погано: не підеш цього року заміж. Але за один рік таки не поспієш, — жартувала Соломія.

Настя сїла на лаві й задумалась.

„Що-ж це таке? Денис казав, що зашле старостів, а я вислухала зовсїм не те“, — подумала Настя і стала смутна.

Сїли вечеряти. Настї їжа і на думку не йшла.

Денис на силу діждав Водохрещя і після Івана Хрестителя заслав старостів до Настї.

Баба Зінька попросила їх сїсти на лаві. Старости поклали хлїб на столї і почали питати в баби Зіньки, чи віддасть вона Настю за Дениса. Баба Зінька помовчала, подумала, а потім сказала:

— Настя ще дуже молода. В неї ще й рушники не готові: нема чим і старостів повязати. Та й рік цей недобрий: в мене хлїба обмаль, бо був недорід. Нема що гаразд і весїлля справити. Підождемо ще з рік, або хоч з пів року. Теперички я не думаю видавати Настї. Та вона ще і не нагулялась, і не насьпівалась.

— А ти, Насте, підеш за Дениса? — не втерпів один староста і спитав в Настї.

— Піду, — тихо обізвалась Настя і кинула тихий, але докірливий погляд на матір.

Старости встали, взяли з стола хлїб, попрощались і вийшли з хати.

— Мамо! Що це ви зробили? — сказала Настя.

— А що-ж я зробила? Підождемо з пів року та й годї. А не відкинеть ся Денис за цей час, то він буде твій. Треба добре навиглядїти його. Без цього навиґляду я тебе, дочко, не віддам на галай, на балай. Ти мінї не чужа: ти моя дитина.

— Як не віддасте мене за Дениса, то я мамо, нї за кого не піду. Десять гарбузів дам парубкам, а таки заміж нї за кого не піду, — сказала Настя, і твердий голос її задрижав, а на очах виступили сльози.

Мати замовкла й задумалась.

„Отже вона вдала ся в мене. І мене колись батько не хотїв давати за мого покійника в чуже село... І я сказала тодї батькови, що буду дотї гарбузувати, доки таки не вийду за Мйсана. І піднесла хлопцям шість гарбузів, а за Мйсана таки вийшла. Ох, горенько моє! Настя вдала ся в мене: вона поставить на своєму“.

— Не плач, дочко, не жури ся! Твій талан від тебе не втече. Сїдай та вишивай рушники, бо в нас і справдї нема чим старостів перевязати, та й тих рушників, що маємо, буде мало: треба ще нових напрясти, та ще й тонких. Пів року, рік — не Бог-зна який час. А Денис не де дінеть ся, коли він і справдї тебе любить.

Увійшов у хату Роман. Настя, плачучи, побігла до Соломії жалїтись.

— Чом ви, мамо, не хочете віддавати Настї за Дениса? — спитав Роман в матері з докором.

— А тим, що він дуже вже роздурів ся та ще й до того гарячий, палкий на вдачу.

— То що-ж з того! Він палкий, але обхідливий. Спахне, розсердить ся, та зараз і відійде. Він працьовитий, щиросердий і в його й є тямка в голові і душа в його добра. Може ви не хочете взяти його за зятя через те, що він їсть у піст сало?

— Нї, сину! Їв Денис сало в піст може через те, що був голодний, що не було чого їсти, а може для того, щоб почванитись перед людьми: дивіть ся, мов, я їм у піст скоромно, як пани їдять! Молодому Бог простить. Але я бою ся, що він сваволець, що він битливий, дуріє на селї, усїм парубкам привід дає в дурощах. Поживемо — побачимо. Може в йому обрік грає, бо він богатого батька син. Може цей обрік переграє в йому, і він осядеть ся, притихне. Тодї я прийму його за зятя. А тим часом треба навиглядати його, треба підождати. Хіба я не мати, щоб топила свою дочку.

Від того часу Настя й Соломія взяли ся вишивати рушники, що́ лежали в скринї. Соломія побігла в Грицькову крамницю, купила канви, накупила занолочі, дістала усякцх взірцїв у дівчат. Ввечері вони пряли на нові рушники, а в день вишивали. Настя шила і очий не підводила. Їй здавалось, що до своєї долї треба вистелити стежку тими квітками та рушниками. Вишивала вона червону квітку, і їй здавалось, що вже не така довга стежка стала до милого.

„Ой, Боже мій милий! Вишиваю я рушники хмелем та зірками, а мінї все здаєть ся, що я йду до своєї долї зеленими лугами, та сьвіжими берегами, та пахучими садами. І коли я дійду? А чи дійду-ж? А як моя доля мене покине, від мене сховаєть ся? А як я не знайду її?“ — думала бідна дівчина, вишиваючи квітки.

Соломія вишивала та все пісень сьпівала; Настя важкі думи думала, і пісня не приходила їй на думку.

— Чом ти, Насте, не сьпіваєш вкупі зо мною? Чого ти журиш ся? — питала в неї Соломія.

— Не в думцї мінї пісні. Сьпівай вже ти за мене, та не сьпівай веселої; сьпівай мінї про тугу та журбу та розлуку. Не сьпівай тепер для мене соловейком, не щебечи ластівкою, не задавай мінї жалю, бо ще гірше бере мене журба за серце.

VII.

„Ну, хвалить Бога, що Настя знайшла собі роботу! — думала баба Зінька, поглядаючи на дочку: — а то ходить, як нежива, робить діло, мов сонна, сьпівати — не сьпіває, та все журить ся, та все думу думає. Нехай же тим часом устеляє в думках стежку до милого вишиваними рушниками, нехай бавить ся вишиванням, а там підождемо — побачимо. А тим часом і в мене є на думці свої вишивані рушники, щоб ними треба устелити стежку на той сьвіт: збирати гроші на сьвяткуванне „Мироносиць“... Ой, коли-б часом знов не приснилась мінї мати!... А вік мій вже недовгий... Час помирати. Смерть за плечима“.

І баба Зінька подумала собі, що вона вже стара, може вмерти не сьогодня — завтра, не вволивши волї своєї матері, що мати стріне її на тім сьвітї з докором за недбайність та непослуханне. І бабї Зіньцї привиджував ся вже той сьвіт, неначе в якомусь сріблястому туманї, десь над веселою річкою, в зелених лугах та пишних садках, де вона стрінеть ся з своєю матїрю.

„Ой, Боже мій єдиний! Треба хапатись, треба поспішатись, бо час не стоїть, бо час летить, як ті летючі бистрі хмари на небі. А гроший треба ще чимало. Кіот замовляний майстрам не за готові гроші, а на розплáтку. А коли то буде той випла́т? Треба гроший і на кіот, і на дванадцять ставників, і на коливо, і на громадський обід. Ой треба, треба ще багато гроший! Час заходжуватись коло діла, йти по селї жебрати. Але я таки дійду до свого, коли вже на це наважилась“, — думала баба Зінька, пораючись в хатї.

Михайло Петрушевич.

Після нового року баба Зінька звелїла запрягти коняку в візок і з своєю менчою сестрою та з старостихою поїхали по селї просити по хатах на сьвяткуванне „Мироносиць“. Того року був недорід; хлїба в людий було обмаль, а коли хлїба було мало, то і в грошах була недостача. Господарі скóса поглядали на бабів і з неохотою давали до складки гроші. Але баби приставали до хазяйок і вміли так піддобритись до них, що вони хоч потроху, але жертвовали, хто борошна, хто пашнї, а хто печеного хлїба. Голова стрів ся з Зінькою, не втершів і почав докоряти бабі Зіньцї.

— Зінько, схаменїть ся! Що це ви задумали? Хлїба вродило мало, ледві з кого стане до нового, а ви й той забираєте в господарів. Вже-б підождали з „Мироносицями“ до будучого року! — говорив голова.

— Ой не можна, не можна! Все мінї снить ся моя покійна мати та все мінї докоряє за те, що я не заводжу в нашому селї сьвята „Мироносиць“. Вже я ждала рік, довше вже не можу ждати, бо мати моя снить ся мінї все так, нїби гнівається на мене.

— Та нехай гнівається собі! Це не велика шкода, що мертві гнівають ся, а от як будуть гніватись живі, то це трохи гірше. Чи то мало кому не верзуть ся усякі сни. Хіба-ж можна йняти віри снам? Їй же Богу, я не піду до церкви на ваше сьвято, і на вашому обідї не буду; і писар не піде, і десяцькі і судцї не підуть.

— Воля ваша! Як схочете, так і зробите, а ми своє діло будемо помаленьку робити — та таки й доведемо до кінця, — обізвалась баба Зінька тихим та спокійним голосом, неначе вона говорила не про себе, а про когось иньчого.

— А! Я лихий на вас! — аж крикнув голова: — Ходять оцї баби по хатах жебрати та людий обдирають. Ото я був би радий, як би ваше сьвято не вдало ся!

— Воля ваша, але й воля божа. Як буде, так і буде, а нам треба робити сьвяте діло, — знов спокійно й байдужно промовила баба Зінька.

І вона ходила по селї, збирала в мішки борошно, пашню, горох, квасолю, повісма прядива. Назбиравши повний віз усякого добра, вона відвозила до Білої Церкви і розпродувала усей крам на базарі. Гроший все таки було обмаль. Баба Зінька поїхала до Яблунівки, звідкіль вона була родом, жебрала й там по хатах, а потім поїхала по близчих селах прохати на „Мироносиць“. Слава про те сьвято пішла кругом по селах, де не сьвяткували празника „Мироносиць“. Усї знали, що в Терешках буде справлятись празник „Мироносиць“, усїм хотїлось там побувати, а баба Зінька ще й запрошувала людий до своєї церкви на те сьвято.

На середопістї баба Зінька вже зібрала гроші й віднесла до батюшки. Виплатили майстрам за образ та кіот. Староста привіз з Київа дванадцять здорових ставників білого воску, штучно поцяцькованих золотом. В баби Зіньки не зістало ся гроший на громадський обід для духовенства, для хору та для старців. Після провід через тиждень треба було справляти празник „Мироносиць“. Батюшка покликав на тижнї бабу Зіньку.

— Ну, що-ж, Зінько, чи все в вас готово для празника? — спитав батюшка.

— Ой, батюшко, все та й не все: не стало гроший на громадський обід, але я вже була по хатах в хазяйок і просила зносити на обід, хто чим спроможеть ся.

— Треба-ж заздалегідь розпорядкувати, кому держати в церкві ставники, кому носити кругом церкви корогви та образи, кому дзвонити, щоб не було часом мішанини та непорядку, щоб молодицї та баби знали своє місце, щоб не товпились, як овечки, — сказав батюшка.

— Вже, батюшко, ми з сестрою та з старостихою попризначували, кому ставники держати, кому й корогви носити. Я вибрала бабів та молодиць богобоящих та порядних. Усе буде гаразд, батюшко, — сказала баба Зінька ще й одно око трошки прижмурила.

— Ну, то й добре! Господи пострічай! — сказав батюшка на прощаннї.

Баба Зінька доручила Соломії носити хреста кругом церкви в процесиї, а Настї дзеленькати в два маленькі дзвони. Соломія була така рада, що носити ме хреста, що не спала усю нiч: все підводила голову та поглядала на вікна, чи вже не розвиднюєть ся, чи вже не сьвітає...

Через тиждень після провід настала неділя „Мироносиць“. Великдень був пізнїй. На дворі вже було тепло. Верби вже розвились зовсїм, і сади розвивались. Стояла чудова тиха та тепла весняна погода. Баба Зінька приставила готувати обід молодиць, котрі добре знали куховарську справу, а сама пішла до церкви. Обід готували в церковній школї. Дячиха пекла паляницї в печі, а молодиці розіклали багаття на дворі коло школи і там готували усяку страву. Хазяйки позносили на обід курий, мяса, борошна, озвару, молока, сира і всякого добра. Баба Зінька накупила горілки, пива, а для батюшки та голови купила пляшку вина.

Як тільки вдарили в дзвін, люди так і посунули до церкви цїлим натовпом. На празник поприходило багато людий з близьких сїл, бо чутка про те нове сьвято пішла скрізь по селах. Цвинтар був повнїсінький людий, як на Великдень. Як тільки задзвонили на *„Достойно“*, молодиці попростували до церкви, несучи страву в горшках, поставляних в рушники. Баба Зінька найняла панахиду за всїх померших. В церкві засьвітила панїкидало. Народа в церкві було так багато, що й протовпитись було трудно. Після *„Апостола“* Филін виніс з вівтаря дванадцять засьвічених ставників. Баба Зінька перша підступила до Филона і взяла ставник, за нею слїдком

підступили иньчі баби. Филін роздавав ставники з новагом та гордістю. Баби брали з його рук ставники і кланялись йому аж до пояса, він і собі кланяв ся кожній бабі. Дванадцять бабів стали серед церкви півкру́гом коло батюшки, котрий читав євангелію, розгорнувши її і поклавши на похиляні людські голови. Усі баби, під загадом баби Зіньки, були однаково повбирані в чисті білі намітки. Служба божа йшла но́вагом, помаленьку; хор сьпівав багато молитов, партесного сьпіву. В кінці служби батюшка сказав проповідь. Він в проповіді заступав ся за жінок, навчав чоловіків, щоб вони жалували й шанували своїх жінок, не лаяли надаремне, не били, не чеплялись до їх та змовчували, бо в жінок діла не менче, як і в чоловіків; їм треба і спекти і зварити і на поле до роботи ходити, і за хатою доглядати, ще й дітий глядіти...

Чоловікам ця проповідь зовсім не сподобалась.

— Ну, після цих „Мироносиць“ не можна буде жінкам нічого й казати, — гомоніли чоловіки в церкві: — їх і так трудно держати в руках, а тут іще й батюшка попускає їм та оступаєть ся за них.

Настав час процесиї. Баба Зінька стала перед царськими вратами і виставила спереду тих бабів, котрі мали носити кругом церкви євангелії, образи та здоровий образ „Мироносиць“. Батюшка виніс з царських врат найбільшу євангелію і дав бабі Зіньці в руки; иньчим молодицям та бабам він дав менчі євангелії та образи. Здоровійші й дужчі молодиці взяли здоровий образ „Мироносиць“, побрали корогви та хрести. Соломія взяла найкращий хрест. Процесия рушила і пішла кругом церкви. За процесиєю пішли в самий перед не чоловіки, як звичайно буває, а сунулись натовпом молодиці та баби; чоловіки й парубки не схотіли йти позад жінок, товпились на сходах коло притворів і тільки дивились на ту бабську процесию. Позад жінок в процесиї дибало кілька дідів та шкандибали каліки й старці.

Баба Зінька поважно йшла в процесиї, несучи євангелію. Вона кинула очима на цвинтар. Увесь цвинтар був ніби залитий народом до самої огради. Але це не наддало їй гордости. Вона тільки спустила віка на очи і дивилась на землю. На їх виду виявлялась клопотливість та задуманість.

„В церкві усе гаразд, усе по моєму, — думала Зінька, несучи євангелію; — в церкві був порядок. А що-ж то там дієть ся з обідом коло школи? Ой коли-б молодиці не пересмажили печені та курий. Чи вдадуть ся добре паляниці? Ой коли-б там молодиці постачили смачний обід!“

І Зіньчині думки літали коло багаття, коло горшків та паляниць. Вона силкувалась слухати, як батюшка читав євангелію, а ті морочливі думки все не давали їй слухати, все тягли ся до багаття та до печі.

Соломія так швидко несла хрест попереду усієї процесиї, що відбилась від коровгів та хрестів таки далеченько.

— Як Соломія побігла вперед! — шепотіли чоловіки: — мабуть задля того, щоб виднійші були її червоні чоботи, синій суконний жупан та червоний широкий пояс з кінцями трохи не до землі.

Дівчата скупились кругом дзвініцї та на сходах. В усї вікна дзвініцї виглядали дівчачі голови, убрані в квітки та в стрічки. Сьміливійші дівчата дзвонили в дзвони. Уся дзвініця була ніби обсаджена червоним маком та усякими квітками; як жар, червоніли скрізь квітки, стрічки та квітчасті хустки. Процесия тричі ставала, йдучи кругом церкви; тричі читали євангелію, і під євангелію нахиляли голови самі за себе жінки. Ні один чоловік не підступив та не нахилив голови під євангелію.

— Ну, сьогодня зовсім запанували в церкві й на дзвініцї жінки, — гомоніли стиха чоловіки. І було знать по їх очах, що вони підніймали на сьміх це жіноче сьвято; що їм це сьвято не подобалось.

Після служби божої половина людий рушила до дому, але половина зісталась на цвинтарі споживати свої обіди, принесені в горшках з дому. На два ряди обсїли люди цвинтар кругом церкви, як на Великдень з пасками, і розпочали свій обід. Баба Зінька звеліла поставити столи коло церкви в тіні під липами. Молодиці поприносили страву з школи. Батюшка сїв на першому місци; з другого кінця стола сїла матушка, а по обидва боки коло неї сїли баба Зінька та її сестра, обидві здорові, поставні, в білих чистих намітках на головах. Півчі та прохані на обід чоловіки обсїли довгий стіл кругом. Аж тепер за столом Зінька була така весела, неначе дівчина, що́ вирвалась на музики.

— А де-ж це наша старшина, наш голова, писар, десяцькі та добросовісні? — спитав батюшка в Зіньки: — Хіба ти їх не просила на обід?

— Ат, батюшко! просила, а вони не сподобили нас та й не прийшли, — обізвалась баба Зінька.

Вона тепер за обідом розвеселилась і зовсім заспокоїлась: обід вдав ся добрий, смачний.

Довго обідали та випивали на цвинтарі люди, довго балакали, сидячи на зеленій траві. З понаношеної страви та напитків на громадський обід зостало ся ще чимало і хлїба, і мяса, і горілки. Ще другого дня молоді молодиці та чоловіки зібрали ся в школу доїдати страву та допивати недо́питки. Там вже не було ні баби Зіньки, ні старостихи. Молоді чоловіки та молодиці після обіду почали пустувати й дуріти. Весела Соломія почала грати в тісної баби. Роман сидів під стіною на школярській парті. Чоловіки так придавили довгий ряд, що парта розвалилась. Роман випорснув з ряду і роздушив спиною пять шибок в вікні. Прочувши про ці пустощі, баба Зінька трохи розсердилась на Романа та Соломію і докоряла їм за ту „тісну бабу“. Вона боялась, щоб часом батюшка не заборонив справляти на будучий сьвято „Мироносиць“, котре з такою труднотою прийшло ся заводити вперше на селї.

[Далї буде].

Нові поетичні твори Степана Руданського.

[Далї.]

Гуменний.[1])

Їздив дїдич за границю.
Назад повертає —
Тай до свого гуменного
Листи посилає,
Щоб гуменний на границю
Прибув і дав знати,
Що́ дїєть ся в нього вдома
Да і коло хати.
Прибуває і гуменний.
— „А що там, Іване?“
А гуменний йому каже:
— „Та все гаразд, пане!
„Тілько ножик, що пан дали
Таляра за нього,
Ізломив ся, сказать правду,
Нї з того, нї з сього.“
— „Ну, зламяв ся, то зламяв ся,
Що то й споминати!...
Певне хлопцї мали гратись
Тай його зламати.“
— „Таки правда, ясний пане:
Хлопцї ізламали,
Лиш не грались, а сивого
Коня білували.“
— „А з чого-ж то сивий згинув?“
— „Панї хорували.
За лїкарством як погнали
Тай і підірвали!“

[1]) Ця пєска вже друкувала ся дром Франком в „Зорі“ 1886 р. на стор. 363-ій з рукопису В. Стрільчевського. Ми її подаємо знову [так само і всї, котрі оголосив др Франко], бо оця збірка творів Руданського, яку заходив ся видавати шан. Вас. Лукич, має бути повною. Хто порівняє наш текст і той текст, який видав др Франко, побачить значні відміни. Нам здаєть ся, що в редакциї Франковій пєса „Гуменний“ краща, ніж у нашій, тільки-ж ми подаємо точно з автографу. Можлива річ, що Руданський пізнїще сам переробив свого „Гуменного“ і Стрільчевський списав уже з переробленого тексту. — *А. К.*

Напад. [З образу *І. Зубера*].

— „То і панї хорувала?!
Ах, Боже мій, Боже!
Що-ж, здорова моя панї?...
Говори, небоже!“
— „Помолїть ся, пане, Богу:
День лиш хорували,
А на другий від пожару
Богу й душу дали.“
— „Від пожару?? Що такеє?!“
— „Просте, пане, дїло:
Як зайняв ся тік у пана,
То все погоріло.“
— „Панї вмерла!... все згоріло!...
Будь здоров, Іване!“
— „А ще панна ваші вдома!
Поверніть ся, пане!“
— „Що-ж там, голубе Іване?
Як там бідна дочка?“
— „А нїчого!... уповила
Хлопця як линочка!...“
Спомянув тут бідний дїдич
Чорта і чортицю,
Плюнув з лиха, сїв на бричку:
„Рушай за границю!“

18. жовтня.

Кому чого бракує.

Було тїсно під Москвою.[1])
Просять козяків:
„Поможіте, Запорожцї,
Збити ворогів!“
— „Заплатїте, добрі люди,“
Кажуть козаки, —
„То вибємо Москву вашу
З вражої руки.“
— „То ви бєтесь зза копійки?
Кажуть Москалї:
„А ми-ж бємось[2]) ізза чести,
Як Господь велїв!“
— „Та кому чого бракує!““
Кажуть козаки:
„Знать, у вас на честь посуха,
В нас — на копійки!“

18. жовтня.

Лошак.

Напосїли ся злодії
Раз на мужика
І, чи з поля, чи із стайні,[3])
Вкрали лошака.
Мужик ходить, ломить руки,
На сьвяте дає, —
Коли чує: аж у стану[4])
Лошак його є.
Поклонив ся асесорам
Мужик-неборак.
Асесори йому кажуть:
„Пашол вон, дурак!
„На-слово тєбє павєріть?!...
Екой дуралєй!
Прівєдї для паказаня
Восєм душ людєй!“
Мужик ходить, просить, поїть,
Восьмеро найшов,
Дав попови на молебень
І у стан пішов.
Поклонив ся асесорам
Знову неборак.
Асесори знов говорять:
„Пашол вон, дурак!
„Екой чорт сюда пріносїт
Етаво хахла!
Суйотса с свасй кабилай!...
Єсть важнєй дєла!
„Прідьош послє!“ — Через тиждень
Знов мужик іде,
Вибирає, поїть сьвідків
І у стан веде.
Дїла́ знов в асесорів, —
Гонять мужика!...
Став хазяїн, стали сьвідки, —
Нема лошака!
Аж підняв ся і говорить
Їден з миже них:
„Не відібєш ти коняки
Від тих станових!
„А як ще нас разів кілька
Сюда поведеш,
То будь певний, що й корову
З дому ізведеш!
„Подаруй їм ту коняку
І не голоси,
А скажи мов, що вклепав ся,
Ще й перепроси!“
І послухав мужик ради,
Іде до панів.....:
— „Бибачайте! я вклепав ся!“ —
Бух панам до ніг.
— „Как же ти, дурак, нє знаєш,
Что́ било твайо,
Да к чужому прівязался,
Ви́дал за свайо?!“
— „Вибачайте, благороддя,
За вину мою!
Маю жінку і із нею
Років сїм жию,
„А щоб її який ворог
В стан запакував, —
Мусїв би панам сказати,
Що ї не пізнав!“

18. жовтня.

Добре торгувалось.

Чи в Київі, чи в Полтаві,
Чи в самій столицї,
Ходив чумак з мазницею
Помежи крамницї.
І в крамницях, куди глянеш —
Сріблом-злотом сяє,
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!
Реготять дурні канапи.
А він тілько сплюне
Тай до другої крамницї,
Багатшої, суне.
В найбагатшій крамницї
Два купцї сидїло,
І туда чумак заходить
З мазницею сьміло:
„Добридень вам, добрі люди!“ —
Тай зачав питати,
Чи нема у них принаймнїй
Дьогтю де продати.
— „Нєту! нєту!“ — купцї кажуть
Тай, шельми, сьміють ся:
„Здєсь нє дьоготь, тольки дурнї
Адні продаються!“
А чумак їм: „То нївроку-ж
Добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних
На продаж осталось.“

29. жовтня.

Гусак.

Раз у баби перехідний
Москаль ночував.
Устав рано - й за спасибі
В баби гуску вкрав.
Доганяє його баба:
„Служба! почекай!“
— „А что, бабушка, мнє скажеш?“
„Та гуску віддай!“
— „Ах ти, Бог мой! ето ґуска?
Екой я дурак!...
Вазьмі, бабка! єй-єй думал,
Что ета ґусак!“

29. жовтня.

По чому дурнї?

„Де ти був-єсь, пробува́в-єсь?
Розкажи, Іване!“
— „Та де́ вже я не бував-єм!
Всюди був-єм, пане!
„Був в Адесї і Бендерах,
В Ровнах і Полтаві,
Ходив в Київ разів кілька,
Бував і в Варшаві.“
„А по чому-ж там, Іване,
Дурнї продають ся?“
— „Та то, пане, як до дурня:
Які попадуть ся!
„Дурень пан — заплатять більше,
Бо честь таки знають,
А як мужик, то звичайне:
Без цїни спускають...“

29. жовтня.

Чи голосна церква?

Став у церкві батько з сином.
Церкву вже кінчали:
Засклепили, побілили,
Олтар прибивали.
— „Слава Богу, — батько каже,
Спомогли ся люди...
Лиш не знати, як то вона —
Чи голосна буде?
„Постій хіба, — каже, — сину,
Перед образами,
А я піду, та для проби
Свисну за вратами!“
Пішов, свиснув разів кілька,
Назад повертає.
— „А що, сину? голосная?“
Хлопчину питає.
— „Голосная! — хлопець каже:
Так і бє луною!...“
— „Ану-ж, сину, піди свисни,
А тут я постою!“
„Отсе але́! — каже хлопець:
Мали що сказати!
А чи-ж то я який дурень —
У церкві свистати!?“

24. жовтня.

Де спійнялн?

— „А чи знаєш ти, Романе?
Батько під судо́м!

---

[1]) 1612-го року. — *Увага Руданського.*

[2]) В оригіналї стоїть: „бємость“. Тут звук „т“ — евфонічна вставка між мягким „сь“, котрим кінчаєть ся передуще слово, і між „і“, котрим починаєть ся слїдуюче слово. — *А. К.*

[3]) В первописї: „станї“. — *А. К.*

[4]) В Росиї повіти [уїзды] адмінїстративно дїлять ся на „станы“, а стани — на „волости“. — *А. К.*

Іспійняли неборака
Над чужим добром!“
„Мого батька?... дé спійняли?“
Циганчук спитав.
— „Таки в нашій-ж коморі:
Бодню розбивав!“
„Та в коморі й горобцеви
Крила відшибеш...
Нї! пусти-но батька в поле, —
Чи тогдї піймеш?“

29. жовтня.

Студент.

В славнім містї Петербурзї
Недалеко від Неви
Із болота виглядає
Хата бідної вдови.
Стара хата зо вдовою
Разом вік свій віджилá,
Почорнїла, похилилась
І в болото увійшла.
Увійшла по самі вікна...
В ґанку сходи до сїний;
В сїнях набік похилились
Двоє скривлених дверий...
І направо — старій бабі
Смерть підписує патент,
А налїво — без копійки
Бє ться з нуждою студент.
Зима люта. Вітер свище.
Снїг по вікнах брязкотить.
Мороз душу обіймає,
Мороз тїло камінить.
А у хатї на постелї
У сурдутї і плащу
Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу.
І живіт — як гріб запав ся,
Облїзає голова...
І остатня догорає
Його сьвічка лойова.
І сидить він, поглядає
На похиляну стїну:
Під стїною лежить череп,
Нема й кришки тютюну.
І стїнє кругом чорнїє...
Тілько лазять навуки,
Тілько сумно виглядають
Із шкалубин прусаки.[1])

12. сїчня.

Козацькая міра.

Прийшов козак до коршомки:
„Здоров, арендару!
А налий-но менї, — каже, —
Горілáчі чару!“
Налив Мошко їдну чару —
Козак випиває.
Вихиляє, не ковтає, —
Іще підставляє!
Налив другу. Козак хилить,
Разом дві ковтає
Тай жидови коло шиньку
Трояка кидає.
Підійшов жид, подивив ся...
— „Гирсте! як то буде?!...
В мене к а ж д у по три гроші
Пили добрі люде!...“
— „Мовчи, жиде бородатий,
Поганая віра!...
Знаєш гицлю, що у мене
Моя губа міра?...[1])
„Ти не перший, в кого пю я:
Пив я вже не мало,
А у губу — за три гроші,
Більше не влїзало!“

7. цьвітня.

[Далї буде].

---

[1]) Нумеруючи всї свої вірші, Рудáнський коло „Студента“ не поставив нїякісїнької цифри, а тільки нулю. І в спис своїх творів він також не вніс цієї пєси. Очевидячки він не хотїв оголошувати її друком, знаходячи її дуже автобіографічною. — *А. К.*

[1]) В варіантї Стрільчевського ця строфа читає ся от як:

Мовчи, жиду бородатий!
Тебе не питають!
У нас — каже — Запорожцї
Свою міру мають. — *А. К.*

ГРАДОБУР.

Оповіданє *Михайла Петрушевича.*

ГЛАВА ПЕРША.

1.

Гнат Шутяк вертав з міста до дому. Був се високий, стрункий мужик, лїт може трийцять пять на віку. Лице єго було смагле, подовгасте, з вистаючими під очима вилицями, горбатим носом і вузкими стисненими губами; великі, трохи занадто випуклі, чорні очи сверкали зпід луковатих, чорних брів; високе, в зад спохиле чоло покрите було кучерями чорного, блискучого волося, щó перстенями добувало ся зпід старої, військової шапки і прислоняли жилаву, мідяної барви, довгу шию. За лївим ухом виднїла у него рана; червоність починала ся від шиї, переходила за ухом у темно-синю барву, а над ухом кінчила ся чорною плямою запеклої крови. На довгій шиї були по обох боках гортанки синї знаки пальців з кровавими відтисками ніхтів. Він був убраний у старенький, також синьої барви кабат, на котрім висїли три мосяжні ґудзики; сорочка довга, пущена по грубих, зрібних штанах, була підперезана вузким, шкіряним ременем; до него на шнурку привязаний був складаний ніж.

Перейшовши долинське передмістє, звернув Гнат на лїво коло каплички: ту зняв шапку, перехрестив ся, зітхнув глубоко й протяжно і пішов поміж хати й коршми до насипу зелїзничого. Понизше насипу стоїть коршма з великою, брудною вивіскою; на нїй суть з'ображені символи піянства — фляшки, келїшки, високі склянки до пива — а під споdом нїмецька напись: Wein, Bier und Meth — Nuchim Schinder.

Підходячи д' коршмі, звільняв Гнат кроки, наче надумуючись, чи вступити, чи нї — але порівнавшись з широкими, на два боки отвореними дверми [коршма приймає всякого з отвертими раменами], вступив до шинку.

В шинку було кількох мужиків, щó стоячи перед шинквасом закусували горівку булкою і розмавляли. За шинквасом сидїла жидівка і плела паньчоху, не звертаючи уваги на мужиків. Гнат підхилив трохи шапку, сказав мужикам „Славу“ і казав собі дати порцию горівки за три нові.

— А то ви, Гнате? — обізвав ся малий, присадкуватий, з хитрим виразом лиця, мужик.

— Та я, — якось нїяково відповів Гнат.

— Як ся маєте? — питав далї мужик, покинувши своїх собесїдників.

— От як видите, — сказав Гнат і протяг руку по келїшок, котрий жидівка поставила на поручу шинквасу.

— А вам що, Гнате? Та вам кров з волося слезить... — питав здивований мужик.

— Василенків... От лїпше дайте спокій, тепер не допитуйте: як хочете, то ходїть зараз — підемо разом до дому... — з тиха промовив Гнат, випив горівку, обтер рукавом рот і оба з Василенковим вийшли з коршми.

2.

Василенків був звістний в Новицї і околицї градобур і ворожбит. Він відвертав лїтом град від села, зашіптував хороби людські і худобячі, привертав молоко забране відьмою, помагав в справах любовних і супружих і з того удержував себе та родину. Коли прийшла осїнь, він брав мішки на плечі і ходив від нумера до нумера здираючи по ґарцеви данини за відвертанє граду, а практика ворожбицька приносила єму також не злі доходи.

— Ви, Гнате, знов з Шуликами? — зачав перший Василенків.

— Муку маю велику від них, — понуро сказав Гнат.

— На чім же зайшло?

— Сама відьма зачіпає: слїди за моєю коровою збирала; жінка уповіла менї, я зачав упоминати ся, прийшло до сварки, а тоті єї два збуї взяли ся до мене... дивіть, що з мене зробили... — дрожачим зі зворушеня голосом говорив Гнат і знявши шапку показував Василенковому рану на голові, за ухом і синцї на шиї.

— Ви може по „реперту“ *) до суду ходили? — спитав Василенків.

— Нема правди на сьвітї! — гірко скликнув Гнат, — пани в судї казали, що знаки за малі... Нема на́ що „реперту“ давати...

— Де нинї правда є? Хіба в Бозї та в менї трохи, — підсьміхуючись потвердив ворожбит.

— В голові палить, як би грани насипав... Муку менї велику Бог посилає: може я ще переможу єї... тоту Шуличку відьму!

— Ви, Гнате, чодовік письменний, біблію читаєте, слово боже розумієте, а бабу не можете змочи́.

— Зміг би я єї, коби не військо.

— Правда є. Ваш покійний тато а наш реєнтий знали багато; їм з книжок указувано, знали від себе і до себе, — говорив Василенків.

— Як хорували і умерли, я був при войську. Маєток пішов на льотерию, а що знали, з ними пішло до гробу, — відповів Гнат.

Так то бесїдуючи то мовчки перейшли вони попри хотїнську коршму, перейшли мостом вузку а глибоку млинівку, що́, мов блискучий вуж, вила ся поміж буйними загонами зеленої озимини. Береги єї зеленїли молодою травою, засїяні блїдими слїпавками, яскрами і лопатнем. При мостї похилили ся верби, а гнучкі їх гільки, покриті молодим, кучерявим листєм, доторкались води. Вода порівала їх на мить з собою, але власна їх спружистість і получене з нием, з котрого росли, вертала їх на перше місце: так молодий чоловік пливе на филях мрій, поки досьвід не верне єго на землю, з котрої злетїв.

Ґеніяльна гадка. [Рисунок *Федора Флїнцера*].

Перед ними виднїла майже над самим берегом Лімниці велика лютрівня спірітусу. Була се велика, одноповерхова каменица з малими віконцями, з каналами і спустами у сподї, відки вічно димив ся чарівний відвар, розливаючи далеко навкруги́ горівчаний запах. Сторчав високий, червоний комин, немов жадно розглядав ся по сусїдних селянських полях.

Порівнавши ся з лютрівнею вони оба майже рівночасно промовили: „Чути горівку“ — і вступили до найблизшої старої коршмини.

Коли вийшли з коршми, Гнатові очи блищали більше, рана за ухом загоріла ся дужше, а Василенків став бесїдливійший.

— Ба, куме Гнате, а у війта? — спитав ворожбит.

— У війта? — роззявивши рот, скрикнув Гнат. — У того злодія?! З Христа ризи би здоймив...

— Робив справу?

— Взяв дві кварти горівки від мене та й зробив справу, абисьмо ся погодили.

— Шулики дали певно чотири кварти, — підсьміхуючись над справедливостию, сказав Василенків.

— За мене не мине єго кара божа... Як на такі рани робити згоду? — питав обурений Гнат.

— Та й в судї не лїпшу справу зробили, — підговорював ворожбит.

— „Помощъ моя отъ Господа сотворшаго небо и землю...“ Від людий добра не буде, погані, — сказав Гнат і умовк.

Вони йшли берегом Лімниці, що́ широким зарінком, змінюючи рік-річно корито, гонила бистро свої чисті води. По їх боцї шуміли лози, засаджені против влому води; птахи порхали з гущавини, перелїтаючи на другий беріг. При березї і на баранах чиста а на глубинї зеленковата вода шуміла, бючи о бік драгтивого порона, що́ на чорній, блискучій від мази линві сунув ся напоперек ріки.

Коли порон наближив ся до містка, оба мужики вскочили до порона. Сказавши перевізникови „Славу“, посїдали на край порона і дивили ся горі водою.

3.

Сонце спускало ся шораз низше. Чим далї на захід, тим більше лисніла вода золото-червонавим блеском, а в дали під горами, покритими дубиною, горіла як би огненне море цїла водна сїть Лімниці і Чечви, котра в тім місци до неї впливає. Легкий весняний вітерець переганяв біляві хмарки, зарумянені на вид заходячого сонця: вони сунули ся повільно як стадо гусий на полудне в сторону гір, що́ з ступіня на ступінь пнуть ся щораз то висше, аж під самі хмари.

На першім ступіни тих гір виднїло облите червонавим блеском село Новиця; яснїла зірницею баня стоячої на горі церкви, окруженої вінцем високих топіль в парах з розложистими липами.

— Ще маємо кусень до дому, — перший промовив градобур.

— Я ще більший, бо аж на Ялинку, — відповів Гнат.

— На вечір будемо дома; треба прискорити, завтра припадає рахманський великдень, — сказав Василенків і оба вийшли з порона.

Вони йшли скоро зарінком, навертаючи в село Добрівляни, що́ вузкою а довгою полосою тягли ся рівнобіжно до берега Лімниці і до полудневого пасма гір.

— Ра-ахма-нський великдень... Ходїм: Шуличка зїпсує корову..., — приспішуючи кроки говорив дрожачим голосом Гнат.

В єго голові був дивний нелад. Перед єго очима кружили жовті колеса, котрі ставали щораз то більші, щораз то жовтїші. По єго голові переходили дрощі; та знов пекуче горячо палило єго чашку. В єго уяві ставали образи з „Апокалїпси“, котру він умів майже на память. Зпід остатньої мужицької хати, котру минали в Добрівлянах, щирив до него семи-головий звір львині зуби: єго голови зливали ся в дві голови Шуликів, зміняли ся в панича з люлькою в зубах і в червоній шапцї і никли десь в рові під містком.

Так ішли вони оба мовчки через широкі оболоня, покриті різучкою та сїтником. Чорнїють там великі торфові, чорні пліші, а на захід опирають ся оболоня, покраяні дене-де на управні загони, о полуднево-східний скрут Лімниці; на схід кінчать ся вони у підніжа високого, покритого березовим та вільховим гущавником горба. Попри дорогу стояли на оболонї громадки товару, головами до себе, а пастухи уганяли на худих конятах, зганяючи на дорогу розбриканий телятник.

— Дивіть! Лицар і смерть... — скрикнув Гнат, вказуючи пальцем на пастуха, що́ в брудній, подертій полотнянцї

*) Visum repertum. — *Ред*

і конинній в сині і жовті паски шапці сидячи на конині гонив за чорною з білими латками коровою.

— Що вам Бог дав? Який лицар і смерть? — здивовано спитав Василенків.

— Не видите? Косу тримає в костистій руці...

— Що вам, Гнате? Дух сьвятий при нас хрещених! Чи не зсунули ся ви з розуму? — вже трохи з острахом питав ворожбит і вдивляв ся пильно в Гната.

— Та я нїчо... От так... Щось привидить ся...

— Догодили-ж вам Шулики! Вже вам і привиджує ся: а де-ж хто видїв так чоловіка збиткувати та ще й по голові? — жалував Гната Василенків.

Вони приближали ся до села, перейшли міст на млинівці пущеній з Лімниці і ввійшли в село на головну вулицю. Дорога підіймала ся щораз висше, ведучи поміж низькими хатами в сливових садах. Між ними дивував незнакомого прохожого великий одно-поверховий не то дім, не то каменица, не то шпихлїр — садиба новицького креза-війта, розмальована всїми можливо суперечними красками. Гнат проходячи попри війтівський „двір“, відвернув ся і оба пняли ся мовчки аж д' великій, брудній камеральній коршмі, що стояла на високій площинї при дорозї. Ту дорога розходила ся у два боки: одна вела на право, у часть села названу Банею, і туда пішов Василенків, пропращавши ся з Гнатом, — а Гнат ішов вже сам під гору. Він спішив не видячи нї худоби, що повільно йшла горі дорогою, нї людий, що вештали ся по обістях, не чуючи вербових сопілок, що тужно грали десь на горі.

Сонце вже зайшло, лише на заходї оставала ще довга, лїлїова смуга сьвітла. На сходї сьвітила вечірня зоря — і одна по другій запалювали ся сьвічки на ясно-голубім, веснянім небі. Вийшовши на гору, став Гнат на хвильку; ніт лив ся з єго лиця. Він поглянув на церкву, промовив: „Боже!“ — і попри школу спускав ся уличкою, що вела попри великий город старого учителя у потічок, за котрим на склонї високого, поздовжного горба Ялинки стояла єго низька, покрита соломою поросłою зеленим мохом, хатина з невеличкою стайнею при боцї.

ГЛАВА ДРУГА.

1.

Гнатова хата, як всї наші мужицькі хати, мала́ і низька; задом обернена до дороги, з двоїма дверми на перестріл, що́ замикають ся деревляною засувою і ними входить ся до сїний. В сїнех стелї нема: видно там чорний, закурений дах, блищать саджею чорні кізли, банти і лати. При стїнї стоїть невеличка бочка, з котрої воняє прикрим запахом пристарілої капусти. Побіч дверий, що́ ведуть до хати, стоїть приперта у споді бронзова, в горі-ж чорна від диму драбина, котрою лїзе ся на під.

В хатї при самих дверех займає майже половину хати велика піч з припічком і запічком. На припічку єсть кілька пукастих черепяних горшків, на запічку стара верета в чорні і сірі чотирокутники. Безпосередно до печи притикає постіль: чотири стовпці сполучені дошками, на дошках трохи соломи, покритої веретою і одна подушка.

Над постелею висить у ногах колиска на верівках, поздовж над постелею висить на двох шнурках жердка, а на нїй перевішений один ще цїлий, грубо-білої барви кожух і полотнянка. Проти дверий виднїє під стелею ряд образів: єсть Пречиста з малим Ісусом, сьвятий Микола, пресьвята Трійця, і сьвятий Юр у дивовижнїй збруї, на зеленім як трава кони, неподібнім до жадної зьвірини в природї, пробиває ще дивовижнїйшого змія.

Під образами стоїть довгий стіл, накритий вузкою а грубою скатертю; під стїною стоїть під малим, нїколи не отвираним, з чотирма зеленими шибами, вікном, довга лава, а над лавою тлиця з поручєм, на котрім опирають ся зверха жовті, а в серединї на біло поливані миски.

За образами єсть Гнатова бібліотека: стара ілюстрована біблія, спадщина по вітци реєнтім, „Лист небесний“ виданий в Перемишлї і „Лицар і Смерть“, книжочка видана в Коломиї. Через цїлу книжочку промовляє лицар до смерти в дуже ображаючий спосіб, але коли хоче піднести руку узброєну мечем, рука слабне і опадає, неміч розливає ся по єго тїлї. Він зачинає промовляти до Смерти нїжно: просить, молить, але невмолима Смерть одним замахом коси вбиває єго.

В хатї панує вічний сумерк. Віконце звернене в сторону високої ялинки не допускає нїколи сьвітла; сиві, круглаві очка покрили старе скло — і мрачно і сумно в хатї. Непривітно, суворо поглядають кривообразі лики сьвятих і цїлий той темний вигляд мужицької хати нагадує єго чорну, непроглядну долю.

Коли Гнат ішов горі вуличкою, що́ вела просто до єго воріт, жінка єго Параня вийшла зі стайнї з ґралями в руках, а за нею мала донька, в синїй, з білими очками, димчинї. Вона приперла ґралї до стїни і обі увійшли до хати.

Параня була жінка несповна трийцяти лїт; невеличка, грубковата, круглого лиця з квасним відтїнком коло уст. Вона належала до тих людий, що́ вічно спішать ся, нїколи не мають часу; все, здаєть ся, пильну роблять роботу, а нїколи по їх руках не видно слїду. Гнат пізнав ся з Паранею на службі у старого учителя, де обоє служили по причинї своєї бідноти. Відслуживши ся пібрались і тягли свою біду.

Гнат числив ся в селї до мужицьких фільософів, то значить: сьпівав в церкві з дяками, читав псалтиру при умерших в заступстві дяка, знав псальми та біблію майже на память і часто нарікав на сїльські власти.

В неділї і сьвята по вечірнї сходились до него „жаждучі правди“; він читав їм „Апокалїпсу“, пояснював на свій лад страшні уступи, читав „Лицаря і Смерть“ і „Лист небесний“. „Жаждучі правди“ охкали, вздихали, взивали Бога й сьвятих, признавались в своїй гріхохности і Гнат мав у них велике значінє й поважанє.

Гнат був уже при воротах; підхилив їх і ввійшов на своє подвірє. Ідучи поглянув мимоволї на лїво, де за плотом стояла довга, низька хата, в котрій сидїла по однім боцї стара Таця Шуличка з сином парубком, а по другім боцї єї жонатий син. На подвірю рубав молодий Шулик вербовий хащ на дубовій колодцї, а стара Шуличка ходила попри стайню і заглядала до худоби.

Дзвенкнула зелїзна клямка і Гнат увійшов до хати.

— То ти, Гнатку? Опізнив ся... — сказала Параня.

— Ледви-м прилїз; ослаб-єм дуже... В голові палить..., — промовив Гнат.

— А подав-єсь?

— Не дали пани „реперту“... знаки за малі...

— Скарай їх сила божа! — пискливо закляла Параня.

— Нинї рахманський великдень, може би-сь корову обійшла, пригадуючи собі щось, сказав Гнат.

— Уперед повечеряєш; є борщ з фасолею.

— Де менї вечеряти?... Води подай...

— Нещастєчко-ж моє! Він хорий! Що я бідна з тою сиріткою нічну на сїм сьвітї? — зачала голосити Параня і вийшла до сїний по воду.

Дївчинка дивила ся на батька і засунулась в кут, коло стола.

— А обарінок, тату? — спитала, ссучи пальці.

Гнат сидїв під вікном, опустивши голову на груди. Він не чув нїчого. Параня принесла в бляшаній кварті воду: Гнат пив жадно, перериваючи питє глубоким вздохом.

— До корови... Відьма тота коло своїх ходить..., — сказав Гнат, і Параня вийшла до сїний. Ту підлїзла драбиною на під, взяла мішочок і всипала в подолок жменю маку. Увійшовши до стайнї зачала пришіптувати і обсипати корову маком.

2.

Гнат сидїв непорушно на лаві. Єго думки мішали ся страшенно і він напружував всї сили, щоби прийти до ладу. Перед єго примкненими очима лїтала тьма-тьменна дрібонь-ких золотих зьвіздок, що́ прискаючи в нові зьвіздки, зникали, то знов зливали ся в цїлі вязки і гасли — а на їх місце підіймала ся якась безвидна темрява, відмінна однак від сумерку в хатї. Темрява тота мала вигляд чорної овечої шкіри, що́ повільно підносилась в гору й опадала. По хвилї загарали ся в тій чорній масї червоні страшні очи: вони дивили ся на него вперто і єму виднїло ся, що щораз близше,

щораз близше підходять ті очи д' нему; він чує вже горячо, яке жарить єго лице з тих огненних очий. Страх мов клїщами тисне єго нутро; він зриває ся з лави і мимоволї поглядає у вікно. Пляма темна, круглава, що впала єму в око, здаєть ся єму бабою, що стоїть під вікном — і він мов божевільний вилїтає з хати.

„Прийшлась?!“ — бормоче він і біжить до стайнї, де майнула Параня, що поралась коло корови.

— Ти?!... Відьма!... Ві-і-ідьма... Коби з тебе знак... — реве Гнат і схопивши жінку за горло, шукає за ременем ножа.

— Гнатку!... Гва-а-авт!... Люди, ратуйте!... Я твоя жінка... — хрипить Параня і борикає ся з Гнатом.

— Ві-і-ідьма... — кричить несамовито Гнат і ріже ножем сорочку.

Параня прутнула ся надлюцькою натугою і вибігла зі стайнї. Коло плота стояла Шуличка з синами.

— Що у вас таке? — питають вони.

— Прийміть до хати... — хлипає Параня, — зарізати мене хоче; з розуму зійшов...

Параня перелїзла через пліт і ввійшла з Шуликами до хати.

— Дитина моя! Донечко моя! Ой, ой, ой!... — заводила Параня за дитиною, що лишила ся в хатї.

— Ото „покаяніє“! Слюбну жінку різати... — говорив молодий Шулик.

— Чіпав ся, чіпав ся мене за корову, аж єму розум помішало, а я, най мене так Бог тяжко скарає, не винна, — обізвала ся стара Шуличка.

В тій хвилї хата стрясла ся від ударів в стїну. Вікна дзвенїли, дїти зачали плакати, а камінє летїло, гупаючи щораз сильнїйше в стїну.

„То розбій! В хату камінєм шиє!“ — крикнули Шулики і вибігли з хати.

На подвірю стояв Гнат, тримаючи в руках великий камінь, готовий до нового удару в стїну. Єго лице налило ся кровю з великої натуги, очи поблискували мов у кровожадної звірини.

— Бери єго! Вяжи! — крикнув старший Шулик і оба кинули ся на Гната.

Почала ся уперта борба. Гнат вищав не своїми голосами придавлений колїнами молодшого Шулика. Голос єго з початку сильний ослабав і переходив в стогін і хрипіт. Шулики, поваливши єго на землю, скрутили єму мотузом руки і ноги: він пручав ся, синї обручки показали ся на єго руках; стогнав, взиваючи приглушеним голосом Бога, сьвятих, євангелистів.

— Що з ним робити? — спитав старший Шулик, звернувшись до жінок, що купкою стояли на подвірю, поховавши руки під запаски.

— Може би єго до дому; най би на своїй постелї лежав, — просила Параня.

— Ото чудо! Той, скаменїв би, влїз у чоловіка! — стиха говорили бабки.

— Що-ж ви, сирото, будете з ним робили? — жалібно допитувались вони Паранї.

— Що я, бідна сирота, буду з ним робити? — заводила Параня.

Гнат лежав на землї охкаючи; від часу до часу пробував пірвати пута, але ослабав і хриплим голосом кричав: „Перемогли ви мене, чортівські сини!...“

— Вставай! Ми тебе поведемо до дому, — взяли єго вговорювати Шулики.

— Мучте мене! Мучте! На смерть мучте! Ангели небесні! Дивіть ся на мою муку, занесїть вістку Отцю небесному... Рани на голові, рани на руках... За гріхи мої? Господи, помилуй мене грішного! — жалібно молив ся Гнат і всї присутні дивили ся на него і зачали жінки хлипати й утирати очи кінцями запасок.

Шулики приступили д' нему і взялись єго підіймати. Знов нішла борба: Гнат опирав ся, кидав ся на боки і не дав ся рушити з місця. Крик побудив дальших сусїдів — стала збирати ся щораз більша громада людий. Жінки збились в один гурт, вздихали і допитувались; мужики обступили Гната і мовчки дивили ся на него.

— То, бачусь, як той, скаменїв би, влїзе в чоловіка, то, кажуть, бити єго: то єго, скаменїв би, болить, а не того, що в нїм сидить, — говорив один старший мужик.

— Бити, кажете?

— Як бити, кажуть, то він, зчез би в болото, вийде з хрестянина, — говорив далї мужик.

— Ба, чи не гріх катувати чоловіка? — спитав непевним голосом хтось з громади.

— Говори з дурним! Чоловіка не болить, лиш єго, дух сьвятий при нас хрещених! — закінчив мужик і підступив до Гната.

— Ходїть, Гнатуню, до дому, ту чей ночувати не будете? — обізвав ся він до Гната.

— Відступіть ся від мене всї „дїлаючі беззаконіє“! Злодії, фарисеї лукаві! — злобно відповів Гнат.

— Беріть єго на руки! — крикнув мужик — і шістьох пустило ся брати Гната.

Він валив звязаними руками, конав ногами, кусав, плював; мужики знов, оперши ся на теорії, що чоловіка не болить, лише чорта, не жалували єму стусанів і так з великою бідою перенесли Гната до єго хати і зложили на постелї.

В хатї знайшли в кутї непорушно стоячу дївчинку; вона не могла з ляку й слова промовити, лише рушала губами і не хотїла уступити з місця, аж мати прийшла і відтелепала єї.

— Що я з ним робити буду? Головонько моя бідна! — заводила Параня.

— Цить, жінко! Не заводи; ми ту повартуємо коло него, а завтра, дасть Бог дочекати, треба дати знати війтови, аби з ним що зробив, як не прийде до розуму, — радив один мужик.

— У Львові, бачусь, чи де, є такий шпиталь для тих? — питав другий мужик.

— Та є, але треба би платити: а ту звідки потягне?

— Прийшло би на громаду платити?

— А що-ж ти гадав?

— Чей єго Бог милосердний прóстить! — сказав зітхнувши один з мужиків.

Вони посїдали на лаві, позакурювали короткі люльки і сидїли мовчки. Баби стояли в дверех і шептали, дивлячи ся на хорого, що вп'явши очи в стелю лежав не зважаючи на нїкого і на нїчо.

— Ба, з чого би то? — питала шепотом одна баба.

— З насланя... — відповіла друга.

— З насланя? А може з даня?

— Та від кого би данє?

— А Шуличка? Вона знає... — цїлком з тиха говорила баба.

— З того би єму таке прийшло?

— Ідїть геть! З даня минути ся можна, — сказала баба і вони зачали розходити ся одна по другій до дому.

По дорозї вступали вони до сусїдів; пукали до вікон; вистрашений сусїд вибігав до сїний і через заперті двері питав: „Хто там?“

— Та я, Василиха...

— Що там таке?

— Ви нїчо не чули?

— Нїчо; горить Боже хрань, чи що?

— Гнат з розуму зійшов, жінку зарізати хотїв; цїла громада тамки таки вартує.

В кілька хвиль отвиралась зі звистом деревлява засува, отвирали ся скриплячі двері і сусїд з жінкою накинувшись, чим попало, біг дивити ся на Гната. [Конець буде].

По жнивах.

Щасливі дні наспіли:
Минули ся жнива!
Бодай на дві неділи
Спокійна голова.

Зійшли вечірні зорі;
В росі лежать серпи;
Дрімають на оборі
Поскладані снопи.

А коло них заснула
Санжіра молода
Тоді, як повернула
Заглянути сюда.

Упала втома ночи
На рученьки дрібні
Та на зористі очи
Та на ніжки трудні.

І розстелилась всюди
Дрімота навкруги;
Поснули добрі люди,
Та чей і вороги...

Поснули... лиш сторóжа
Під церковцéю ще
Тручає час, як може,
Нім нічка утече.

Т. Галїп.

ІГОР СЇВЕРСЬКИЙ.

Преслівля й съпівомовний переклад Степана Руданського.

ПРЕСЛІВЛЯ.

[Далї.]

I „Знамена Владимирови достались Рюрику и Давиду, которые нося ихъ на рогахъ землю вспахиваютъ“. [А. Шишковъ].

I „Нынѣ стали знамена Рюрикови, а другіи Давыдови, но сіи сдѣлавшись могущими въ сапогахъ землю пашутъ“. [Пожарскій].

I „Нынѣ знамена его стали Рюрикови, а другія Давыдови, но враги ихъ впряженные въ плугъ вмѣсто воловъ пашутъ на нихъ“. [Грамматинъ].

I „Знамена его уже стали Рюрикови, а другія Давидови, но рога нося имъ пашутъ хвосты“. [Максимовичъ].

I „Знамена его достались одни Рюрику, а другія Давиду, но когда и они носять трубы [военныя] то знамена развѣваются“. [Дубенскій].

I „Теперъ его стяги вмѣстѣ съ наслѣдствомъ доставшимся Рюрику съ братомъ Давидомъ, словно волы запряженные въ плугъ подъ ярмомъ ненавистнымъ никнутъ, межъ тѣмъ какъ тяжелыя копья свистятъ на Дунаѣ“. [Г. Гербель].

А менї здаєть ся, що сеє місце можна толкувати далеко простїще. Я думаю, що *„рози нося“*, то не *воли*, а *волинські* князї Роман Мстиславич Володимирський*) і Мстислав Ярославич Луцький — внуки великого князя Із'яслава II. Перший із сих Волинців в 1199 роцї по просьбі Галичан став правити Галичом і тим підійняв на себе свого тестя Рурика київського. Почали ся бійки і Роман два рази зганяв Рурика з велико-княжого стола і навіть постріг єго в монахи, — отсе-ж то і є — *„хоботы пашуть“*. А як хто менї скаже, що слово *Волинь* і *Волинський* не виходять з слова *віл*, бо тая сторона називала ся колись Welyń, то я знов скажу, що слово welyń так стосуєть ся до слова *Волинь*, як слово welna до слова *„волна“*, як слово *„Велес“* до слова *„Волос“* і що значить ся всї вони мають їден корінь *„волъ“*, і чере зто нема противи і тут моїй думцї.

7. Сорокы не троскоташа
Полозію ползоша только
Дятлове тектомъ
Путь къ рѣцѣ кажуть.

Слово *„полозію“* звичайне читають *„по лозію“*, а із ліз роблять *шляки* і заставляють повзати по шляках то сорок, то дятлїв, а я думаю, що слово *„по лозію“* стоїть замість *„полозіе“* і значить *полози* [такії здоровеннії вужі або які-б не було гади ṕlazy].

8. Рекъ Боянъ и ходы
На Святъславля пѣстворца
Стараго времени Ярославля
Ольгова зоганя хоти.

Сего місця зівсїм не можуть розібрати. От на приклад як єго перекладає самий новіщий перекладáч слова п. Гербель.

Вѣдь сказалъ же Боянъ,
Какъ и вѣщій Коганъ —
Пѣснотворецъ временъ Ярослава —
Говорилъ въ старину,
Прославляя войну
И походъ старика Святослава.

Я думаю, що Коган через то називаєть ся Олеговим і Сьвятославовим, що він жив у Олега і у Сьвятослава Олегового батька, а піснотворцем старого времени Ярослава через то, що він їм сьпівав за Ярослава великого Сьвятославового батька. На єго то жінку [хоти], котра може зісталась бідною вдовою, Боян і сказав ходючеє слово [ходи]. Так сї слова я і перекладаю:

А пішло-ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку молодую
Сьпівака Когана,
Що́ жив колись у Олега
І у Сьвятослава
І сьпівав їм старе время
Дїда Ярослава.

е) Різнодумки в мислях виробили і несправедливий поділ мислів і несправедливий поділ цїлого слова. Несправедливий поділ мислів видно от в яких місцях:

1. Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ плъночи изъ Бѣла-града;
Обѣси ся синѣ мглѣ...

Сї слова я розділяю так:

Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ полуночи;
Изъ Бѣла града обѣси ся
Синѣ мглѣ...

2. Рѣка Стугна худу струю имѣя...
Уношу князю Ростиславу
Затвори Днѣпръ темнѣ березѣ
Плачется мати Ростиславля
По уноши князя Ростиславѣ.

Тут слова „темнѣ березѣ“ зівсїм не відносять ся до першої мисли, а до другої і показують місце, на котрім плакала мати Розтислава, значить ся їх треба віддїлити від першої мисли.

3. Страны ради
Грады весели,
Пѣвше пѣснѣ старимъ князямъ
А потомъ молодымъ.
Пѣти слава Игорю Святъславича,
Буй турѣ Всеволодѣ,
Владиміру Игоревичю!

Тут *„страны ради и грады весели“* зівсїм не від того, що вони могли сьпівати пісні і старим князям і молодим, а від того раді, що вечір повернув ся і закінчують не тільки мисль, але і цїлую сьпіву, а що дальше — то уже присьпівка; значить ся сї слова треба розкласти так:

Страны ради
Грады весели.

Пѣвше пѣснѣ старимъ князямъ
А потомъ молодымъ пѣти.
Слава Игорю Святъславича!
Буй туру Всеволодѣ!
Владиміру Игоревичу!

То-ж саме можна сказати і за поділ цїлого „Слова“. Звичайне єго дїлять на 12 часток чи пісень: але хочай і справдї є декотрі місця, де сей поділ припадає по мислях, за то є і такі місця, де спояні мисли зівсїм розлучні і розлучані зівсїм спійні. Так —

1) Пісня VI закінчуєть ся словами:

Униша бо градомъ забралы,
А веселіе пониче. —

а VII починаєть ся:

А Святъславь мутенъ сонъ видѣ —

*) Руданський пише раз „Владимірський“, другий раз „Владимір“, то знов „Володимір“. Ми отже всюди для одностайности кладемо: „Володимирський“ і „Володимир“. — *Вас. Лук.*

тогдї як спійка між сими словами сама щільна і нерозлучна; тут або кінець пісні VI треба приложити до початку VII, або VII приложити до VI.

2) Пісня VIII віддїляна від VII і віддїляна дуже насильним способом. Уже і через то не годило ся-б єї віддїляти, що вона продовг мови Сьвятослава [бо сьпівакови зівсїм не було потреби викликати до князїв, котрих уже за єго часу не було, або були, та уже на других місцях і просити їх на поміч Ігореви]; а тут ще й подїл зроблено Бог зна по якому.

Слова:

Се у Римъ кричать
Подъ саблями половецкыми,
А Володимеръ подъ раванки, —
Туга и тоска сыну Гльбову!

і слова:

Великый княже Всеволоде!
Не мыслію ти прилети подалю
Отня злата стола поблюсти?

Очебачне мають самий близький стосунок, бо і між Володимиром і Всеволодом був стосунок самий близький. Володимир разом з своїми братами обрав Всеволода своїм головою і великим князем, значить Всеволод і повинен був ратувати Володимира при лихій годинї.

3) То-ж саме треба сказати і за пісню IX. Перша єї половина то продовг тої-ж самої мови Сьвятослава, значить ся вона і повинна бути приложана до пісні VIII.

Несправедлива спійка видна:

1) В пісні VII. Тут слова Сьвятослава треба-б віддїлити від єго сна і толкования єго боярами; тим більше, що тут Сьвятослав говорить уже не з боярами, а викликає то до Ігоря і Всеволода, то до князїв.
2) В пісні IX кінець мови Сьвятослава звязано з пригадкою сьпівака за Всеслава, значить ся остатнє повинно бути віддїляно від першого.
3) В пісні IX погоню за Ігорем Ґзака і Кончака то-ж само можна легко віддїлити.
4) На остаток в пісні XII слова: „Пѣвше пѣснь старымъ княземъ“ — до самого кінця то-ж само повинні бути віддїляні, бо вони уже не пісня, а присьпівка.

Таким способом цїле „Слово“ я дїлю на тринадцять часток, збиваючи усе окрім засьпівки і присьпівки в три подїли.

1. Засьпівка.

I. Війна.

2. Виправа Ігоря і Всеволода.
3. Перша щаслива бійка.
4. Друга нещасна бійка, котра закінчилась полоном Ігоря.

II. Туга.

5. Нахід Половців на Русь.
6. Сон Сьвятослава і товк єго.
7. Плач Ярослава і виклик до князїв.
8. Пригадка сьпівакова за Всеслава і рівнівка давнього стану Руси зі станом співчасним сьпівакови.

III. Поворіт.

9. Ярославна благає помочі у сьвітових сил.
10. Сьвітовії сили помагають і Ігор біжить.
11. Ґзак і Кончак ідуть за ним у погоню.
12. Радість Руси з Ігоревого повороту.
13. Присьпівка.

*27—29 лютого 1860.**)

ЗАСЬПІВКА.

Чи не гоже-ж то нам буде
Словом давним, брате,
Словом трудних оповідок
Пісню надпочати,
Пісню тому Ігореви[1])
Сьвятослава сину,
Щó водив колись на бійку
Храбрую дружину?
Та й початись тії пісні
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу
Як Боян[2]) сьпіває.
Бо Боян той як кому лиш
За пісню береть ся,
То мислію по дереві[3])
Так і розтечеть ся.
І ганяє сїрим вовком
Через гори, через яри,
І лїтає орлом сизим
Під самії хмари.
Лиш бувало усобиці
Давні спогадає,
Десять соколів на стадо
Лебедїв пускає.
І которую лебідку
Сокіл дотикає,
Та лебідка попереду
Пісню і сьпіває:
То старому Ярославу,[4])
То тому Мстиславу,[5])
Щó касожського Редедю
Зарізав на славу.
Або коли спогадає
Недавню годину,
То й красному Романови
Сьвятослава сину.[6])
Не соколів на лебідок
Той Боян пускає:
То він пальцї свої вищі
На струни спускає.
І на живі тії струни
Лиш пальцї наскочуть,
То вони вже самі славу
Князям і бренькочуть.
Так пічнемо-ж собі, брате,
Пісню ту сьпівати
Від Владимира старого[7])
До Ігоря того,
Щó закрінив собі розум
На буйнії волї,
Щó наострив своє серце
Відвагою в полї;
А з відваги і дружину
Повів молодецьку
За рідную землю руску*)
В землю половецьку.

I. ВІЙНА.

1.

Глянув Ігор против сонця,
Сонце померкало[8])
І від него цїле військо
Тьмою прикривало.
А він каже до дружини:
„Братя і дружино!
Лучче-ж**) нам потятим бути
Нїж в полонї гинуть!
А засядемо милі братя
На бистрії конї,
Подивим ся, погуляєм
По синьому Донї!“
Спала князеви охота
Дону скуштувити;
І в запалї забув знамя
І став промовляти:
„Хочу з вами, Русинами,
Військом молодецьким
Копє***) своє приломити
В полї половецькім.
Хочу в полї половецькім
Голову зложити,
Або Дону великого
Шеломом попити!“
О, Бояне, мій Бояне!
Старий соловію!
Пощебечи полки сїї
Бо я не умію.
Ти по дереві мысленнім
Соловійком граєш,
Ти до хмари і до неба
Думкою лїтаєш.
Ти споїв би враз і славу
І тогдїшнє горе
Ти слїдив би за Трояном[9])
Через гори-яри....

---

*) Зараз за тим „Преслівля-м“ [25—39 стор.] слїдує на дальших картках рукописї [від 40—87 стор.] на правім боцї [рукоп. картки] переклад „Слова“, а на лївім боцї оригінальний текст „Слова“ розбитий Руданським на уступи відповідно до перекладу, щоби лекше можна порівнувати з текстом. Щадячи місце подаємо тілько переклад „Слова“. *В. Лук.*

Виноски: [Автора Ст. Руданського. — *В. Лук.*]. [1]) Ігор Сьвятославів — внук Олега, правнук Сьвятослава, праправнук Ярослава І.

[2]) Боян — славний сьпівак, сьпівак між 1050—1080 роком.

[3]) Се-б то по інструментови.

[4]) Ярослав І. — прадїд Ігоря.

[5]) Мстислав Тьмуторканський, брат Ярослава І. в 1022 р. на поєдинку убив касожського князя Редедю і полонив єго жінку і дїтий.

[6]) Роман Сьвятославів, красний брат Олега, дїда Ігоревого. Погиб в 1079 р.

[7]) Володимир І. — батько Ярослава І. Але тут сьпівак замолов ся і пічне свою сьпіву не від Володимира, а просто від Ігоря.

*) В первописї скрізь прикметник „руський“ всюди пише автор великою буквою: „Руський“; так само на пр. „Римський“; натомість „Русин“ — малою: „русин“. — *В. Лук.*

[8]) Тут говорить ся за тую затьму сонця, щó була 1-ого мая в день сьв. пророка Яреми.

**) В оригіналї всюди: Луче. — *Вас. Лук.*

***) В первописї скрізь: Кіпє [Кипье]. — *Вас. Лук.*

[9]) Слово Троян запевнє пригадує римського цїсаря Трояна і перейшло в полудневу Русь із Риму разом з єго мечом і валом, котрий загорнув всю Червень і часть Подолїї і котрий ще досї носить назву Трояновго валу. Але наші прадїди думали, що слово Троян все їдно, що цар або цїсар і стали називати Трояна ми не тілько всїх римських цїсарів, але і своїх князїв, як їх хотїли повеличати. Тут Трояном запевне називаєть ся Ігор.

Скажи-ж менї як почати,
Подай менї руку!
Може було так сьпівати
Олегову внуку:
Не соко́ли через поле
Від вітру несуть ся,
Галичі стада до Дону
Великого бють ся.
Або може, мій Бояне,
Велесовий внуче,[10])
Може було так почати
Може було-б лучче:

Іржать*) конї за Сулою;
В Київі весїлля;
Трублять труби в Новім-градї[11])
Стяги край Путівля.
Ігор тілько Всеволода[12])
Милого чекає.
Аж Всеволод прибуває
Брату промовляє:
„Іден ти мій, брате-сьвіте!
Їдна моя слава!
Та-ж обидва ми, Ігорю,
Сини Сьвятослава!
Сїдлай, брате, свої конї
А мої готові
Там у Курська осїдлані
Стоять на готові.
А мої Куряни**) жваві
І сьвідомі дїти:
Вони в мене під трубами
З маленьку вповиті,
Кінцем коня годовані,
Зросли у шеломі,
Путь-дорога їм відома,
Яри їм знакомі.
У них луки натягнуті
А тули відкриті,
У них шаблї ізострані
І крівлею змиті.
Самі скачуть серед поля
Як вовки кроваві,
Шукаючи собі чести
А князеви слави!“

І вступив могучий Ігор
В стремено ногою
І поїхав з своїм військом
По чистому полю.
Сонце єму путь-дорогу
Тьмою заступає
І ніч стогне і грізьбою
Птахів розбуджає.
І зьвірина серед степу
Свище, завиває,
І на дереві високім
Диво викликає.[13])
І шле чутку на Поморе,
Сулу і Суроже,[14])
Волгу, Корсунь[15]) і до тебе,
Тьмуторканський боже.[16])
І Половцї не готові
Дороги обрали
І до Дону великого
Степом пробігали.
І скриніли їх телїжки
В опівнічну пору
Як лебедї розпущані
По синьому мору...

Веде Ігор своє військо,
К Дону поспішає,
А біда єго без часу
Птахів опасає,
Та й вовки в ярах подобно
Лиха виглядають,
І орли на кости клектом
Зьвірину скликають.
На червоні щити брешуть
Степові лисицї...
О, руськая земле, земле
Ти вже на границї!

Довго-довго ніч смеркає
Зоря-сьвіт запала,
Мгла на полї розкотилась
Поля покривала.
Заснув щебет соловійний,
Галки починають,
А Русини серед поля
Міцно спочивають.
І все поле згородили
Своїми щитами,
Шукаючи собі чести
А князеви слави.

2.

Рано в пятницю Русини
Половців нагнали
І полки їх поганії
Прахом потоптали.
І розсипались стрілами
По вражому полю,
Красних дївок половецьких
Гнали у неволю.
Брали злото й наволоки,
Брали оксаміти,
А лишкою мости собі
Почали мостити.
І мостили по болотах
Та по грузовинах
Опанчами, кожухами
Зречам Половчина.
А червоний стяг і гілку[17])
Білую хоругку
І срібнеє стружа, — дали
Олегову внуку.

І Олега гнїздо храбре
Подрімати сїло;
О, далеко-ж воно бідне
В поле залетїло...
Нїби воно й не родилось
Само для обножи
Нї соколу, нї кречету,
Нї зьвіринї хижій.

Нї соколу, нї, кречету,
Нї орлову сину,
Анї тобі, чорний ворон,
Вражий Половчину!
А Їзак уже сїрим вовком
Вибігає з дому,
Кончак[18]) єму слїди править
К великому Дону.

На другий день дуже рано
Руські поглядають,
Аж кроваві в небі зорі
Сьвіт оповідають.
Чорна туча іде з моря
І закрити хоче
Штири сонця;*)[19]) а по нїй
Блискавка михкоче.
Бути, бути сего ранку
Великому грому,
І дощеви йти стрілами
З великого Дону!

Тут то коням приломатись
Коням молодецьким,
Тут то шаблям потріщати
В шеломи половецькі
На сїй річцї на Каялї[20])
В великого Дону!...
О, руськая земле, земле
Вертай ся до дому!...

Ого й вітер внук Стрибога[21])
Замахав крилами
І на руське військо з моря
Повіяв стрілами.
І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.
Ідуть з Дона, ідуть з мора
Половецькі сили,
Зі всїх сторін Всеволода
Полки обступили.
І бісові дїти криком
Поле згородили,
А червоними щитами
Руські згородили.

Закричали Половчани
Заіржали конї...
І ти Туре Всеволоде,
Стоїш на боронї!
Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гремиш об їх шеломи
Стальними мечами.
Куди скочиш, де посьвітиш,
Шеломом блискучим,
Там голови половецькі
Валять ся на кучи.
І шеломи оварськії
Щербаті валились,

---

[10]) Велес або Волос був бог череди; але чого Боян називаєть ся єго внуком — сказати трудно.

*) В первописї: Гиржать. — *Вас. Лук.*

[11]) Новгород Сіверський — столиця Ігорева.

[12]) Всеволод Сьвятославів курський і трубчевський, меньший брат Ігоря.

**) В первописї скрізь: Куряне, Половцане, люде і т. и — *Вас. Лук.*

[13]) Бог єго знає, що то за диво, а сьпівають же і у нас:

Перейду я поле, стану на межи,
Аж моє диво пяне лежить
Ой, стану я гадати
Як би теє диво назвати.

[14]) Думають, що то було або Азівське море, або Судак у Криму.

[15]) Давний Херсон Таврицький.

[16]) Тьмуторкан був коло Азівського моря, де виспа Тамань, котра і сама колись називалась Тьмуторканською. [Див. Патер. Жит. св. Никона]. До Олега Тьмуторокань був руським, а після Олега єго завоювали Половцї.

[17]) Думають, що гілкою називалось знамя з почепланою на него кінською волосїнию [бунчук], бо і тепер часть кінської гриви називаєть ся гілкою.

[18]) Їзак і Кончак — половецькі хани.

*) В первописї: штири сонцї. — *В. Лук.*

[19]) П. Дубенський думає, що тучі — то Половцї, а штири сонця — штири князї Ігоревої дружини: сам Ігор, брат єго Всеволод Трубчевський, племенник Сьвитослав Ольгович Рильський і син Ігорів Володимир Путивльський.

[20]) Каяла-річка вливаєть ся в Дон і тепер називаєть ся Кагальник.

[21]) Стрибогом наші праїди називали вітрового дїда. Слово „Стрибіг“ запевне рідня слову „стрибати“.

Стриб в стремена дував драла!
Нехай шкапа підо мною
Стриб. є й басує.

Твардовський.

Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились.
Та якій-ж єму, братя,
Дорогії рани!

Він забув життя і шани,
Чернигів коханий.
Забув звичай і обичай
І столицю ясну

І княгиню свою милу,
Глібовну прекрасну.[22])

[22]) Ольга — дочка Гліба Юрієвого і сестра Володимира Переяславського.

[Далї буде].

Марія Стуарт.

Трагедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шілєр.*

З нїмецької мови перевіршував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Конець.]

Десятий вихід.

Лєйчестер (сам вертаючись).

І я живу ще? Можу жити ще?
І не роздавить тут мене цей дах?
Хіба нема й безоднї, щоб істоту,
У сьвітї найгадчійшу, поглинути?
Що я згубив! Яку відкинув перлу!
Яке небесне щастє відінхнув!
Вона іде, преображений дух,
Я-ж мов присуджений тут зостаю ся.
Де-ж мій замір, що з їм сюди я йшов,
Щоб серця голос задавить без жа́лю?
Дивити ся, як голова її
З померклими очима упаде?
Чи поглядом своїм вона збудила
У мене сором і своєю смертю
В кайдани до кохання віддала?
Нї, годї вже, недо́люде, тобі
У жалощі жіночії вдаватись!
З кохання щастє не тобі судилось!
На груди панцер мідяний надінь,
І груди й чо́ло скелею хай будуть.
Як хочеш ти не втратити здобутків
З твого ганебного учинку, — ти
До краю мусиш довести його.
Цить, жалосте, і скамянїйте очи!
Я хочу бачить, як умре вона.
(Зважливо йде до тих дверий, куди Марія вийшла, але не дійшовши спиняєть ся).
Даремно! Ляк пекельний обнїмає
Мене, — страшно́го бачити не можу,
Не можу бачить, як умре вона!
А, цить! Що там? Внизу там підо мною
Ось зробить ся страшне, нелю́дське дїло.
Я чую голоси́... Геть звідси, геть!
Геть звідтїля, де страх і смерть панує!
(Хоче вибігти в другі двері, але вздрівши, що їх замкнено, оступаєть ся).
Чи бог який тут прикував мене?
Те мушу чути, що боюсь побачить?
Деканів голос... умовля її...
Вона спинилась... Молить ся спокійно —
Ось тихо, зовсїм тихо... Тільки чути,
Як хлипають, жінки ридають там...
Її роздягнено... А, цить! Колоду
Посунено... Навколїшки стає
На подушку — вже голову кладе...
(Каже останні слова що разу з більшою безнадійною тугою і, трохи помовчавши, раптом починає тремтїти і падає зомлївши. Зараз же з низу чути невиразний гомін, що́ довго не стихає).

Одинадцятий вихід.

Друга сьвітлиця з четвертої дії.

Єлизавета

(виходить з дверий з боку; її хода й руки виявляють великий невпокій).

Нема нїкого ще і звістки досї
Нїякої! Чи вечора й не буде?
Чи сонце не спинило ся на небі?
І дожиданнєм мучитись і далї
Я мушу? Чи зробило ся, чи нї?
Того й того однаково бою ся, —
Не зважу ся спитатись; не приходить
Нї Бо́рлєйф, нї Лєйчестер, — їм обом
Звелїла ви́конати прися́уд. Скоро
Із Льондону поїхали вони, —
То все зробилось: пущено стрілу,
Вона летить і вже вона слухає.
Хоча-б за се збула ся я й держа́ви, —
Не можу я стріли спинить. Хто там?

Дванадцятий вихід.

Єлизавета. Паж.

Єлизавета.

Ти сам вертаєш ся? А льорди де-ж?

Паж.

Льорд Лєйстер та державний скарбівничий...

Єлизавета (дуже нетерпляче).

Ну, де-ж вони?

Паж.

Їх в Льондонї нема.

Єлизавета.

Нема? А де-ж?

Паж.

Того нїхто не віда!
У досьвіта обидва льорди швидко
І нишком на́ щось виїхали з міста.

Єлизавета (палко).

Я королева в Анґлії!... (Туди й сюди ходить дуже неспокійно). Піди
Поклич менї... Стрівай!... Вона вже мер-
Нарештї про́сторо менї на сьвітї! [тва.
Чого-ж тремчу? чого я так лякаюсь?
Мій страх у ямі вже, — і хто посьміє
Сказать, що се зробила я? Нї, в мене
Оплакать мертву стане слїз. І досї
Ти тут? Хай сеї-ж митї Девісон
Іде сюди! По ґрафа Шрусбурі
Пішли... Та, ось він сам іде сюди.

Тринадцятий вихід.

Єлизавета. Ґраф Шрусбурі.

Єлизавета.

Витаю вас, лица́рський льорде! Що
Ви скажете? Се щось важливе певне,
Коли приходите сюди так пізно.

Шрусбурі.

Велика королево! Дбавши щиро
Щоб славились твої дїла, — сьогодня
Я був у Товері, де Курль і Нав,
Маріїні ті писарі, сидять, —
Іще бо раз бажав я упевнитись,
Чи правду сьвідчили вони. Догля́дач
Темничний був збентежений, бояв ся,
Все не хотїв мене до їх пустити, —
Аж поки я погро́зами примусив.
О, Боже правий, що я там уздрів!
З скудовченим на голові волоссєм,
З несамовитим по́глядом, неначе
Там мордували фурії його, —
На ліжкови лежав Шотляндець Курль.
І тільки упізнав мене безщасний,
До ніг він кинув ся менї, кричав,
Колїна обнїмаючи мої,
Звивав ся як як червак передо мною,
Голосячи, благав мене сказати,
Що сталось з королевою його,
Бо чутка, що присуджено на смерть
Її, і в товерські яьохи́ добігла.
Як я сказав усе йому, додавши,
Що через сьвідченнє його вона
Вмирає, — розлюто́ваний він ско́чив,
Вхопив товариша, до долу кинув, —
Бо божевіллє сили додало, —
І задавити намагав ся. Ледві
Безщасного ми відняли у його.
Тодї вже проти себе повернув
Він лютість: груди розтирав собі
І проклинав на всї пекельні муки
Себе й товариша і так казав,
Що сьвідчив не по правдї він, що ті
Листи до Бабінґтона всї фалшиві:
В їх він не те писав, що королева
Йому казала, — спокусив його́
Нав-лиходій зробити се. Він кинувсь
Тодї лютуючи і вирвав геть
Вікно й на улицю він став кричати, —
Аж позбігав ся звідусі́ль народ, —
Що він, Маріїн писар, той злочинець
Який обвиноватив не по правдї
Її; що про́клят він, кривоприся́жник.

Єлизавета.

Ви кажете самі, — він божевільний.
Слова-ж від божевільного нїчого
Ще не доводять.

Шрусбурі.

Так, але-ж саме́
Це божевільство вже багато важить.
О, королево! Я тебе благаю:
Не поспішайсь! Звели ще раз се дїло
Щоб переглянути!

Єлизавета.

Я се зроблю,
Коли того бажаєте ви, ґрафе.

Не тим, щоб думала, що пери тут
За по́спіхом недобре розсудили,
Але щоб заспокоїти вже вас.
Гаразд, що не пізно. Хай про нашу
Честь королівську ніхто не сьміє
І крихітки негарного подумать.

Чотирнадцятий вихід.

Девісон до тих, що й перш.

Єлизавета.

Де, пане, прися́уд, що я вчора вам
Дала?

Девісон
(страшенно здивований).

Той прися́уд?

Єлизавета.

Той, що вчора я
До схову вам дала?

Девісон.

Мені до схову?

Єлизавета.

Щоб підписала я його, хотів народ.
Я мусіла його вволити волю,
Я підписала з приму́су і вам
Дала папір, щоб вигадати час.
Ви-ж знаєте, що я казала. Де-ж він?

Шрусбурі.

Віддайте, пане! Все бо відмінилось,
І розглядати меть ся справа знову.

Єлизавета.

Не думайте так довго! Де папір?

Девісон.

Ой, Боже мій! Пропаща я людина!...

Єлизавета
(швидко перепиняючи).

Не вже-ж ви, пане?...

Девісон.

Згинув я! Нема
Його вже в мене.

Єлизавета.

Що?

Шрусбурі.

О, Боже правий!

Девісон.

У Бо́рлєйфа іще з учо́ра він.

Єлизавета.

То так ви слухаєтесь? Не звеліла
Хіба я вам, щоб берегти його́?

Девісон.

Цього ти не веліла, королево.

Єлизавета.

Нїкчемний: Завдаєш менї брехню?
Коли-ж веліла я віддати прися́уд?

Девісон.

Ти не сказала ви́разно, але-ж...

Єлизавета.

Мерзенний! Сьмієш вияснять слова
Мої, своє кріваве розуміннє
Давати їм? Страшно́го лиха жди,
Коли з твого свавільного учинку
Нещастє станеть ся! Життєм заплатиш
За те! Дивіть ся, ґрафе Шрусбурі,
Як тут на зло моє імя́ вживають!

Шрусбурі.

Я бачу... Боже мій!...

Єлизавета.

Що кажете?

Шрусбурі.

Як що своєю волею, без згоди,
Твоєї він насьмілився це зробити,
То судять пери хай його за те,
Що він Єлизаветине імя
Зробив огидливим на віки вічні.

Останнїй вихід.

Ті, що́ й перш Борлєйф, а на при кінцї — Кент.

Борлєйф
(схиляє колїна перед королевою).

Великій королеві довгі лі́та!
Всї вороги́ її нехай загинуть,
Як Шту́арт ся!
(Шрусбурі затуляє обличчє руками; Девісон з відчаю ламле руки).

Єлизавета.

Скажіте, льорде, ви
Від ме́не сме́ртний прися́уд узяли?

Борлєйф.

Нї, повелителько, від Девісона.

Єлизавета.

Моїм імя́м дав Девісон його?

Борлєйф.

Нї, не казав цього...

Єлизавета.

Ви-ж, не дізнавшись,
Яка моя єсть воля, поспішились
Зробити ді́ло? Хоч той прися́уд пра́вий
І сьвіт не може докоряти нам,
Та ви не сьміли милосердність нашу
Попереджати власними ді́лами, —
Тим вас прогонимо від себе ми.
(До Девісона):
Вас більша кара дожида, бо ви
Зробили більше, ані-ж мали права:
Вам звірене, що мусїли як сьвятість
Ви берегти, — віддати ви посьміли.
У То́вер візьмуть хай його! Бажаю
Я, щоб його осуджено на смерть.
Мій чесний Та́льботе! єдині ви
З усїх моїх порадників правдиві
Були, — так будьте-ж далї ви менї
Проводире́м і другом.

Шрусбурі.

Не жени
Своїх від себе найвірнїйших дру́зїв,
Не куй в кайда́ни тих, що́ задля тебе
Так працювали й задля тебе-ж зараз
Мовчать! — Менї-ж, велика королево,
Дозволь тобі вернути сю печать,
Що мав від тебе я дванадцять років.

Єлизавета (збентежена).

Нї, Шрусбурі, не муси́те тепер
Мене покинути!...

Шрусбурі.

Прости мене!
Занадто я стари́й, і немощна́я
Моя рука до ді́л твоїх нови́х
Не здужає печатї притиска́ти.

Єлизавета.

Той, хто життє обратував менї,
І покида мене!

Шрусбурі.

Зробив я мало, —
Не міг бо я тобі обратувати
Того, що є дорожче від життя.
Живи, царюй щасливо! Ворог твій
Вже мертвий: нїчого тобі вже більше
Боятись, ні́ на що тепер зважати.
(Виходить).

Єлизавета
(до ґрафа Кента, що́ входить).

Хай ґраф Лєйчестер прийде!

Кент.

Льорд Лєй-
У Францию поїхав кораблем. [честер

(Єлизавета перемогає себе і вдає спокійну. Завіса спадає).

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половинї XVII. віку.)*

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

Самітне житє в Суботові було мало притягаюче; гетьмана переважно не було в дома, і гетьманша постановила розігнати нудьгу. Між двораками був молодий годинникар, котрого Хмельницький привіз зі Львова і зробив єго своїм касиєром. На нім і спинилась увага Олени: „Здає ся, вона поводилась з ним доволї свобідно“, — каже сучасний лїтописець.[1]) Спершу нїхто не привязував ся до сего значіня, але особливша увага гетьманші до безрідного хлопця з часом

[1]) Pamiętniki Radziwiłła, II, 437.

викликала підозріння старшого пасинка, запеклого ворога Олени. Він підглядав і висліджував — але мовчав. Новий випадок до краю погубив і знищив гетьманшу. Було се в 1651 році. В половині лютого гетьман з військом вибрав ся до Бару.[1]) Виправа не клеїлась, особливих користий не було видно, край був зруйнований, не було з чого живити війська, і доконче треба було звернутись до власних средств гетьмана. Богдан післав за грішми до Тимоша. Показав ся недобір в одній бочілці з золотом, почалось слідство над касиєром, котре вів син гетьманів. Провинник признав ся до всего, і вказав на гетьманшу як на помічницю; як він казав, вони мали намір втічи з краденим золотом у Польщу. Певне, що про результати слідства донесли гетьманови; може бути, що й він сам видав засуд, поручивши синови єго виповнити. Як би там і не було, при кінци цьвітня або з початком мая 1651 р. засуд виконано як найдокладнійше, з цілою характеристичною для епоки лютостию й наругою над безоборонною жінкою. Осьвіцім подрібно описав сю погану процедуру: обидвоє згинули на шибениці, зладженій з брами суботівського двора.[2]) Ерлич подає, що тоді повісили семеро.[3]) В такім злучаю в окрадованю гетьманської каси брали участь і иньші особи. Незвісний кореспондент з табору під Білополем твердить, що гетьманшу страчено в очах Тимоша.[4]) Як би там зрештою і не було, факт страченя не підпадає нїякому сумнївови. Так скінчила житє ся „милосердна до невинно терплячих Естера“, не вимоливши помилування у того, котрий їй багато дечим був обовязаний. Тілько Юрась проводив єї з сльозами в могилу, бо він був присутний на приказ брата, як мачуху трачено. Коли до Хмельницького дійшла вістка про подію [10 мая], гетьман попав в тяжку тугу і розпуку.[5]) Вістку про таку погану смерть одержали і в таборі під Берестечком, сам король повідомив про се в часї вечери, що дало привід до глузованя.[6]) Коли Чаплинський ще жив, то міг тепер вільнійше віддихнути: він поквітував ся з гетьманом.

IV. Ганна Филипиха, третя жінка Хмельницького. Розанда Лупул, жінка Тимоша; трагічна єї доля. Становище українських женщин перед смертю гетьмана.

1651 рік належав до найбільше невдатних для гетьмана: трагічна істория з жінкою, а відтак похід, що скінчив ся розбитєм під Берестечком. В битвах він стратив найлїпших приятелїв: в одній з них вбито Тугая-Бея; в часї штурму козацького табору згинув „єрусалимський“ патриярх Евдоксій, що кілька лїт проживав майже безперервно при гетьманськім дворі. Мало того: втека з поля битви, полон у кримського хана, котрому треба було дати 800.000 талярів чи золотих яко викуп.[1]) Козацтво почало бунтуватись, голота задумала усунути Богдана з гетьманства, — треба було успокоїти бурю і шукати підмоги та ратунку в краю і поза ним. Не вважаючи на всї ті трудности і клопоти, гетьман в осени 1651 року женить ся втретє з Ганною Золотаренко, званою звичайно Филипихою, правдоподібно після імени першого чоловіка, бездїтною вдовою, не першої вже молодости.[2]) Се була жінка поважна і скромна, правдоподібно більше розвита й осьвічена, ніж єї попередниці. Вона завела деякий лад на дворі гетьманськім: менше стало галасу, пянства і бальованя; гетьман забавляв ся переважно або у своїх підвладних, або на самотї, без сьвідків, у своїй сьвітлици; ворожки вже не брали участи в нічних пяниченях і висказували свої пророцтва при обстанові не так вже урочистій. Упадаючий на силах гетьман відносив ся до жінки з поважанєм і слухав єї рад і намов. З часом Ганна стала по сторонї московської партиї; два брати єї, Іван і Василь Золотаренки, з скромних сотників стають небавом полковниками, — перший корсунським, а другий нїжинським. Іван, як спосібнїйший, поводить сестрою, а через ню й гетьманом; він рішає долю батогських полоненників,[3]) часто сповняє уряд наказного гетьмана, особливо-ж в 1653 і 1654 р.; тодї-ж, на чолї віддїлу о 26.000 людий, він воює на Біло-руси,[4]) помагає цареви Олексієви Михайловичеви, займає Гомель, Чечерек і Новий Бихів. За се він одержав нагороди, що єго в громаді визначували: цар відступив єму в дїдичне володінє Батурин, подарував єму срібний кубок з інкрустациями о вартости 180 карб., і чимало соболїв; такими-ж ласками наділяє цар і підвладних наказного гетьмана.[5]) Братя Золотаренки мали велике значінє між козаками і правдоподібно впливали на них в користь гетьмана, що після нещастя під Берестечком потребував підмоги. Богдан став мякший, лагіднїйший і на якийсь час спокійнїйший, може бути під впливом розгрому, а по части завдяки родинному спокоєви. Гетьманша мала при собі жіночий двір і окремих прислужників (писаря, джурів, гайдуків). Цікаво, що вона своєю властию видає Густинському монастиреви універсал, в котрім приказує прилуцьким горожанам не нарушувати монастирських маєтностий, дарованих кн. Вишневецьким і потверджених Богданом.[1]) Вже з сего акту, опроче одинокого в своїм роді, можна справедливо виводити, що Филипиха мала великий вплив на гетьмана. З рідною Богдана вона жиє в згоді і в мирі, принайменше нїчого не звістно про сварнї. Тимош, розправившись жорстоко з першою мачухою, успокоїв ся; Юрася віддали на науку до Київа; старша дочка, Виговська, стояла близько до гетьманші, молодша, Нечаєва, держалась трохи здалека, але єї витали радісно коли приїздила до Чигирина або до Суботова, а чоловік єї часто воював під начальством Золотаренка. Навіть з писарем війська запорожського вміла згоджуватись гетьманша, — очевидно, тут багато значили дипльоматичний манїр писаря і ся обставина, що Богдан годив ся з найріжнороднїйшими напрямами між близькими єму людьми, позаяк єму треба було оглядатись на усї боки.

Грізний гетьман, після власного одруженя і успокоєня України, задумав оженити Тимоша. Тимошеви ледви минуло тоді 17 лїт, але для гетьмана на першім планї стояли династичні проєкти; треба було квапитись, бо задуманому союзови грозило кождої хвилї небезпеченство. Суджену для сина треба було здобувати через два роки і проляти чимало крови своєї й чужої, щоб тілько добитись мети. Істория сватаня з дочкою молдавського господаря Василя Лупула надто вже звісна, щоби єї тут подрібно переказувати.[2]) Діткнемо ся єї хіба з огляду на звязь із змістом сих нарисів. Треба тямити, що Василь Лупул був родом з Альбанії, займав ся торговлею в Стамбулї, відтак за господарства Мойсея Могили осїв в Молдаві і дослужив ся уряду великого „дворника“ [канцлєра]. Жінка єго, венеціянка, дочка драґомана Ґрилло, вмерла скоро, полишивши вдівцеви двоє дївчат: старшу Олену і молодшу Розанду, котру деякі лїтописці називають Іриною. Лупул заробив собі на торговлї великий маєток і задумав статись володарем, а молдавське господарство можна було купити. „Хто більше дасть Туркови, той і господар“ казали в Польщі.[3]) Сей інтерес обіцював великі доходи, і Лупул терпеливо дожидав пригожої хвилї, панькаючись коло вельмож падишаха, котрі любили брати подарунки. В 1634 р. єго вкінци потвердили на молдавськім господарстві. На підставі нового султанського розпорядку, по кождих трьох роках треба було їхати до Стамбулу і випрошувати продовженя добродійств падишаха, иньшими словами, сипати золотом без кінця.

---

[1]) Костомарів, II, 305.

[2]) „Отрывки изъ дневника“ l. c. 58: провинників звязали sicut erant in actione adulterii.

[3]) „Лѣтопись“, L, 120.

[4]) Ґрабовський: „Starożytności polskie“, I, 353.

[5]) „Акты отн. къ исторіи Ю. и З. Р.“, III, 452

[6]) „Освѣщимъ“, 59.

[1]) Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza II, 198. — Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, II, 391.

[2]) Костомарів: ibidem II, 398. „Wojna z Kozaki i Tatary“ 278.

[3]) „Historya panowaniā Jana Kazimierza“. Познань, 1840, I, 148.

[4]) „Акты относ. къ исторіи Ю. и З. Р.“, XIV, 712.

[5]) Ibidem 172—174, 179.

[1]) „Кіевская Старина“, I, 213 (1882 р.).

[2]) Шайноха: „Szkice historyczne“, IV, 1—77. — Кубаля: „Krwawe swaty“ [szkice historyczne], II, 131. — Дракуля З.: „Domna Rozanda“ (drama) 1884. — Вевгржиновський: „Свадьба Тимоша Хм.“. Київ, 1887.

[3]) „Pamiętniki do panowania Zygmunta III“, II, 134.

Але за те господар міг немилосердно обдирати своїх підданих, що Лупул і робив дуже сумлінно. До турецької каси державної треба було платити „мукоера“ [данини] 75.000 левків, за що доходу одержувалось 400.000, а властиво значно більше; не дивно отже що маєток Лупула заєдно зростав.

В 1639 р. господар оженив ся вдруге з Черкескою і завів на своїм дворі нечувану роскіш. Про богацтва Лупула оповідали чуда. Літописці заєдно згадують про 6 міліонів червоних золотих Лупула, і ся сума не зміняє ся, невважаючи на всякі розходи і втрати. З Польщею, котра була в постійних зносинах з Молдавою, господар жив у великім приятельстві, — бо сюди можна було сховатись на злучай катастрофи. Старшу свою дочку Олену видав Лупул за польського вельможу кн. Радивила, чому противилась Порта.[1])

[1]) „Pamiętniki Radziwiłła“, II, 154.

Весілє відбулось в Ясах в 1645 р. Між гостями було чимало претендентів на руку молодшої сестри Розанди, 15-лїтної красуні: згадаємо лише про старосту снятинського Петра Потоцького, кн. Дмитра Вишневецького, Жигмонта, брата Ракочого, князя семигородського. На честь молодих виправили Потоцькі в Каменци величавий бенкет, на котрий прибула й Розанда з мачухою. Забави тягнулись кілька днїв.

[Далї буде].

ОПОВІСТКИ і КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Складка. Альманахъ на спомынъ Владымыра Степановыча Александрова. Року божого 1895-го, Спорудывъ К. А. Билиловськый. — В Харкові, 1896 р. 271+7 нен. стор. вел. 8⁰. Ціна 75 коп.

В третїм томі „Складки“, значно обкроєній цензурою, взяло участь 16 письменників, а саме: Мордовець, Чайченко, Самійленко, Білиловський, Старицька, Леся Українка, Стешенко, Кропивницький, Кононенко, Вороний, Григорів, Козлів, Шамраїв, Ружний, Гурин і Вячеслав Александрів.

Значну частину збірки займають поезиї, з котрих найкрасша вийшла зпід пера Самійленка [Посьвята] а відтак поезиї написані самим редактором [Над могилою, Пісня поета, Лист], Чайченком [Щастє, Над труною, З минулого] і Старицькою [Наді мною лїс шепоче]. — В прозовій части перше місце що до вартости займає „пів-історичне оповіданє“ Д. Мордовця про „Келех Карла XI“, з котрого прадід автора пив з королем Карлом під Полтавою: опісля сей келих при поділї добичи дав цар згаданому прадїдови і тепер він переховуєть ся з великою пошаною у автора. Річ написана з властивим авторови гумором, читаєть ся залюбки: особливо-ж оповіданє авторової бабусї передане справдї по майстерськи. Л. Старицька застановляєть ся над фільософічною темою „На віщо“ й „Куди“, котрої люди не можуть розвязати. І авторка не в силї се зробити. Друге єї фантастичне оповіданє „Три други“ [Мрія, Сновія і Смерть] має за тему рівно-ж „марність сего сьвіту“. Обидві річи написані з великим артизмом і повні поезиї: се справдешні поезиї в прозї. — Вельми поетична також лєґенда Лесї Українки під заг. „Щастє“. — Редактор збірки помістив: „Коротенькі споминки про В. С. Александрова“, обіймаючі час 9 лїт — від 1884 до 1893 року. В них живими кольорами малюєть ся симпатичний образ покійника в єго домашнім житю, відносинах до людий [між тими головно до самого автора] і в єго громадській, а передовсїм літературній дїяльности. З тих споминок довідуємось про заходи В. А—ова коло виданя двох перших томів „Складки“ і про історию їх впорядкованя. Відтак вплетена зручно в статю, звістна нашим читачам, автобіоґрафія В. А—ова, по котрій наступає [неповний] спис написаних покійником творів, з котрих дві драми „Богдан Хмельницький“ і „Правдиве коханнє“ — а навіть дозволена цензурою „Біоґрафія гетьманів“ досї на жаль ненадруковані. Статя кінчить ся наведенєм ось якої, самим покійником собі скомпонованої, епітафії: „В. Ст. Александров ‖ Доктор медицини ‖ Помер . . . . . ‖ З тієї-ж самої причини ‖ З якої й всї ті помирають ‖ Що медицини овсї й не знають ‖.

Майже половину книжки займають: „Маруся Чураївна“, драма в 5. дїях а 9 відмінах В. Самійленка, — і 5-та дїя опери М. Кропивницького „Вій“. Самійленкова драма, написана прозою й білими віршами, має за основу оповіданє Ф. Шаховського „Маруся Чурай - малороссійская Сафо“, надруковане в Петербурзї ще 1839 р. Се й головна хиба, що автор не користував ся новійшими в тій справі працями. В драмі се перший дебют нашого письменника: тож і годї дивуватись, що в мальованю характерів, представленю дотичної епоки історичної і в самій композициї добачують ся деякі ще хиби. Мимо те одначе, „Маруся Чураївна“ завдяки пригарній поетичній формі, чудовій мові і багатьом історичним місцям, повним правдивої поезиї, читаєть ся залюбки від початку до кінця. — З одної дії нової опери М. Кропивницького тяжко виробити собі думку про вартість цїлого утвору: нам справдї дивно з якої речи поміщено в збірцї сю виїмку.

Збірка відбита на добрім папери, з вінєтками, презентує ся дуже гарно. Тільки коректа... До збірки долучений, звістний нашим Читачам, портрет В. А—ова, а крім того при кінци додано ноти композициї М. Лисенка до слів Александрова „Моя могила“. Ціна виданя — дуже низька. „Складку“ можна купити між иньшим в книгарнї Йогансона у Київі.

Добра порада. Оповидання. Написала М. Загирня. — У Черніґові, 1896 р. 31 стор. 16⁰. Ц. 5 коп.

В книжочці даєть ся „добру пораду“ на те, що робити, як кого покусяє скажена собака, — і на двох молодих жінках, з котрих одну Олену повезли батьки до лїкарнї в Харкові, де єї вилїчено і вона була відтак зовсїм здорова, а другу Орину відвезли єї родителї до дїда-знахаря, аби він відшептав скаженину, почім вона опісля згинула в тяжких муках, — виясняєть ся способом наглядним, що в хоробах треба вдаватись до вчених лїкарів а не до знахарів-дурисьвітів. Се оповіданє може бути взірцем, як треба писати для люду, аби він читав книжку залюбки і з користю для себе. А з сеї книжочки він легко і добре навчить ся, як лїчитись, коли кого навістить се тяжке лихо та й длячого таке лїченє помагає. Книжочка написана дуже гарно і доброю мовою; тільки не згодили-б ся ми з уживанєм таких провінціялїзмів, як: шо, вкусе, просе, другого днї, тілки, кілки, поввіходють, стория і т. и.

У тиснои бабы. Написавъ Ол. Я. Конисськый. — У Київі, 1896 р. 32 стор. 16⁰.

До оповідача приїхали зимою на хутір два єго знайомі — Трохим Шморгун та Петро Моргун і оповідають єму про неморальний випадок, який отсе трафив ся в їх селї. Богатий мужик Іван Пухлина мав одинїсенького сина Дмитра, він посилав єго до школи повітової й ґуберньскої, відтак син не хотїв далї вчитись і вернув до дому, та не ґаздувати але байдики бити. Коли-ж навкучилось єму таке житє, задумав він оженитись з вдовою Варкою Ходотихою. Вже перед тим сприятелив ся він з місцевим писарем Василем Рудим, а той підмовив єго витуманити у батька запис на ґрунт, удаючи, ніби то Варка інакше не хоче йти заміж за него. Батько згодив ся; позаяк одначе зі зглядів формальних не міг зараз підписати у нотара „уступної“, тож за радою останнього підписав вексель на три тисячі. Після весїля, коли за дозволом суду усунено формальну перешкоду, зізнав Іван на річ сина „уступну“, та на жаль забув відібрати векслї. Синок між тим не-запиваєть ся з своїми приятелями та марнує маєток; коли-ж єму вже ставало скрутнїйше, підмовив єго Рудий заскаржити векслї. Старий взяв ся по раду до Рудого, не знаючи, що саме він підмовив Дмитра до сего вчинку: Рудий порадив виставити позірні векслї на 30.000 карб., взяв їх, а відтак заскаржив сї векслї. Суд приказав описати і оцїнити маєток Івана а єго самого посадив в тюрму за те, що навмисне зробив ся банкротом. При розправі судді при-

сяжні єго увільнили, а суд випустив Івана; та Іван лишив ся ще переночувати. Другої днини дивлять ся — а Пухлина вже закляк. Се все трапило ся єму длятого, бо він грав з сином в „тїсної баби“. Тож тепер Шморгун і Моргун приїхали порадитись, як би їм погратн ся з Рудим „у тїсної баби“.

Між драмтєм, яке цензура позволяє друковати нашою мовою, любо спинитись на гарнім оповіданю нашого ветерана, котре представляє не тілько неморальний але просто відразливий факт, який одначе на жаль таки практикуєть ся...

Василь Лукич.

ЖИТЄ МИХАЙЛА ПЕТРУШЕВИЧА.

Несподївана і скоропостижна смерть мого незабутного друга, Михайла Петрушевича, так поразила мене, що доперва тепер можу взяти ся до оповіданя єго житя.

Єго літературну спадщину, котрої часть передав менї покійний ще за житя сам до прочитаня й осуду, а другу часть прислав менї отець покійного, Йосиф, заявивши в листї писанім власноручно і долученім до посилки, що „в імени своїм і своєї синової, Ольги з Целєвичів Петрушевичової, дає менї повне право розпоряджати цїлою Михасевою літературною спадщиною, а то так тою, що сам менї прислав, як і тою що находить ся в редакциї „Зорі“ або в чиїх небудь руках“, — доперва тоді зможу піддати критичному оглядови, як усї єго твори, а принайменше до друку пригожі, будуть видруковані.

Михайло Петрушевич родив ся 10 вересня 1869 р. в Космачи, де отець єго, Йосиф, був учителем в народній школї. В падолистї того-ж року перенесли ся Михайлові родичі на нову посаду до Новицї коло Калуша, де живуть і до нинї. Тому то і всї спомини з дитячого єго віку були звязані з Новицею. Новиця то село на полудне від Калуша; лежить на горбі, котрим починає ся в тих сторонах північна збіч карпатська. Одно з найвисших місць того горба займає сад і пасїка Петрушевичів. З саду розпостирає ся широкий видокруг на околицю; звідти як на долони видно віддалений о кільканайцять кільометрів Калуш і околичні села, а Лімниця і Чечва в погідний, ясний день видніють блискучими лентами.

Перших одинайцять лїт прожив Михайло безперервно в Новицї, а граючись весною і лїтом в садї, приглядав ся нераз гарним круговидам і вже змалку доходив до пізнаня, що не тілько сьвіта, що в вікнї. Шкільну науку розпочав у батьківській таки школї в Новицї з незвичайною охотою. До четвертої клясй школи нормальної ходив у Калуши в р. 1880/81, а скінчивши єї з визначним поступом в науцї, перейшов в р. 1881/82 до ґімназиї станїславівської і скінчив єї рівно-ж з визначним поступом в р. 1888/89. Шість перших лїт наук ґімназіяльних прожив Михайло в бурсі під покровом о. Николая“ а два остатнї роки у проф. реальної школи, Боровічки, яко домовий учитель єго синів. Причиною зміни мешканя було придавленє бурсовим порядком і доглядом розвиваючого ся що раз більше духа, котрому за мало було лєктури самих шкільних книжок і дозволених для молодїжи надзором бурсовим. З тої причини хотїв Михайло навіть перенести ся до Львова, однак родичі на се не позволили і тому пише він до мене дня 19 липня 1887 р. так: „Кінчу моє „краткоє писанієˮ, а спімну ще, що мої „намїренія“ перенести ся у Льва град не „зістились“; родичі супротивляють ся; боять ся, щоби менї в чужій ґімназиї зле не повелось і т. д. і я з початком року шкільного явлю ся як найточнїйше в нашім любім Станїславі“.

Коли-ж не вдалось єму перенести ся до Львова, то повелось єму бодай замешкати поза бурсою і роздобути більше волї.

Пожитє єго з товаришами в бурсї і школї зобразив дуже добре в „Зорі“ 1895 ст. 459 Василь Ріленко, що був тоді о дві кляси в ґімназиї вище від нас, та не гордуючи нами „унтерами“ як другі єго товариші, відносив ся до нас щиро-дружно, а вже найщирійше до Михайла, хоть покійний і єго нераз умів подратувати своїми жартовливими вигадками, називаючи єго приміром „руським Вальтер-Шкотом зі Скоморох in spe“, або як небудь подібно длятого, що Ріленко вже тоді ставляв перші кроки на літературній ниві. Приходячи часто до бурси чито для науки з товаришами-бурсаками, чи на спільну лєкцию музики, або таки для забави, був я нераз сьвідком описаних Ріленком жартобливих вигадок Михайла на товаришів-бурсаків. Взірцем тих вигадок були мабуть сьпівомовки Руданського, поміщувані того часу в „Зорі“, котру Ріленко вмів якось звідкись роздобути і по виповненю школярських обовязків вичитував, а часом і нам молодшим показував. За приміром Ріленка, котрого девізою було тоді: „γνῶθι σεαυτόν“ брали ся й молодші товариші до читаня й пізнаваня своєї й чужих літератур, а деякі почали й проби писаня поезий або перекладаня на руську мову вподобаних творів в чужих мовах. Між ними був і Петрушевич і се була причина, длячого він уже в шестій клясі затужив за більшою свободою, нїж була в бурсї.

Охота до писаня прокидала ся в Михайла найсильнїйше з початком шкільного року, в осени по приїздї з села до міста і тревала цїлу зиму й весну; під лїто, трохи в наслїдок змученя укриванєм нешкільного занятя перед директором бурси, а трохи таки в наслїдок змученя цїлорічною працею шкільною і вичікуванєм шкільного відпочинку слабла у Михайла охота й сила до писаня. В наведенім вище листї пише він сам на початку великого випочинку (ферій): „Нуджу ся вже від тепер. Читати менї ще не хоче ся, а муза спить, не кліпне бодай на хвилю... Прошу тя, напиши до мене обширний лист: зачнім яку диспуту на пера“.

В одній з поезий писаних в часах ґімназіяльних наук він сам називає осінь найпригіднїйшим для себе часом творення. І дїйсно найбільше єго способних до друку поезий повстало в осїнних і зимових місяцях двох остатних лїт науки ґімназияльної.

Літературу руську і польську знав Михайло в обсягу далеко вистаючім поза рамки програми науки ґімназияльної. З усїх руських авторів найбільше цїнив Шевченка і Франка. „З вершин і низин“ кілька місяцїв носив нерозлучно при собі, висказуючи часто свій жаль, що такий талант як Франко задля житєвих обставин не може працювати для науки й літератури виключно руською. Недостатки руської літератури так живо єго дотикали, що коли зачув десь від когось про високу платню анґлїйських військових лїкарів в Індиї, в молодечім пориві готовив ся по матурі студіювати медицину, а відтак вступити на кілька або й кільканайцять лїт в ту золото-дайну службу і з заслужених грошей утворити фонд для забезпеченя безжурного житя таким талантам, котрі могли би збогатити руську літературу такими перлами як пр. „Панські жарти“, або в історичній повісти дати належну відправу Сїнкевичови за зогидженє Русинів в повісти „Ogniem i mieczem“. Відтак розчисливши ся зі скупими своїми силами фізичними, понехав ту мрію, а зачав вигрівати в собі иншу, щоби стати покровителем руської літератури і национального відродженя, забажав добити ся впливового становища, приміром „руського Красїцкого“. При нагоді розмов на сю тему не міг покійний ніколи поздержати обяву жалю й невдоволеня, що нашим владикам*) література руська так байдужна. Се й було одним з товчків, що спонукали єго по матурі записати ся на виділ теольоґічний, котрий сам про себе не промовляв єму до душі. Побіч того спонукали єго до того

*) Годї се очевидно відносити до 6. Ем кардинала дра Сембратовича, котрий завсїдно цїкавить ся і підпомагає рідне письменство. — *Ред. „Зорі“.*

кроку й иньші мотиви більше особисто-матеріяльної ціхи. Незасібні єго родичі не могли дати єму удержаня на иньшім видїлї університетськім, а кидати ся в борбу за хлїб насущний для вижившеня себе своєю працею в часї студий університетських, не мав відваги задля слабого здоровля „хрущоватої“, як сам мовляв, „своєї конструкції“. Той примус студий теольоґічних надіяв ся Петрушевич нагородити собі рівночасними студиями фільософічними, що мали стати ся для него основною підвалиною намірених праць літературних. Про се пише до мене в листї з дати Новиця, 21/9 1889 р.: „Я задумую у Відни записати ся і на фільософію — сли буде лиш можна — бо теольоґія менї дуже не в смак; беру той фах з волї родини“. В слїдуючім листї з дати $^{10}/_{12}$ 1889 пише так; „Я з теольоґії не дуже задоволений: самі науки схоластичні; ....подрібности і .....софістерия, от і ціла наука“. Про намірювані студиї фільософічні пише в тім самім листї дальше: „О ходженю на иньші предмети мови нема, бо роботи купа: що тижня два colloquia, одно з доґматики, одно з сьвятої історії, а всї по латинї. Оден предмет, що може ще заінтересувати, єсть фільософія і льоґіка, але виклад нїмецький, а проф. Müllner так скоро говорить, що чоловік спершу сидїв як на турецькім казаню. Самі родовиті Німцї зразу єго не розуміли, так скоро викладає. Тижнево маєм 21 годин: кромі того пересиджую 3 години денно в університетській бібліотеці, де читаю тепер літературу анґлійську“.

Про житє семинарицьке в тім же листї пише дальше: „В семинари вподні добре: маєм ту читальню, де бувають що неділї відчити. Я мав оден, а іменно: „Байронів Каін“ і „Смерть Каіна“ Франка (порівнанє). Сеї неділї буду читати: „О поглядах естетичних Платона і Арістотеля а сучасних поглядах естетичних“. Ту дає ся дуже відчувати брак всего, що рідне та близьке нам. Сьвят руських не сьвяткує ся цїлком, лише латинські. Маю ту колеґів Нїмцїв, Мадярів, Моравцїв, Чехів і Шкотів. Ми (Русини) тримаємо лиш з Чехами; дуже нам прихильні — притім патриотичні і мудрі хлопцї“. В листї з дати: Відень $^{31}/_{12}$ 1889 р. пише про житє семинарицьке знов так: „Читальня гарно розвиває ся: що неділї єсть відчит; попередної неділї мав К. Студинський відчит о Артемовськім, з котрого много нових річий довідалисьмо ся. Мій перший відчит приняли слухачі добре, особливо хвалено мій стиль, а що до сути закинено брак зображеня характеру Байронової Ади. З другого мого відчиту не могли слухачі богато скористати, бо степенованє понять о штуцї у Платона досить узловато висказанэ; менї прийшлось отже переводити а радше робити нові слова з обсягу естетики а то пр. αὐτοποιητική = самодїльство, φαντάσματα = твори штуки уявні, εἰκαστικά = подобиний, φαντασικά = уявноподобиний і таких більше, на чім сам відчит потерпів що до плавности і зрозуміня нових термінів“.

Побут у Відни богато поміг Михайлови довершити своє образованє і розширити сьвітогляд. З автопсиї пізнав цїсарську ґалєрию образів, заходячи до неї майже що другий день з полудня, а богатство університетської бібліотеки дало єму спромогу пізнати цїннїйші твори літератур чужих. Там прочитав Достоєвського, Пушкіна, Сочиненія Писарева, Ібзена, Hauptmann-a Friedensfest, Толстого Крайцарову сонату, Hettner-a історию нїмецької літератури. Щоби міг читати твори літератури французької в ориґіналї, в протягу півроку вивчив ся граматики французької мови і так безвинно розширював круг свого знаня, не занедбуючи й обовязкових студий богословських, до котрих однако не міг набрати серця. Вже на четвертім курсї $^{11}/_{5}$ 1891 р. пише так: „Я ще сего року носив ся з думкою покинути богословє і написав до тата. Тато, як звичайно, хоче видїти мене вже „чоловіком“, як то у нас говорить ся. Я й сам міркую тепер, що на лекциях довго-бим не потягнув — груди маю слабі — а на ласцї бути у других, слиби хтїли приняти, також річ смутна; отжеж лишає ся „status quo“.

Покинути богословє спонукував Михайла попри брак серця до богословя мабуть також страх перед целїбатом, до котрого зобовязували ся віденські семинаристи в наслїдок поставленої статутом того семинара conditio, sine qua non. Про сю справу пише з Відня $^{24}/_{3}$ 1890 р.: „22 с. м. був-єм у фолькстеатрі на виставі драми Anzengruber-a: „Pfarrer von Kirchfeld“. Дуже гарна штука, звернена против безженства попів... Менї здає ся, що досить бачити раз ту штуку, а всякому відійде охота до целїбату — хіба що буде упосліджений природою або скот“.

Говорячи в листї з $^{14}/_{5}$ 1891 про ласку *других*, мав на думцї стрия свого Петрушевича, крилошанина львівської капітули.

Працюючи переважно в семинари над розширенєм свого знаня чужини, не забував Михайло й про своє рідне, і пильно слїдив за проявами нашого житя просьвітного й полїтичного. В листї з $^{11}/_{5}$ 1891 р. пише так: „Сими днями дістав-єм „В потї чола“ і „Гомерову Одиссею“. З першого довідав єм ся дещо про житє Франка. Одиссея також менї сподобала ся, поминувши деякі похибки метричні й наголосні (на що покійний був дуже чуткий і вражливий), але ціла хиба лежить в неудачнім виданю. Могли-ж були преціньсли вже не очерк мітольоґії то бодай обясняючі примітки додати при іменах богів та богинь, щоби наша публїка, читаючи, не була як табака в розї“. Про тогдішний „Народ“ так висказує ся $^{24}/_{3}$ 189[illegible] р.: „Дуже добра часопись — поводить ся незалежно: всїм читає, що кому патрить ся“. Похваливши радикалів в р. 1890 в рік пізнїйше змінив трохи свій суд про них і каже так $^{1}/_{5}$ 1891: „Радикали менї тому не подобають ся, що все і всюда кричать: „Ми сьвіт людям і сіль земли — а поза ними вже нема людий, котрі-би щось доброго хотїли й робили. Та хиба робить їх несимпатичними“.

Взагалї сказавши, з листів, які я маю від Петрушевича з перших двох лїт єго студий богословських, видно, що він дармо хлїба семинарицького не їв і працював ті два роки дуже інтензивно так, що аж захитало ся єго дряхле здоровлє. На третїм роцї богословя занедужав тяжко й перележав майже пів року. В наслїдок того не здужав навіть усїх екзаменів з того року поробити в нормальних термінах і подоповняв їх доперва на четвертім роцї. При тім мав тілько працї а так мало сил і здоровля, що наша переписка в р. 1892, 1893 і 1894 зовсїм перервалась і мусїлисьмо поперестати на устних розмовах при особистих сходинах два-три рази до року.

Вписуючись на видїл теольоґічний, мав Петрушевич намір кандидувати колись о висші степені гієрархічні, а то як я вже згадував, щоби стати з часом „руським Красїцким“. По укінченю богословських студий, прийшовши до пересьвідченя, що не легко буде му хоть-би й по довшім часї намірену ціль осягнути, змінив первістну постанову і рішив ся вступити в народну службу на нисшім вправдї ступени гієрархічнім, але за те даючім більше спроможности прислужити ся своєму народови в безпосередній з ним стичности. Зрезиґнував проте з целїбату, оженив ся $^{24}/_{10}$ 1893 р. виордінував ся $^{17}/_{12}$ 1893 р. а $^{13}/_{3}$ 1894 р. інсталював ся яко сотрудник в Болехові. Хоть наймолодший віком став ся в недовгім часї душею народної роботи тамошних Русинів, завоювавши їх серця вступним боєм. Над поправою народного добробиту працював з щирої душі і з молодечим огнем. Єго проповіди слухали люди з зацїкавленєм, бо в них він зачінав за живі справи житя земського, навчаючи, як треба жити, щоби вже ту, на земли бути щасливим. Та самими проповідями Михайло не вдоволяв ся. Чого не міг сказати в церкві, доповідав коло церкви, а рівночасно не переставав вчити ся і сам, приглядаючи ся до житя і підхоплюючи з него те, чого давнїйше не мав нагоди видїти. Свої спостереженя звичайно списував, вбираючи їх зараз у белєтристичну форму. На се мабуть навело єго читанє творів Успенського, з котрим він у Болехові залюбки пересиджував у хвилях відпочинку. З таких списків постав „Паламар“, „Душа“, а з розмов, у які любив запускати ся зі своїми парохіянами, вийшли „Вибори“, „Солїтер“, „Що видїла бабуня на тамтім сьвітї“ і т. и.

З реальної єго роботи з того часу годить ся згадати заходи коло заснованя товариства задаткового, де моглиби помагати собі в потребі єго парохіяни дешевим і догідним кредитом і заходи коло спілкового винайму запущеної фабрики патичків на сїрники і чопів до бочок. Перша справа не завершилась успіхом з причини загально звісного нашого роздумуваня над кождою справою, чи буде воно добре чи

зле, доки нас не випередять проворнійші і сьмілійші сусїди. До другої справи забрав ся був покійний з двох причин: дати певний і постійний заробок своїм парохіянам і здобути собі таке забезпечене житя, котре позволилоби єму писати свої думки і спостереженя без огляду на гієрархічних настоятелїв. Се друге діло, роблене без участи боязливої з осторожности й оглядности руської громади, а лише з щирим і відважним спільником п. Дж. поступало скорою ходою наперед. В зимі 1894/5 роздумали вони справу теоретично і зараз на весні 1895 р. взяли ся до роботи. Списавши контракт з властителем фабрики, почали доводити єї до порядку; серед лїта мали вже звезений материял до переробленя хоть на кілька місяцїв і вже леда день мала розпочати ся робота.

Рівночасно не покидав Михайло й пера. На конкурс видїлу Наукового Товариства ім. Шевченка і Редакциї „Зорі“ розписаний на оригінальні новелї, станув і він до конкурсу побіч звісних уже в нашій літературі письменників і написав „Градобура“. Оцїнку сего твору подав Др. Іван Франко в „Зорі“ 1895 ст. 219. Про ню пише до мене Михайло в листї з $^{18}/_{6}$ 1895 р. так: “З причини конкурсу не єсьм огірчений, бо і так Франко менї велике славословіє виписав. Лише одно не знаю, що робити менї, щоб той „талант“, котрий менї комісия конкурсова признала, як слїд розвити. О тім поговоримо більше, як побачимось“.

В Станїславові, д. 31. липня 1896.

Від себе скажу, що знаючи ґенезу „Градобура“ і намір єго автора, се-б то дати фотоґрафію градобура, якого автор знав у Новиці дійсно, і з'аналїзувати спосіб єго повстаня,*) не можу згодити ся з висказом дра Франка, мовби „автор писав се на серіо“.

В половині липня 1895 поїхав я був до Михайла на тиждень, щоби відпочати по шкільних трудах в єго милім товаристві, налюбувати ся єго щирою розмовою, та обговорити деякі наші пляни. Застав я єго в звичайнім стані здоровля, лише трохи більше нїж звичайно змізернїлого. Я вияснив собі се горячкою фабричною, та потїшав єго й себе тим, що здоровлє поправить ся, як уже всьо впорядкує ся. І на думку менї не приходило, щоб ми тоді вже в останне бачились. Та не минуло й два місяцї, як постигла мене болюча вість, що мого щирого друга вже в живих не стало. Перебувши в серпни тяжку недугу, в поворотї вже до здоровля перестудив ся й помер 8 вересня 1895. Величезний здвиг народа на єго похороні, що відбув ся 10 вересня [в сам день єго уродженя], був найлїпшим доказом щирого й загального жалю тих усїх, з котрими покійний лише півтора року жив, а й за той час з'умів придбати собі загальну їх любов і симпатию. В нїм і цїла наша вітчина втратила невиджалованого сина. Земля єму пером!

Прокіп Мостович.

*) „Хочу зрозуміти психічний стан такого градобура“, — говорив менї автор ще в часї писаня. — *Мостович.*

ХРОНЇКА.

* Черновецька „Буковина“ видала окремою відбиткою повість Ольги Кобилянської „Царівна“, котру довший час друкувала у фелєтонї. — Коштом „Просьвіти“ появилась книжочка під заг. „Дещо з творів Степана Руданського“, призначена для членів товариства за місяць серпень с. р.

* „Дѣло“ скінчивши друковати повість дра Анзрія Чайківського в двох частях з житя ходачкової шляхти під заг. „В чужім гнїздї“ яко 55 том „Бібліотеки найзнам. повістий“, почало подавати в тій „Бібліотеці“ [том 56] билицю з другої половини 17 віку Мик. Костомарова під заг. „Чернигівка“.

* Американська „Свобода“ почала видавати дрібну бібліотеку. Яко Ч-о 1 вийшли „Образки з Америки“ [написав Бузько], а яко Ч-о 2 — перша частина праці М. Павлика „Народний рух австро-угорських Русинів“ (1772—1896). Та перша частина обіймає хід дїл австро-угорських Русинів від 1772—1850 рр.

* Одеський журнал „По морю и сушѣ“ подав с. р. в перекладї на мову московську три оповіданя надіуковані нами давнїйше в „Зорі“, а саме: „Отомстилъ“ М. Коцюбинського в н-рі 13 („Зоря“ 1894 р. Ч-о 2), „Каторжна“ Б. Грінченка в н-рах 21 і 22 („Зоря“ 1892 р. Ч-о 4) і „Поджогъ“ Б. Грінченка в н-рах 29 і 30 („Зоря“ 1894 р. Ч-о 1).

* Ц. Білило займає ся впорядкованєм IV-ого тому „Складки“. Досї надіслали свої твори письменники: Мордовець, Щоголїв, Кропивницький, Яворницький, Стешенко, Шамрїв, Падалка, Александрів, Станїславський і инші. Редактор просить письменників, живучих в Австрії, присилати єму свої твори до кінця жовтня с. р. Адресу редактора подасть редакция „Зорі“.

* В зимовім курсї буде читати в черновецькім університетї: проф. др Стоцький: 1) вибрані главы з руської граматики; 2) історию руської літератури 16—18 віка, і 3) мову їпатєського списка літописи. Крім сего буде предводити семинаричким вправам. — Приватний доцент др. В. Милькович заповів виклади про „історию Европи в XIX-тім столїтю“ і „історию византийську“. — На правничім виділї задумує проф. др. Гальбан читати історию славянських законодавств.

* Григ. Купчанко розіслав по Київу друковані листи, в котрих кажучи, що „уповая на патріотизмъ и сочувствіе къ намъ зарубежнымъ Вашимъ роднымъ братьямъ и единовѣрцамъ“ ссьміяє ся „покорнѣйше просить поддержать мою патріотическую дѣятельность подпискою на газетку „Просвѣщеніе“, которая на весь годъ съ почтовою пересылкою стоитъ 3 руб. и которую „по к. Императору Александру Александровичу угодно было разрѣшить мнѣ [Купчанкови] посылать изъ Вѣны на Высочайшее имя и затѣмъ выразить мнѣ [Купчанкови] Высочайшую благодарность“. Як „Просвѣщеніе“ так і инші видання Купчанко видає дбаючи про те, щоб Русини в Австрії „остали ся русскимъ народомъ и сохранили свою праотцевскую православную вѣру“. — Въ виду полезнаго патріотическаго направленія моихъ [Купчанка] изданій не только разрѣшевъ ихъ ввозъ въ Россію, но тоже разрѣшено мнѣ посылать ихъ многимъ высокопоставленнымъ лицамъ въ Россію, а такожде на Высочайшее имя“.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Знесенє панщини в Галичині Причинок до історії суспільного житя і суспільних поглядів 1830—1848 рр. Написав Іван Заневич. [Перша половина]. (Літературно-наукова бібліотека. Нова серія. Книжка 8). — У Львові, 1896 р. Наклад редакциї „Житя і Слова“. Друк. Ставроп. 287 стор. 8°. Ціна 50 кр. [Памяти и забутнього Михайла Драгоманова присвячує автор“]

К. И. Ванченко (Пысанецькій). **Малороссійський театръ.** 1. Тарасъ Бульба пидъ Дубномъ. 2. Цыганы на Подоли. 3. Катерына. 4. Видьма. Выдання С Разсохина. — Без місця і року друку [Б Москві, 1896 р.] 228 стор. 8°. Ціна 2 карб.

Въ чужôмъ гнѣздѣ (.) Повѣсть въ двохъ частяхъ зъ житя ходачковои шляхты (.) Написавъ Д-ръ Андрѣй Чайковскій. [„Бібліотека найзнам. повѣстей“ Том LV]. — У Львові, 1896 р. Коштом ред. „Дѣла“. 367 стор. мал. 8°. Ціна 1 злр. 40 кр. а в. (Повість написана як значить ся при кінци: в Бережанах 11 лютого — 22 марта 1896 р.).

Зернятко. Оповидання та каскы. П. З. Р—ои. **Казка про перлове намысто Розумный пысарь.** — У Черніґові, 1896 р. 24 стор. 16°. Ц. 4 коп.

б) періодичні видання.

Учитель [1896 р. Ч-ла 1—15]. Зміст: Ант. Глодинського — Огород шкільний (1, 2, 6, і 9—15) Ос. Кокуревича — Про зміст і спосіб ужитя підручника шкільного п. з. „Школа народна ч. IV“ Львів 1895 (1). Стеф. Ковальова — Приготовленє до уступу 76 п. з. „Дїд і камінь“ з руської Читанки: „Школа народна ч. II“ (2). Як. Миколаєвича — Школа народна ч. III і IV (3 і 4). Ів. Петришиного — О самозвуках і співзвуках на степени I (5). Ант. Глодинського — Про жаби. Препарация до 136 уст. чит. „Школа нар. ч. III“ (6 і 7), — і Осет. Материяли до методичного обробленя 142 уст. чит. „Шк. нар. ч. III“ (8). Юр. Любарта Розклад материялу наукового для шкіл 1- до 4- кляс типу низшого (11 і 12) В. Ш. — В 150-лїтний день родин Пестальоцого (2) і Золоті слова Пестальоцщого (12). Як Шлїман вивчив ся 12-ти чужих мов (6). Ще слово о методї Шлїмана (7). Музей ім. Дїдушицьких у Львові (8). Ради для тих, що прислухують ся наученю (6). Пл. К. — Власні зізнання молодїжи про спонуки морального поступованя (2). Відкритє пр. Рентґена у Вірцбурзї і лямпа дра Ів. Пулюя (3). Наука поглиду в Англії (3). Умучене (7). Варв. Летинської — Перетяженє ума в школах і нервовість (8). Як. Миколаєвича — Вплив средств фізіольоґічних на систем нерковий і душу (10). Евг. Яроишівської — Про средства виховавия жіночої молодїжи на селах (12). Що можна обняти памятею? (15). Відчит уч. Юл. Ловіцького при нагоді І. заг. зборів філії русь тов. педаґоґічного в Тернополї (1). Ів. Петришиного — „Притуловища і „Читальні“ яко конечні співчинники народної школи (9). Марії з Рибчаків Солтисової — О образованю і вихованю дївчат (9). В. Ш. — Троякий початок фізики (11 і 12), З'їдомі і їдовиті губи (12) і Сиґг чорний і червоний (13). Як. Миколаєвича — Як старатись о прибори наукові (15).

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. др. Щурат. Просимо о обіцяне справозданє з конкурсу. **Вп. др Студинський.** Пригадуємось Вашій памяти. **Вп. Федорович.** Пішло до коша.

☛ З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III, арк. 15.

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка** — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 17. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] ВЕРЕСНЯ.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсемі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далї.]

VIII.

Денис цілий піст не заходив до Романа. Йому було ніяково заходити до тієї хати, де від його відцурались, не прийняли за зятя... Минула весна; настало й літо. Денисови не довело ся стрінутись з Настею на самоті і побалакати з нею. Мати не пускала її на вечерниці. Денис часом бачив її на веснянках, на весіллях серед дівчат, балакав з нею, жартував, моргав на неї, залицяв ся здалеки, але йому не довело ся ні разу поговорити з нею щиро. Він навіть не знав, чи любила вона його й досі, чи може вже й любити перестала.

Аж в осени Денис насьмілив ся раз у вечері зайти до Романа в гості. Настя вгляділа його в вікно і швиденько прибігла в Романову хату. Денис посидів, побалакав з Романом, пожартував трохи з Настею. Настя сиділа невесела і тільки дивилась на його жалісливими очима.

„Розлучають мене з тобою, але не розлучать. Ти будеш мій, я буду твоя, хоч би мінї прийшло ся ждати тебе не рік, не два“, — думала Настя, поглядаючи на Дениса журливо.

— Чого ти, Насте, ніби журиш ся? Чом ти не говориш? — спитав в неї Денис.

— Не говорю, бо говорити нема чого. Я вже все своє переговорила, — обізвалась Настя, і її голос задрижав. Вона ледві вдержала в очах сльози...

Від того часу Денис частійше почав відвідувати Романа. Там він бачив ся з Настею, там він міг побалакати з нею. Баба Зінька вже бачила, що Денис знов учащає до Романа; вона догадувалась, що Денис ходить не до Романа, а до Настї, але про те змовчувала.

„Що-ж маю дїяти! Не загородити-ж мінї двір та ворота високим тином від Дениса, щоб і птиця через його не перелетїла. Та чи то-ж обгородиш ся тинами від тих парубків, коли гарну дочку маю“, — думала баба Зінька й змовчувала, ніби вона нїчого не бачила, нїчого й не знала.

Одного вечора виходячи смерком від Романа, Денис зашепотів до Настї в сінях:

— Бери відра та виходь зараз до криниці по воду; маю тобі щось сказати.

Денис з двору, а Настя за відра та й побігла через город до криниці. Там стояв під вербами Денис. Коло криниці не було нїкого.

— А що, Насте! Чи згадує про мене коли твоя мати? Що вона тепер говорить про мене?

— Нїколи й словечком не згадувала, неначе тебе й на сьвітї нема.

— А для тебе-ж, Насте, є ще я на сьвітї.

— О, є, й будеш і не перебудеш! — аж крикнула Настя.

— Чи ти-ж мене любиш, як і попереду любила, чи може вже й забулась про мене. Може вже нагляділа иньчі чорні брови, иньчі карі очи.

— І не нагляділа, і не нагляджу. Як не буду твоя, то й нїчия не буду.

— А як тебе сватати муть в осени иньчі парубки?

— То усїм хлопцям піднесу гарбуза, а таки на своєму поставлю. Моя мати нїколи мене не била й не лаяла, але як би вона мене лаяла, била, як би вона мене катувала, щоб я пішла за нелюба, а не за тебе, я-б її не послухала, і таки поставила на своєму. Я-б не плакала, я-б не побивалась, а тільки не пішла-б заміж нї за кого иньчого, хоч би мене мати тричі силувала. Присилай старостів ще раз. Може вже мати переиначила та передумала.

— Зоре ти моя ясна! Ти мінї одна сьвітиш і сьвітити меш для мене, поки й мого віку. А як зайдеш, моя зоре, за хмари, то й сонце на віки зайде для мене; я вмру за тобою, — сказав Денис.

Він вхопив Настю за щоки і поцїлував гаряче.

Хтось нагодив ся до криниці на далекій улиці. Настя швиденько набрала води і скочила через перелаз. Денис скочив у верби та лози і сховав ся.

В осени прийшли до Настї одні старости. Вона піднесла їм гарбуза; незабаром після того прийшли й другі старости, вона й говорити до них не схотїла і втїкла з хати.

— Ой вдала ся вона в мене! Ой вдала ся вона в мене! — бідкалась баба Зїнька: — отже-ж вона зробить таки по своєму.

Після Покрови Денис знов заслав старостів до Настї. Про Дениса вже давно не ходила по селї нїяка недобра слава.

„Може він уже виграв ся, як молодий мід. Може він і справдї буде добрим чоловіком“, — подумала баба Зїнька і поблагословила Настї подавати старостам вишивані рушники.

— От тепер я, мамо, знов стала весела та щаслива, неначе це я сьогодня вдруге на сьвіт народилась! — говорила Настя до матері.

— Ну, то й добре, коли ти щаслива. Та вже й Денис не той став, що був попереду. Справлю-ж я для тебе веселе весїлле, бо це вже останнє весїлле в моїй хатї, — говорила баба Зїнька до Настї.

Видавши Настю заміж, баба Зїнька зістала ся сама в своїй просторній сьвітлицї з кімнатою.

„От тепер я вже відпочину на старости лїт. Соломія робоча та проворна, усе дїло поробить і за себе і за мене. Буду собі тихо жити, Богу молитись та до церкви ходити, поки Бог не прийме мою душу“, — думала баба Зїнька, сидячи в своїй просторній сьвітлицї.

До Різдва прожила баба Зїнька окроме від сина та невістки, але далї не видержала. Вона звикла до гурту, до великої сїм'ї. Виглядївши та оженивши багато синів, баба Зїнька звикла, щоб коло неї в хатї вештались люди, щоб коло неї говорили, сьпівали, щоб у хатї пустували та бавились дїти. Робоча та невсипуща зроду, вона недовго видержала в самотинї. Перед Різдвом в Соломії родив ся син. Ро́диво було важке; дитина родилась нечасна́. Соломія насилу одужала. Баба Зїнька нїяк не могла всидїти в своїй сьвітлицї. Як тільки вона чула через сїни, що в противній хатї плаче дитина, зараз бігла туди, щоб доглядїти дитини. Не сидїлось самій бабі в просторній хатї.

— Переходь, Романе, в мою сьвітлицю, бо мене стару нудьга бере без людий. Чогось менї здаєть ся, нїби днї стали довгі, як море, а ночі ще довші. Я буду жити в маленькій кімнатї, а ти з Соломією живи в сьвітлицї. Твоя хатинка буде нам за комірчину або за хижку, — сказала баба Зїнька Романови.

Незабаром Роман з Соломією перейшли жити на материну половину. Запищала дитина в хатї, засьпівала Соломія колискових пісень, колишучи дитину, і бабі Зїньці знов стало веселїще жити на сьвітї: знов для баби днї стали нїби коротші; а ночі не такі довгі. Соломія поралась коло печі, баба доглядала дитини. Сїмя жила тихо та спокійно. Бабі Зїньцї нїколи не доводило ся нарікати, що взяла собі за невістку веселу та проворну крутїлку.

Через два роки Соломія вже мала й дочку, і після того в неї вже не було дїтий. Вона була така весе а та сьпівуча, як і попереду, все жартувала та пустувала, але й до дїла брала ся. Мати втїшала ся унуками та хвалилась перед сусїдами своєю невісткою, що вона і весела, робоча, і добра до дїтий, добра й до людий.

— Господи, яка добра Соломія! — не раз хвалила ся баба Зїнька молодицям і навіть батюшцї: — як тільки почує, що на кутку в кого заслабне дитина, то вже вона й там. Забіжить разів зо два, зо три на день, подивить ся, розпитає, попросить в мене молока і віднесе дитинї, бо в мене, хвалить Бога, дійна корова сливе нїколи не переводить ся. А коли в день або в ночі де трапить ся пожежа, вона кидає усе та й біжить на пожежу, щоб ратувати: виносить усе з хати, з комори, і винесе більше за двох, бо проворна та прудка, як метїль. Раз у ночі на кутку зайняло ся сїм хат. Вона схопила ся, як несамовита, побігла, вискочила в дворі коло однїєї хати на погріб; погріб зверху вже обгорів, а вона і шурхнула в той погріб, так що вже чоловіки спустили в яму два дручки, і вона по дручках видралась ся з ями, нїби кішка.

Малі дїти то плакали, то пустували в хатї і перебаранчали Романови читати сьвяті книги та молитись Богу. Він опорядив малу хатину, прибрав в хатї чепурненько, застелив стіл чистою скатеркою, заквітчав образи усяким зїллем; повісив на образи вишивані рушники, ще й звелїв столярови виточити два деревляні високі підсьвічники, такі як в церкві стоять перед іконостасом. Столяр виточив підсьвічники, маляр помалював їх ясно-зеленою фарбою, а Роман повирізував з паперу кружа́ла і понакладав зверху на підсьвічниках, щоб вони не позакапувались воском від сьвічок. Роман бачив такі підсьвічники в Київі в Лаврі, в келії одного послушника, котрий був родом з Терешок, і навіть близький Романів сусїда. Такі підсьвічники Романови дуже припали до вподоби. Романови заманулось поставити такі самі підсьвічники в своїй хатї. В неділю або в сьвято Роман сьвітив сьвічки, засьвічував лямпадку перед образами, кадив з покришки ладаном і сїдав за столом читати Минею або „Житія Святыхъ“, або ставав перед образами і молив ся Богу. Маленька Романова хатинка стала схожа на якийсь малесенький притвор у церкві.

Стара мати ласкаво поглядала, як син прибирав та опоряджав свою хатину, але Соломії все це дуже не подобалось.

— Оце вже Роман так замуруєть ся в своїй хатинї з книжками, що до його анї приступу! — говорила Соломія до матері.

— Нехай, дочко, зачиняєть ся та читає про сьвяте та боже. Він непогане дїло робить, — говорила баба Зїнька до Соломії: — а робити усяку роботу, хвалить Бога, в нас є кому. Хоч я й стара, але не люблю сидїти дурнички, згорнувши руки.

Вже й дїти понідростували. Синови вже пішов девятий рік. Роман не хотїв посилати його до школи вчитись і почав сам вчити його читати та писати.

— Не хочу я посилати свого хлопця до школи, — говорив Роман до матері: — там гармідер, галас; хлопцї бють ся та лають ся та дуріють. Хлопець мій трохи слабовитий та дуже смирний; ще там його школярі заскубуть та заплюють. Я й сам його вивчу і читати і писяти.

І Роман почав вчити свого сина в своїй маленькій хатинї. Через рік він почав вчити читати й дївчину. Роман не любив, як Соломія або мати заходили в його хатину в той час, коли він вчив дїтий.

— Не ходи вже, дочко, в противну хату, як Роман сяде коло книжок з дїтьми. Нехай вчить дїтий та до розуму доводить. Він непогане дїло робить, — говорила баба Зїнька до Соломії.

— Але, мамо, Роман вже й геть-то засиджуєть ся з дїтьми в тій хатї за книжками, а про роботу й не дбає: і до волів в загороду не заглядає, і коня не доглядає. Як би не я, то воли й кінь стояли-б в загородї цїлий день ненапоєні й ненагодовані. А Роман тільки й знає, що свої книжки, — гомонїла Соломія.

— То й побіжи, дочко, сама та й напій і воли і коня. Роман не гайнує дармо часу: і він дїло робить, — виправдувала баба Зїнька свого сина: — ти-ж бачиш, дочко, що Роман не цїлий таки день сидить з дїтьми за наукою: він вже і молотить і віє, і до млина возить, і в клунї прибирає. А ти ставай йому до помочі, поки дїти вивчать ся.

Але Соломії прийшло ся вже й дуже часто ставати до помочі своєму чоловікови. Одначе вона скрізь увивалась, скрізь встигала в роботї і в хатї, і в дворі, ще й на току та в клунї Романови помагала.

Цїлу осінь і зиму Роман вчив що дня своїх дїтий, засівши в невеличкій хатинї, де було тихо, де нїхто йому не перебаранчав. В неділї або в сьвята по обідї він звичайно йшов у ту хатину, сїдав коло стола, розгортав яку-небудь церковну книгу і читав її голосно. За книгою він сидів не одну годину, сидїв довго, бо дуже любив читати книги.

Раз в великий піст, в неділю на середопістї Соломія сидїла з матїрю в сьвітлицї і нудила сьвітом. Мати налагодилась лягти відпочити. Дїти бігали по хатї й грали ся. Роман сидїв в своїй хатинї за книжкою. Соломія надумалась піти до Романа пожартувати. Він вже давно не звертав на неї жадної уваги.

Соломія ввійшла в хатину і стала коло порога. Роман сидїв коло стола, згорбивши спину і нагнувшись над здоровою книжкою. Він стиха бубонів, читаючи книжку. Соломія

лузала насіннє і збирала лушпайки в жменю. Довгенько вона стояла мовчки коло дверий, але Роман читав і не оглядав ся. Соломія підступила до його зза спини і обвила його шию руками. Роман тихо відкинув її руки на бік, на свої плечі і все таки бубонів, читаючи далі та перегортуючи листок книжки.

Соломія підвела свої руки і спинула на листи книжки повнісіньку жменю насіння. Роман перестав бубоніти: насіннє закрило стрічки. Він згорнув насіннє долонею на стіл і знов почав читати.

— Не дурій бо, Соломіє! Ти не даєш мині читати, — тихо обізвав ся Роман.

Соломія обійшла стіл і сіла на лаві проти Романа. Вона дивилась на його біле високе чоло та на віка, спущені на очи.

— Та годі вже тобі читати! Йди до сьвітлиці та побалакай з нами! — почала говорити Соломія: — Зачинить ся, замкнеть ся отут в хатині та й сидить, мов квочка в обичайці. Ходім в сьвітлицю!

— То йди собі в сьвітлицю, коли хоч! Там же є мати. Говори з нею, а я буду читати.

— Яка там розмова з матірю! Мати сидять на лежанці, та тільки все позіхають та позіхають та рота хрестять. Кидай оту книжку та ходім у гості до батька.

— Відчепи ся від моєї душі! Йди сама до батька, а я прийду перегодя, — говорив Роман і все таки не підводив голови від книжки, навіть не глянув на Соломію.

— Та кидай оту книжку! Оце прилип до тієї книжки, неначе муха до меду. Вставай та одягай жупан.

Соломія схопила ся з місця і потягла книжку до себе через стіл. Роман вхопив за книжку обома руками і не пускав.

— Оце причепила ся причепа! Потрівай, дочитаю листка!

— Коли ти в гаспида цю книжку дочитаєш? Диви ся, скільки ще її до кінця, до другої палятурки. Поки дочитаєш, то й смеркне.

— Та не до другої палятурки, а до оцього значка на другому листку! Диви ся, ось намальована квіточка, і написано: кінець. Оце-ж і кінець.

— Та не бреши! Я тебе вже добре знаю. Хіба мало отаких квіточок понамальовувано в цій книжці?! Це ти мене дуриш.

— Та не дурю! Ось тутечки-ж написано: кінець. От дивись! Ото дурна!

— Мині все одно, що воно там написано, бо я його незугарна прочитати. А ти не бреши! Кидай книжку, бо я вхоплю оту книжку та тебе нею по спині та по потилиці!

Соломія вхопила книжку, замірилась на Романа і вже хотіла і справді телепнути нею по спині свого чоловіка. Роман відняв від неї книжку, знов розгорнув і знов почав водити очима по стрічках. Соломія кинула на книжку жменю лушпиння і зареготалась. Їй хотілось чарувати Романа сьміхом та очима, хотілось пожартувати з ним, а він не дивив ся на неї, ще й почав сердитись.

— Ну, не лишенько мині з цією молодицею! Причепила ся, як репях!

— Репях, та ще й здоровий та кольний! — сказала Соломія: — такий репях, що як влипне, то силоха не відірвеш. Вставай бо, вставай! Ти все за книжкою та за книжкою, а про мене й забуваєш і ніколи не пожартуєш зо мною.

Соломія моргнула на його чорними бровами. Роман липнув на неї очима, і чорні брови вдержали на собі його тихий погляд.

— Хіба ти молоденька дівчина, щоб жартувати з тобою?

— А то-ж! Я й досі така, неначе молоденька дівчина: все-б жартувала, все-б сьпівала, а ти чогось наче з'їхав з глузду, мов той старий дід. Ой ти, старий опеньоку!

Соломія схопилась з місця, оббігла позад Романа, вхопила обома руками стільця, на котрому сидів Роман, і потягла з усієї сили. Роман поїхав на стільці назад і трохи не шелепнув ся до долу. Соломія висмикнула знід його стільця.

— Аби таки встав! — крикнула Соломія і зареготалась на усю хатину.

— Чи ти здуріла, чи знавісніла сьогодня? І досі така дурна, як і дівкою була. Дуріє, неначе маленька дитина! — говорив Роман і вже починав сердитись: — віддай стільця!

Він хотів вирвати в Соломії з рук стільця: вона не пускала. Романови доконечне хотілось дочитати листка до кінця. Він був дуже зацікавлений знати кінець житя Сьвятого, а Соломія неначе зумисне дражнилась з ним. Роман вже розсердив ся. Він силоміць вирвав в жінки стільця і пхнув її з усієї сили. Соломія аж сторчака дала до самої печі. Вона обідилась, сіла на полу й надулась.

Ще й досі між ними не було колотнечі від того часу, як вони побрались. Роман жалував Соломію, а Соломія ніколи не сперечалась з ним; але вона була самолюбна і гоноровита на вдачу. Соломія дуже обідилась зневагою, сиділа мовчки і тільки скоса поглядала на Романа. А Роман знов сів на стільці і нишком дочитував кінець оповідання.

Олександер Тищинський.

В хаті стало так тихо, що через сіни було чути, як пустували малі діти, як стара мати гомоніла на них. Соломія сиділа тихо і навіть перестала лузати насіннє. Вона держала в одній стуляній жмені насіннє, поклавши руку на коліно. В очах її виступили сльози і лиснїли двома крапельками в куточках вік. Вона скоса поглядала на Романа і ждала, коли він скінчить своє читаннє. Але Роман все читав нишком і не зводив очий з книжки. Вже він дочитав до кінця оповіданнє, але все сидів над книжкою і дивив ся на листок, хоч і не читав далі. Він розсердив ся на Соломію.

„А ну чи гляне на мене, як дочитає до кінця, — думала Соломія, поглядаючи скоса на Романа: — як подивить ся на мене, то то буде знак, що він не сердить ся на мене".

Соломія довгенько сиділа мовчки і ждала. Роман довгенько дивив ся в книжку і не читав. Потім він почав на віщось перегортувати листки, неначе чогось шукав в книжці. Товсті здорові листки шелестіли й лускали. Роман мовчав і супив брови. Соломія мовчала; і тільки було виразно чути в хаті шелест твердих цупких листків. Вона посиділа-помовчала ще трохи, а далі знов почала лузати насіннє.

Соломія знала, що як Роман розсердить ся чого-небудь трохи, то не говорить три дні, а як розсердить ся здорово, то не говорить тиждень. Тим часом весела та говорюча Соломія хоч було й розсердить ся чого на Романа, але через одну-другу хвилину не втерпить, щоб не заговорити. В неї гнів був гнівом, а розмова була розмовою сама по собі, і одно не перебаранчало другому. Романова насупленість та мовчаннє дуже не подобались Соломії.

Молодій молодиці вже й остогидло сидіти мовчки та слухати, як шелестять листки в Романових руках та лущить насіннє в її зубах. Вона не втерпіла і почала зачіпати Романа.

— Чи ти ще довго будеш перегортати оті листки? — спитала вона в Романа.

Роман супив брови і мовчав, а потім перестав перегортати листки і ніби почав читати, ще й головою водив, але він нічого не читав, тільки дивив ся на книжку.

— Ти мене, Романе, вже не любиш: ніколи не поговориш зо мною полюдськи, не сьмієш ся до мене, не жартуєш зо мною, як було колись, неначе я тобі стала не жінка, а якась сусїда. Я люблю таких людий, що любенько побала-

*

кають зо мною, побалакають щиро, весело та з жартами, від щирого серця, не тлять ся з своїми думками, а розказують все, що в них на думці. А ти все мовчиш та щось думаєш, похнюпившись; колись ти був не такий, а тепер ти ніби не той став. Все ти за книжкою та за книжкою то з дітьми, то й без дітий. А коли заговориш зо мною, то вже не так ласкаво, як було колись попереду. Ет, з таким чоловіком! Шкода мині моїх чорних очий та тонких брів! Я на тебе моргаю, а ти сховав свої очи, неначе загорнув їх у ту книжку!

І Соломія встала, підступила до невеличкого зеркальця, котре висїло на стїні коло вікна, і глянула на свої очи та на свої брови. Роздратована Романовою невважливістю, навіть розсерджена, вона розчервонїлась, розгорілась. Очи блищали, а щоки стали червоні до самих висків. Вона стала гарна, як перша півонія в зеленому листї, а Роман ледві глянув на неї своїми сонними задуманими очима.

Соломія відвернулась від зеркальця і високо підняла голову, ще й очи підвела вгору.

— Романе! в мене вже суконний жупан старий. Швидко будуть справляти празник „Мироносиць“. Як я буду носити хрест кругом церкви в старому жупанї? І торік мині сором було виступати перед людьми з хрестом в старому жупанї. Усї молодиці, що́ носили корогви, були в гарненьких суконних жупанах, тільки одна я бігала кругом церкви в полиняному жупанї, трохи не така, як старчиха.

— То надінеш цицову нову юбку, — насилу спроміг ся обізватись Роман.

— Оце так! надїну оту цяцьковану юбку! Скажуть люди, що я ряба та періста, як наша телиця. Ти мині дай гроший, а я на вербному тижні піду до Білої Церкви та й наберу собі на жупан синього сукна, ще й куплю собі нову квітчасту хустку на голову, бо й хустка вже полиняла, та вивяжу собі голову на диво! От-так о! — сказала Соломія, ще й показала руками кругом голови, як вона широко вивяже собі голову.

Роман і не глянув на неї. Соломія покрутилась, повертїлась коло Романа, помовчала, а далї знов почала приставати.

— Кажи бо, Романе, чи даси мині гроший?

Роман мовчав і дивив ся у вікно. Він вже давненько надумав купити собі книжок таких, які він бачив в білоцерківській церкві на крилосї в чудовій оправі, в шкуратяних палятурках.

— Чого-ж ти мовчиш? Кажи, чи даси мині гроший на жупан та на хустку. Ось подивись, який мій жупан став старий!

Соломія зняла з жердки свій жупан, розгорнула і показала Романови, розпнувши його в обох руках перед його очима. Роман липнув на його очима і знов втирив очи у вікно. Перед його очима манячів не жінчин жупан, а здорові гарні книжки з жовтими защіпками. Роман довідав ся, що їх виписували з Москви.

Соломія трохи подержала жупан, згорнула його, повісила на жердцї, хрьопнула дверима і вийшла з хати. Вона увійшла у сьвітлицю, сїла на лаві, підперла щоку долонею і задумалась.

— Чого ти, дочко, так задумалась? Чого це ти ніби засмутилась? — спитала в неї баба Зїнька.

Соломія нїчого не промовила, тільки рукою махнула до дверий.

„Щось було між ними. За щось полаялись, та не хоче вона мині казати, — подумала стара: — Ат! полають ся, посердять ся та й знов помирять ся“.

— Може ти чим роздратувала Романа? Може перебаранчала йому читати, відчиняла скриню, стукотїла, чого шукала? — питала мати.

— Знаю вже, що не говорити ме зо мною три днї, — насилу обізвалась Соломія і знов махнула рукою до дверий.

„Щось між ними було, та не знаю, що, — думала баба Зїнька, скоса поглядаючи на червоні Соломіїні щоки та сердиті блискучі очи: — я вже давненько примічаю, що Роман від Соломії якось ніби відхиляєть ся; нема в його давньої ласкавости, давнього привіту до неї, нїколи він не подивить ся на неї привітним поглядом, як було попереду, не заговорить до неї ласкаво. Все він зачиняєть ся в своїй кімнатї то з дітьми, то сам. А Соломія певно це все примітила... Певно оце приставала до його в тій кімнатї тоді, як він сїв за свої книжки. А вона-ж весела та палка, як огонь. Ой, коли-б чого не трапилось між ними! Они сидять на лаві та відсапуєть ся, а вид в неї, як червона калина на сонцї: і червоніє, і пашить теплом...

Соломія посиділа мовчки, навіть на дітий не вважала: дїти завели ся за якусь цяцьку, войдувались і трохи не бились за неї. Соломія не розборонила їх, встала з лави, накинула свиту і попростувала до дверий.

— Куди це ти, дочко, надумалась іти? — спитала в неї баба Зїнька, неначе навздогінцї.

— Піду на часину відвідати батька та матїр. Вже по́спіль чотири тижнї я не була в гостях в батька, — сказала Соломія і хапкóм вийшла з хати.

— Нехай піде та розважить себе трохи в батьковій хатї... Добра молодиця, і до роботи здатна, але любить і себе розважати в веселому товаристві. Ой не до пари їй мій тихий Роман, не до пари! Він осувуєть ся та осувуєть ся, а вона однаковіська, неначе ще вчора дївчиною була і сьогодня заміж вийшла.

Тим часом Роман, нагадавши про ті гарні книжки, котрі він бачив в Білій Церкві на крилосї, нїяк не міг про них забути. Вони так і манячіли в його перед очима з добрими і гарними палятурками, з золотими смужками та блискучими написами. Він накинув свитину і пішов до батюшки на пораду.

— Батюшко! — сказав Роман, увійшовши в батюшчину кімнатку поздоровкавшись: — я вже маю свою біблію, а це ще я думаю виписати собі з Москви дві книги „Житій Святыхъ“ та одну „Минею“, та не знаю, як писати, куди писати; я бачив в вас листок з оповістками про ті книги. Будьте ласкаві, прошу вас, покажіть мині той листок; памятаю, що там і понамальовувані книги, які є в того купця.

Батюшка виніс з своєї кімнати здоровий лист оповістки одного московського купця, на котрому і справдї були намальовані взірцї євангелій та иньчих церковних книг. Роман вибрав собі три книги по тих малюнках. Книги коштували десять карбованців.

— На що-ж ти, Романе, хочеш виписувати „Минею“? Там же канони та тропарі! Це не те, що „Житія“, — сказав батюшка.

— Люблю й це читати, та ще люблю, щоб книги були мої і в моїй хатї. Коли схочу, розгорну та й читати му, — сказав Роман.

Батюшка написав для Романа лист в Москву до купця. Роман виклав на стіл десять карбованців, і батюшка, вкупі з своїми листами, другого дня відправив і Романів лист на почту до Білої Церкви.

Після провід, перед самими „Мироносицями“, батюшка покликав Романа. Книжки вже були прислані з почти. Роман приніс книги до дому і показав матері та Соломії. Книжки були здорові, в шкуратяній оправі, з жовтими защіпками, з червоними та золотими смужками на корінцяк, ще й в серединї книжок були вкладяні закладкй з червоних та синіх стрічок. Роман розіклав книжки в себе на столї. Новенькі книжки аж лисніли проти вікна на сонцї. Роман не міг ними намилуватись, відходив до порога, дивив ся на них здалеки, розгортав, оглядав оправу. Бабі Зїньцї так само дуже сподобались книжки. Соломія неначе сердилась на ті книжки, поглядала на них сердитими очима.

— Ой, гарні-ж книги! Господи, які гарні! — говорила баба Зїнька, придивляючись близько до поцяцькованих палятурок та блискучих защіпок: — але-ж і дорого, сину, ти заплатив за них. Де-ж пак аж десять карбованців! Овва! Чималі гроші!

— Втелющив Бог-зна на що десять карбованців, — обізвалась сердито Соломія: — не бійсь — не справив мині нового суконного жупана та нової хустки на „Мироносиць“, а собі книжóк то й накупив. Хіба я здобрію цїми книжками? Хіба я носити му їх кругом церкви на „Мироносиць“, або почеплю їх на себе? Он у мене такий вже старий жупан, що мині нїяково в йому й хреста носити кругом церкви.

Мати глянула на Соломію, потім на Романа, і догадалась, чого Соломія стала невесела, супила брови і поглядала на Романа сердито.

— Не журись, дочко! Поживете, то й купите собі і жупани і нові свити, — обізвалась вона ласкавим голосом до Соломії. — А книги дорогі! Ой, дорогі! Де-ж таки аж десять карбованців куштують! Овва!

— Але-ж, мамо, книги, як золото! Я-б і двадцять дав за них, — сказав Роман.

— Що гарні, то гарні; нігде правди діти, — сказала стара. І вона відійшла трохи від стола, підперла щоку долонею і довго дивилась на лиснючі та поцяцьковані усякими взірцями та смужками книжки.

Роман поставив усі три книжки на столі сторч, як ставлять євангелії на престолі, мабуть задля того, щоб їх було виднійше, знов оступив ся від стола на кільки ступінів і ще довго дивив ся на них та милував ся ними. Три пречудові книжки закрасили і стіл, і навіть усю хату.

— Ці книжки будуть окра́сою нашої хати. Перенеси їх, сину, в велику сьвітлицю та постав на столі, щоб хоч люди бачили та знали, які ти книги вмієш читати, — сказала стара, не втерпівши, щоб не похвалитись і книгами, і сином перед людьми.

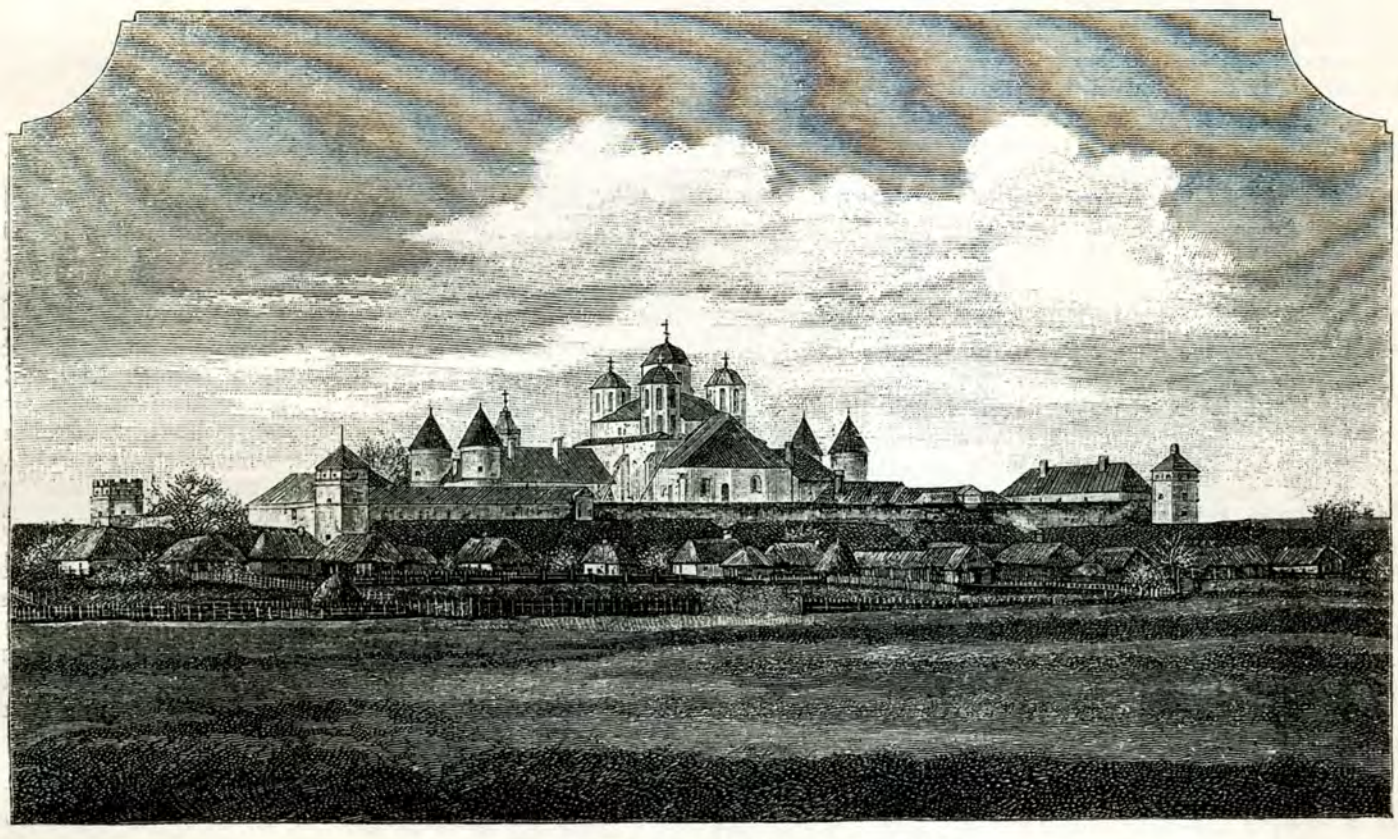
Соломія і не дивилась на ті книги, неначе сердилась на них. Вона швиденько вийшла з хати, а баба Зінька та Роман ще довгенько стояли та милувались книгами, неначе діти гарними цяцьками.

Настала неділя „Мироносиць“. Соломії довело ся носити хрест кругом церкви в старому жупані і в старій хустці. І те сьвято для молодої молодиці здавалось буднем. Вже вона не бігала бігцем кругом церкви, високо піднявши вгору хреста, а насилу пленталась. Їй здавалось, що усі люди доконешне дивлять ся на витерту спину на жупані та на полинялі червоні квітки та червоні торочки її хустки на голові. Другого дня після „Мироносиць“ на малому обіді в школі Соломії вже і в голову не прийшло пустувати та грати в тісної баби. Вона ходила задумана, неначе сьвітом нудила.

Вже недалечко були й Зелені Сьвятка, а Роман і гадки не мав справляти для Соломії нову одежу. Соломія вже й не допоминалась й не вимагала.

Весною Соломія примітила, що Роман частенько ходить в невеличкий лісок і сидить там довгенько. Лісок був недалечко від людських хат, за широким зеленим ви́гоном, на котрому пастушки-хлопці завсігди пасли ватаги овець та ягнят. Роман ходив у ліс часом з ранку, часом над вечір, і не було неділі або якого сьвята, щоб він не пішов у той лісок. Соломія примітила це і почала слідкувати за ним.

„І чого то він ходить у той лісок? — думала Соломія; — як би ходив по губи або по гриби, то щось приносив би до дому; а то нічого не приносить, а сидить в ліску довгенько. Може там його жде та виглядає яка дівчина або молодиця? Може він наглядів де очи, кращі за мої, а брови чорнійші? Щось таке та є! Недурно він і не жартує зо мною, і не говорить до мене ласкаво та любенько“.

Межирічський Сьвятотроїцький монастир біля Острога.

Однієї неділі над вечір Соломія угляділа, що Роман надів бриля і попростував через вигін у лісок. Мати звелїла того дня відвезти мливо до млина, бо вже зісталось мало борошна, а Роман десь счез, неначе крізь землю провалив ся. Довго ждала його мати, а він не приходив. Соломія викотила воза, знайшла мазницю, помазала воза, принесла ярмо, начепила на віз та все ждала Романа, щоб він їхав до млина. „Це він сидить в лісї. А побіжу я та підгляджу, що він там робить“, — подумала Соломія.

Вона надїла юбку і побігла до лїска, але не навпростець стежкою через вигін, а поза людськими городами та хатами. Обійшла вона поза вигоном, обминула закругляний лісок, перелїзла через окіп, потім скочила через старий тин на окопі та так швидко, що старий тин поламала.

„Ой, Боже мій! Коли-б часом не вглядів мене козак-лїсовик, а то ще й причепить ся, що я потрощила тин“, — думала Соломія, озираючись на всї боки. [Далї буде].

ДЕКАДЕНТ.

[В. ЩУРАТОВИ].*)

Я декадент? Се новина для мене!
Ти взяв один з мого́ житя́ момент
І слово темне підшукав та вчене
І Руси возвістив: „Ось декадент!“
Що в піснях моїх біль і жаль і туга,
Се лиш тому́, що склалось так житє;
Та є в них, брате мій, ще й нута друга:
Надія, воля, радісне чутє.
Я не люблю безпредметно тужити,
Ні шуму в власних слухати ухáх;
Поки́ живий, я хочу справдї жити,
А боротьби житя менї не страх.
Хоч часто я гірке й квасне ковтáю,
Нераз і прів і мерз я і охрип,
Та ще-ж оскомини хронічної не маю,
Катáр кишок до мене не прилип.
Який я декадент? Я син народа,
Що́ в гору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастє і свобода!
Я є мужик, прольо́т, не епільо́т.
Я з пючими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празнику житя не позїваю,
Та в бідности не опускаю рук.
Не паразит я, що́ дурієть в жиру,
Що́ в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на „шрррум“ настроїть лїру....
Який же я у біса декадент?

Іван Франко.

*) По причинї єго замітки в „Зорі“ 1896, ч. 2, стор 36.

ГРАДОБУР.

Оповіданє *Михайла Петрушевича.*

[Конець.]

3.

Було вже пізно. На голубім небі — небо буває на весні цїлком інакше голубе як в иньших порах року — блищали зорі. Одні сьвітили ясно і спокійно, другі блимали як полумінь сьвічки, що́ за найменьшим подувом клонить ся, миготить; косарі йдучи рівно один за другим підійняли ся високо на сїножати небесній, квочка хилила ся до заходу, а коли-б був хто в тій тишинї північній приложив ухо до землї, був би чув веселі звуки великодних дзвонів, сьпіви гагілок у Рахманів, бо тепер саме доплили шкарлущі з сьвяченого яйця, кинені на воду, до їх незнаного краю.

В селї було тихо; лише від часу до часу чуйний пес гавканєм переривав тишину нічну. І наче дивувалась тишина, що хтось перебиває їй — і ще раз відгомоном повтаряла здивована уривисту собачу лайку.

Вуличкою, що́ вела до Гнатової хати, переходили мужики йдучи повільно; бігцем спішили цїкаві баби, щоби подивити ся на чуже „покаяніє“.

Гнат лежав на постелї не заплющуючи очий: він поглядав в сторону отворених дверий і на лици єго пробивав ся страх і внутрішна борба.

— У головах Мафтей і Марко, у ногах Лука і Йоан — євангелисти сьвяті, — говорив він, дивлячись у перед себе, — нечиста сила ломить мене... Студеним вітром пре ся в хату... Сту-де-но-о..., — бормотав він невиразно і тряс ся мов у лихорадцї; зуби сїкли одні о другі.

Параня стягла з жердки кожух й полотнянку і обкривала Гната. Мужики сиділи з люльками в зубах, дрімаючи.

— Боже, в Тройци сьвятій, поможи менї грішному! Дай менї силу, втерпіти отсю муку! Ти мене надгородиш — даш менї силу над всї люди... Огонь, град, голод, дух бурен... Сїмдесять сїм примов раньшних, сїмдесять сїм полуденїшних... сїмдесять сїм північних... Куда лїзеш?! — кричав хорий в нестямі. Очи єго йшли в стовп і він намагав ся цїлим тїлом утїкати.

— Цїлий черво-о-оний... Копитом гребе... землю... Не сядеш коло мене! Луко! Йоане! Ратуйте мене грішного! О-о-ох!... — ричав майже Гнат і знов опадав на постїль і примикав очи.

— А то єго мучить! Сила божа!... — шептали проснувшись мужики.

— Муку має велику; може би євангеліє над ним?

— Де тепер євангеліє? Ніч, пізна година...

— На що мене родила мати моя? Сьвіт цїлий — гріхи... Війт, присяжний, радні — один гріх; на сьвященниках — гріхи; на простих — гріхи... В „беззаконіях“ родила мя мати моя... На припечи чорний кіт! Во імя Отця і Сина і Сьвятого... Пішов у каглу... Хе, хе, хе!... Євангелисти! Дивіть, у каглу пішов той ворог... Хе, хе, хе!... — перекрививши рот і впявливши очи на припіч несамовито реготав ся хорий.

— Може би єму сповіди? — радили ся мужики.

— Варята сповідати?

— А Василенкова?

— Що?! Василенкова-а? Ту божа річ іде: євангелистів видить... Ту не єго робота — мантій, — відказували дéкотрі.

— Спо-о-овіди? Менї сповіди? — звернувши ся на хату питав Гнат. — Я грішний, грішний, грішний... Сповіди менї? Перед усїма людьми, перед цїлим сьвітом скажу гріхи мої...

— Перед людьми? — здивовані питали мужики.

— Перед усїма сповідь зроблю, перед усїма встид свій відкрию, у покаянію суду божого чекати буду... Скличте цїле село, бийте у великий дзвін! Я сповідати ся буду з гріхів своїх! — говорив просячи мужиків хорий.

— Може єму Пан-біг дав, аби він перед народом уповів свої гріхи? Хто знає божу волю? — шептали мужики.

— Пан-біг любий прóстить єго; хто знає, що ще з него буде? Він чотирох євангелистих видить...

— З таких потому великі ворожбиги.

— Чи до худоби, чи до людий: все може.

— І град відверне, градову хмару бурить.

— А Василенків?

— Е! Той з тим, що́ в болотї, тримає.

— Ба, чи?

— Казав Дмитро Ханенків: „Я, каже, уходжу під вечір до него, щось ми був бик заслаб, най з тим часом іде! — а він сидить за столом та й бавить ся з лялькою; я, каже, в двері — а лялька скіць за образи...“

— Боже заступи!

— То Ханенків, кажете, видів?

— Божив ся, на чім сьвіт стоїть, що видів.

— Такі, що з тим, счез би, тримають, то вперед, нїм стануть на ворожбитів, кажуть, Христа дванайцятьма різками по лици бють...

— Кара каренна!...

— А по смертї що?

— Та що? Бере душу той у болото з собою.

— А той, що з Богом держить руку?

— Тоті з книжок, з письма знають; з божої ласки помагають людям; але як їх нечиста сила переможе, то смерть без часу!

— А душа що?

— Душа божа; а якже би інакше? З Богом держить і божий є.

— А град?

— Бурить градову хмару примовами.

— Як переможе нечисту силу, то град іде на лїси, — а як за слабий, то, сохрань Господи, яка кара від граду!

— Лише роздрочить пусто.

— То тяжка річ з „тим“ бороти ся...

— Що кому Бог призначив: так уже написано.

— А Василенків що? Мало не минув ся.

— Були розумні та й трафили ще на мудрійших.

— Він тесав з воріт зверха та й позабирав у сусїдів молоко; тоті, бачусь, поїхали до паливоди та й він їм уповів, аби стовпи другим кінцем закопали, а з воріт аби спідні тріски спалили.

— У Михайла палили, а він тої ночи мало не минув ся. Шість неділь не вставав з постелї.

— Не знав добре від себе.

— Гра-а-ад? — мов з просоня спитав хорий.

Він лежав з широко отвореними очима, в котрих виднїла непритомність розуму. Єму видїло ся, що зпід припічка виходить повагом курка, а на курцї їде величезний товстий щур. Він водить очима за тим дивним їздцем: щур об'їжджає сїм разів хату й знов заїжджає під припіч. То знов чує хорий легенький шелест в горі; підносить очи й бачить, як лилики з сьвітячими як проста сїрничка очима снують ся попід стелю. Все мішає ся і путає в около него. Він іде городом старого учителя понад потік. У гуркалї чує плюскіт води, потопленники плещуть в долонї... На зеленкуватих, натрудованїлих лицях чорнїють зігнилі вербові листки... Плаче планета й кличе: „Сюда! Сюда!“

— Счезай! Не піду! Що кличеш?... Чуєте? Кличе планета д собі... — пробудившись зміж привидів говорить хорий до сидячих мужиків.

— Дух сьвятий при вас, Гнатуню! — кажуть стиха мужики й хрестять ся повздовжним хрестом.

Гнат приплющує очи: єму здаєть ся, що він іде горі ялинкою. Від камеральної дубини з заходу сунуть ся градові, як ледяна крига, хмари. Він чує шум як би шум води на лотоках. Звіває ся вітер, зачинають падати дрібні кульки граду. Вони падуть чим раз густїйше, чим раз більші... Бють об єго голову, він чує глухий біль й обома руками хапає ся за голову, немов засланяючись від граду.

— Голова... Град!... Град!... — кричить він здавленим голосом і тисне руками голову. Кров пре на єго мозок і що раз глухше охає він і стогне.

В голові єго шумить, дудніть, дзвенить. Нові привиди виринають перед єго очима.

— Труби трублять на чотири сторони сьвіта... Чути шум як би від многих... Отвирають ся гроби, порохи збирають ся... Багно велике! Біда тому, хто ніхті за житя не кидав за пазуху! Чим загатите багно? Як перейдете на Асафатову долину?... Стоять як два лани збіжя: онта тримає клубки в руках... Га! кралась клубки? Ткачева жінка... Ти з чесничком? Тілько всего добра?... Ой урве ся чесничок! Не витягне тебе ним сьвятий Петро... Хе, хе, хе: Дивіть люди! Баба чіпає ся за чесничок... Адіть! Вже підтяг єї д половинї... О-о-ох!... Урвав ся чесничок!... У смолу... На віки...

— Він видить суд божий, — шепчуть мужики.

— Суссе Христе, Сине божий!

— Матінко Христова, прости нас грішних!...

— Христос на престолї сидить; Мати Єго, апостоли при нїм... Рани від тернового вінця на голові, рана від копія в ребрі... Рани на руках, рани на ногах... Страшний суд!... — говорить, витріщивши очи, хорий; — Ангел вагу тримає, важить добре і зле... Пішов ти!? Скаменїв би-сь... Ото „покаяніе“! А він уліз під важку та й тягне пазуром злі дїла на долину... О! О! О! Христе Спасе! Дивп, чорт душу кривдить — несправедлива вага...

Мужики сидять, зі страхом слухають повісти о судї божім, обраховують сумлїнє і з їх забіджених грудий вирпвають ся вздохи й восклики покаяннї.

— Свитає, — каже поглянувши на вікно мужик.

— Паранько, вам би до війта піти, аби з тим що зробив.

— Сирота я бідна! Що я тепер пічну? — заводить Параня, накидає на себе петечину й виходить з хати.

4.

На голубім небі виступали на сході нїжні біляві сьвітляні смуги — далекий відблиск зближаючого ся царя-сьвітла. Зорі блїдли й незначно зникали зі зводу небесного. Нїчо не переривало поважної тишини; все чекало мовчки приходу сьвітляного царя. Трави підіймали ся в гору, цьвіти розхиляли свої чашки, каплї роси просьвічували на них білявим перловим блеском. Білі смуги розширяли ся що раз дальше, ставали що раз сьвітлїйші, а над самою горою загарала ся вже багряна мантия царська, з котрої стріляли в півокруг рожеві промінї. Через час указала ся часть сонїшного, червоно-сьвітлого круга. Засьпівали пташки, зачали рушати листками дрімучі березові гаї, збуджені ранним леготом, стояв перед своєю хатою роздрухуючись хлїбороб і шептав „Отче-наші“.

Параня йшла плачучи вуличкою попри город старого учителя; проти неї йшли спішно люди.

— То ви? — питали здивовані.

— Та я... — відповідає Параня.

— Що то можуть люди! Казали, що зарізав жінку! — говорили, поглядаючи один на другого, невдоволені, що страшна вість була лиш в части правдивою і йшли подивити ся на Гната.

Параня вийшла з вулички на головну дорогу і повернулась іти на долину до війта, але на скрутї побачила купку людий, що йшли горі горою; межи ними пізнала війта.

— То ти, жінко? — скрикнули майже всї разом.

— Та я, прошу начальника ласки, — сказала Параня.

— Ну, вір же нинї людям! Казали, що зарізав жінку... — промовило піддурене начальство.

— От як люди; причинить ся один, другий... До нас далеко, — боронили людську уломність присяжні.

— Зійшов з розуму? — спитав війт.

— Сирота я нещаслива!... — у відповідь заголосила Параня.

— Таких, бачусь, до Львова беруть? — обізвав ся один присяжний.

— Беруть? Треба відвезти й заплатити, — квасно з повагою сказав начальник.

— Що є, то є, але на річ треба подивити ся, аби можна що врадити, — сказав другий присяжний — і повільно підіймала ся сїльська власть під гору. Позаду них ішла Параня хлипаючи й утираючи червоні заплакані очи запаскою.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

1.

Сонце підіймало ся на небозводї що раз висше: що раз ширше розходила ся вість о тім, що Гнат зійшов з розуму. І чим далї розходила ся, тим дивоглядніїйші прибирала форми; тим страшнїйшою ставала й неїмовірнїйшою. Длятого що раз більший був рух на головній дорозї; роїло ся від людий на вузкій вуличцї, що вела до хати Гнаткової.

Невеличке обійстє було залите людьми; сїни й хата повні цїкавих. Вони входили й тиснули ся, щоби побачити хорого: подивившись, поохкавшись, подивувавшись, відходили і ставали на подвірю, коло воріт, на вуличцї. Розмовляли, розвідувались, допитувались о те саме по сто разів, маючи приємність слухати незвичайні річи.

Війт з присяжними і з Паранею прийшли на подвірє. Люди рушили ся; декотрі познимали капелюхи, розступаючи ся, більшість стояла як мур, не покидаючи свого вигідного становища.

— Проступіть же ся люди! — кричав присяжний. — Ту начальник мають подивити ся!

Почалась глота в тісних сінех. Начальство пробивало собі дорогу ліктями; товпа людий, перта ззаду, мов филя подавалась на перед. Люди опирались о піч, о стіл, о лаву: скрипіла постіль з великого людського напору.

— Та проступіть же ся! — кричали майже всї разом.

— Ото нарід поганий!

— Гірш худоби...

— Боже сохрани! Хату завалите!

— Та куда вступати ся? Най тоті з сїний вийдуть!...

— Вступай ся, не знати де?

— Мовчи! Знаєш, з ким говориш? — грізно кричить війт до стоячого неподвижно кремізного мужика.

— А з ким же би? Та з вами...

— Мовчи, драбе!

— Який-єсь ми пан... За громадські гроші...

Війт позирає собачим оком у великій злости на мужика, але руки єго сповиті товпою.

— Снив ми ся сон пречуденний... — голосно промовив Гнат і зачав розглядати ся по людях.

В першім ряді стояв війт з присяжними; піт густими каплями котив ся з їх лиць.

— Іроде лукавий! Щось витріщив очи на мене? — поглядаючи на війта і єго товаришів, говорив Гнат; — кров людську ссете, поля свої шарварком обробляєте; хто з бідних не хоче вам панщину робити, фантуєте... Прийшли-сте дивити ся на мою муку?

Між народом зашуміло як в улию, коли пасїчник підкурить порохном: на всїх лицях видніла скрита радість і пробуджена злоба.

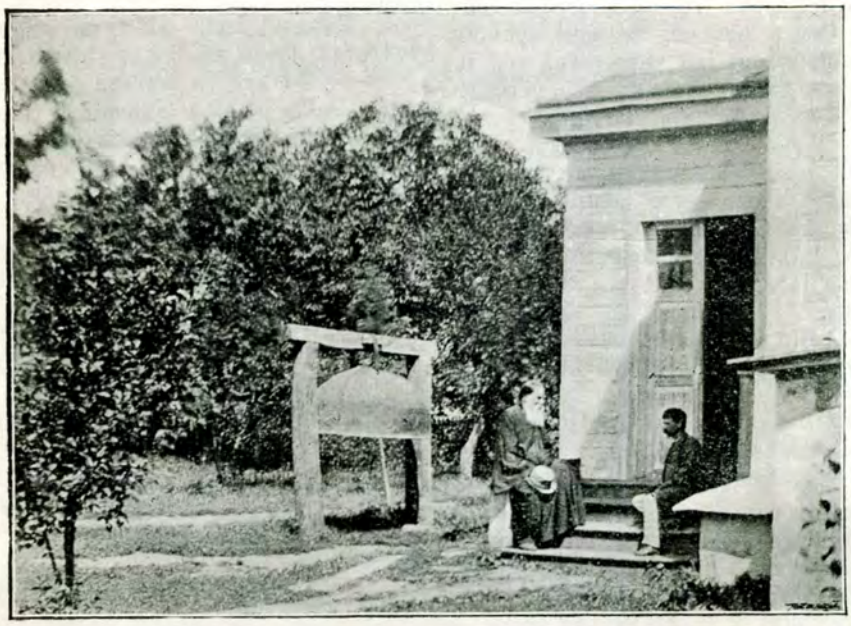
— Добре єму вповів! — шепнув мужик, щó перед хвилею мав з війтом перепалку.

— Що правда, то правда, — чути було голос ізпід вікна.

— З громадського лїса богачі возять, а бідному кимачка не дадуть, — говорили мужики в сінях голосно.

Старшина громадська стояла нї в сих, нї в тих.

— Муку велику приймаю з божої руки; нечиста сила

Гайдамацький котел, тепер обернений на „ґило“, в Мотреницькім монастири.

— Прийдеш ти!... Я тебе!... — сичить він як змия.

— Овва! — підсьміхуючись відповідає мужик.

Хорий лежав спокійно і шептав спаленими устами „старі Отче-наші“.

— На сіонській горі

Росте зїлє, де менї.. — зачав молити ся Гнат, але лайка і напір людий, щó туй-туй не падали на постіль, перебивали єму в молитві.

— Молитву не дадуть змовити... — зі злобою в голосї сказав хорий; по хвилї молив ся далї:

— Там Мати божа спочивала,
Свого синка шукала...

— Гнатку, люди зійшли ся, може би-сь сповідав ся? — похиливши ся д нему, пригадував хорому стоячий в головах хорого мужик.

— Може єго Пан-бїг любий прóстить, — охкали баби.

— Сину мій возлюбленний!

перла на мене всю ніч... Що я видів? Що я перетерпів...? Сила божа помогла менї, не дати ся єму. Надгорода за муку в божих руках, — говорив хорий, а всї підіймались на пальцях в гору, щоби побачити єго.

— Виведіть мене з хати, — просив він стоячих коло хати.

В хатї пішла суматоха. Люди тиснули ся, виходячи з сїний і з хати на подвірє. Коли вже на стілько проглотило ся, що було вільне місце, підвели два мужики хорого з постелї. Він був блїдий як смерть; чорне волосє побільшувало ще блїдість, лише рана за ухом і знаки на шиї червонїли. Очи єго були тусклі, а руки з синими обручками на згибах, мов граблї опустили ся по боках.

Звільна вели, а майже несли хорого через хату, через сїни і посадили на подвірю на купцї соломи, накритій кожухом і обложили з боків і з заду подушками, щоби міг усидїти.

Люди обступили єго тїсним кругом; кождий шукав вищого місця, щоби подивитись на него, лиш війт з присяжними відступив і стояв осторонь, коло плота.

— Як гадаєте, пане начальнику? — питав один присяжний.

— Та що маю гадати? Варят... — відповів начальник.

— Правду пан начальник кажуть; що варят, то варят, нема що казати! — потвердили присяжні.

— Пішлете ді Львова? — питали вони.

— Та хто пішле? Тепер робітний час... Хто буде везти? — нетерпеливо воркнув війт.

— Ба, от жінку хотів зарізати, а потому як що до чого прийде, хто буде відповідати, як не ми всї? — зачав розбирати річ присяжний, в котрого була на подвірю ціла гора кимаків з громадського лїса.

— Як не втихомирить ся, то треба би єго десь відлучити, — радив другий присяжний.

— Примкне ся єго в арештї... — подумавши трохи, сказав війт.

— Таки так, — потакнули присяжні і спустивши носи йшли поволи горі вуличкою, відказуючи на дивну варяцию Гната.

2.

Люди стояли навколо Гната; одні шептали, другі кивали головами, треті вздихали, і часто було чути слівце: „покаяніє“, котре у новицького мужика має багато значінь. Він уживає того слівця, коли застане непорядок дома, коли бачить яку забавну комедию, або коли заскочать єго які незвичайні річи.

— Приведїть Шуликів!... — промовив хорий.

— Шуликів! — зачали кликати люди.

Шулики з старою матїрю пробивали ся поміж товпою до Гната.

Нарід чекав, порозтївлявши роти, що то з того буде.

Коли Шулики станули перед Гнатом, він дивив ся на них пильно: на перший погляд блиснула на єго лици злоба́, що́ в ту мить зникла, а на єго блїдім лици заяснїла лагідність і покора.

— Я грішив проти вас, сусїди... Простїть мене грішного!... — просив хорий.

— Най вас так Бог простить, як ми вас прощаємо, — сказали Шулики. Стара зачала хлипати, а єї сини стояли нахмурившись... Сльози крутили ся в їх очах.

— Сповідаю ся Господу Богу всемогучому, в Тройци сьвятій Єдиному, Пречистій Матінці божій, ангелам небесним, всїм сьвятим, і перед вами, люди добрі! — зачав прилюдну сповідь хорий; перехрестив ся і всї присутні перехрестились.

— При війську грішив-єм тяжко... з дївчатами... Людські дїти на дурний розум зводив-єм... Гріх „юности“ не помяни менї, Господи! — зітхнувши важко, промовив хорий.

Мужики стояли поважно, баби переглядали ся, а дївки закривали запасками лиця, почервонені стидом.

— Крав-єм, на чуже добро важив-єм, шкоду робив-єм, чи в полї, чи в садї... Не тримав-єм ся правди божої: брехав-єм, туманив-єм, крутив-єм, — інакше-м гадав, а інакше говорив... Проклятство було велике! З сусїдами, в хатї перед образами, на жінку, на дитину, на себе самого... Худібцї-м кляв, божив-єм ся на неправду, образу божу чинив-єм... Грішний я, грішний... — ту перервав хорий сповідь; нагадував ся через хвильку, потім зачав далї: — Сварки-м починав, завидував-єм; раз до церкви полїнував-єм ся піти... Образив-єм пятноньку сьвяту... Ковбасу-м їв...

Люди ахнули, вчувши той остатний гріх.

— Не мав-єм віри в Бога, ходив-єм по ворожбитах, був-єм у паливоди, учив-єм ся примов і зашептів... Кривди людської на собі не тямлю, не памятаю... Боже, милостив буди менї грішному! Боже, очисти гріхи мої! Без числа-м согрішив, Господи, прости менї!... Простїть мене, люди добрі! — ослабаючим голосом просив прощеня хорий.

— Най тя Бог так простить, як ми тебе прощаємо! — в один голос відповів зібраний нарід.

— Правди нема на сьвітї: кождий туманить сьвіт, нїхто Бога не боїть ся... Конець сьвіта приходить... Один з другого кров ссе, ситий голодного не знає, богач мучить бідного, сильний ногами толочить слабого; яке тут може бути благословенство боже? — що раз тихше говорив Гнат, а слухаючі кивали головами.

— Чей єго Пан-біг простить! — говорили баби.

— Трохи послабує та й вийде...

— То єму лиш така година прийшла була.

— Хто знає? Така річ любить завертати.

— Опадами приходить... А дурна Гриниха? Не тямите? Часами говорила як при розумі, а як зайшло на неї, то мало село не спалила.

— Жінку хотїв різати...

— Хто знає, що ще з него буде?

— Єгомосць що скажуть?

— Що мають казати? — Сповідь перед людьми зробив...

— Е, хто такому що зборонить...

— До ворожбитів ходив учити ся примов.

— Против Таці воював... Чого довоював ся...

— От не журіть ся чужими гріхами; у кождого своїх досить.

— Та я лиш так... Прийшло до слова...

Хорий опустив голову на подушки й лежав неподвижно: примкнені, запалі очи, блїде лице нагадували мерця. По хвилї зачав він рушати губами і слабим голосом просив ся до хати. Люди перенесли єго на постїль і потому зачали розходити ся.

До вечера був хорий спокійнїйший і говорив цїлком розсудно. Під вечір, коли сонце зайшло і рясна роса скропила землю, привиди почали ся на ново. Він бачив знов чотирох євангелистів при постелї, просив ся в них, щоби єго пустили зловити Шуличку, що́ лїзе нага, коміть головою на хрест, котрий стояв на найвисшім місци ялинки; коли-ж євангелисти не хотїли пустити єго, він вилаяв їх. Вони перекинули ся в чортів, і він з розпукою вирвав ся з хати й мов несамовитий летїв горі стежкою до старого, з перегнилим, скривленим перехрестєм, хреста.

На крик жінки пустили ся за ним сусїди в погоню, і по довгій і впертій боротьбі привели хорого до хати.

Він рвав ся, кричав, плакав, молив ся: чорти визирали з усїх кутів, євангелисти опустили єго, і він лишений на власні сили чув ся немічним проти ворожої сили. В приступі розпуки пробував черепом, що схопив з припічка, підрізати собі горло, але сусїди перешкодили, звязавши єму руки й ноги мотузами. З покалїченої шиї слизїла чорна, запекла кров.

Рада в раду, стало на тім, що треба хорого замкнути. Післали до війта, а той вислав поліциянта Гриня Куртого, щоби хорого спровадив і замкнув до арешту, що́ без вікон, лише з малими, чотирокутними, прорубаними продувами, злїплений з ялинових тертиць, стояв близь коршми на громадській пустини.

Гринь Куртий, хлоп височезний як смерека, з грабовою палицею в руцї і з ключем від арешту за пазухою прийшов до хати, обдивив ся, почіхав ся в потилицю, — що в мужика означає „мисленє“ в клопотї — взяв собі кількох мужиків до помочи, — і страстний похід почав ся. Гната вели два мужики попід боки. Гринь Куртий йшов позаду́, за ним Параня заводячи і що раз більша товпа людий.

Крики хорого, гамір товпи викликували з хат цїкавих: стояли на містках баби, пняла ся по воротах біловолоса дїтвора в брудних сорочках, випуливши очи й порозявлявши ротики. Скажено брехали собаки на припонї, не могучи дати спусту своїй злости на литках ідучої товпи людий.

Через час похід зрівнав ся з арештом. Гринь Куртий отворив двері; хорого завели до низької, темної комірки і звязавши єму руки, полишили в арештї.

Якийсь час гуторили люди на головній дорозї, перед арештом, потому розійшли ся, кождий у своє.

Сьвітили зорі на вечірнім, маєвім небі: навколо на склонї небозводу била блискавка на погоду, неначе моргала дївчина молода... З високої дзвінницї снували ся пасма тихих звуків, викликаних легкими ударами шнурів, колисаних вітром, о криси дзвонів, а з арешту доносив ся страдальний стогін хорого Гната.

3.

Досьвіта пішла Параня з сусїдами до арешту, щоби відвідати Гната й занести єму поживу.

Він був спокійний; на єго лици значна́ була якась щасливість, якесь блаженство... Воно лучає ся в людий ідеї, що́ багато задля неї перетерпіли — і перемогли.

— Як же тобі, Гнатку? — питала жінка.

— Я здоров; най Тому буде хвала! — показуючи пальцем в гору, відповів Гнат.

— Не виділи-сте нїчо? — питали мужики.

— Що я видів?!... — таємно промовив Гнат — і мовчав на всї дальші допити.

— Може підеш до дому... Праця пропадає... — просила жінка.

— „Претерпївый до конца спасенъ будетъ!“ — відповідав Гнат і обіцяв вийти аж третього дня з арешту.

З тим вернула Параня до дому.

Гнат сидів в темній і тихій комірцї, поглядаючи через отвір на пусту вулицю, по котрій, в полуденний час, крутив призимельний вітер порохом... Ту відступав він від отвору, хрестячись перед полуденним бісом, щó женить ся з вітром на вулици.

В ночи приходили до него вартівники і позакурювавши люльки, то допитували єго, то самі оповідали, що коли видїли й чули.

Третого дня вечером вернув Гнат до дому блїдий як стїна, вихудлий, тихий і мовчаливий. Кілька день знемагав він ще, але мало-помалу приходив до себе й житє єго мужицьке, повне томлячого труду пішло старим слїдом.

4.

Від того часу, як Гнат вийшов з арешту уздоровлений, минуло три тижнї.

Червневе сонце, щó своїми промінями ростило молоду траву, красило лагідними барвами цьвіти, помагало спати ся колїнковатим стеблам пшениці, жита, ячменю, вівсів і иньших трав, мало тепер ще труднїйше завданє. Воно сушило своїм жаром нїжні листки цьвітів, насїнє дозрівало в ствердлих чашках, щоб згодї розсипатись по луках і сїножатях і лишити наслїдників краси на другу весну; жовтило зелені стебла й колосє збіжа, варило своїм горячом крохмальне молочко на муку в золотавій пшениці, в половім житї, в пукастім ячменї і в остро-конечнім зернї вівса. Круглі, зелені як рута, яблока під поглядом єго діставали біляво-жовту барву й нїжний рожевий румянець; під лупиною солодшали квасні й терпкі соки, а білі зерна чорнїли, звільна дозріваючи.

На ту благодатну роботу сонця дивив ся, з тихою радістю, зголоджений на переднївку мужик. Що неділї обходив він свої вузкі а короткі загони; оглядав, важив колосє, підкопував корч зеленої бульби, пильно дивив ся під корч, чи красно завязує ся овоч єго головної поживи; зі страхом слїдив за кождою пливучою небом хмарою, боячись, щоби одна хвиля божого гнїву не знищила єго надїй і не кинула в ще більшу нужду.

Коли небо засувало ся чорними хмарами, блискавка прошибала небозвід і грім грохотїв, лунаючи по горах і лїсах, він шептав молитви й палив сьвячене зїлє на огни, стараючись по змозї забезпечити ся против елементарних нещасть.

Гнат Шутяк працював у поли, вечером шептав „старі Отче-наші“ перед образами, в неділї й сьвята сьпівав на крилосї, по Службі божій лежав хрестом при церковних дверех, з полудня читав библію й відмавляв „Небесний лист“. Був мовчаливий, смирний — і лише тодї хмарило ся єго лице, коли цїкаві допитувались о єго хоробу.

Одної неділї, зараз по Службі божій, зійшло ся до Гната кількох мужиків, сусїдів. День був горячий: від самого рана палило сонце як огнем, небо пожовкло від великої спеки, листє дерев і трави охляли, а в воздусї стояла небезпечна тишина: так тихо стоїть горяча вода в начинню перед хвилею, в котрій почне кипіти.

Гнат і сусїди сидїли в тїни густого сливнику перед хатою; Параня говорила з Шуличкою через пліт, а дїти гологолові сидїли на самім сонци, коло воріт, і бавились згортаючи порох у купки.

— То раз парить! — промовив старший Шулик.

— Вітер анї дихне... Коби щасливо до вечера перебути! — сказав Іван Ханенків, щó належав також до тої громадки, котра слухала слова Гнатового.

— Збіже красне, колос тяжкий, коби дві-три неділї — та й під серп, — поглядаючи на повздовжні загони колосистого збіжа, сказав Максим Захаришин.

— Коби щасливо дочекати... Душно так, що, Боже...

— Все в божих руках... — стиха промовив Гнат.

— За наші гріхи Бог кару спускає.

— За одного нераз всї терплять...

— За одного? А хто без гріха? — справив кривий погляд Гнат.

— Правду кажете: кождий з нас варт кари, — поправив ся Ханенків.

— Поле посьвячене, малі дївчата несли образ — чей Пан-біг людий помилує... — сказав, утираючи подолком пїт, Захаришин.

— Така встанова лїпша, аби малі несли, — обізвав ся Данило Василенків; — я, — говорив він далї, — їхав тамтого тижня зелїзницею до Долини, та й менї говорив один чоловік, що в них, два роки тому назад, град, най ся не приказує — все вибив, бо дївка, щó несла образ, була тяжка.

— Сила божа! Що то за сумлїнє! Така має таку кару зводити на село!? — скрикнув Захаришин.

— Говори! Сумлїнє... Або то кождий має сумлїнє! — воркнув Василенків.

Гнат сидів мовчки, а пїт лив ся цюрком з него.

Сонце зачало поміж галузє палити єго голову й він посунув ся в тїнь. По хвилї зробило ся єму зимно: дрощі зачали переходити єго тїло й він голосно задзвонив зубами.

Мужики поглянули на него здивовані; один кликнув на Параньку, щоби винесла кожушину.

Паранька йдучи до хати, поглянула в сторону гір і перепудженим голосом скричала:

— Господоньку!... Яке відти суне!...

Мужики посхапували ся і дивились на захід.

Зза гір висувала ся сивава хмара, з жовтими проблисками, мов величезна крига леду. Вона сунулась до сходу, затемнюючи з незвичайною бистротою пів небосклону. В дали чути було глухий шум, як би велит який огроменною віячкою пересипав горох з одної переруби в другу.

Високі, осьвічені сонцем, голубі верхи гір захмарили ся; сїть водна Чечви й Лімниці блищала тепер мрачно, мов плинне олово. Студений вітер зачав рушати дерева, трави, збіжа.

— Сила нечиста пре на мене... — простогнав Гнат, трясучись на цїлім тїлї — і ледви-не-ледви припідняв ся на ноги.

— Боже, змилуй ся над нами грішними! — вздихали перестрашені мужики.

— Паранько, зїлє сьвячене на грань!... — крикнув Ханенків — і в кілька хвиль показав ся синавий дим в дверех і зпід стріхи.

— Праця наша... Боже заступи! — йойкали мужики.

— Який шум — як би повінь ішла...

— Може піде на лїс...

— Коби Господонько дав!

— Вітер рушив ся...

— Коби добрий вітер!... Розігнав би...

— Суссе Христе!

— Сине божий, помилуй нас!...

Гнат стояв опершись о пень сливки. Лице єго зблїдло як полотно, він тихо шептав молитви, і видимо хотїв змочи свою неміч.

Градові хмари сунули ся з шумом понад селом; закрили сонце й настав сумерк, котрий роз'яснювали на хвильку блїдозеленковаті блискавки. Вітер утихав, і над селом і над околицею висїло страшне нещастє.

З дзвініцї вдарив великий дзвін на трівогу; шум граду в хмарі глушив єго поважні, сумні звуки, а люди молили ся, плакали, палили сьвячене зїлє...

Ще хвильку стояв Гнат під сливкою, перемагаючись; потому перехрестив ся, ударив ся тричи в груди й останками сил пустив ся бічи горі ялинкою до старого хреста. Ноги під ним угинали ся, він хитав ся як човен на водї, побіг стежкою.

Хмари клубили ся, стирали ся; здавало ся, що звід небесний завалить ся від того страшного тягару градових хмар.

Гнат біг, упяливши очи в хмари. Єго морозив студений протяг, він дрожав цілий і блїдими губами шептав уперто молитви. Коли блискавка осьвічувала чорні відломи хмар, видїло ся єму, що великий чорний чорт, котрий своїм тїлом засунув цїле небо, сверкає злобними очима на него.

Він добіг до хреста й знесилений вхопив ся руками за старе дерево, поросле жовтими грибами.

— Господи Боже, відверни гнїв Твій справедливий від нас бідних!... — скликнув він. — На гори... На лїси... — піднимаючи в гору руку, промовив він вже шепотом і повалив ся, як колода, на землю.

Грім грохотїв глухо, шум ставав що раз сильнїйший. Темнїли верхи гір, а в цїлім їх виді добачити можна було упір і злість, з якою стає велит проти велита. Подув сильний вітер, змішав тяжкі хмари, захитав крихкими верхами високих тополь; скарбова дубина рвалась, наче хотїла тїкати на схід, заскрипіло старе перехрестє над лежачим Гнатом — і перші кульки граду пустили ся...

Вони падали на суху землю, відскакували й котили ся по землї; били о блїде лице лежачого Гната, зіставляючи червоні слїди по собі.

Вітер ставав що раз скаженїйший: гнав хмари на схід, колотив, перебивав, мішав, розривав в штуки — і нагло як з кінви полив ся зимний дощ грубими каплями. Ще хвильку видно було паданє градових кульок — і страшенна злива, довгими струями, пустила ся з неба. Вітер ломив вершки дерев, крутив збіжем на загонах, витолочував цїлі колеса, а цїлі потоки брудної води грали бороздами, причісуючи собою траву й все, що було по дорозї; аж мрака повставала з відбитих від землї, водних струй.

Гнат лежав як мертвий. На блїдім лици були червоні знаки від граду й вони вказували, що кров у нїм ще жива. Текли каплї дощу, мов сльози з примкнених очий, чорні кучері пливали в водї, що́ шумлячи, рвала бороздою — а біла сорочка стала сїрою від мокроти.

Мужики, що́ стояли в сїнях і дивили ся на бурю й на Гната, як біг до хреста, мусїли вступити до хати, бо филя вітру заливала сїни дощем.

— Не знав, чи Бог любий позволить єму? — питали один другого.

— Божа воля... — відповідав другий.

— Вітер!... Розігнав!... Слава тобі, Господи!... — весело говорили мужики, коли злива почалась.

— Відвернув... — шептали стиха.

— Але яку муку перетерпів від Бога...

— Нагородив єго той... — сказав Захаришин, показуючи пальцем до стелї.

— А Василенків що? — спитав, кепкуючись Данило.

— Манта... А що-ж би? — промовили мужики майже всї разом.

. . . . . .

Сильні удари зимних, дощевих струй пробудили Гната. Він розкрив очи, поглянув навколо себе й усьміх радости осьвітив єго лице.

„Слава тобі, Господи!... За муку дав ти менї силу!...“ — говорив він сам до себе й силкував ся підвестись.

Він не чув зимна, лише немїч в цїлім тїлї. Помалу, тримаючи ся за хрест, підвів ся він на колїна, обіймив старе, струпішіле дерево й цїлував... По лици єго покотили ся горячі сльози...

На заходї прояснило ся; хмари уступали й показало ся веселе сонце. Воно осьвітило гори, лїси, ниви, граючи барвами веселки на мілїонах капель, дрожачих на листях дерев, на травах, на колосю... Теплі промінї єго облили клячучого під хрестом градобура, а на сходї темнїла ще смуга чорних хмар, поблискувала в немічній злости блискавка — і десь далеко воркотів грім...

В БЕСКИДАХ.

I.

Як оком обійму весь чар твій, красу,
То сум і ваганнє у душу внесу.
І зараз питаюсь: О, земле моя,
Де слава і сила і воля твоя?
Чи все-ж ти зістанеш в Гелотів ярмі,
Чи станеш до бою за права свої?
О жнице, по злиднях важких, трудових,
Чи встане для тебе день жнив золотих?
Козачих дїл земле, о нене моя,
Чи вернесь ще сила і воля твоя?
„Поверне!“ — ти кажеш грою твоїх від,
„Поверне, поверне!“ — бір темний шумить.

„Лиш тільки мене ти чужим не лиши,
Труди ся для мене невпинно і жди,
А верне ся час волї, насилє мине
І день засвитає і сонце зійде,
І ниву розбудить зі сну мертвоти.
Прийде день і звільнить від мук і борби,
Прийде день і рани загоїть давні,
Прийде день, братів повднає в любві!“
Поверне, я вірю, о земле моя,
Поверне, се мовить краса вся твоя,
Се мовить до мене іграчистих від,
Поверне — бір темний могутно шумить...

Уляна Кравченко.

Нові поетичні твори Степана Руданського.

[Далї.]

Мошко і Сура.

— „Щоб ти менї, Сура,
Здоровенька бу́ла!...“
— „А ти-ж, Мошку, як?“
— „Я вже буду й так!...“

8. квітня.

Два рабіни.

Два рабіни на коршомцї
Засабашували.
Відправили борухати,[1])
За стіл посїдали.

На кождому рядно з „Богом“,
Шапка сабашкова.
Сидять собі коло столу, —
Жаден анї слова...

Аж приходить чоловік наш,
Кварту набирає...
— „А хто то в вас, арендарю?“
Шинькаря питає.

— „І то рабін, і то рабін,“ —
Шинькар обізвав ся.
— „Чому-ж вони не говорять?“
Чоловік питав ся.

— „Ет, Іванцю! — жидок каже:
На що то питати?
Що розумні такі люди
Мають розмовляти?

[1]) „Борухати відправляти“ — такого виразу нам не доводило ся стрічати, так само як і „борохути“ [це так у рукопису Стрільчевського, виданім дром Франком]; але ми знаємо вираз близький до того: „бо́рухи відправляти“, се-б-то молитись (по-жидівськи). Див. у Руд. т. I, ст. 47, у Желехівського I, 41. І у А. Кремера: „Słowniczek prowincyalizmów Podolskich“ [Краків 1870] — єсть „boruchy odprawiać“. Певне, що „борухи“ узято з жидівського молитвенного виклика: „борух габу!“ се-б-то: „най благословить ся прийшовший!“ Див у Чубінського VII, 48. — *А. К.*

„Що їден з них добре знає,
Те і другий знає...
А чого їден не знає —
І другий не знає...“

9. квітня.

Мошко-асесор.

Чи ісправник, чи асесор,
Чи друга огида —
Забула ся якось шпагу
На коршомці в жида...
Бере Мошко тую шпагу,
До боку чіпляє.
Бере тхури на голову,
Міни добирає.
Добрав міни станового,
Стає серед хати:
„Ей, єврейка! дай вішньовка!“
Давай викрикати.
Вибігає його Сура:
„Що ти, Мошку? що ти?“
Але Мошка[1]) давай Сурі
У маму пороти:[2])
— „Да какой я тебе Мошка?!
Бісова жидовка!
Відіш, кто́ я? я асесор!
Подавай вішньовка!...“
Ізміряла його Сура
Своїми очима,
Понизала з чуд' та дива
Бідная плечима,
Тай думає: „Та-ж недавно
Судові тут пили, —
Може й справді мого Мошка
Становим зробили...“
Подає йому вишнівки,
Хоче щось питати,
Але Мошко: „Проч, єврейка!
Пашла, дура, спати!...“
Пішла Сура, лягла спати.
Мошко похожає...
Далі в сіни до пахолка
Двері відчиняє.
— „Человек! паслуш, пахолок!“
Верещить на того!
„Здесь ночует пан асесор, —
Не пускать нікого!...“
— „Добре, добре!...“ — хлопець каже
Тай ліг собі спати.
А сам Мошко, як асесор,
Засів балювати:
Сидить собі коло столу
Вишняк попиває;
Що висмолить їдну чарку —
То і заїдає.[3])

---

[1]) „Мошка“ зам. „Мошко“. — *А. К.*

[2]) Зросійщена форма. „У маму пороти“ — лаятись по-московськи, згадуючи матір. — *А. К.*

[3]) Тут у чорняку написано було ще три строфи, та потім замазано:

Але мужик приїжджає,
Хоче відпочити.
Став пукати під дверима,
Просить відчинити
— „Здесь асесор!“ — кричить Мошко:
„Пашол вон, скатіна!
Как ти сьмєєш безпакоіть
Свого ґаспадіна?!“
І знов собі наливає,
Чарку випиває.
А мужик — що має сили —
Звід коршми вдирає (= утікає).

Викинув Руданський оці три строфи тому, що москаль, про якого буде мова далі, не лякаєть ся жидового крику, і виходить так, що мужик був у Руданського дурнїщий від москаля! Щоб читáч не міг подумати чогось такого, автор узяв тай зовсім замазав ті рядки, де сказано про мужика. — *А. К.*

Аж тут раптом до коршомки
Під'їжджають сані,
І на санях хитаєть ся
Москалина пяний:
Завдав собі, як видить ся,
Таки добре гарту,
А ще кричить: „Ей, єврейка,
Падáй сюда кварту!...“
Встає Мошко ізза столу,
Двері відхиляє:
„Да какая тут єврейка?!“ —
З серцем промовляє:
„Здєсь асесор, нє єврейка!
Пашол вон скатіна,
І нє сьмєй ти безпакоіть
Сваго́ ґаспадіна!...“
Схвативсь москаль, як не було...[1])
У коршму вбігає,
Та що сили нагайкою
Як жидюгу скрає!
Від їдної пан асесор
Десь іздимів[2]) з хати!
А москаль тогді до столу, —
Давай балювати:
Пє вишнівку — губи липнуть,
Щупак надзіваний.[3])
Стеребив все москалина
Тай поїхав пяний...
Встала Сура — нема Мошка,
Тай собі гадає,
Що десь, може, як асесор,
Службу відбуває.
Але якось з гори сіно
Тра було скидати.
Поліз хлопець іскидати —
Намацує пяти.
Зворохнув ся пан асесор.
Хлопець догадав ся.
— „Чи не ви то, пане Мошку?“
З сьміхом запитав ся.
— „А поїхав той москвитер?...
Іванцю, слухай-но:
Там голова під жолубом, —
Змилуй ся, подай-но!...
„Під жолубом... Памятаєш? —
Де коза стояла!...
Як я лазив на драбину,
То вона упала!...“
— „Та-ж голова ваша з вами!
Що ви се зновили?![4])
Як би вона там лежала,
Ви-б не говорили!...“
Помацав ся за голову,
Сам переконав ся,
Помаленьку, помаленьку
З сіна підійняв ся.
Злїз, до хати, обняв Суру
Тай почав казати,
Як то його москалина
Винудив із хати.
— „А у тебе-ж була шпага!
Як ти йому дав ся?“ —
Як подала йому шпагу,
Мошко аж підняв ся:
— „Та щоб йому, моя Суро,
З лихом так гикнулось,
Як мене за того шпагу
З голова забулось!“

9. квітня.

---

[1]) = мов нїчого не було. — *А. К.*

[2]) = щез наче дим. — *А. К.*

[3]) польськ. nadziewany = з фаршем. — *А. К.*

[4]) „Зновити“ — видумати щось дивовижне. — *А. К.*

Кравець.

Іде кравець темним лїсом —
Аж вовк вибігає!...
Збілїв кравець та посúнів,
Живцем помирає.
І взяв аршин з переляку,
До вовка цілить ся,
Аж тут враз і за корчами
Бахнула рушниця!
Повалив ся вовк голодний,
І жид повалив ся
І від вовка й від рушниці
Памяти лишив ся...
Прийшли стрільці, взяли вовка,
Покинули жида.
Але щось через годину
Відійшла огида.[1])
Підійняв ся, ледве живий,
Аршин підіймає,
Оглядає на всї боки,
З дивом промовляє:
„Вісїм лїт з тобою хожу
Попам ряси шити,
А все таки я не думав,
Щоб ти був побитий!“

9. квітня.

Піп і жид.

Ходить піп коло крамниці
Тай чогось питає.
Аж до него такий хитрий
Жидок підбігає:
— „Будьте добрі, добродію,
Трошка зачекайте:
Змолитвуйте менї ножик,
Імя яке дайте!“
А піп, довго не гадавши,
Казав ножик дати,
Зломав його та і каже:
„Куцим будеш звати!...“[2])

10. квітня.

А не халасуй![3])

— „Ото, тату, маєм воду,“
Каже циганчук:
„А як би нам іще сира
Та муки до рук, —
Наварили-б варенників,
Сїли край стола́...“
Тут старому вже по горлї
Слинка потекла...
— „А як би то іще сала!...
Оттогдї балюй!“
Тут старий його файдою:
„А не халасуй!...“

13 квітня.

---

[1]) „Огида“ — се-б-то „огидливий жид“. „Відійти“ = очутитись, спамятатись. — *А. К.*

[2]) По сім наступає поезия під заг. „Хамут“ [написана 11. квітня] змісту переважно порнографічного. — *А. К.*

[3]) „Халасувати“ = ласувати, вигадувати. — *А. К.*

Що до кого.

— „Хто йде їсти?“ пан питає.
— „Я йду!“ циган каже...
— „Хто йде жати?“ пан питає.
— „То громада скаже!“

14. квітня.

Кацап з гребінцями.

Стоїть кацап з гребінцями;
Патли закидає;
Коло него молодиця
Гребінь оглядає.

Оглядає, тай питає:
„А що то за нього?“
— „Ґрівєнїчок, ґалабушка!
Дьошево-с, єй бого!...“

„А чи-ж буде він чесати?“
— „Ах ти, мая́ ма́тї!
Та раді́ Бох толька воші, —
Уш будєть чесятї!..“

15. квітня.

Москаль на волах.

Їде Москаль серед лїта
Нашими волами:
„Гей, вали́!“ кричить веселий,
„Что-б Бог єздїл вамі!“

Їде Москаль серед зїми
Нашими волами:
„Гей, вали́!“ кричить сердитий:
„Что-б чорт єздїл вамі!“

15. квітня.

Балта.

Захтїв Москаль нашу Балту
По-московськи звати.
Давай бити в барабани,
Всюди викликали,

Що вже Балта — тай не Балта:
Якось гиниче зветь ся.
Народ чує та дивує, —
Як з дурня сьміють ся.

— „Коли Балта вже не Балта,“
Кажуть наші люде,
„То з дурними Москалями
В нас путя не буде!“

Незабаром торговиця
В Балтї наступала.
Москва всюди по дорогах
Чортом поставала:

Що християнин який їде —
То Москаль й спитає:
„Как завьотса етат ґорад?“
З різкою питає.

Тілько скаже, що се Балта, —
Пропаща година!
Як худобу, Москва вража
Сїче християнина.

Ішов якийсь дїд старенький.
Москва запиняє:
„Как завьотса етат ґорад?“
Старого питає.

А старий підняв свитину,
На землї поклав ся:
„Та бий,“ каже, „бісів сину,
Тілько не питай ся!“

15. квітня.

Москаль з полотном.

Кричить баба, репетує,
Пукає в вікно,
А Москаль припав до плота,
Тягне полотно!...

Стягнув собі: „Пращай, бабка!
Злом нє памінай!...“
Стара баба у погоню:
„Служба! почекай!“
Москалеви то й байдуже.
Баба вже й клене:
„Нехай тебе, препоганий,
Куля не мине!...“

— „Пусть сєбє,“ Москаль говорить,
Баба паарьот:
Віть, добрава челавєка
Куля нє вазьмьот!“
— „Богдай же тя свою́ ласков[1])
Господь обминув!
Богдай же ти, препоганий,
Дзвона не почув!“

— „Что мнє, бабка, тваї дзвони!
Дзвонов нє відал?!
Коби я лїш ва паходє
Барабан слихал!“
— „Богдай же ти сьвіта, сонця
Більше не видав!
Богдай же ти зозуленьки
Більше не чував!“

— „Что мнє слушать, как зазуля
Вашая пайот?...
Меня в матушкє Расєї
Й одуд закуйот!“

15. квітня.

Московська ікра.

Сидить москаль коло лави,
Порох насипає,
Аж підходить стара баба:
„А що то?“ питає.

— „А что-ж? ікра салдацкая!
Став москаль брехати:
Віть с етава у нас, бабка,
Виходят салдати!“
— „Почекай же, бісів сину!“
Сама собі каже:
„В мене живо ікра ваша
У печі поляже...“

Тілько лихе москалину
З хати відвернуло —
Баба — порох, та до печі!... —
Печі як не було!...
— „Чи-ж не біс,“ говорить баба,
„З вражою ікрою?...
І в ікрі ще москалина,
А смердить Москвою!“

15. квітня. [Далї буде].

[1]) У Руданського: „лаской“. — *А. К.*

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половинї XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

Усе вдавалось Лупулови, поки не виступили на сцену козаки. Господар просив за Польщою у падишаха і оказав Полякам великі услуги, за що в 1650 р. іменовано єго польським горожанином.[1]) Мимо те треба було якось годитись і з Хмельницьким, котрого Лупул знав ще в Константинополї. Гетьман, упоєний вдачами, марив про завойованя і взагалї про широку полїтику. Єму здавалось, що Молдаву буде можна дуже легко здобути. Звідси сватанє, про котре Лупул довідав ся з великим страхом і обуренєм. Ледви, щоб Тимош так дуже закохав ся в Розанду, — бо він зовсїм єї не знав. Як би там і не було, відмова господара образила гетьмана, котрий і вислав „крівавих сватів“, вже-ж запросивши і орду: довго плакала від сих оглядин молдавська земля — Сучава, Яси зруйновані до тла, спалені села, народ забраний в ясир... Лупул викупив ся від Татарів за 150.000 талярів, але лишилось 16.000 козаків, котрим також треба було заплатити 10.000 талярів викупу, і крім того згодитись на вінчанє дочки з Тимошем. Умову забезпечено заручниками з молдавського боку, а весїлє назначено на конець 1650 р. Одначе, на сей раз справа не повелась, бо Порта не згодилась на вінчанє, і Розанду забрали з початком 1651 р. яко заручницю до Стамбулу, де вона прожила майже цїлий рік; як кажуть, великий везир Ахмед вельми зацїкавив ся прегарною заручницею, котра рівно-ж не була до него байдужна. Двірський переворот визволив Розанду — вона вернулась до Яс, де нїчого не змінилось: Хмельницький далї наставав, а до давнїйших претендентів прибув ще новий — польний гетьман Калиновський. Се оригінальне сватанє скінчилось в 1652 р. погромом під Батогом, і Тимош явив ся

[1]) Дотель: „Codeks diplom.“, II, 621. — „Volumina legum“, VI, 155.

на молдавській границі. Треба було піддатись — і Лупул сам вже просив приспішити весілє, щоби чим скорше визволитись від Татарів і не пустити козаків до Молдави.[1]) Вінчанє відбулось в десять неділь після погрому під Батогом.

До нас дійшов подрібний опис весілля, зроблений очевидцем.[2]) Церемоніял стрічи не має для нас значіня. Треба лиш згадати, що господар старав ся блиснути роскошию: „їхав, як монарх, котрого величі нема змоги описати відповідним способом". Почот Тимоша виглядав значно скромнійше: складав ся з девяти коний поганих і худих, а сїдла дорогі тілько на двох конях — одно вишите перлами, друге золотом. Зараз за почотом йшло 3.000 узброєних козаків, два ридвани, повозки з касою і чотириста простих возів, на котрі понакладано соболїв. Полковники в контушах їхали на дуже гарних конях; далї, військова музика і надворна оркестра, до котрої належали орґанїст, три скрипки, флєт і труба, — вигравали польські танцї. За почотом тягнулось кілька візків з дамами і козацькими свахами, родичками Хмельницьких, відтак вози і мажи з жіночими убраними, дарунками і ріжними товарами. Сам гетьман не був на весїлю, він пробував тодї далеко на Українї біля Ганчарихи;[3]) мачуха, сестри і шваґри також не прибули; Іван Виговський ще тодї був нежонатий, а жінка Павла Тетери, сестра писаря, держалась здалека від Чигирина і майже не покидала батьківської хати у Київі; Тетера не мав дїтий, і жінка єго небавом вмерла. Таким способом, між свахами Тимоша зовсїм не було яких небудь хоч трохи визначних козацьких дам, — приїхали жінки переважно простого роду. З козацької старшини справозданє згадує про Івана Виговського і Павла Тетеру, — решта-ж не грала визначної ролї у війську. Виговського і Тетеру не без підстави вважали в Чигиринї людьми осьвіченими; їм не була чужою західна цівілїзация, обидва вони дуже добре говорили по польськи і знали латину. Тому то писар постійно виручував молодого і в імени останного виголошував привітні бесїди а також відповідав на такі промови. Тимош „дивив ся вовком зпід лоба... хлопець молодий, з віспинами, малого росту, але великий гільтай", як виражаєть ся безіменний очевидець. Прибувших гостий розміщено: козацькі відділи стали табором „під Виноградом" коло столиці, а свахам призначено догідні доми. Весїлє тягнулось цїлий тиждень [від 30 серпня до 6 вересня]. Коли вірити безіменному справозданю, прибувші з Чигирина дами тілько раз показались в господарських палатах, а саме — на весїльнім обідї; їх приймала жінка господаря в окремих комнатах. За ними післали карити до їх мешкань, але не застали їх, бо дами „пішли до трактиєрнї гоститись. Привезли їх відтак до замку, як які небудь страхóвища, вони виглядали погано в своїх кафтанах, підшитих соболями, з високими ковнїрами; здаєть ся, вони хотїли наслїдувати молдавську моду. Можна-б про се багато оповідати, але скромність не позволяє". Після обіду свахи видно підпили, бо прийшло до сварки з жінками боярів, котрі кпились з простаковатости і з манєрів козачок; сварка перейшла в добру лайку і грозила бійкою. Особливо визначалась Галька Корниха, вже старша вдова-сотничиха, котру тяжко було перемогти в боротьбі на слова: „Ось якесь невидальце! — кричала вона: — коли ви лїпші від нас, то чому видаєте дочку вашу за козака?" Якось з трудом удалось випровадити з честию сварливу бабу, але на сходах вона впала, — бо хміль закрутив в голові, треба було знести єї до карити. Товаришки єї також відійшли невдоволені, їх порозвозили по домах; чимало було сьміху і по дорозї, коли вони почали платити візникам оріхами.

Безперечно, поява українських дам на молдавськім дворі не вдалась, але треба завважати, що тут зіткнулись представниці двох зовсїм ріжних суспільностий: в Ясах панувала незвичайна роскіш і велика делїкатність манєрів, з східним блеском. Українки очевидно старались приноровитись до незнаного їм досї сьвіта і бажали убратись по молдаванськи, — не їх отже вина, наколи вийшла карикатура. Коли скромний автор справозданя не зважував ся оповідати дальше про вибрики українських свах, то треба тямити, що і молдаванських бояринь зовсїм не можна було вважати невинними ангелами: звістно, що між ними панувала велика роспустність, ледарство, неувага на родинні обовязки, одним словом — всї слїди гаремного вихованя, без тої уздечки, котра держала в страху жителькок справдешних гаремів.

Не вважаючи на всї ті маленькі нерівности, гетьман був радий з одруженя сина, — все таки він поставив на своїм і сей вдатний крок мав для него дуже велике значінє. На резиденцию для молодих він призначив Суботів, розширив дім, окружив єго подвійним валом і прикрасив в середині. Забрана Тимошем в Молдаві добич пішла на украшенє церкви сьв. Михайла, щó стояла недалеко від двора на ринку і була під особлившою опікою гетьманського сина. Нетерпеливо дожидав Богдан приїзду молодої пари, витав їх з великою радостию, задоволений з того, що придбав помічників і приятелїв, з одного боку, хана з ордою, а з другого — свата господаря з Молдаванами.[1]) Урочисте витанє підготовляло ся довго, проєктувалось піти на стрічу з військами татарськими й козацькими,[1]) але хан, здаєть ся, не додержав слова, бо гетьман повитав молодих лиш в супроводї родичів і старшини, помістив їх у себе в Чигиринї і доперва при кінци вересня виправив їх до Суботова. Пянство та забави були великі, і тверезого чоловіка в почотї гетьмана тяжко було найти і з сьвічкою. Молода якось почувала себе несвоєю серед того незагнузданого бенькетованя, котре мусїло лякати непривиклу жінку; навколо пянство, нечемні сварнї, шó кінчили ся бійкою; навіть поважанє виражалось в незвичайно-різких формах; спокою ні хвилини; всї дивились на ню як на яке заморське дивóвище; галасливі й безладні сьпіви і дикі танцї — все те доводило молоду до дуру і апатиї. Чоловік, понурий і байдужний, лякав єї своєю мовчанкою. Вже небавом після переїзду молдавської границї він почав заявляти ознаки невдоволеня, не вважаючи на гучне бенькетованє в таборі і чудові вересневі днї, щó так гармоніювали з весїльною поїздкою. Тимош ясно дав зрозуміти молодій, що оженив ся з рахунку. Він надїяв ся, що Лупул обсипле єго золотом, але дуже помилив ся: 2.000 талярів і 2.000 червоних золотих, вкупі опроче з богатим приданим — се властиво дрібниця. Навіть дарунки почотови були не особливші: так, на пр. Виговський, найближший до гетьмана достойник, дістав 10 ліктів оксаміту, 20 ліктів атласу, рисю шубу і 300 левків. Дарунки для иньших осіб були скромнійші. Де-ж хвалені богатства господаря, коли він так скупо вивінував свою рідну доню? Були й иньші причини незадоволеня, як оповідала французька ґазета в кореспонденциї з Варшави з 15 падолиста 1652 р., то є зараз після весїля: „Син ґенерала Хмельницького, Тимош, вже два рази бив свою молоду жінку, дочку молдавського князя, дорікаючи їй за відносини до великого везиря, коли вона була заручницею в сераю і ласкою везиря сподївалась дістати волю. Але батько Хмельницький, для котрого се дуже важне, всякими способами старав ся наклонити сина, щоби лїпше обходив ся з жінкою".[2])

Серед таких условин, очевидно, не можна й говорити про який небудь вплив Розанди на чигиринськім дворі, навіть при підмозї тестя; та й часу не ставало для такого впливу длятого, бо Тимош зараз заняв ся своїми честолюбними проєктами. Під позором чуми, щó панувала при кінци 1652 р. на Українї, він випросив дозволу прибути до Яс, почав війну з Волощиною, а по сїмох місяцях [6. квітня 1653 р.] Лупулова столиця була вже в руках неприятеля, — сам же господар з ро-

[1]) Коховський: „Climacter", 236, 348.
[2]) Шайноха: „Szkice historyczne", IV, 53—60
[3]) Гора під Каневом, недалеко Дніпра. „Słownik geograficzny", III, 25.

[1]) Лѣтопись Величка, I, 118.

[1]) Михаловський: „Księga pamiętnicza", 661.
[2]) Шайноха: „Szkice historyczne", IV, 59.

диною ледви втік з краю. Саме тоді Розанда з мачухою і малолітним братом найшли гостинне пристановище за неприступними брамами Каменця Подільського, де старостою був оден з перших претендентів на руку Розанди, Петро Потоцький, що́ держав себе в тій справі, як справедливий лицар, у відносинах до безоборонної жінки.

[Далї буде].

ІГОР СЇВЕРСЬКИЙ.

Преслівля й сьпівомовний переклад Степана Руданського.

І. ВІЙНА.

[Далї.]

3.

Були віки Троянові,[23])
Літа Ярослава,[24])
Були бійки і Олега[25])
Сина Сьвятослава,
Що́ мечем бувало тілько
Громи висїкає
Та по цїлій землї руській
Стріли розсїває;
Що́ бувало в Тьмуторканї
В стремено ступає
А Із'яслав[26]) у Київі*)
Бразки зачуває.
А Владимир Всеволодів[27])
Хоч сам не без духа
У Чернигові**) що ранку
Затикає уха.***)
Тогдї й самого Бориса,[28])
Сина Вячеслава,
Привела на суд до себе
Олегова слава.
І поклала на зелену
Кінську на полому
За обижу Олегови
Князю молодому.
Там і князя Із'яслава
Вони доконали
І Сьвятополк[29]) свого батька
Із тої Каяли
Повелїв між коні взяти
Між угорські змії
І відвезти до Київа
До церкви Софії...
О, Олега Гориславця[30])
Війни памятались
Тогдї землї в усобицях
Росли й засївались,
І життя Дай-Бога внука[31])
В грімалах губилось
А зза князїв і їх людям
Віку вкоротилось.
Тогдї рідко в землї руській
Орачі сьпівали
А частїще коло трупів
Ворони кричали,
Та ще галич ленетала
Та збирала дїти
Коли з ними на поживу
Хтїла полетїти.
Так то люди! Були бійки
Були в нас і смути,
Та такої як се була —
Такої й не чути!
Зраня сьвіта до вечера,
З вечера до сьвіта,
Летять стріли каленії
Як град серед лїта.
Гремлять*) шаблї об шеломи,
Копя молодецькі,
Тріщать в полї чужо-земнім
В землї половецькій.
Чорна земля під копитом
Як та ріля зрита,
Вся костями посїяна
А кровлею злита.
Полягли там Всеволода
Полки головою
І по цїлій землї руській
Ізійшли тугою.
Що-ж то менї зашуміло
Рано за горами?
Що-ж то менї задзвенїло
Ще перед зорами?
То князь Ігор своє військо
В поле завертає,
Бо жаль єму Всеволода,
Що́ там погибає.
І били ся день і другий,
І третїй день бились
Та в полудень — і Ігоря
Стяги повалились.
Тут то братя розлучились
З берега Каяли,
Тут для себе кровавого
Вина не дістали.
Тут лиш військо докінчило
Сватів напоїло,
А само за руську землю
Положило тїло.
Никне трава жалощами
Листя ізсушилось
І дерево неблогом
До землї склонилось.

ІІ. ТУГА.

1.

Не весела-ж бо то, брате,
Година настала:
Вже пустиня та повітра
Силу покривала.
То в синах Дай-Бога внука
Злибіда ожила
І на землю Троянову[32])
Дївою[33]) ступила;
І лебіжими крилами
Розплескала море,
І у Дону плескаючи
Розбудила горе.
Розбудила время тяжке,
Підійнялись Хвини,
А у князїв на поганих
Усобиця гине,
Бо брат брату став казати:
„Се моє, мій брате!“
— І се моє, і то моє! —
Другий став казати
І за мале як велике
Стали вимовляти.
І самі на себе стали
Гримало кувати.
А погани зі всїх сторін
Зволїкали сили
І на рідню землю руську
Бідою ходили...
О, далеко-ж зайшов сокіл
К морю птиці бити
Та храброго вже Ігора
Полку не вскресити.
Жля і Карна[34]) в руську землю
З криком поскакали
І там в полумнї червонім
Змагу вимивали.
І сплакались руські жони
Стали голосити:
„Ой уже-ж нам мужів милих
Мислю не змисли́ти.
Нї мислію ізмисли́ти
Думою здумати,
Нї очима оглядати,
Нї гостинцї брати
Анї золота нї срібла
Не пересипати!“
Застогнав бо вже і Київ
Жалем та тугою,

---

[23]) Як видно. то наші прадїди лїчили колись лїта по вікаx Троянових

[24]) Заневне Ярослав І. син Володимирів

[25]) Олег Сьвятославів — дїд Ігорів; він разом з братом Романом красним був першим заведїю свого часу.

[26]) Із'яслав І. син Ярослава І. убитий на Нежатинї 1078 р.

*) Автор пише: „Києві“ то знов „київський“. — *Вас. Лук.*

[27]) Володимир Мономах.

**) Автор пише: Чернигів і Чернїгів. Для одностайности ми постановили всюди: „Чернигів“. — *Вас. Лук.*

***) В первописї: „вуха“ — *Вас. Лук.*

[28]) Борис — син Вячеслава Смоленського погиб в Нежатинській бійцї в 1078 р

[29]) Сьвятополк Із'яславів через 15 лїт після смерти свого батька був і сам київським князем.

[30]) Сьпівак сам собі назвав Олега Гориславцем так саме, як і рочники колись назвали Володимирову жінку Рогнїду — Гориславою.

[31]) Дай-Бог то їден із наших стародавних богів. Внук єго заневне Володимир; але чого Володимир називаєть ся єго внуком, се так же трудно сказати, як і то, чого Боян називаєть ся внуком Велеса.

*) В первописї: „Гримлять“, „вскрисити“ — *Вас. Лук.*

[32]) Земля Троянова — земля руська.

[33]) Їдні [Пожарський] думають, що „Дїва“, „Злибіда“ — то таврицька богиня Діана чи Дївання; другі [Максимович], що то литовська Дїва-джума, що́ огневою хустиною навівае смерть на людий; а треті [Дубенський] думають, що то їдна із тих судних дїв, про котрих споминає стародавня чешська сьпіва „Суд Любуші“.

[34]) Жля і Карна — половецькі хани.

Зажурив ся і Чернигів
Напастю лихою.
Туга тяжка розіллялась,
Наробила жалю
І печаль тече, жирує
По руському краю.
А князї усе на себе
Гримало кували,
А погані руську землю
Всюди обігали,
І збирали дань по більцї
Від кожного двору,
І сипали добром руським
По синьому мору.
Бо тії два Сьвятославцї
Дві храбрії сили
Всеволод і храбрий Ігор
Кривду розбудили,
Котру батько їх київський
Приспав було тихо...
О, великий Сьвятослав той[35])
Був Половцям лихо!
Він розпудив їх полками,
Стальними мечами.
Він на землю половецьку
Наступив ногами,
Притоптав горби високі
І яри глибокі,
Змутив ріки і озера
Висушив потоки.
І Кобяка[36]) з лукоморя
Вихром молодецьким
Він вихватив із желїзних
Полків половецьких.
І попав Кобяк поганий
В Київ у столицю
В Сьвятославові покої,
В князеву грідницю.
То-ж то Нїмцї і Венедцї,
Греки та Морава
Князя Ігоря не хвалять,
Хвалять Сьвятослава.
Того гудять, бо він стратив
Полки молодецькі
І руськеє злото всипав
В ріки половецькі.
Ще й для себе молодого
Добув сїдло нове
Сїв із свого золотого
В сїдло Кощиїове.

2.

Зажурили ся забрали
І весілля плаче
І Сьвятослав зажурив ся,
Смутний сон побачив.
„Снилось менї, став казати,
І видїли очи,
Що в Київі між горами
Спав я сеї ночи,
І що ви коло постелї
Тесової стали
І чорною папломою
Мене одягали.
Що хтось менї вино черпав,
Вино синє було,
І з тяжкою трутиною
Ізмішане було.
Що з порожних черепашок
Женьчуг висипали
Мнї на груди якісь люди
Імя милували.
Що в теремі злотоверхім
Стелю похитнуло,
І дошки самі стояли,
Сволока не було.
Що ворони ті бісові
Всю ніч-вечір грали
Та у Плїньска[37]) на болонї
Лїси оббивали...
А я шлю їх і не зішлю
На синєє море!...“
— Княже! — мовили бояре
Ум забрало горе!
Се-ж бо в тебе два соколи
Полетїло з хати
З отня стола золотого
Щастя пошукати,
Пошукати Тьмуторканя,
Вернути до дому
Або шеломом попи́ти
Великого*) Дону.
То вже крильця тих соколів
То вже припішали,
Тії крильця вже погані
Шаблями обтяли.
А самих їх опутали
В желїзнії пута,
Бо в день третїй — памятаєш,
Темно було тута.
Два червоних стовпи згасло,
Дві сонцї стемнїло,
І молодих два місяцї
З ними потемнїло.
То Олега й Сьвятослава
Тьма обволочила
То й на річцї, на Каялї,
Тьма сьвіт перекрила...
Горе, горе землї руській
Великеє дуже:
Розсипались Половчани
Як гнїздо пардуже.
Розсипались, розіллялись
В морі затопили
І їх буйство великеє
Дає Хвину сили.
І знесла ся уже ганьба
І стала хвалою,
Уже й нужда підійнялась,
Тріснула на волю,
Уже й диво покотилось
По чистому полю.
І ґотськії дїви грають
По синьому мору
І по березї сьпівають
Руським злотом дзвонять.[38])
Вихваляють время Буса[39])
Земсту Шараконя.[40])
І милують тую земсту
Як дитину мати,
А нам уже, нам дружинї,
Весїлля не мати!

3.

Тогдї Сьвятослав Великий
Сплакав за князями
І золоте слово мовив
Змішане сльозами:
„Ой, Ігорю, Всеволоде!
Сини мої милі!
Рано-ж бо ви половецьку
Землю заквилили.
Рано землю ту мечами
Стали заквиляти,
Рано, рано собі слави
Почали шукати.
Та не чесно-ж бо ви, дїти,
Ворога побили,
Та не чесно-ж кров погану
По землї пролили!...
Знати серце ваше храбре
У горнї стопилось,
Ще й до того у бусетї
Само закалилось.
Закалилось, закувалось,
Дїти мої милі¡
Чи-ж сивинї моїй срібній
Се ви учинили?
Не виджу-ж бо я нї власти
Анї війська много
Богатого та сильного
Ярослава мого,
Мого брата Ярослава,[41])
Що́ ходив війною
І з чернигівською білю
З білю і чужою:
Із Могутів і Татранів
І із Шелебирів,
Із Топчаків і Ревугів,
І із Голевирів,[42])
Що́ без щита з захолявком
Полки криком били
І в прадїдню собі славу
Не в дзвони дзвонили.
Та сказали-ж ви: самі ми
Слави захотїли,
Переднюю самі візьмем,
Заднюю нередїлим...
Ой, Ігорю, Всеволоде!
Жаль менї вас, дїти,
А чи-ж диво мнї старому
Та помолодїти?
Таже в лїтах саме й сокіл
Птиць високо гонить
І не дасть гнїзда в обижу
З свої оборони.
Але княже зло настало
Пособи не буде,
Тепер в нївеч оберпулись
Години і люди!“
„Під шаблями Половчанів
Кричать коло Ромен,
Володимир[43]) під ранами —
Всюди плач та гомін.

---

[35]) Сьвятослав Всеволодів — великий князь київський [1177—1194], первий брат Ігоря і Всеволода; він називаєть ся їх батьком через те, що був їх великим князем.

[36]) Кобяк — половецький хан, котрого Сьвятослав полонив за рік до походу Ігоревого.

[37]) Плїньск — теперішний Плїсків в Галичинї [Автор пише: „в Галиции“. — *Вас. Лук.*].

*) В первописї: „Виликого“. — *Вас. Лук.*

[38]) Їоти в 3 віку осїли в Криму, і коло 1050 р. були підбиті Половцями. Ото-ж то і не диво, що після половецького грабіжу в руській землї ґотські дїви могли дзвонити руським золотом.

[39]) Ідні [Кучарський] думають, що Бус то Бокс — король Славян, про котрого Йордан споминає коло 373 р.; а другі [Дубенський] думають, що то Болуш, хан половецький, з котрим в 1055 р. Половцї перший раз входили в переяславську область.

[40]) Шараконь чи Шаракунь славний воєвода половецький.

[41]) Ярослав Всеволодів Чернигівський — брат Сьвятослава Всеволодовича Київського.

[42]) Так називались деякі чужі сторони, з котрих охочі молодцї служили в війську у Чернигівського князя.

[43]) Володимир Глїбович Переяславський — брат Ольги Глїбовни. Сей князь разом зі своїми братами: Романом Ігорем, Всеволодом

Туга князю Владимиру,
Глібовому сину!
А ти княже Всеволоде[44])
Прихильного кинув?
Чи-ж не міг би ти здалека
Мислю пролетіти
Отня стола золотого
Спасти поглядіти?
Таже веслами ти можеш
Волгу розкропити,
Таже шеломом ти можеш
Весь Дон перелити!
Як би ти був, — одставали-б
Половці погані:
Була-б яга по ногаті
Кощій по різані.[45])
Та-ж ти можеш і по суху
Стрілити до Дону
Шерешпарами живими
Глібового дому!"
„А ти, Руриче й Давиде![46])
Правнуки орлові!
Чи-ж не ваші-ж то шеломи
Пливали по крові?
Чи-ж не ваша-ж то дружина
Літає на волі,
Як ті тури пораняні
На чужому полі!
Вступіть, пани Господарі,
В золотеє стремя
За обижу половецьку,
За лихеє время,
І за рідню землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця
Грімніть на поганих!"
„Ти Галицький Осьмомисле
Княже Ярославе![47])
На золотім столі своїм
Ти сидиш у славі.
Піднер гори угорські
Жлізними полками,
Заступив путь Королеви,[48])
Звів Дунайські брами,
Кидаючи через хмари
Кремінь до Дунаю.
Наряджаючи по ріках
Судна до Дунаю.
Твоя грізьба пролетіла
Помежи*) землями!
Ти Київу відмикаєш
Золотії брами.
З отня стола золотого
Остримн стрілами
Ти стріляєш і салтанів
Десь там за морями.**)
Стріляй, княже Ярославе,
Кончака лихого,
Половчина поганого,
Кощія старого,
За рідною землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця,
Стріляй єго, пане!"
„А ти, княже, буй Романе,
І ти Мстиславе![49])
У вас розум храбра думка
Заносить до слави,
І по славу, по кровавy,
Ви ходите сьміло
І високо ви плинете
В буєсти на діло,
Як той сокіл, що́ в повітрі
Крила розширяє
Коли птицю в своїм буйстві
Замогти бажає.
Бо напорги в вас желізні,
Шеломи латинські,
Ними трісла земля цїла
І сторони хвинські:
І Ятвяги, й Деремела,
Литва й Половчани
Склали луки і голови
Під тими мечами...
Князї! Князї! вже Ігорю
Сонце сьвіт закрило
І дерево небологом
Листя обронило
І по Рсї і Сулї стали
Городи дїлити,
А храброго вже Ігоря
Полку не вскресити...
Вас Дон, князї, зве до себе,
Кличе щоб летїли
І храбрії Ольговичі
На бійку поспіли!"

[Конець буде].

і Сьвятославом в 1180 р. обрав своїм головою Володимирського князя Всеволода.

[44]) Всеволод Юрїїв, великий князь Володимирський [на Клязмі] — голова Глібовичів.

[45]) Різань і ногата — то були наші давні гроші. 2 ногати — була 1 різань; 3 різанї — 1 куна; 20 кун — 1 гривна, а гривна як і грецька літра важила зразу 1 фунт срібла; а потому з 1122 р. тілько півфунта.

[46]) Рурик і Давид — сини Ростислава, а внуки Мстислава Великого.

[47]) Ярослав син Володимирка — князь Галицький; єго назвали Осьмомислом за єго сильне та мудре слово.

[48]) Королеви Угорському.

*) В первописї: „поміже". — *Вас. Лук.*

**) Автор пише скрізь: „морами", „розширає", „бразнув", „гарячий", „отрасали". — *Вас. Лук.*

[49]) Роман син Мстислава — князь Володимирський [на Волині] і Мстислав син Луцького Ярослава, обидва внуки Ізяслава внука Володимира Мономаха.

ОПОВІСТКИ і КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Видъ чого заводятця пошести або лыхи хворобы и якъ ихъ стерегти ся. Лікаръ В. Имшенецькій. — В Петербурзї, 1896 р. 29 стор. 12°. Ціна 10 коп.

В сій книжочці говорить ся про пошести чи то епідемічні хороби, на котрі таки і треба передовсїм звертати увагу, бо недуги ті при несьвідомости селян конечних гигієнічних і санїтарних условин приймають по селах особливо широкі розміри. Автор передовсїм звертаєть ся против хибних поглядів, що́ закорінились поміж селянами, що до лїченя хороб та попирає свої замітки переконуючими доказами, вказуючи між иньшим також на відповідні місця з сьв. Письма. Переходячи відтак до пошестий, говорить не про їх лїченє, а „більше про те — від чого вони заводять ся і як оберегатись їх, щоб не занедужать, а як хто занедужає такою хворобою, то що треба робити, щоб не переболїла цїла семя, увесь куток, а то й цїле село". Згідно з тим завданєм автор передовсїм поясняє причини повставаня і условини розвитку пошестий і досить вдатно популяризує науку про бактерії; опісля вже переходить до викладу, як боротись з пошестями звертаючи головну увагу на те, як оберегатись від зараженя і ширеня хороб. Все те виложив автор просто, легко, зрозуміло і відповідно до селянських обставин, а се і є дуже важною прикметою в подібних виданях. На жаль, коректа кепська і друк дрібний становити муть трудности для сїльського читача. При кінци книжочки обіцює автор ще дальші розвідки про окремі хороби як: обкладки (дифтерия), віспу і т. и.

М. К.

Въ досужый часъ. Лирна поэзія Грыцька Кернереика. — В Харкові, 1896 р. 60 стор. 8°. Ц. 50 коп.

Д. Кернеренко не перший раз являєть ся на полї українського стихотворства. Ще в 1890 р. він видав „Невелычкый збирныкъ виршивъ", що́ придбав йому славу „віршомаза". Але д. Кернеренко, очевидячки не задовольнив ся тою славою або побажав прикраситись новими лаврами і ось в „досужый часъ" [по нашому: „у вільну хвилину"], котрого у него доволї, далї компонує вірші і випустив новий збірник ані трохи не красчий від першого: той самий аж надто вже бідний зміст й ті самі переважно незграбні, „клишоногі" вірші. Автор одначе думає про себе зовсїм не так. У своїм вступнім стихотворі він так звертаєть ся до своєї музи:

Мов той вітрець вона легка,
Мов промінь сонця веселенька
І, як тополя та, рівненька
І, як метеличок, прудка.
До мене янголом вона
З зорею раннею приходе
І гарних пісень все заводе,
І знов в блакіттї порина.
І кажне слово з пісень тих
Я в серцї глибоко ховаю,
За нею-ж в слїд і сам сьпіваю
І слези тихо проливаю.

Але надармо читáч шукати ме в стихотворах д. Кернеренка чоч яких-небудь слїдів тої музи, котра „янголом

з зорею ясною приходе і гарних пісень все заводе". Автор мимоволі признаєть ся в однім стихотворі:

Голова моя
Ходе ходором,
Не привичная,
Довго думати.

Тут вже нїяка муза не поможе, і тим, очевидно, легко пояснюєть ся превелика бідність поетичних мотивів і змісту поезиї д. К-ка. В двох стихотворах він славить природу, і сї славлення — доволї вялі й безладні, все-ж таки вони ще найбільше вдатні в збірнику; на пр. „Ранок у полї"; в двох иньших поет нарікає на непогоду, ще в деяких бачимо перемолочені наріканя на долю й лихо, а відтак вже усї решта присьвячені коханню або певнїйше сказати тому, що люд так влучно називає „горобцюваннєм". Зі всього видно, що автор великий майстер на полї „горобцювання", коли так на пр. осьпівує свої чуття:

Твій вид хороший, мов зоря,
Кругленьке личко, карі очи,
Приятно дивлять ся й горять,
Мов зірки в небі в темні ночи.
Не знаю я, кому і як,
Для мене-ж це великий смак.

Але заходи нашого автора на полї „горобцювання" мабуть не завсїгди були вдатні і длятого, не вважаючи на чари „кругленьких личок і карих очий", в котрих поет має „великий смак", він з'ображує женщини переважно зимними, нечулими й зрадливими кокетками. Опроче в останньому творі, котрий автор називає „невеличкою поемою", хоч се дїйсно велика обємом нїсенїтниця, силкуєть ся автор з'образити в особі циганки Галї правдиву і сильну любов, котра особливо виявилась в тому, що Галя без нїякого життєвого мотиву і причини з боку коханого чоловіка, в пориві кохання, тручає його з мосту у воду і сама за ним кидаєть ся. Все з'ображено надто вже вяло, без найменшого слїду поетичнього талану і найчастїйше вельми недоладно. Мова у автора рябіє чужими зворотами і словами, розмір і ритм частенько хромають, а надто д. К-ко не рідко виходить за дозволені межі licentiae poeticae, позволяючи собі на неможливі скорочення слів, переставленнє наголосків і т. и.

Ціна збірника неможлива: за три друковані аркуші широкого друку нїкому не потрібних віршів — цїлих 50 коп. Се мабуть лишнїй раз доказує, що „великий смак" в „кругленьких личках" і знакомість з музою вільно уживаєть ся з „апетитом" в иньшому напрямі. Думаємо одначе, що д. Кернеренко і на сей раз помилив ся, як помиляв ся він в своїй музї і в своїх змаганнях на полї „горобцювання". Над міру висока ціна сеї книжочки може лише здержати всякого від купна. Сподіваєм ся, що се бажаннє сповнить ся, що й служити ме найкрасчою наукою для невинного віршомаза.

М. К.

Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ губерніяхъ. Выпускъ I. Разсказы, сказки, преданія, пословицы и пр. Б. Д. Гринченко. — В Чернїгові, 1895 р. 308 стор. 8°. Ц. 1 карв. 50 кон.

Отсей збірник етноґрафічних материялів [про котрий була мин. року вістка в „Зорі" ч. 18 ст. 358], первісно надруковано в „Земскомъ сборникѣ Черниговской губ. за 1895 годъ", а опісля вийшов він окремим виданнєм, позаяк земський збірник — виданнє специяльне і мало розповсюднене поза межами чернїгівської ґуб., між тим як поміщені в збірнику материяли дуже цїкаві не для одних тільки земських дїячів, а в справі народознавства значіннє подібних материялів признають усї. З передмови редакциї видно, що з розширеннєм програми земського збірника в 1894 р., причім допущені материяли з поля істориї і етноґрафії краю, в редакцию земського збірника наспів збірник материялів, зібраних Б. Грінченком а також на підставі його вказівок і під його проводом — школярами тих шкіл, де він вчителював; відтак до сього збірника долучено наспівші записи иньших осіб, і вже небавом була змога випустити в сьвіт обємистий збірник. Редакция має в своїм портфелю і народні пісні, котрі імовірно увійдуть до дальших випусків видання, а в отсім поміщені прозові утвори устної людової української лїтератури: оповідання, леґенди, казки, перекази і т. и. „Майже весь друкований тут материял є добро загально-народнє", каже впорядник — і дїйсно переважна частина увійшовших до збірника материялів записана безпосередно від люду з подрібним і докладним наведеннєм місця записи і з задержаннєм усїх лєксикальних і фонетичних особливостий, властивих сїй або иньшій місцевости, причім читáч найде в збірнику чимало нових материялів, що не були ще в попередних етноґрафічних збірниках, а з варияптів поміщені тільки ті, котрі виявляють нові риси або які-небудь цїкаві подробиці, причім рівночасно в збірнику вказані усї давнїйші видання, де можна найти поміщені варияпти. Таким чином Грінченків збірник, що́ має для всякого велику вартість з огляду на свій зміст ріжнородний і вельми богатий, рівночасно зідповідає і науковим вимогам. В двох лише злучаях впорядник, на жаль, зробив виїмку. Так у віддїлї людових повірок переважна їх частина подана не в оригінальній записи з уст люду, а в переказї московською мовою, причім вірність такого переказу, очевидно, нїчим не заґарантована. Крім сього також незвичайно цїкаві леґенди і перекази про Чернїгівську давнину і про деякі місцевости Чернїгівщини [Мазепин дім, Чорна могила, Переказ про дуба сьв. Антона Печерського, Монастир сьв. Трійцї в Чернїгові, болото Замгай] передані знов таки не в записи від люду, а передруковані з книги Журовського: „Народныя легенды" [Чернїгів, 1890 р.], де сї перекази і леґенди передав автор віршованою формою а при тім без вказання, що в них є властиво людовим продуктом, а що видумане або прикрашене поетичньою фантазиєю самого автора. Непридатність такого перепису для етноґрафічного збірника, видно, розумів і сам впорядник, виразивши в примітцї бажаннє: „щоб хто небудь записав сї перекази докладними виразами оповідача". Дуже до речи поміщено між етноґрафічними материялами „Сїльский лїчебник", після старої рукописї, зложеної селянином Степаненком, тим більше, що багато средств і рад взято не з лїчебників, а просто з уст люду і можуть бути взірцем людових проб в боротьбі з хоробами. Було-б дуже добре, щоб хто небудь з лїкарів уважно переглянув сей лїчебник, як і иньші старі лїчебники, котрі друкують ся від часу в „Кіевской Старинѣ"; може бути, що в них найшлось би не одно вказаннє проби, користне з огляду і на сучасну медицинську науку. Опроче сей лїчебник містить не одні тільки медицинські ради, але й господарські, як на пр. „спосіб, щоб в пшеницї зони не було" і т. и. Всї материяли в Грінченковім збірнику подані після системи, принятої у виданню „Малорусскія народныя преданія и разсказы" впорядкованім М. Драгомановом [Київ, 1876 р.] як найвідповіднїйший природному поділови памятників людового письменства у відносинах їх до людового життя і народного сьвітогляду.

М. К.

ОЛЕКСАНДЕР ТИЩИНСЬКИЙ.

[Портрет на 323 стор.].

Олександер Амфіянович Тищинський народив ся 5-го липця р. 1835 у селї Голубичах, городнянського повіту чернїгівської ґуб. в панській [дворянській сїм'ї. Вчив ся спершу в Чернїгівській ґімназиї, а вийшовши з неї з VI кляси здав екзамен в Харківський ветеринарний інститут (1856), але згодом перейшов на медичний факультет у Харківський університет (1857), тай там був не довго. В папері офіцияльному з університета стоїть, що студент Тищинський „правленіемъ университета исключенъ за невзносъ денегъ за слушаніе лекцій" (1858). Але річ була не в тім, а в тім, що

в Харкові Тищинський був у студентському гуртку, у якійсь орґанізації, що мала свою бібліотеку і т. п. і була напрямку ліберального. Там був напр. відомий П. С. Юхименко. Цей гурток напала поліція, декого поарештовувала, повисилала на північ, а Тищинського тільки вигнано з університету. В осени того-ж року Тищинський був уже в Київському університеті спершу на медичному, а тоді на юридичному факультеті, та вже р. 1860 він і знов „уволенъ изъ университета за невзносъ платы за ученіе“. За що його прогнано з Київського університету — невідомо. Подавшись аж до дорпатського університету, він і там пробув тільки рік, а звідти „исключенъ съ тѣмъ, чтобы, согласно распоряженію г. Министра Народнаго Просвѣщенія, онъ не былъ принятъ ни въ одинъ изъ прочихъ университетовъ имперіи“. В паперах Тищинського є його суплїка до міністра. З неї видко, що Тищинський, обурившись на начальство університетське за грубіянське поводіннє, протестував проти цього. Його силоміць закинуто в карцер, а тоді прогнано. Така сумна історія його університетського життя.

З Дорпату вислано Тищинського до Чернїгова, — там він і жив під доглядом поліційним. Догляд (видко з паперів) „учрежденъ надъ нимъ по Высочайшему повелѣнію за дѣло студентовъ Харьковскаго университета“. Року 1863 почалось у Чернїгові „дѣло о распространеніи возмутительныхъ прокламацій операторомъ Носомъ и землемѣрнымъ помощникомъ Андрущенкомъ“. Тищинського теж до сього діла притягнено. Телеґрамою з „третьяго отдѣленія собственной Е. И. В. канцеляріи“ звелено Тищинського арештувати. 12-го жовтня 1863 р. його вислано до Петербурга і посаджено до Петропавлівської тюрми. Там він просидів зиму і вже в квітнї р. 1864 повернув ся до Чернїгова. Трохи згодом йому виречено присуд — і він ще відсижував у тюрмі в Чернїгові два місяці, вже на службі бувши.

В той час було часто так, що уряд таких опозиційних людий, як от Тищинський, силкував ся брати до себе на службу, здебільшого в канцелярию ґубернатора, і пильнувати там лекше було чоловіка і скористувати ся з єго розуму й хисту можна було. Так роблено з Костомаровим у Саратові з Марковичем у Орлї, з Чубинським, з Юхименком. Так зроблено й з Тищинським. В осени 1864 р., слухаючись ґубернатор наказу від міністра, узяв його на службу до своєї канцелярії. Ґубернатор Голицин був добрий чоловік і Тищинському було в його не погано. Року 1869 ми бачимо його вже „старшимъ помощникомъ правителя канцеляріи губернатора“. Як був Тищинський в канцелярії ґубернаторській, то заводив ся у Чернїгівщинї Земський Статут і Тищинський багато працював у сій справі: тоді багато надій покладали на земство, бачили у місцевих земствах тільки початок реформи усього державного ладу, і Тищинський усю душу, як то кажуть, віддав на те, щоб ті роботи, якими готувало ся заведеннє земської реформи, виконано яко мога краще. Служивши Тищинський у ґубернатора, був між иньшим редактором неофіциального додатку до „Черныговскихъ Губерн. Вѣдомостей“. В цьому місцевому виданню почав він писати ще давнїйше, потім містив невеликі дописи в „Основі“ та в „Черниговскомъ Листкѣ“, що видавав його приятель Леонїд Глїбів. Як же скасовано той „Листокъ“, то Тищинському хотїло ся все-ж завести в Чернїгові місцевий орґан, бо тії неофіциальні додатки до офіциального часопису не могли бути добрі. Тим він р. 1872, вкупі з учителем ґімназиї Миколою Костантиновичем [згодом — видатний земський діяч] попрохали міністра дозволити їм видавати в Чернїгові ґазету „Черниговскій Листокъ“ замість тих „Особыхъ Прибавленій“. Ґубернатор обставав за ґазету. Але-ж її не дозволено, а незабаром навіть і від тих „Особыхъ Прибавленій“ Тищинського прогнано. Злочинство, що зробив Тищинський, було справдї дуже велике: з якоїсь ґазети (так оповідають Чернїгівцї) він передрукував у своїх „Особыхъ прибавленіяхъ“ звістку про „пинскаго урода“ — от десь там у Пинщинї народила ся калїкувата дитина, а той і надрукував про це. У цій невинній звістцї добачено у Петербурзї щось страшне, може думали, що це алеґория яка на уряд або що. Тільки з Петербурга звелено не держати Тищинського в канцелярії ґубернаторській і р. 1873 (VII. 31) він „уволенъ согласно прошенію“. Цей комічний випадок з „пинскимъ уродомъ“ дав теми кільком сатиричним віршам. Ось одні:

Цензура кума*) задавила:
Восплачемъ, братья, возопимъ
И типографскія чернила
Слезами скорби замѣнимъ.
Пусть сокрушается природа
И плачетъ съ нами за одно:
Печатать пинскаго урода
Цензурой не разрѣшено.
Да поразитъ всѣхъ новость эта!
Дворянство плачь и плачь народъ,
Что выйдетъ кумова газета
И въ ней не явится уродъ!
Ты если, публика, не дура,
То слову вѣщему внемли,
Что есть россійская цензура
Свирѣмый бичъ сыновъ земли.

Так нещасливо скінчили ся літературні заходи Тищинського. А про те він не покидав і далї містити в „Губерн. Вѣдом“. дрібні розправки переважно місцевого змісту, часом материяли етноґрафічні. Таких розправок багато розкидано в тому виданню.

Літературні інтереси потягли Тищинського й до другого діла: він завів у Чернїгові бібліотеку й книгарню. Тодї се була найкраща бібліотека в Чернїгові, і чимало людий кажуть, що за свою осьвіту мусять вони дякувати бібліотецї Тищинського. Як він умер, дак на його трунї був вінок від колишних читачів цїєї його бібліотеки.

Покинувши Тищинський офіциальну службу, не зостав ся без діла і його незабаром обібрано за предсїдателя повітової управи. Там він, коли не помиляємось, був девять років і зажив собі доброї слави своєю гуманністю і щирістю до діла. Як Тищинського вибрано предсїдателем, у Чернїгівському повітї майже нїчого не було зроблено ні що до медицини, ні що до народньої осьвіти, ні що до розкладу податків: початок усїм сим справам зробив Тищинський, і за його часи на земську медицину і на народні школи звертало земство завсїгди велику увагу; тодї-ж почали піклувати ся, щоб справедливійше розкладати податки, які дотї найбільше брато з селян. Початок усього доброго, що зробило досї Чернїгівське повітове земство, закладено було за ті часи, як Тищинський був предсїдателем управи. Хто служив тодї в земстві, оповідають, що Тищинський робив зовсїм не так, як иньші предсїдателї. Коли треба, напр. платити що місяцьову плату людям, що були на службі в земстві, а гроший не стає, то звичайно старші — предсїдатель, члени, лїкарі — одержуть своє, а менші вчителї, фершали — сидять та дожидають. У Тищинського було навпаки: убожчі мали грошї перші.

Як у Чернїгівському повітовому земстві взяла гору партия антилїберальна, то вже Тищинського не обібрано на предсїдателя, але зараз же місто Чернїгів обібрало його за товариша директорови міського банку — на цій посадї бувши він і вмер. Діло банкове було сухе й нецїкаве, але-ж Тищинський і тут знайшов змогу додати свою частку добра до його: всї селяни, яким доводилось до банку вдавати ся, добре знали Тищинського, так просто до його і йшли і нїхто краще за його не вмів розказати їм діла і направити як і що треба зробити. Дякуючи Тищинському селяни мають і тепер дуже великий кредит у міському банкови і користують ся з його землю купуючи, чи просто позичають грошї, щоб своє господарство полїпшити.

В Чернїгові Олекс. Амф. Тищинський був громадський і чоловік. Трохи не у всїх інституциях громадських, не зовсїм офіциальних або зовсїм неофіциальних, він був робітником, здебільшого членом-скарбником. (Товариство Червоного Хреста, т-во милосердних сестер, музично-драматичне т-во, Громадська Бібліотека). Він був членом-фундатором Громадської Бібліотеки і членом виділу її до смерти.

Щирість Тищинського до громадського діла та ідеальна чесність в купі з гуманною вдачею прихиляли до його серця

*) У Чернїгові Тищинського всї звали кумом. Цї вірші знайдено у його паперах.

всїх Чернїгівців. Всї знали загально любленого „кума“, всїм була відома його постать, обличчє поважне, навіть наче похмуре трохи, – але ця похмурість зараз зникала скоро він усьміхав ся: за нею ховало ся чуткé до всякого горя, добре, людяне серце. Багато людий і з „простих“ і з „панства“ дякують Тищинському за таку чи иншу поміч. В Чернїгові це був мабуть найпопулярнїйший чоловік.

Ще в Харкові та в Київі товаришуючи з такими людьми, як П. П. Чубинський, В. Б. Антонович, П. С. Юхименко, дїйшов Ол. Амф. Тищинський до національної самосьвідомости і з того часу був вірним сином своїй країні. У найгірші часи, коли з страху від утисків на наше слово та з несьвідомости й недбальства всї мов забули про все вкраїнське, Тищинський завсїгди зоставав ся тим, чим був, завсїгди інтересував ся рідним письменством, мав добру вкраїнську бібліотеку, листував ся з Галичанами, добував звідти книжки, давав гроші на закордонні видання. Вкупі з своїм приятелем Л. І. Глїбовим видавав він „Черниговскій Листокъ“ двома мовами — московською та вкраїнською. На Глїбова мав він останнїми роками великий вплив і найбільше Тищинському мусимо ми дякувати за те, що Глїбів не замовк зовсїм і чимало ще написав на при кінцї свого життя. Тищинський направив його друкувати твори в Галичинї, сам дбав, щоб їх міщено там і т. и. Досить довгий час він був єдиним мабуть чоловіком, до якого молодіж удавала ся в справах українських. Сам він по українському писав мало: де що в „Зорі“, де що в „Дзвінкови“ (про Глїбова); опріч того в паперах зостала ся комедийка „Стрижено“, дві невикінчені драматичні пєски, а також більша робота історичнього змісту з часів кріпацтва. Опріч того в його було зібрано чимало історично-літературнього материялу про наших письменників і з того користувались люди; чимало взяв від його відомостий напр. д. О. Я. Конiський.

Умер він 28 сїчня 1896 року несподївано від апоплєксиї. Смерть його викликала повсюдний жаль у Чернїгові. Казано було: Ось чоловік, що нї на шеляг не одурив громадської віри до себе. Багато народу, починаючи з мужицтва і кінчаючи ґубернатором було на похоронї. Було 15 вінків: *Отъ гор. Чернигова любимому гражданину, честному труженику на общее дѣло, Лучшему человѣку отъ служащихъ въ городской Управѣ, Высокогуманному начальнику-товарищу отъ служащихъ банка, Незабвенному общественному дѣятелю отъ еврейскаго купечества, Честнѣйшему труженику отъ купцовъ гор. Чернигова*, потім вінки від „*Общины сестеръ милосердія*“, від „*Общественной Библіотеки*“, від *читачів колишньої власної бібліотеки Тищинського*, від „*Музыкально-драматическаго кружка*“, *отъ Братьевъ-Кіевлянъ*. Українських вінків було тільки два: від сина покійного Глїбова з написом „*Від хрещеного сина ідеальному батькові*“ і другий з червоними стрічками — з червоною китайкою над труною козацькою — з написом „*Вірному синові своєї країни від земляків*“. Цей вінок несло двоє, але з їх сльозами єднали ся сльози ще багатьох... Над труною сказано три промови: першу сказав Б. Грінченко по вкраїнському [другі дві були по московському]. Ось вона:

„Коли дорогий наш покійник може тепер нас чути, то йому радісно буде почути над своєю труною рідне слово.

Коли його дух дивить ся тепер на нас з із високости, то певно він бачить, який тяжкий жаль обнїмає нас.

Так і він пішов і покинув нас, — так багато добрих уже нас покинуло!

Добрий! він завсїгди був там, де було дїло, де треба було помочі. Громадські люди знають се, знають і його непохитну чесність. До останнїх днїв він зберіг молоді почування прихильности до ідеї, до ідеї правди й добра громадського.

Та між усїма його почуваннями найщирійше, найдорожче йому було одно: то була любов до рідної країни, до рідного народу. Цій любові зостав ся він вірний до останньої хвилини; це почуваннє гріло й осявало його життє.

Він не був з тих людий, що слава їх широко по сьвіту лунає. Але він був з тих дорогих нам чесних робітників, що своєю працею по змозї пособляють зростати великій ідеї — ідеї осьвітити і з культурного занепаду підняти рідний народ.

До цього була його любов, у цьому були його надїї. І не дурно ти любив, не даремно надїяв ся. Сумні підемо ми від твоєї могили, але підемо на працю для добра народнього. Працюючи ся тепер з тобою, цю обітницю кладемо тобі на труну в купі з останнїм нашим привитанням: Земля тобі пером!“

Б Грінченко.

ХРОНІКА.

* Вже вийшов другий випуск етнографічних материялів, зібраних в Чернїгівській і сусїдних з нею ґубернїях. Сю обємисту публїкацию [над 24 аркуші друку, вел. 8-ки], що містить в собі оповіданя, казки, перекази, пословиці, загадки і т. и., впорядкував пан. Борис Грінченко. Більше про се видане скажемо в слїдуючім числї „Зорі“.

* З нашої друкарнї вийшли окремою відбиткою образки з житя православного духовенства на Україні Волод. Левенка під заг. „Per pedes Apostolorum“.

* Кінчать ся друковати коштом редакциї „Зорі“ другий том творів Руданського і трагедия Фр. Шілєра „Марія Стуарт“ в перекладї Б. Грінченка.

* Варшавський місячник „Ateneum“ видаваний перворядним ученим і критиком польської літератури Петром Хмельовським містить в книжці за місяць серпень обширну статю п. Вол. Буґля про поетичну творчість нашого звісного писателя і сотрудника нашої часописї п. Осипа Маковея. Статю виповнює виключно симпатична оцїнка поезий п. Маковея, виданих перед двома роками в „Дрібній Бібліотецї“ К. Паньковського.

* В одеськім журналї „По морю и сушѣ“ поміщені в остатних н-рах між иншим отсї переклади з нашої мови: „Воровка“ [„Украла“], оповіданє Б. Грінченка (н-ер 31), — і поезиї: Шевченка „Огни горятъ; оркестръ играетъ“ і „Ни лишнихъ слезъ, ни лишнихъ словъ“ [„Ми засьпівали, розійшлись“] в н-рі 29, — Б. Грінченка в н-рах 30, 31 і 34, — Марк. Шашкевича Разсвѣтъ [„Вернїть ся пісні родимі“] в н-рі 32 і Гребінки: „Нѣтъ, мама, не въ сглахъ его я любить!“ [„Нї, мамо, не можна нелюба любить“] в н-рі 33.

* Недавно появились з львівської літографії А. Андрейчина нові твори двох молодих наших композиторів, а саме: „Куда ти йдеш?“ Сольо тенорове з супроводом фортепияна Слова Ю. О. Федьковича, музика Романа Ганїнчака [ціна 25 кр.] і — „Квартети на хор мужеский спорудив Філярет Колесса“. В склад сеї першої серії входять: 1. „Дївчина і рута“ слова Шевченка. 2 „На любій розмові“ Ф. Колесси [сюжет пісні народної]. 3 „Було колись в Україні ревіли гармати“, слова Шевченка. 4. Низка лемківських сьпіванок. 5. Дві пісні народні: а) там у полї береза стояла і б) Ой закувала сива зозуленька. — Обидва видання можна набути в друкарнї Ставропигийській.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Дещо зъ творôвъ Степана Руданьского [Книж. тов. „Просвѣта“ Ч. 195 а 8 за 1896 р.]. — У Львові, 1896 р. 63 і 1 н. стор. 16⁰ (з портретом автора). Ціна 15 кр.

Образки зъ Америки Написавъ Бузько. [Выдавництво час. „Свобода“ Ч. 1]. — Шамокін, Па. 1896. З друкарнї „Свободи“. 38 стор. 16⁰ Ц. 10 кр

Народный рухъ Австро-угорскихъ Русиновъ. Часть I. Написавъ М. Павликъ. [Выд. час. „Свобода“ Ч. 2]. — Шамокін, Па. 1896. З друкарнї „Свободи“. 63 і 1 нен. стор. 8⁰ Ц. 20 кр

Свиньска конституция. Написав Іван Франко. [„Хлопска бібліотека Ч. 3“.] Передрук із часописи „Громада“. — В Коломиї, 4896 р. 16 стор. 16⁰. Ц. 5 кр

Народна історія рускої церкви. Часть VI. Доповненє Написав: Іван Нетой. [Видавництво людове. Рік XV. Книж. III і IV]. — У Львові, 1896 р. 76 + IV стор. 16⁰. Ц. 20 кр.

А. Н. Лисовскій. **Главные мотивы въ поэзіи Т. Г. Шевченко.** Изданіе А. А. Зиновьева. — В Полтавѣ, 1896 р. 48 стор. 8⁰. Ц. 25 коп.

Зміст: I. Наймичка (поэзія жизни). II. Катерина (поэзія чувства) III. Гайдамаки (поэзія силы). IV. Неофиты (поэзія правды). V. Кобзарь. VI. Личный элементъ.

Афанасій Васильевичъ Марковичъ. Біографическая замѣтка. М. З. — В Чернігові, 1896 р. 31 стор. 8⁰.

Крынычка. Оповиданя та вирши: Артемовського-Гулака, Білиловського, Боровыкивського, М. Вовчка, Гребінки, Зинькивського, Кулиша, Метлынського, Федьковича, Шевченка, Щоголева та инш. Зибравъ Б Г. — У Чернігові, 1896 р. 48 стор. 16⁰ Ц. 7 коп.

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III, арк. 16.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка** — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 18. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] ВЕРЕСНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця
в обємі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ. АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“: узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

М. Комарови.

Вельми Шановному і невтомному робітникови на українській ниві.

То не вітер одинокий
Стогне на долинах
І не пугач серед ночі
Плаче на руїнах.
То не хвиля реве, будить
Скелю нерухому,
Що дрімає віковічно
І добра нікому
Не приносить. То не чайка
На степу кигиче,
І не ворон своїх дїток
На вечерю кличе.

То гукає пан отаман, —
День у день гукає:
Товариство до роботи
Голосно скликає:
„А ну, братцї, кому любий
Дим своєї хати,
Кому краще заробити
Анї-ж попрохати;
В кого руки не посохли
Думка не тваніє,
Кому мила своя доля
І своя надїя;

Хто не хоче свою хату
Бачити в руїнї,
Свою Матїр на морозї
В латаній рядниї;
В кого серце в грудях бєть ся
Кому сила дана,
Кому гірко бути хлопом,
А ще гірше паном, —
А ну разом всї до працї!
Хто за серп, за косу:
Праця долю, праця волю
І користь приносить.
А ну швидче, подивіть ся:
Нива посихає,
Вітер колос гне до долу,
Зерно вибиває.
А он хмара налягає:
Грім і град ударить, —
Бережіть ся, — той ледащо,
Хто роботу барить. —
Бережіть ся — буде лихо:
Підете з торбами,
Зостануть ся ваша хата
Й Мати сиротами.

А ну-ж швидче, мої любі!
І я вкупі з вами,
Що найважче — робити му
Власними руками.“

Так гукає пан отаман
І нї на хвилину
Не замовкне, — його чутно
На всю Украйну.
І зібралась коло його
Купка невелика:
Поставали, посїдали,
Наробили крику.
„Подивив ся пан отаман:
Що-ж це вас так мало?
Чом за працю не беретесь?
Чого посїдали?“
Не сказало товариство
В відповідь нї слова:
Засмутилось і притихло,
Мов не стало мови....
І заплакав пан отаман....
Голос обірвав ся....
Утер сльози і за працю
Сам один приняв ся.

А. Бобенко.

18 $\frac{11}{1}$ 92.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далі.]

Вона прожогом кинулась в гущавину і пішла вздовж лїса, поглядаючи на довгу вузьку прогалину, котра тягла ся, неначе зелена стрічка, між лїсом і рядками зеленої молодої, недавно насадженої паном, сосни понад самісіньким піскуватим окопом. Довго вона йшла та плуталась в густих кущах папороті та всякого лїсового зїлля, все поглядаючи на зелену прогалину. Романа нїгде не було. Через лїсок стлали ся стежечки, неначе розстеляні рушники, збігали ся, розходились, перетинали одні одну навхрест, простягаючись через лїсок до людських піль по другий бік лїска. По одній стежцї перебігли їй дорогу два маленькі хлопчики. Соломія спитала в них, чи не бачили часом вони в лїсї якого чоловіка.

— От там бачили! недалечко від козакової хати коло круглої гальовини! — сказали хлопчики і показали Соломії пальцями, котрою стежкою треба було йти до тієї прогалини.

Соломія почимчикувала поміж деревом до того місця, де була та кругла прогалина. Її брала і цїкавість, брало і заздрінне та злість. Вона заздрівала, що Роман ходить в лїс до якоїсь молодицї або дївчини. В неї задрижали ноги, задрижали колїна, здавило коло серця. Бідній молодицї здавалось, що вона от-от углядить десь за кущами, як Роман залицяєть ся до иньчої, як колись залицяв ся до неї, як він обнімає її, пригортає до серця. Соломія почувала, що в неї серце затрїпалось, в грудях здушило, аж дух забивало. І вона вже не йшла, не закрадалась поза деревами, а бігла бігцем, аж бадилле під ногами тріщало, і вона счулась, як опинилась недалечко від прогалини.

От і кругла прогалина залисніла поміж стовбурами берези та клину, як зелена скатерть. Соломія спинилась, стала за кущами лїщини та проскурини і окинула очима гальовину від краю до краю. Романа нїгде не було видко. Соломія тихісінько зайшла поза кущами і зирнула в куточок під кущі. Там білїла зваляна березова колодка, а на колодцї сидїв Роман, спершись лїктем на колїно і підперши щоку долонею. Він задумав ся і дивив ся на прогалину.

„І чого-ж ото він сидить на тій колодї, втупивши очи в траву? Мабуть когось жде...“ — подумала Соломія і дух притаїла, стоячи за кущами.

Довгенько вона стояла, неначе замерла на одному місци. Вона чула, як в грудях стукотїло серце швидко, швидко, неначе хотїло вискочити з грудий, почувала, як важко дихали її груди, чула своє важке диханнє, і здержувала дух! А Роман все сидїв на одному місци, повертаючи очи то на один бік гальовини, то на другий... Гальовина була пишна, як рай. Вона заквітчала і прибрала її, як молоду до вінця. З одного боку коло окопа стояли рядками молоді недавно насаджені кругом лїска сосни. Крайнїй рядок коло окопу був вищий, раннїше насаджений, другий рядок був низчий. Ряди темно-зеленої сосни виступали на синьому небі, як темна широка стїна з одним низчим виступнем. А поверх темної сизої стїни повиганялись вже височенко ясно-зелені паростки з побічнїми пагонцями. Здавалось, нїби темно-зелена стїна була зумисне обставляна рядками чудних ясно-зелених канделябрів та чудернацьких підсьвічників. Кругом гальовини стояв стїною старий зелений лїс, а по серединї прогалини росли три роскішні старі дуби та дві високі прозорі берези. Уся прогалина цьвіла квітками і була пишно уквітчана, неначе роскішний перський килим. Над вечір лїсок аж гув від пташиного сьпіву. Соловейки щебетали, аж луна в гаю розлягалась. Зозулї кували десь далеко в глибинї густого гілля. Дрібні пташки щебетали. Десь серед лїса туркотїла жалібно одна горлиця. Здавалось, нїби в кожному дереві, в кожному кущі щебетала пташка, сьпівав соловейко. Здавалось, нїби увесь лїс ожив після зимової мертвоти та довгого зимового сну, зрадїв прокинувшись, заквітчав ся, прибрав ся в зелень та квітки, став тисячоголосим, і на радощах засьпівав тисячею усяких голосів, сьпівав, аж розлягав ся до схочу, до втоми пташиними голосами, соловїним щебетаннєм. Ввесь гай нїби дихав веселістю. Все в йому нїби радїло і справляло перший весняний празник кохання, веселости, щастя.

Соломія трохи постояла, відночила і втихомирилась. Вона не зводила очий з Романа. А Роман помаленьку встав з колоди, тихою ходою перейшов через зелену прогалину, став під дубом, до схід сонця, перехрестив ся і почав молитись Богу. Помолившись Богу, він знов вернув ся на старе місце, лїг на траві лицем до гори, вивернув ся і простяг ся на ввесь свій зріст. І знов він втупив очи в снзу стїну темної сосни, в прозорі верхи берези, через рідкий нист котрих сьвітило ся синє ясне небо, і неначе замер на одному місци.

„Лежить та мабуть слухає, як сьпівають соловейки та кують зозулї. Лежить ледащо, а я для його вози мажу та ярма накладаю,“ — подумала Соломія.

Постояла вона ще трохи, озирнула ся на всї боки. Нїгде не було видко ні живої душі. Недалечко від неї блиснула жовта омелга, перелїтала через прогалину, мигнула блискавкою і сповнила своїм гучним свистом прогалину, неначе в гаю сопілка заграла. Соломія аж тепер зовсїм заспокоїлась: вона примітила, як мигнула блискавкою омелга, почула, що вона засьпівала сховавшись в листї на дубі. На козаковому дворі десь далеко заревіла корова, і до неї обізвалось теля. Надходив вечір. Сонце вже спускало ся низько за лїсом. А лїс все аж лящав від сьпіву та щебетання.

Роман незабаром встав, перейшов тихою ходою через гальовину, неначе йому було шкода кидати це місце, і потім нїби пірнув в густі сосни, вкриті гіллєм до самого низу. Він попростував стежечкою до перелазу. Соломія пірнула в лїс і побігла иньчою стежкою до дому. Тільки тепер, вертаючись лїсом до дому, вона примітила, що лїс аж гуде від сьпіву та щебетання пташок.

„Боже мій! що це зо мною стало ся? Йшла сюди гаєм, нїчого не чула, неначе вуха мінї позакладало. А тепер чую, як лїс аж гуде від пташиного сьпіву...“ — думала Соломія, хапаючись та поспішаючи до дому, щоб випередити Романа.

Роман вже виносив мішки з пашнею з комори і складав на віз.

— Де це ти, Соломіє, була? — спитав в неї Роман.

— Ходила соловейків слухати, а це наслухалась та й вернулась до дому. Бач, я вже тобі й воза помазала, і ярмо й занози налаштувала. А от ти так опізнив ся до млина. Ой, хазяїне, хазяїне мій! Гляди лишень, щоб ти часом не прохазяйнував своєї долї! — сказала Соломія і важко зітхнула.

Роман подивив ся на неї допитливими очима, але не обізвав ся й словом. Він мовчки повиносив з комори мішки, поскладав на віз, поки Соломія запрягала воли, мовчки виїхав з двору та все поглядав на Соломію. А Соломія задумалась, вже не щебетала, і навіть слова не промовила до Романа.

IX.

Настав робочий час. Настала оранка поля на озимину, потім косовиця, потім почали ся жнива. Роман перестав вчити дїтий в своїй кімнатї. Нїколи було йому сїдати за свої книжки. Робота йшла день-у-день, бігла невпинно, як гарячий кінь. Соломія втихомирилась, заспокоїлась. Життє в хатї знов плинуло, як тиха невеличка річка, тихо й рівно.

В осени, як тільки обжались і звезли хлїб, Роман знов засїв вчити дїтий в своїй кімнатї, знов засїв коло своїх книжок. Почали ся довгі осінні вечорі. Баба Зінька та Соломія сїдали прясти, дїти пустували в хатї. Роман засьвічував лямпу і йшов до своєї кімнати. Йому важко було слухати дитячий крик, важко було дивитись на гармідер в хатї. Він був радий, що знаходив собі в своїй окрóмішній кімнатцї спокій, де було тихо й чисто прибрано.

— Чом ти, Романе, не посидиш з нами? Чого ти все тїкаєш до своєї кімнати? — питала в його мати.

— Коли, мамо, тут дїти кричать та пустують, а мінї хочеть ся читати книжки. Я люблю, щоб в хатї було тихо, як у монастирі.

— То чом же ти не пішов в монастир, як наш сусїда Петро, а взяв мене собі за жінку? — спитала в його Соломія.

Роман мовчки вийшов з хати. Соломія задумалась і зітхнула. Мати примітила, що Соломія зітхнула, і собі задумалась. Дїти полягали спати. В хатї стало тихо. Тілько й чути було, як хурчать веретена, коли їх посукувала Соломія та баба Зїнька.

„Колись він не тїкав від мене, не відходив від мого гребіня цїлий вечір, все поглядав на мої очи, на мої брови, все говорив зо мною, неначе не міг наслухатись мого голосу. А тепер все нїби зумисне запираєть ся в своїй кімнатї від мене, як чернець в монастирі, все нїби відхиляєть ся від мене, — думала Соломія, посукуючи веретено, котре спускалось аж до долу і крутилось долї, мов дзига: — чи він такий собі на вдачу, чи він більше вже не любить мене. Все нїби забуває про мене, неначе я в його не жінка, а наймичка."

— Чого ти, Соломіє, так задумалась? І не говориш, і не щебечеш, і пісень чомусь не сьпіваєш. Що в тебе на серцї? Ти неначе не та вже стала, — промовила до Соломії баба Зїнька.

— Не та стала? Я, мамо, однаковісїнька і тепер, як і колись була. Я зроду нежурлива, і навіть журливих людий не люблю, — обізвалась Соломія і, щоб затаїти свої сумні думи, Соломія почала любенько та веселенько балакати з свекрухою, а далї ще й пісню почала тихеньким голосом, щоб не побудити дїтий:

Ой гаю мій, гаю,
Та густий — не прогляну!
Упустила та голубонька
Та вже й не вспймаю.
Ой, хоч же вспймаю,
Та вже-ж не такого:
Не приляже моє серденько
Нїколи до його!

Ця сумна пісня якось неначе сама спала їй на думку і проти волї й свідомости молодої молодицї була неначе протягом її глибоко захованих в серцї потайних дум. Це був жаль, що́ вихопив ся в Соломії з серця проти волї, жаль за втраченим коханнєм, щастєм, яке вона зазнала з милим.

Соломіїн голос задрижав, як дрижав огонь в маленькій лямпі, котра стояла на столї. Соломія спинилась на цїх словах пісні і не мала сили сьпівати далї. Її думки знов заворушились і десь глибоко відбили ся в серцї. Як темні хмарки набігають несподївано на чисте синє лїтнє небо, важкі думи накинулись на її високе веселе чоло нїби темними хмарками і кинули темний сутїнок на веселі очи, на веселий вид. Соломія похилила голову до гребіня.

— Гасне в йому любов до мене. А в мінї? а в моєму серцї? Чи гасне, чи ще горить, як лїтнє сонце на небі? Він сам гасить моє серце... А як мінї хочеть ся любити! Як мінї жаль мого гарячого кохання? Не вже я втрачу це щастє? Не вже погасне моє серце так заранї, так несподївано?

Соломія задавила в своїх грудях важке зітханнє: вона знала, що баба Зїнька навиглядлива й розумна і вміє добре навиглядати і постереже, які думки, які почування тревожать Соломіїну душу. Соломія таїлась перед розумною та догадливою свекрухою.

„Ох втеряла я голубонька, втеряла, та вже й не знаю, чи вспймаю його! Чи приляже ще моє серце до його? Чи привернеть ся коли його серце до мене? Не той він став, що був колись; ох, не той!" — думала Соломія, смикаючи пучкою тверду мичку з гребіня.

Час був пізнїй, а Роман не вертав ся з своєї кімнати. Мати вже покинула прясти, вже й Богу помолилась і куняла, сидячи коло стола та ждучи Романа.

— Час вже спати. Піди, дочко, та скажи Романови, щоб йшов вже спати. Треба позатикати сїнешні й хатнї двері на ніч, а він не йде.

Соломія пішла в Романову кімнату і швидко вернулась.

— Казав Роман, що буде ще довгенько чигати і ляже спати в своїй кімнатї, — сказала Соломія до баби Зїньки.

— Ну, то позасовуй двері засовами та й лягаймо спати.

Соломія позасовувала засови і погасила сьвітло. Баба Зїнька зараз заснула в кімнатї. Соломія лягла коло дїтий на полу в сьвітлицї і довго не спала. Дїти важко й швидко дихали, кидали ся у снї, скидали з себе укривало. Соломія вкривала їх, обланцюючи кругом сина й дочку, силкувалась заснути, а сон її не брав, а думи ворушились в голові.

Пішли осїнні вечорі та ночі все довші та довші. Роман все засиджував ся в своїй хатинї і частенько лягав там спати. І стали ті довгі вечорі та темні осїнні ночі ще довшими для Соломії...

Вже й Різдво настало, вже й зима минала, а Роман все вчив дїтий в своїй хатинї, ще й третього хлопця прийняв, котрого вчитель вигнав з церковної школи за те, що він був дуже неспокійний та битливий. Вже й дїтям надокучило все сидїти за книжкою. Дївчинка часто просила ся в баби та в Соломії, щоб пустили її погуляти з дїтьми, щоб пустили на скобзалку поскобзатись з дївчатами. Роман не пускав дїтий і все держав їх в своїй кімнатї, неначе в школї. І Соломії і бабі Зїньцї жаль було дїтий. Вони почали гримати та нарікати на Романа, але Роман їх не слухав і частенько скуб за уха дїтий, як вони недобре виучували свої лєкциї. Тільки й була дїтям гульня, коли Романови треба було перемолотити кільки кіп жита або проса, або поїхати куди на ярмарок.

Михайло Комар.

Сам Роман дуже змінив ся в той час. Він все ходив до церкви, сьпівав та читав на крилосї, вивчив і знав церковний устав, як дяк. Нїколи він не пропустив ні одної служби божої, ні утренї. Як тільки було вдарять в дзвін, Роман одягав ся і йшов до церкви. Він запустив собі бороду й довге волоссє на голові, ще й проділив на голові проділ з боку голови, неначе монастирський послушник. Соломії дуже не подобалась та борода, кругла, як лопата, русява, аж біла. На щоках з обох боків поросли бурцї та ще й чудні: вони не спускались вниз, а стремілі в бік, неначе пачоси або шматки клоччя, аж уха закривали. Роман спостив ся, змарнїв, схуд, зблїд, спав з тїла. Очи стали здорові й витрішкуваті; румяні уста пожовкли. Патлата борода, кострубаті бурцї, патлаті коси на голові зовсїм змінили Романове гарне обличчє. Хто знав Романа молодого та гарного, той тепер не впізнав би його. Він став неначе иньчим чоловіком.

— І на віщо ти, Романе, запустив оту бороду та оті патли? — нарікала на його Соломія: — зглянь ся на себе, чоловіче! Був чоловік, як повна рожа, а тепер став схожий на патлатого жида. Вже й, Господи! Постарів ся через оту бороду та кудлаті бурцї неначе на десять років.

— Ет, відчепись! Не твого розуму це дїло. Неблагочестиво для мене голитись та чепуритись! — відказував Соломії Роман.

Соломія мовчала, важко зітхаючи та відвертаючи голову від пелехатого Романового обличчя.

— Романе! годї тобі вже вчити дїтий! — говорила мати: — ти й дїтий позамордовуєш, і сам ти нидієш.

— Не можна, мамо! Треба вчити дїтий дві зими, щоб

вивчити їх гаразд. Я хочу приготувити сина, щоб він здав екзамен на полегкість в військовій службі. Здасть екзамен, менче прийдеть ся служити в москалях.

На масниці забігла до Соломії Настя, а за нею слідком прийшов і Денис. Вони забігли, щоб запросити до себе в гості Соломію та Романа. Роман в той час вчив дітий в своїй кімнаті.

— Хочеть ся мині вбратись в намисто, а намисто в скрині в Романовій кімнаті. Їй Богу, вже бою ся й достунитись до Романа; бою ся йти в ту кімнату. Коли-б ви, мамо, пішли та вийняли з скрині намисто. Може він не буде на вас так гримати, як на мене, — говорила до баби Зіньки Соломія.

— Не хочу я йти, не хочу перебаранчати йому. Вченнє — спасенне діло, — обізвалась мати.

Соломії чогось заманулось того намиста. Вона вже й сама не памятала, коли вбиралась в намисто. Романова неприхильність до неї відібрала в неї охоту чепуритись та прибиратись.

— Ат! За всї голови! Про мене нехай сердить ся, а я таки піду та вийму з скрині намисто, — сказала Соломія, кинувши очима на Настю, в котрої на шиї червоніло вісїм разків доброго товстого намиста.

Вона увійшла у кімнату веселенько та проворненько і почала відмикати скриню та шукати на днї намиста. Вона стукала віком, брязкала ключами, викидала одежу, що лежала зверху в скрині. Роман скоса поглядав на її веселий вид, на проворні руки, а вона все поралась та тупцяла коло скрині.

— Чи ти швидко перестанеш стукотїти та брязчати? — обізвав ся Роман, підвівши голову, нахиляну над книжкою.

— Ат! відчепись! Перестану, як знайду те, що треба. Отам Денис та Настя прийшли просити мене й тебе до себе в гості, та це я думаю прибратись та почепити червоне намисто. Може мене там який бородань полюбить, коли свій бородань.....

Соломія схаменулась і замовкла, глянувши на дітий.

— Годї вже тобі отам стукати та гуркати. Ти-б вже краще йшла собі або з хати, або в гості, та мині не перебаранчала.

— Оце який ти став недотóрканий! Ти ладен мене з хати випхнути; така я тепер стала тобі нелюба. Але мині є тут діло. Що треба, то треба, — говорила веселенько Соломія та все шпурляла з скрині то свої сапянцї, то усяку одежину, доки знайшла на самому днї своє червоне намисто.

— Кидай лишень книжки та прибирай ся швидче, бо там в сьвітлицї Денис та Настя нас ждуть. Певно будемо колодки парубкам чепляти або родини колодкам справляти, колодку в нелюшки сповивати. Нагуляємось і насьпіваємось, бо тепер же масниця! — сказала Соломія і брязнула разками намиста.

— Йди з хати, бо менї треба скінчити своє діло з школярами. Я потім прийду, — обізвав ся Роман.

— Ет, відчепись з своїми школярами! Ти-б краще зробив, як би хоч на сьогорічні „Мироносиці“ справив мині гарного суконного синього жупана. А то нї собі, нї мині нїчого гарного не справляєш.

— На віщо те гарне убраннє? Хіба хочеш Бога гнївити, чи що?

— Чим Бога гнївити? Синїм жупаном? Оце сказав! То це по твоєму усї молодицї та дівчата, що ходять в синїх жупанах, гнівлять Бога? Схамени ся, чоловіче! А я теперички і вбралась би в суконний жупан, йдучи в гості. А як до жупана пристає червоне намисто!

І Соломія стала перед дзеркальцем і почепила собі на шию намисто, уявляючи собі, що на нїй надітий новий синій жупан. Вона обернулась до Романа, щоб показати, яка вона гарна в червоному намистї, і яка вона була-б ще краща, як би до того намиста та ще й синій жупан!

— Ой, гарно! Господи, як гарно! — обізвав ся насьмішкувато Роман: — по-моєму молодицям до церкви не слїд би і вбиратись в червоні намиста.

— Ще що вигадай! Може-б ти заборонив нам і танцювати? А ми ось в гостях вдаримо такого тропака, що аж дїл двигтїти ме! От так-о! — сказала Соломія.

Вона оступилась від дзеркальця, крутилась і сюди і туди і вдарила легенько тропака проти самісінької патлатої Романової голови.

— Ти й досї така дурна, як і давно була. Тобі-б усе крутитись та вертїтись.

— А, ти, скупяго! Он позапускав чорт-зна-що на своїх щоках: дивись он поросло якесь клоччя, якісь пáчоси, аж гидко дивитись.

Соломія крутнулась на одній нозї і відвернула лице від Романа.

— Був чоловік, як чоловік, а тепер звів ся на якогось кудланя. Гидко на тебе й глянути. Сидить, як сова на клунї та тільки сїрі баньки витріщає на мене. Ой, не люблю й не дишу!

— Іди собі к дїдьку з хати! — підняв голос Роман.

— Ба не піду, бо маю право! Йди сам з хати, коли тобі треба! — заговорила вже сердито й Соломія і кинулась вкладати в скриню повиймані та порозкидані річі.

— Йди, кажу тобі!

— Ба не піду, доки не поскладаю усього в скриню. А ви, дїти, йдїть вже гуляти, бо й ваша мати й батько гуляти підуть.

Почувши те, дїти міттю позакривали книжки і, як тї птицї, так і шугнули з хати. Роман тільки очи витріщив з того дива то на жінку, то на втїкаючих дітий.

— Ти мині школу розігнала.

— І добре зробила! — обізвалась Соломія, з серцем стукнувши віком та замикаючи скриню.

— Ти чорт-зна-що зробила з твоїм дурним розумом! — сказав сердито Роман: — хіба-ж оце я один вчу дітий дома? Адже-ж на Григорáх і Кравченко вчить чужих дітий дома, і Петренко на Злодїївцї вчить чотири хлопцї. Що це ти вигадала?

— Тї вчать, бо вони не мають поля. Вони цім хлїб собі заробляють. А в тебе поле, в тебе господарство. Я тобі служу і за наймичку і за наймита, а ти нї про що не дбаєш, тільки про книжки та про молитви.

— Не вже я таки нї про що не дбаю, тільки про книжки та про молитви? Я-ж не кидаюсь і діла. Це на тебе примхи напали.

— Добрі примхи! Поки ти мене любив, я для тебе робила; я робила свою й твою роботу. Тепер я тобі не жінка, а тільки наймичка. Спасибі тобі за таку ласку.

Соломія дзенькнула ключем в замку і посунула скриню під стїну. Вона стала перед самим лицем Романа, червона від гнїву. Попереду вона все говорила з ним, пустуючи та жартуючи, бо рідко коли сердилась. Тепер, з'обіджена зневагою свого чоловіка й байдужістю до її краси, вона розлютувалась. Вона була сердита, що не може вернути вгасаючого кохання і в йому, і в собі.

— Сидить, розкудланий, розпатланий, витріщивши очи! Подивись он в оте дзеркало, на що ти став похожий!... Колись був пишний, як повний місяць, а тепер став якимсь виродком. Я тебе любила, як лїгнє сонце. А ти неначе вкрав з неба сонце серед дня. Скинеш сонце з неба, вкрадеш у мене з серця коханнє, і мині сьвіт стане немилий. А ти викрав з мого серця любов крапля за краплею. Кого-ж я буду любити? З ким буду тїшити свою душу.

Соломія вже говорила, неначе голосила. Бідна молодиця почувала, що в її серцї щось втрачує заживок, щось помаленьку замирає, от-от умре.

— Кого я буду любити... гм...

— Нїкого не люби! — сумно обізвав ся Роман: — тим молодицям чорт-зна-що в думку приходить!...

— Нїкого не люби... Коли-ж я хочу любити, — обізвалась Соломія.

— Це вже хтось тобі навис на очи! Щось таке та є! — обізвав ся Роман.

— Ніхто мині не навис на очи. Я тебе полюбила і більше нїкого в сьвітї не буду любити.

Соломія і справдї своїм серцем була схожа на пишну квітку теплих країв, котра раз тільки викидає одно стебло, раз цьвіте і потім на віки посихає. Соломія раз полюбила на свому віку, полюбила гаряче, і вдруге вже не могла кохати иньчого.

— Подиви ся на небо! На кого ти тепер став схожий: кудлатий, пелехатий, неначе в клоччя вбрав голову. Ой, Господи! не то жид пелехатий, не то пасїшник, не то дяк, не то лїрник, щó Лазаря сьпіває на ярмарках. Сидить, вилупивши очи, мов та жаба на купинї. Та хоч би для мене прибрав ся та обголив ся, та причепурив ся. То став якимсь спасеником та сьвятеником, хочеш присьвятитись, а я хочу жити й любити.

Соломія вхопила ножицї, котрі лежали на столї і кинулась до Романа.

— Дай сюди оті патли! Я тобі чисто пообрізую оті пачоси на щоках, оту бороду, оті коси, то може знов станеш гарний, який ти колись був.

І Роман не з'оглядів ся, як Соломія чикнула ножицями, відтяла йому стремкі бурцї з одного боку, а потім відшматувала клапоть русявої бороди.

— Чи ти здуріла сьогодня, чи знавіснїла! — обізвав ся Роман, схопившись з стільця: — ну, та й вітрогонка-ж ти навісна!

Він в одну міть вхопив її за руку, вирвав ножицї, потім вхопив її за шию, відчинив двері і пхнув у сїни з усїєї сили. Соломія неначе перелетїла вузкі сїни і вдарилась об двері противної хати, аж двері загули. Денис кинув ся до дверий і відчинив їх. Перед дверима стояла Соломія і плакала. В неї щоки лиснїли від слїз.

— Що це таке з тобою? Що стало ся? — крикнув Денис.

Соломія обернулась назад, побігла через сїни, відхилила двері в Романову кімнату і крикнула пронизуватим, неначе не своїм голосом:

— Я тебе зненавидїла! Ти мінї противний! Поганий! гидкий! Я тебе покину, найму ся за наймичку, а з тобою не буду жити, не буду!

Вона гуркнула Романовими дверима, вскочила в сьвітлицю, сїла на лаві коло мисника, обернула голову до стїни і заплакала, закривши лице ліктем та засуканим по лікоть рукавом сорочки.

— Чого це ти, дочко, розплакала ся? Що там у вас з Романом скоїлось? — питала в Соломії баба Зїнька.

Соломія плакала, аж хлипала, як дитина. Дїти замовкли і тільки поглядали на Соломію. Дївчина і собі скривилась і була напоготові заплакати. Настя й Денис мовчали.

— Чого це ви поіаялись? — спитав Денис в Соломії.

Соломія мовчала і втирала сльози рукавом.

— Ет! звичайна річ. Полаялись, то й помирять ся. Хвалити Бога, що не побились; в других і це буває, — обізвалась баба Зїнька неначе спокійненько, але в неї на душі було зовсїм неспокійненько; вона вже давно примітила, що між Романом та Соломією є якась незгода, що любов і згода між ними згасає. Баба задумалась.

— А ходїмо до Романа та скажемо, щоб він одягав ся та йшов до нас в гості, — промовила Настя до Дениса.

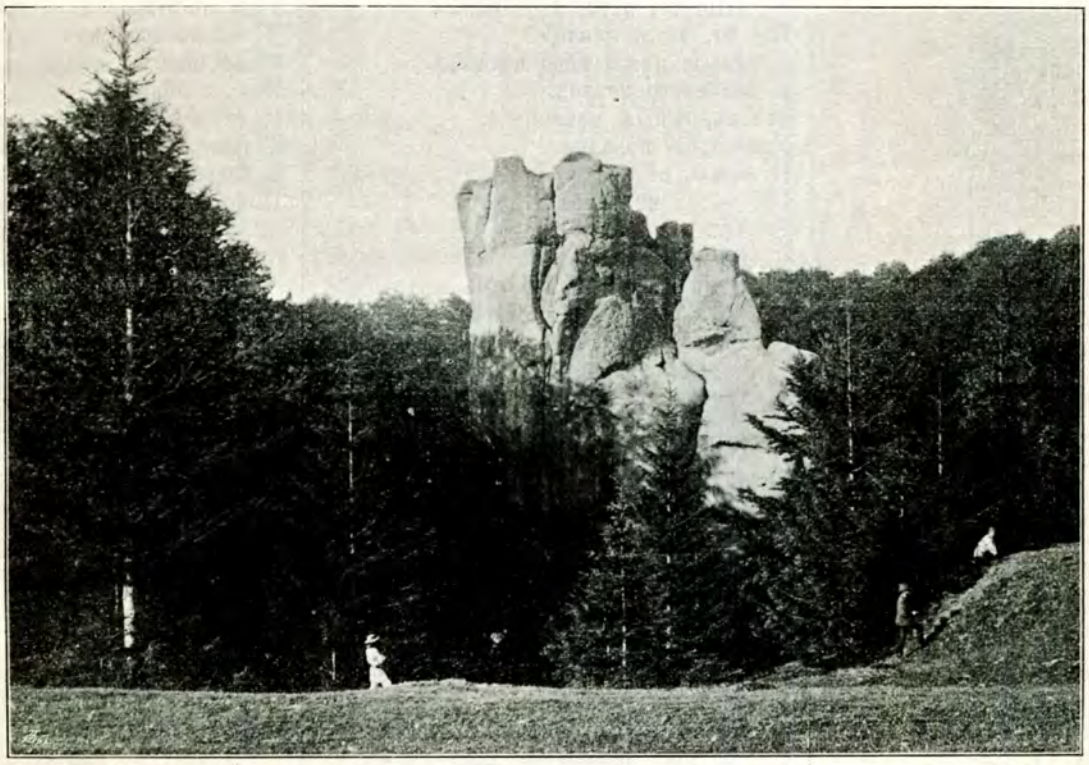
Вони увійшли до Романа в хату. Роман сидїв на стільцї коло стола. Коло його на долівцї валялись шматки бурцїв та бороди. В Романа не ставало одного бурця, а борода стреміла з здоровим визубнем з одного боку, неначе вищербляна лопата. Роман був сьмішний з нерівною вищербляною бородою та з одним бурцем, котрий стремів, як шматок клоччя, прилїпляний коло одного уха.

— Ой лишечко, який ти сьмішний! — крикнула Настя і зареготалась на всю хату.

— Хто це тобі так покалїчив бороду та бурцї? — спитав Денис.

— Та ота-ж навіжена стрибуха, — тихо обізвав ся Роман.

— І добре зробила. Їй Богу, я-б і сама це зробила, як би Денис був такий патлач, як оце ти, — сказала Настя.

Болди в Бубнищу коло Болехова.

— Але з такою бородою не можна тобі йти між люди, — обізвав ся Денис.

— А вже-ж не можна, бо тепер на тебе і твої собаки брехати муть, — сказала Настя.

— Давай я тобі зрівняю бороду, — промовив Денис, взявши ножицї.

— Геть! — сказав Роман: — я сам зрівняю.

І він взяв ножицї, став перед зеркалом і підтяв бороду кругом, ще й другого бурця обстриг.

— Ой, Романе! Тепер ти став схожий на посьмітюху, або на старого біло-церковного Нїмця!... — промовила Настя.

Роман одяг ся і ввійшов у сьвітлицю. Соломія вже переплакала і мила миски та полумиски. Вбігла й Настя і розказала матері, як Соломія обчикрижила Романови бурцї та бороду.

— Одягай ся, Соломіє, бо вже затого й вечір буде, — сказала Настя.

Соломія одягла ся і навіть не глянула на Романа. Усї вони вийшли з хати. Зостала ся в хатї баба Зїнька з дїтьми та з своїми невеселими думами. [Далї буде].

Нові поетичні твори Степана Руданського.

[Далї.]

Безнадїя.

[Подражаніе Bürger-у][1])

Пробудила ся дївча:
Сон їй тяжкий снив ся...
— „Де-ж ти милий? чи ти вмер?
Чи так забарив ся?“
Він поїхав на біду
З атаманом[2]) на Орду
І, чи жив остав ся,
З нею не списав ся.
Скоштувала вже Орда
Козацької кари:
Відилатили молодцї
За кров, за пожари...
І веселі козаки
Палять пінкові люльки,
До дому вертають,
Пісні затягають.
І увсюди по шляху,
Скрізь на роздорожжі
Стали дїти і жінки
І дївчата гожі.
Кажде свого питає,
Серце-руку подає;
Лиш їдна чекає:
Милого шукає.
І дивила ся на всїх —
І не пізнавала;
І питала ся у всїх —
І не відпитала.
І лиш військо перейшло —
Згасло яснеє чоло:
Дївчина упала,
Тяжко заридала.
Стара ненька — до дочки!
Дочку підхопила...
— „Що то, доню?! що, дитя?!
Що з тобою, мила?!“
— „Мати, мати! сьвіт — не сьвіт,
Все пройшло, як маків цьвіт...
Гірка Божа воля,
Тяжка моя доля!“
— „Прости, Боже, їй гріх!...
Донько, схамени ся!
Все Бог робить на добро...
Лучче помоли ся!“
— „Мати, мати! за ребро
Тягне Божеє добро!
А те „Сьвятий Боже“
Що мінї поможе?“
— „На́, сьвяченої води!
Вона помагає,
Вона серце веселить,
Жалї відіймає.“
— „Дармо, мати! що болить
Те вода не відвалить:
Не дасть вода сили
Встати із могили!“
— „Слухай, доню: може, він
Пійшов за Ордою,
Свою віру поламав,
Любить ся з другою...
Нехай, доню, буде й так! —
Він нам більше не козак,
Вже його не люде —
Бог судити буде.“
— „Мати, мати, лучче-б я
На сьвіт не родилась!...
Смерте, смерте, ти моя!
Де ти забарилась?
Згасни, сьвіте, повернись,
У безодню повались!
Гірка Божа воля,
Тяжка моя доля!...“
— „Боже, Боже! не суди!“
Мати промовляє:
„Що говорить їй язик —
І сама не знає!...
Доню, доню, розум май:
Бога, небо спогадай,
Памятай, що неба
Душі твоїй треба!“
— „Що то, мати, небо-рай??
Що то, мати, пекло??
З ним, із ним і небо й рай,
А без нього пекло...
Згасни, сьвіте, повернись,
У безодню повались!
Нї землї, нї неба
Без нього не треба!...“
Так дївчинї по душі
Безнадїя грала;
І дївча на грішний суд
Бога викликала.[1])
Рвала коси, розплелась,
Серед хати простяглась
І зболяні очі
Плакали до ночі.
Незабаром від копит
Земля задвижала.[2])
Незабаром край воріт
Збруя забряжчала...
І, живий чи умерлий,
Злазить козак молодий,
Фіртку відчиняє,
Стиха промовляє:
— „Чи ти спиш, моя дївча?
Чи думу гадаєш?
Чи за другого пішла?
Чи мене чекаєш?...“
— „Ах, козаче! чи то ти??...
Ходи, голубе, ходи!
Де-ж ти забарив ся?
Де ти запізнив ся?“
— „Запізнив ся-м на степу
В далекому краю...
Сїдай, мила, на коня,
Бо часу не маю!“
— „Ну-ж бо, милий, почекай!
Перше рученьку подай!
Ходи до покою,
Відпочинь зо мною!“
— Нїколи мінї, дївча,
В тебе спочивати:
Кінь вудилами бряжчить —
Треба поспішати...
Сїдай живо на коня:
Ще сто миль махнем до дня.
Ще сто миль махати,
Заким будем спати!“
— „Де-ж, козаче, де-ж сто миль
Кінь твій упаляє?
Та його ще край воріт
Півень засьпіває!...“
— „Заким півень закричить,
Кінь, як птаха, пролетить.
За їдну годину
Ляжемо в перину.“
— „Де-ж, козаче, де-ж твій дім?
Де твоя хатина?“
— „Там, дївчино, на степу
Дім і домовина!“
— „Стане-ж місця для нас двох?“
— „Стане, мила, для обох.
Їдьмо, нас чекають, —
Постїль убирають.“
І чи постїль, чи то гріб —
Дївча не згадала:
Живо сїла на коня,
Козака обняла.
І, як вітер, кінь летить,
Тілько порох зпід копит
З вогнем вилїтає,
Поле укриває.
Лїси,[1]) села і поля
Мимо них летїли,
І камінні мости
Під конем греміли...
— „Місяць золотом горить,
Вмерлий птахою летить...
Страшна тобі згуба?“
— „Нї!“ — говорить люба.
Що-ж за сьпіви по степу?
Чого птахи грають? —
То зібрались опирі,
Похорон справляють.
По душі і дзвін гуде,
І процесия іде,
Жалібно сьпіває,
Словом вимовляє...
— „В північ тїло поховав.
Тепер свою любу
З далекої сторони
Я везу до шлюбу.
Дяче, дяче, поспішай!
Попе, живо нас вінчай!
Бо нїколи ждати:
Пора уже спати...“
Стихла пісня, стих і дзвін...
Все те проминуло...
Все те раптом мимо них
Як мара мигнуло...
І, як вітер, кінь летить,
Тілько порох зпід копит
З вогнем вилїтає,
Поле укриває...
Пролїтають мимо них
Чагарі й дубини,[2])
Лїси, села, хутори,
Гори і долини...
— „Місяць золотом горить,
Вмерлий птахою летить...
Страшна тобі згуба?“
— „Нї!“ — говорить люба.

---

[1]) Цей російський напис в самім первописі. — *А. К.*

[2]) В рукописї: „гатаманом“. — *А. К.*

[1]) В рукописї: „зздвїжала“. Після губних звуків [б, п, в, м] українське *и* дуже часто звучить як *і*. — *А. К.*

[2]) „Викликала“ в жіночім родї, а не в нїякім. Трохи далї, прочитаємо в автора: „моя дївча“, а не „моє“, — ad intellectum. — *А. К.*

[1]) В первописї скрізь: „лїса“. — *А. К.*

[2]) = діброви. — *А К.*

От, ізнову, потерча[1])
Несповите скаче,
Завиває пелюшки,
Регоче і плаче...
„Чи ти хлопець, чи дівча, —
Ходи з нами, потерча:
Будеш танцювати
Як ляжемо спати!“

І, як вітром в чагарах,
В степу зашуміло:
І за ними потерча
Льотом полетїло...
І кінь птахою летить,
Тілько порох зпід копит
З вогнем вилїтає,
Поле укриває...

Пролїтає мимо них
Вже й синєє море.
Пролїтає понад них
І небо і зорі...
— „Місяць золотом горить,
Вмерлий птахою летить...
Страшна тобі згуба?“
— „Нї!“ — говорить люба.
Темно, темно по степу;
Холод повіває...
— „Коню, коню! поспішай:
Північ наступає!...
Недалеко до кінця,
До постелї, до вінця:
Живо, живо, брате,
Будем спочивати!“

От і брама, от і двір.
Браму відчиняють,
І на цвинтар молоді
Раптом уїжджають.
І підняв ся чорний птах,
І закрякав на гробах.
Гроби затрусились,
Хрести похилились.

І в мінутї — чуд' та див' —
Вся одежа і тїло
Від вмерлого козака
Прахом облетїло...

І на карому конї
На сїдельцї в стременї
Без одежі і тїла
Гола кість стреміла.

А тут враз і карий кінь
Вдарив копитами
І в мінутї зпопід них
Здимів[1]) меж гробами...
І в повітрі щось кричить,
Щось у ямі верещить.
І бідна дівчина
Впала як билина...

І зібрались опирі,
По душі сьпівають,
І за руки побрались,
Разом промовляють:
„Коли любите — терпіть,
Бога з неба не гнівіть.
Не слухайте тїла —
Душа буде цїла.“

19-го і 20-го серпня.

[1]) Так зветь ся самосїйна дитина, щó вмерла нехрещеною. Див. А. Потебнї! „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“, т. III, [Варш. 1881], стор. 58—61 і 134. — *А. К.*

1859 рік.

Мошкова пісня.

Улюбив ся Мошко
У нашу дівчину.
Сидить тай сьпіває
В лихую годину:

„Сьвітить місяць, сьвітить,
І сонця не треба, —
Він не впаде з неба,
Бо добре держить ся.

„Ой там край Дунаю
Голуби літають, —
Най собі гуляють,
Бо я їх не пійму.

„Сїв заяць[2]) на дубі,
Оріха кусає...
Бо він виглядає
Милої коханки.

„Сїв заяць на дубі
А я коло дуба.

[1]) = пропав як дим. — *А. К.*
[2]) В первописї скрізь: „заіць“. — *А. К.*

Як ти менї люба,
Сказати не можу!“

4. лютого.

Рабінова дума.

Вітер віє, повіває,
Синє море грає.
А над морем сидить рабін
І думу гадає.
Зіпер голову на руки,
Руки — на колїна, —
Сидить рабін бородатий
Як тая відміна.[1])
І сидить так днї і ночи,
І їсти не хоче,
І на море, все на море
Витріщає очи.
А жидова, як із міха,
З міста висипає
І, як тая чорна галич,
Беріг укриває.
Далї рабін підійняв ся:
„Стійте, каже, люде!
Послухайте, каже, люди,
Що то за страх буде!
„Що то буде, як весь море
Стане їден море,
І їден горою стане
Весь на сьвітї гори —
„І весь дерево на сьвітї —
Дуб їден без міра,
І сокира весь на сьвітї —
Як їден сокира,
„І весь люди, щó на сьвітї,
Які йно єсть люде —
Їден такий жид великий
Аж до неба буде?!
„І як возьме жид великий
Велика сокира,
Як на гора він зрубає
Такий дуб без міря,
„І як з гора та на море...
Подумайте, люде!...
Як великий дуб звалить ся, —
Що то за хляп буде!!“

4. лютого.

[Далї буде].

[1]) = потороча, проява, страшилище. — *А. К.*

Бобо.

Образок з галицького житя. Написав *Мирон Кордуба.*

I.

Було се в половинї грудня 18[9]... р. Зима чогось припізнила ся, немов-би дорожила ся з своїм приходом. Важкі оловяні хмари сїро-бурої краски залягли небозвід. Від раня вже капотів сей благородний дощик-капуснячок, щó у парі з проникливим вітром пронизував гнилим холодом аж до шпіку костий. Улиці Львова, без згляду на се, чи вони першо- чи дальше-рядні, замінили ся на непрохідне багно. Монотонне капанє дощевих крапель у ринвах наводило на чоловіка мимохіть задуму та мелянхолійність. Кождий старав ся примоститись як найдогіднїйше в околиці печі та при веселім огнику забути про плюту на дворі. Продавці чаю та горячих напоїв мають під таку пору найбільший заробок.

Помалу сїрий сумрак покрив усе. Жовті сьвітла ґазових лямп почали ту і там показуватись, блимаючи лїниво, немов блудні огники. Вітер став ще дуще віяти; впадаючи в бічні довші та коротші улички вигравав протяглими тонами свою дику нуту. Густа мрака прилягла місто, пригадуючи собі сї добрі часи, коли ще над Полтвою стояли лїси та багна замість камениць. На улицях не багато було людий, хіба одних довго-полих та довго-бородих джентельменів не відстрашувала студінь сноватись. Більше годі було кого подибати. Лише серединою дороги пересували ся важко наладовані вози ріжної величини та форми. Своїм стукотом і дзенькотом зелїза пробували силу нервів у прохожих. Від часу до часу помчав ся візок або однокінка обкидуючи сїрим болотом необачних, щó надто край хідника наближили ся. Серед того

гамору можна було виріжнити ще сварню та проклони візників, які завадивши взаїмно возами десь у вузкій улиці, силкувались видобути ся із сеї матні. Що часочок давало ся чути накликуване львівських перекупнів горляним, охриплим голосом:

„По-о-о два центи пома-а-араньч!“ „Сьвіжі марони, печені, сьві-і-ижі!“

Все те, вкупі з голосом дзвінка ратушевого, що почав як раз видзвонювати якийсь сиґнал, робило дивне, ошоломлюючо-прикре вражінє.

Під той час, по одній з більше оживлених улиць, що вела на дворець зелїзниці, йшов молодий чоловік старанно одітий. В руці держав клуночок зашитий у біле полотно. Циліндер на голові та тонка лїсочка у другій руці творили якийсь дивний контраст з тим клуночком незручно уложеним та видко досить важким, бо молодець що кілька хвилин переносив єго з одної руки до другої. Один-другий із прохожих глянув зпід ока на него та стискав раменами, або видувши долїшні уста виявляв тим своє легковаженє для „пана“, що сам таскає ся з вузликами. Один з услужних жидиків підбіг навіть швидко до него та вхопивши тягар спитав цїкаво:

— Де пан кажуть занести?

Але сей „пан“ відтрутив єго нетерпеливо від себе та ворknувши „обійде ся“, скорою ходою поспішив дальше.

На розї улиці з'упинив ся наслухуючи за годинником, що власне почав бити.

„Пята година“, — сказав до себе. „Ще півтора години часу“.

З тими словами спер свій клуночок на камени, що виставав із стїни каменицї та відсапнув хвилину.

„Добре, що вже до двірця недалеко, а то зовсім стерпли руки. Найняв би „батяра“, щоб поніс, та шкода гроший; буде ще на що видати“.

Відтак насунувши кріпше свій циліндер, обтер хусточкою лице та пустив ся у дальшу дорогу. Ступав тепер обережнїйше минаючи більші калюжі болота, що потворились на ходникови, та перескакуючи з одного сухшого місця на друге, подобав на якого стрільця, що пробирає ся по багнах наддністрянських. Більше число поїздів та однокінок т. зв. по львівськи „айншпенерів“ казало догадуватись, що мета єго дороги вже недалека. І дійстно! сейчас за закрутом улиці показав ся великий на жовто розмальований, рясно осьвітлений будинок, а свист льокомотиви по другім боці вказував всякому, що се зелїзничий дворець.

Кождий, хоч трохи обізнаний з галицькими відносинами, знає уряджене двірця зелїзничого та ті типи, що коло него ґрупують ся. Узглядняючи соціяльний поділ галицької суспільности на три кляси, управа постарала ся, щоб навіть і тут ті три касти не стикали ся з собою, аби, борони Боже, який „пария“ не збещестив вельможу діткнувшись єго одежі. Якже-ж могло-б бути інакше? Таж на се вважали вже небіщики Єгиптяни та Індийці, а ми що чванимось культурою, мали-б се спустити з очий! Тож кождий йде тут у свою перегороду. Перша кляса — се „сьвятая сьвятих“, куди здаєть ся Русин ще не заглянув; вона доступна лише для тих зпоміж людий, котрі визначують ся тим, що потрафлять цїлу днину лежати черевом до гори та чужою працею як найвигіднїйше удержувати ся. В другій клясї побачиш вже більшу мішанину; — від блїдих з остовпілим поглядом колїсцят бюрократичної машини до товстих червонолицих сьвящеників та економів ріжні ту переходи та нюянси. І се найвірнїйший образ т. з. галицької інтелїґенциї у всїх єї відмінах партикулярних. Найбільший натовп та гамір се — в третій переділці. Тут в однім кутику стовпили ся жиди розмавляючи своїм проразливим жарґоном і то в той характерний спосіб, що кождий з беручих уділ в розмові рівночасно говорив. На середині коло „буфету“, де можна було дістати горівки, та за 2 кр. шклянку напитку посередного між борщем а помиями, званого ту чаєм, пхались, немилосердно штовхаючись, селяни та зарібники. Трохи з боку один з „правовірних“ убраний в „талес“ монотонним голосом, подібним до капаня дощу в ринві, витягав свої молитви та переносив заразом своє тїло з точностию маятника що хвиля з одної ноги на другу. На деревляній лаві під стїною якась „баба“ задивилась в него та змаґнетизована тим єго рухом захропіла небавом.

Не потребую, думаю, додавати, що наш герой — ним він поки що й є — увійшов в другу перегороду. Тут зложив обережно свій тягар під стїною та затер утїшно утомлені руки.

„Хвалити Бога доплентавсь якось чоловік сюда! — подумав. — Але-ж бо се погань на дворі! Як я до З... доберу ся — се один Бог знає. Коби лише не позимнїло ще більше, або най би хоч вітер надстав; добре він десь у полю гуляє, коли в місті так сильно дме. Добре казали менї товариші, що в однім плащи пускатись під таку пору в дорогу — на се треба мати велику скількість очайдушности в собі“.

Так роздумуючи відкочував він заразом штани, та вийнявши з кишенї кусник паперу пообтирав, о скільки се дало ся, болото з черевиків.

Полишім Романа, — бо так зове ся наш молодець, — єго гадкам, а самі тимчасом, користаючи з ясности, яка панує на салї, пригляньмо ся єму самому. Може й неодно дізнаємо ся про єго особу користуючись з авторської всевідучости.

Цїла стать Романа мала в собі щось притягаючого. Високий ростом, кріпко збудований виглядав він на мущину в цїлім слова сего значінню, але коли глянеш на лице подумаєш від разу, що мабуть воно не припасоване до цїлого „корпусу“. Дрібні риси, що пригадували недавного маминого пестїя, взір якийсь мягкий, сенсиментальний, показували, що мимо кріпкої будови тїла властитель їх не досягнув ще 20-го року житя. Сильно випукле чоло, що через чесаний до гори волос зискувало ще на якійсь маєстатичности, казало догадувати ся на певні спосібности інтелєктуальні. Чорнявий з голубими очима та нїжним виразом лиця робив приємне вражінє, особливо на панночок.

Однак гарні читачки та читачі привикли відай, щоб від разу розкинути цїлу минувшину героя, хто він, чим був, щоб сейчас вивести цїлий єго родовід. Така вже вдача людська, що заки з ким зазнакомимось, мусимо почавши від прадїда знати цїлу єго історию. Тож недармо сказав хтось зі злосливих — борони Боже! не автор, — що Русини мають вроджений потяг до істориї...

Водопад грамітний коло Дори.

II.

Тому то, не хотячи нетерпеливити вас, мої читачі, бо знаю з досьвіду, що се не виходить на здоровє в так нервовій сусьпільности, яка тепер витворює ся, сягну в минувшину Романа. Але відки-б почати — від дїда, чи прадїда? Та даймо вже там тим стареньким спокій та почнїм від батька,

яко безпосередної підпори істнованя нашого героя. Пересиджуючи на „масній“ парохії, котрої дотация забезпечала цїлком безжурне житє парохови, мали родичі Романа на цїлу околицю славу богачів. Ґенези тої слави годї дійти; оден з сусїдів, почтар, опирав своє пересьвідченє на тім, що коли отець Волиняк може свому синови посилати тільки-а-тільки гроша місячно, то мусить бути богач. Полишаю вже волї читачів згодити ся або нї на той льоґічний вивід почтаря Нїмчевського, а сам постараюсь оповісти усе в порядку, що дотикає минувшини Романа.

Малий Ромцьо оказував вже яко 4-лїтна дитина незвичайний потяг до книжок та до писаня. Коли отець через неувагу лишив яку книжку або котру з метрик на верху, Ромко сейчас хапав єї, оглядав зразу дуже, а відтак щораз менче обережно з усїх боків, а вкінци починав систематично, йдучи з кінця, картку за карткою передирати. Коли в сей спосіб дійшов до початку — як книга була грубша, то серед роботи було кілька перестанків, — замикав єї гарненько та відносив таткови кажучи, що книжка вже прочитана. Нераз розгнїваний отець Волиняк, невдоволений поступами сина, ударив єго за сї псоти; тодї починав Ромко концерт, йшов на скаргу до мамцї, а та сейчас ставала в оборонї сина, дивуючись, як може батько бити дитину, що́ так великий оказує талан.

А вже-ж роскішно минули Романови дитячі лїта! На цїлий Сухачів не було більше скорого до найріжнороднїйших пустот. З початку ограничав ся на дім; нї одна шклянка, нї одна фляшка або й зеркало не могли остоятись супротив єго лицарських подвигів. Свого геройства раз мало житєм не переплатив. Діставшись злучайно до кредєнсу почав з таким завзятєм змітати конфітури та всякі солодощі, що, коли наступила реакция, прикликаний лїкар не міг начудуватись сильній конструкциї дитини.

Однак з лїтами навкучив ся єму вузкий терен, який представляло попівство в Сухачеві. Єго душа забажала ширшого виднокруга і ширшої підстави до своєї дїяльности. Слухаючи частих оповідань матери про геройські дїла козаків, як вони під проводом гетьманів виправляли ся на Турка та на чайках плавали по Днїпрови, забажав Ромко щось подібного сам урядити. В єго душі промайнула гадка, чи не міг би і він стати таким гетьманом та зібравши коло себе хлопцїв-молодцїв відбувати якісь далекі походи „на Турка“. З тими своїми плянами звіряв ся він матери і се давало часто почин до жартобливих розмов на сю тему. Однак Ромко небавом завважав, що з него собі жартують, тож постановив нїкому більше про се не казати, лише приступити просто до дїла. Він вибрав собі дружину з хлопцїв, подібних до него вдачею, яких в Сухачеві не мало було, і з тими почав думати про найріжнороднїйші пустоти. Кілько то утїхи було, коли нераз цїла та орда пустїїв вдерла ся на дзвініцю і лякала голосним дзвоненєм супокійних селян, що́ злїтали ся гурмою думаючи, що се пожежа. Иньшим знов разом бомбардували камінєм стару коршму, то знов вганяли худобу, що́ пасла ся, в збіже, або хапали кури та пускали на річку плисти. Цїлий Сухачів призвичаєний до супокою був якийсь час зворушений, немов-би дійстно яка банда опришків тут задержалась.

Якось одного разу війт сухачівський постановив покласти сему кінець та провчити „єґомосцевого гільтая“. Власне наші герої вертали з великої виправи на оден з садів, несучи яко трофеї яблока та румяні дулї; повні кишенї були ними навантажені. Котрийсь з войовників [стратеґів] — не тямлю вже імени, така бачите чортова память — сказав, що військо вертаюче з добичею о багато лекше перемогти. Видко, чув про се і наш Баран — так величали війта в Сухачеві, — та мабуть ізза того вибрав сю хвилю. Побачивши „пана начальника“ не знали наші „козаки“ що робити. Он на команду повстала сейчас у них гадка, що одинокий ратунок в утечі; тож і сейчас перевели сю гадку в дїло. Один лише „гетьман“ уважав негідним себе спасатись утечию перед ворогом. Оглянув ся проте за товаришами з погордою та сьміло попростував напротив війта.

— А ти, гільтаю скажений, довго ще не давати меш нам супокою?! Почкай, я тебе без ножика обшкальпую! ти! — посипалось з уст роздратованого війта.

— А це до кого ви стосуєте? — поспитав Ромко паленїючи, але не тратячи відваги.

— А до кого-ж, як не до тебе! — крикнув війт, беручи пана „гетьмана“ за руку в тім злобнім намірі, щоб свій арґумент поперти чимсь більше „намацальним“.

— Геть, — крикнув Ромко, — що ти собі думаєш?! З ким ти маєш до роботи?! може з собі рівним?! Ти хлоп, а я ксьондзів син!

Таке „dictum“ видко переконало Барана, бо сейчас пустив Романа і не перешкодив єму побігти до себе, на попівство.

Провідавши про такі поступки сина, о. Волиняк часто-густо карав єго, грозив, що прожене з дому, що замкне в темний льох, чого останнього Ромко мимо цїлої своєї відваги страшно бояв ся. Однак мати все обставала за „любою дитиною“, що́ вже тепер така мудра, та віщувала синови велику будуччину. Всї єго пу́стощі були для неї невичерпаною темою розмов, коли з'їхались сусїди. Так для цїлої околиці був Роман „enfant terrible“.

Крім Ромка було у Волиняків ще двоє дїточок: дочка та син. Ромко вже від часу до часу учив ся та якось незгірший оказував потяг до науки. Читанє, складанє слів з якихсь дивних викрутасів і рисованє собі-ж таких самих видалось єму чимсь незвичайним, цїкавило та потягало єго до себе. Родичі не думали ще мозолити свого синка наукою, тож Ромко брав буквар та ходив від одної особи до другої, питаючи про назви поодиноких букв. В сей спосіб, на велике здивованє та потїху родичів, научив ся по якімсь чисї „слябізувати“. Тодї о. Волиняк порішив ся найняти для своїх дїток ґувернантку, щоб Ромка учила, а решту дїтий мала все під доглядом.

III.

З приходом ґувернантки почалась для Ромка нова доба. Панна Мільця, що піднялась сего високого завданя вивести наслїдників паньства Волиняків „на люди“, була се особа вельми сентиментальна, нервова з усїма примхами, які приводить з собою довге дївованє. Романови, що таких єств, званих старими паннами, не міг нїкуди ще зустрінути, всї єї на́вички видались сьмішними, і се здискредитувало велику повагу учительки в єго очах. Хоч, як бачилисьмо, хапав ся він досить радо до науки, але немов яке звіря степове не був взвичаєний до ри́гору і то ще так дуже вже педантичного, який ввела панна Мільця. Єму хотїло ся бігати, пустувати по давному, а тут казали єму сидїти цїлий день над проклятущою книжкою. Вже при першій лекциї виписала вчителька на величезнім аркуші паперу подїл годин. „О семій вставати, від семої до осьмої писати, від осьмої до девятої снїдати“ і т. д. йшло аж до вечера. Дитинї, що́ привикла до волї, подїлено день і цїле житє на шуфлядки, вузенькі перегороди, котрі душили, немов окови. Тож не диво, що в короткім часї відбігла у него вся охота до науки; він перейшов в „опозицию“ та цїлу свою ненависть звернув против книжки та „старої чаплї“, як прозвав свою просьвітительку. Лише під строгим поглядом вітця, котрого одинокого в дома бояв ся, брав ся він до книжки; коли-ж занятя душпастирські або господарка відривали о. Волиняка з дому, чув ся Роман вільним як птаха. У такі хвилї промишляв лише про пакости, які завсїгди були звернені против панни Мільцї.

Згадали ми, що панна Мільця се була натура на скрізь сентиментальна. Бувало цїлими вечерами, особливе коли присьвічував місяць, стояла при відчиненім вікнї та зітхала, — думаю про свою незавидну долю та рожеву минувшину. Ромко скористав й з сеї обставини. Одного вечера сховав ся в кущі, що́ росли під вікном вчительки держучи в руках здохлу жабу. Небавом як звичайно показалась у відчиненім вікнї стать „старої чаплї“. Сего тільки ждав пустій; в одну мить роздав ся голосний крик панни Мільцї: то жаба опинилась не знать з відки на єї лици.

Найбільше мозоли давало Ромкови рахованє з памяти. Кілько за се він наслухав ся докору, кілько разів по тій причинї находились єго уха між пальцями ґувернантки, що́ немов кліщі стискали — про се для недостачі статистичного материялу годї щось певного сказати. Досить, що се трафляло ся часто-густо. Одної днини замкнула єго панна Мільця за

кару в своїм покою, а сама пішла на прохід. Побачившись ненадійно в клітці, почав Роман тупати, рвати дверима, — але коли почув свою безсильність, залив ся рясними сльозами. Єму видалось, що вчителька знущає ся над ним, — що усі змовили ся на него, що нема нещаслившого єства над него. Ось що витискало з єго очий, що раз то обильнійші, сльози. Нагло прийшла єму гадка пімсти, — пімсти страшної, безпощадної. Скоро вхопив мидницю з умивальні, налляв у ню повно води зі збанка, що́ стояв в кутї, та засунув під ліжко вчительки. Відтак вліз сам тамтуди, повитягав дошки, що́ піддержували постіль, тілько дві полишив, уложивши їх однакож так, що при найлекшім натиску з гори мусїли випасти. Тепер супокійно дожидав він вечера. Панна Мільця випускаючи хлопця з „вязниці“, достерегла усьмішку на єго лици, але не догадувалась єї причини. Доперва коли поклавшись на постелю опинилась серед потопи зрозуміла усе.

Годї дивуватись, що серед таких обставин вчителька кілька разів збиралась уже до абдикації з своєї посади. Одна подія приспішила виконанє сего наміру. Панна Мільця любила довго висипляти ся а ще довше опісля заходилась коло прибраня себе в „ґалю“. Часто лучалось, що Ромко в такій порі підходив під двері єї покою та пукав, лякаючи вчительку, котра думала що се якийсь гість. З часом однак Ромкове пуканє не робило вже вражіня — Мільця знала, що се пусто́ти єї ученика.

В сусїдстві Сухачева мешкав пенсионований капітан Баум, приятель о. Волиняка — чоловік вельми строгий та риґорист. Часто заходив він до о. Волиняка; тілько яко старий кавалєр інстиктовно ненавидїв старих панночок, а між ними й панну Мільцю. Якось одного дня прийшов він о 11 годинї рано, щоб вкупі з о. Волиняком піти купатись. Було се, бачите, лїто, початок червня. Заставши канцелярию пароха замкнену, поступив він до покою ґувернантки, щоб довідатись, де єго приятель. Панна Мільця як раз під ту пору вилїзала в „неґлїжу“ на стіл та відбувала церемонію полоканя горла, випускаючи воду з рота через горішне віконце на двір. Роздало ся пуканє, однак она призвичаєна до сего нїчого вже собі з пуканя не робила. Доперва за другим разом кликнула:

— Вже-сь знов приліз! Забирайсь, бо набереш!

Стоячи плечима до дверий, відбувала свою церемонію дальше.

За хвилю відхилились двері. Капітан обережно всунув голову в двері та гамуючи свій гнїв по так чемнім привитаню поспитав:

— Чи отець парох дома?

— Ґлю-ґлю-ґлю-ґлю, хар-хар-хар.

— Чи застав я отця пароха?

— Ґлю-ґлю.... До чорта! протяг! замикаєш ти двері дра.... Ай! — крикнула вчителька, коли обернувшись замість Ромка побачила сиву голову капітана. В одну мить дала нура — під ковдру.

Капітан вибухнув гнївом:

— Так! то се має бути ґувернантка! має дїтий учити порядку а сама вилежує ся до полудня! Як вона вміє з дїтьми обходитись, коли мене старого так по простацьки трактує! Я-б єї в своїм дому й годинки не держав! — репетував капітан в сїнях.

Тим часом рівночасно в покою роздав ся голосний плач панни Мільцї. Не досить, що „бахурі“ їй докучають, але ще й від старших мусить слухати нїсенїтницї, — розумувала вона. Ох коб-то Пафнуцьо не був з иньшою а з нею оженив ся, вона не була-б так нещаслива! Будь-що-будь вона мусить се місце покинути!

В три днї опісля від'їздила панна Мільця на дворець зелїзницї, розпрощавшись зі сльозами з усїма. Ромко урадований сьпівав „Многая лїта“ і „Славословіє“.

IV.

Однак радуючись з від'їзду ґувернантки, не догадував ся Ромко, що вже минає час єго пустощів та небаром треба буде забратись до поважнійшої роботи. Правда, нераз згадував єму батько, що віддасть єго в ґімназию, де буде багато таких хлопців як він але також і багато професорів. Ромко однак все те бачив ще в дуже далекій будуччинї і нїяк не спало єму на думку, що се може вже небавом наступити. Доперва, коли на другий день по від'їзді вчительки прикликав єго отець та заявив, що від нинї мусить він приготовуватись до вступного екзамену, який треба зложити перед висом у ґімназию, зробилось Ромкови млісно десь коло серця. Більше як всяких екзаменів бояв ся він лєкциї з батьком. О. Волиняк був слабовитий а при тім нервовий; коли Ромко не вивчив ся добре завданого, або не досить скоро піймав те, що єму товкмачено, батько нетерпеливив ся і нераз справив синови „суху лазню“. Пізнав Ромко, що з дощу попав під скап — думав, що по виїздї ґувернантки настануть вакациї ad infinitum, а тут вийшло ще гірше як було.

Минуло лїто, надійшов вересень. Одного ранка вивела мати заплаканого Ромка, усадовила на віз високо навантажений клунками, тай сама сїла праворуч, щоб провезти свого сина до міста Т. у ґімназию. У вікнї ще раз показалась голова батька, що́ поблагословив їдучих та по раз десятий упімнув:

— А не застраш ся при екзаменї! памятай! Як бись менї не здав екзамену, то я тебе знати не хочу!

Ромко обіцяв не лякатись, хоч на саму згадку про екзамен та незнану чужину, в якій мав сам без родичів жити, мороз пройшов єму поза плечима. Ще раз уцїлував сестричку і брата, що́ почіпались воза... Погонич луснув батогом — віз покотив ся з подвіря.

Екзамен випав несподївано добре. Ромко так як дрожав на єго згадку в дома та в дорозї, коли станув в салї шкільній набрав очайдушної відваги. Відповідав сьміло та резонно так, що єго приняли у ґімназию, хоч не мав ще приписами вимагаючого віку. Мати умістила свого синка у одного знакомого професора ґімназияльного Скварчевського, щоб дитина мала відповідне, як казала, вихованє.

Професор Скварчевський, була се людина, яких між галицькими урядниками доволї. Родом Русин, син селянина, став з часом одним з таких, що то на запитанє, якої вони народности, відповідають, що — австрийської. В дома говорив лише по польськи, читав лише „Neue Freie Presse“ і Лємберґерку, а в школї переслїдував та найбільш ненавидїв „мудїв“, себ-то хлопських синів. Був се педант, що для висших чином уляглий у своїх учеників ломав всяку самостійність та хотїв з них мати лише машини, що́ сповняли-б єго прикази. При тім всїм однак підстава єго була добра — на людську нужду серце мав вельми мягке і не мало доброго зробив тим, що́ були єму уляглими. Хто однак посьмів станути поперек єго авторитетови, того переслїдував безпощадно.

Під таким вплівом мав виховатись Ромко. Першої днини занимались ним усї, старались потїшити, запевнювали, що буде єму лїпше, як в дома. Але небавом прийшло ся Романови переконати, що:

„Чужая сторононька та люди чужії
Не пригорнуть до серденька хоч і не лихії“.

Доселї розмовляв він все ще рідною мовою; однак і сего не довго єму позволено. Коли почалась школа, а Ромко по своїм першім побутї в лавцї шкільній вернув до дому, спитав єго п. Скварчевський.

— Nu chłopcze! byłeś z czego pytany?

— Нї не був з нїчого, — відповів Роман резолютно.

Лице професора зморщилось і в одну мить прибрало грізний вид:

— По якому говориш до мене! Ту не село, щоби-сь міг балакати так як з парубками: ту треба говорити по польськи!

Доси нїколи не звертав нїхто уваги Ромка на ріжницю між обома народностями, що́ замешкують Галичину, між мовами, якими вони говорять. Однак чуючи в домашнім кружку все мову рідну, а польську лиш між чужими, мимохіть привязав ся крїпко до своєї рідної. Тож заказ професора зробив на нїм сильне вражінє і він розплакав ся. Чув, що тепер та чужина стане єму подвійно тяжкою і нїяк не міг в своїй головцї розібрати, що то кому може вадити, якою він мовою бесїдує.

Гіркі були перші літа пробуваня Ромка в ґімназиї. Був він ще може за надто молодий, та хоч спосібність до науки була у него сильно розвинена, гадка на колишню сваволю не покидала єго. Професори стали уважати єго „герштом“ в клясї. Ромко дав ся все товаришам висувати на перед, а ті мудроховаючись за єго плечі, всю одвічальність за „геци“ звалювали на него. В дома знов мусїв зносити ріжні дотинки. У професора Скварчевського було на „станциї“, крім Ромка, ще кількох старших студентів, і то головно з домів панських. Ті дивились зизом на „шкраба“ та „поповича“ і обрали собі єго за козла офірного всїляких дотепів та докучливостий. В тій школї відівчив ся Ромко тої дрібки аристократизму, який у него проявляв ся, коли в Сухачеві говорив до війта: „ти хлоп — а я ксьондзів син!“ Тут досьвідчив він всего того, що свого часу панна Мільця, тільки в иньшім ступени. Нераз сплячого обілляно зимною водою — бо, мовляли, він ще не хрещений. Другим разом напакували в уста брудних онуч. Коли часом Ромкови прислали дещо з дому до їди от на пр. які ласощі або таке иньше, то певно в кілька годин заставав середину викроєну і набиту клочем або паперами, або, коли то було що лїпшого, то лиш окрушини вказували місце, де воно лежало. Скаржитись — не було кому. Професор Скварчевський на Ромкові скарги стеоретично відповідав: „То не лїзь між них“, — або й: „Будь вдоволений, що тобою займають ся“. До дому годї було донести, бо всї листи, які там Ромко писав, переходили цензуру пана професора. Він жадав, щоби єму показовано кождий лист, аби, мовляв „поправити похибки“. Під тими впливами виробилась у дитини якась скритість, що́ вже лишилась на завсїгди.

З початку горнув ся він радо до науки. Нова система научаня, нові предмети мали для молодого хлопця свій потяг. Однак часте галюканє: „До книжки!“, „рушай вчити ся“, яке єму доводилось чути в дома, знеохотили єго потрохи. Він став розбирати в думцї, чому то, як навчить ся, не може піти бавити ся, а мусить вічно сидїти над проклятущою книжкою. До того в школї за часті пу́стощі не раз обірвав „третю“, хоч вивчив ся лєкциї. Суперечка, яку тодї починав з професором, в оборонї своїх прав, кінчилась звичайно ще до того карцером. Ромкови здавалось знов, що всї умисно на него завзялись, щоби єго переслїдувати. Тож з розпуки загорнув руки і рішив не вчити ся. Доки наглядав п. Скварчевський, доти Ромко бурмотїв під носом, а коли сей вийшов, покидав книжку. Нїчого не помогли різґи, які вимірив єму єго опікун за се, що був поданий на конференцию. Нїчого не вдїяли грозьба батька в листах до сина, що єго вирече ся, що віддасть до ремісла недобру дитину. Ромко з першої лавки, де єго по екзаменї посадили, завандрував у остатню. Ледви з превеликою бідою удало ся „виробити“ єму „першу“.

З причини далекої віддали не їздив Ромко домів на сьвята лише раз у рік на вакациї. Тодї чув ся він вже вільним немов птаха, що єї по довгому держаню у запертї випустять на волю. Не чіпались єго вже давні пу́стощі, опроче єго „козаків“ забрано до роботи в полї. Вкінци знав він добре, що се, що робив яко ученик кляс нормарних, не відповідає гідности та „повазї“ ґімназияста. А вже-ж зробив ся він поважним! Ходив тепер на проходи, їздив по снопи та сїно, доглядав робітників у полї — став, коротко кажучи помагати батькови при ґаздівстві. Селяни бачучи, що „панич“ вже постаточнїв, стали здіймати перед ним капелюхи та здоровкатись. Ромкови се вельми підхлїбило — він неначе сам в своїх очех о кілька пядий підріс. Навіть війт Баран став єму вже „ви-кати“ і нїяк не поважившись ся — так думав Ромко — єму, щось подібного сказати як передше.

V.

Так проминуло помалу 4 роки. Хлопцеви видали ся вони віком! Тепер Ромко ходив вже до висшої ґімназиї. Гай! гай! кілько то вечерів продумав він, щоб вже раз дістати ся туди. Се було для него ідеалом. „Господи!“ — розважав він: — як се гарно звучати-ме: „ученик пятої кляси!“ Там вже професори не посьміють анї штовхати в карк анї за ухо взяти. О! найби спробували! Цїла кляса запротестувала-б. Навіть вже „ти-кати“ ученикам перестануть! Як се приємно буде вчути: „Волиняк“, прошу менї оповісти“... Ба! навіть пальців не треба буде показувати! коли хто схоче, то-й вийде собі з кляси. При тім мав він по скінченю четвертої кляси перейти від професора Скварчевського на иньшу станцию, де буде вже мати більше самостійности, де нїхто вже єму над карком не стояти ме.

Тому то час той, що́ дїлив Романа від сего ідеалу, видав ся єму несказано довгим. Але все в сьвітї кінчить ся, тож і Ромкове бажанє також остаточно сповнило ся. Попращавши дім Скварчевських переніс ся наш малий герой до пані Сировської, котра, хоч мала власну каменичку, удержувалась з студентів та студенток. Тут почала ся нова фаза житя студентського. Роман вперше прийшов в близші зносини з так званим „гарним полом“. Від разу став він на висотї свого завдання. Лєкциї учив ся наперед, щоб опісля мати вільну голову. Хоч ще молодий, зрозумів він важне значінє школи для своєї будуччини, тож завсїгди дбав про те попереду, щоб „збути ся“ свого обовязку. Але він розумів вченє, лише яко средство до забезпеченя становища в будуччинї, а не яко саму ціль. З того цїла єго наука була якась доривочна, з обчислюванєм, коли буде питаний, а коли нї. Результатом того була вправдї кляса перша, з нотами може навіть лїпшими як передше, але в умі молодця творилась прогалина, котру в будуччинї мусїв заповнювати подвійним накладом наукової працї.

Та як було Ромкови більше посьвячуватись науцї, коли єго манили гарні очка панночок з сусїдної кімнати. З природи несьміливий він не поважив ся перший війти до сьвятинї дївочої. Доперва в кілька недїль по приїздї, рішили ся панночки самі осьмілити того боязливого „боба“, як назвали Ромка. Найсьміливійша з них Мільця отворила одного разу двері від Ромкової комнати та заглянула: Ромко побачивши се глянув на ню, зустрів єї погляд та миттю почервонїв. Мільця стояла в дверях, сама-ж змішана, вагаючись чи йти їй наперед чи вертатись назад. Швидко однак вгамувалась та приступила до Ромка, котрому між тим робило ся на цїлім тїлї то зимно, то горячо.

— Даруйте моїй сьмілости, — почала вона, — може я перешкаджаю вам, пане Романе, в науцї?

Роман забелкотїв щось незрозуміло, почервонївши знов, що мало значити, що се єму нїчого не вадить.

— Я прийшла до вас з малою просьбою: читаю повість Крашевського, та натрафила на одну пословицю латиньску. Може були-б ласкаві менї єї переложити і вияснити.

Ромко, котрий цїлий час сидїв як на вуглях, не знаючи, що єму робити з руками, ногами а в кінци і з цїлим собою, вхопив нетерпеливо книжку та прочитав голосно:

Suae quisque faber est fortunae“ що значить: „Як собі постелиш, так ся виспиш“, вияснив скоро.

— Як то добре уміти по латинї, — законклюдувала панна Мільця дивлячись уперто на него.

На се не знав вже Ромко що відповісти, доперва по хвилинї додав:

— А вже-ж!

— Дуже перепрашаю, що вас непокоїла, та дякую за вашу ввічливість, — закінчила панночка та вийшла з комнати.

Доперва тепер Роман прийшов до себе. Несподївана візита зробила на него велике вражінє! Він чув ся вдоволений та щасливий немов тота цьвітка змерзла, коли єї огріє сонечко. Одного не міг собі дарувати, що так незручно знайшов ся підчас приходу панни Мільцї. „Що вона про мене подумає! — запитав сам себе. — Певно гадає, що я ще людий не бачив, та що не вмію вести товариської розмови. Дійстно, я зробив так як штубак а не як ученик висшої ґімназиї“.

Від сеї хвилї почав що раз частійше споглядати у зеркало, чого передше у него не бувало. Він завважав, що єго лице в порівнаню з лицем товаришів робить досить приємне вражінє. Почав побоювати ся, щоб сині очи з часом не облїзли, а волосє своє темне підчісував що раз більше до гори, щоб відкрити гарне випукле чоло. Також коло убраня почав стараннійше ходити. Що рана чистив єго, щоб й поро-

шини не було. Купив собі висші ковнірці з вигинаними кінцями, що власне почали входити в моду, та гарну шовкову хустку на шию. Так узброєний мусів — по своїй думці — сподобатись панні Мільці.

Тимчасом обопільні зносини між комнатою панночок та студентів почали навязуватись що раз близше. Часто вернувши зі школи заставав Роман двері від комнати панночок отворені. Тоді збирав в собі всю відвагу, та заглядаючи тамтуди, віддавав „Добрий день“. Нераз через поріг, то є в той спосіб, що обоє стояли на своїй території, починав розмови, головно з панною Мільцею. Та́ припала єму більше за всіх до вподоби. Розмови вели ся про погоду, про події шкільні і таке иньше, але багато значучі погляди доповнювали решти. Ромкови здавало ся, що він любить ся. „Здавало ся“ — бо се була лиш „Idee fixe“ та гадана любов до панни Мільці; був се лиш заворот голови дитини, що не пивши з роду-віку трунку випила пів чарки вина. Товариші єго часто оповідали про свої любовні каверзи, чому-ж би він не мав зазнати сего щастя. Тож почав вмовляти в себе, що й він залюблений. Щось подібного було також з панною Мільцею, тільки що яко старша віком, а при тім женщина поступала більше з вирахованєм. Її чіпалась часто нудьга, тож, щоб розірватись, задумала з Ромком троха „пороманcувати“.

Так тревало кілька місяців. Роман що раз частійше заходив „бавити ся“ до панночок та на розмовах з Мільцею мило спливав єму час. Однак ніколи не важив ся сказати їй, що єї любить. Не був певний взаїмности проте бояв ся, щоби вона єго не висьміяла. Щоби він в такім злучаю почав зі собою! А ну-ж би вона сказала панї Сировській, а та написала до родичів! Господи! на сю думку темніло єму в очах а грізна стать о. Волиняка привиджувалась на яві.

Однак несподівана обставина перервала дотеперішний стан річий. Одного дня, коли вернув зі школи та хотів удатись, як звичайно, до Мільці, маючи в запасї цілу копу анекдот, застав двері зачинені на ключ. Здивований, що се мало-б значити, почав впадати на ріжні здогади, з котрих найбільше трафляла єму до переконаня, що Мільця гиває ся. Але чого? Чим він єї образив? — на се не умів собі відповісти. Доперва коли служниця принесла обід, дізнав ся від неї, що панна Мільця хора на кір.

То було Ромкови дуже не в смак. В перспективі бачив цілі тиждні нудів — бо чим заповнити той час, що так любо упливав в єї товаристві? Кілька днів проминуло на тім, що молодий Ромео ходив звісивши голову вздовж та в ширш по кімнатї та наслухував від часу до часу під дверима, чи не почує бодай якого голосу милої. Але годї! Двері щільно приставали; часом лише прошиб ся голос піднесений ґаздинї, що́ сварила на служницю, або монотонне бурмотанє якесь: то другі панночки учили ся лекциї.

Маючи таким робом досить зайвого часу, почав Роман роздумувати, що так годї дальше спокійно дожидати. Треба взятись до акциї, щоб любов з Мільцею навести на якусь конкретнійшу дорогу. Бодай до першого поцілуя! На саму згадку про се уся кров збігла ся єму до лиця! „Однак передовсїм, — порішив він, — треба їй якось дати знати, що єї люблю!“ Dictum — factum. По кількох годинах мозоли над способом виконаня сеї постанови, узнав Ромко, що найвідповіднійше буде зробити се листовною дорогою. „Тоді вже не потребовати му анї лякатись треми, яка при устнім визнаню не минула-б мене, анї побоюватись, що в рішучій хвилї забракне цивільної відваги“ — подумав, та сїв за свій столик. Небавом розгорячкована уява утворила сяжневий лист, де серед порівнань та алеґорий, яких позавидував би єму не оден орієнтальний поет, висказувалась така глубока любов, що найдовша сонда не змогла-б єї змірити! Так менше-більше представляли ту річ герої романів, яких він доволї начитав ся; чому-жь не мавби й він бути одним з таких?

Коли одної днини рано принесла служниця Ромкови каву до ліжка, той подав їй кілька карток паперу в четверо зігнених з порученєм:

— Слухай Теклюсю! Возьми сей лист та віддай сій панночцї, що́ хора. Бережись однак, щоб нїхто не бачив, як будеш давала, особливо щоб „панї“ не дізнались! Памятай! Скажи панночцї, що се від мене!

Теклюся взяла лист, усьміхнувши ся двозначно. Постояла ще хвилину, оглянула жмут паперу зі всїх боків, а коли Ромко нїчого не промовив, вийшла з комнати.

„Дивіть-но! — подумала — таке мале а вже до панночок дере ся! „Возьми сей лист та віддай панночцї!“ — як приказуючо! Неначе-б то я у него служила! Щоби бодай зі шісточку дав — то вже не кажу! Але за дармо ще єму листи носи! Не видала! О, паничу! нема дурних сего року!“

Так резонуючи зайшла до кухнї. Лист держала механічно в руцї — не знаючи, що з ним зробити: викинути, чи віддати панночцї. Хоч не письменна почала придивляти ся паничевому писаню, немов хотїла відгадати, що там так важного розказано. В такій позї застала єї панї Сировська.

— Що за лист ти вичитуєш, замість брати ся до роботи?! — гримнула на служницю. — Самовар погас а вона листи читає? Що се такого? Покажи!

— То лист менї дав панич — відповіла змішана, що справа бере такий оборот.

— Що?! панич дав тобі лист?! — скрикнула панї Сировська, читаючи початок сего вельми еротичного письма. Ха-ха-ха — засьміялась огірчена! — То наш Ромко такий! Таке здавалось невинне, тиханьке а то диви — куда йде! То сей „бобо“, сей шкраб буде до служниць листи любовні писати! І то все в моїм домі! Господи! як хто дізнає ся, що собі про мене подумає!

Служниця хотїла зробити увагу, що се не до неї, але розлютована ґаздиня замкнула їй уста:

— Мовчи! Не досить, що завинила, ще й пискувати хоче!

В тиждень опісля вчинила ся велика буча над головою Романа. Родичі єго, повідомлені о цілій тій справі, озлобили ся сильно на поступованє сина. О. Волиняк приїхав до Т., щоб відобрати сина та в лїпші віддати руки. Про сцени, які тут відбили ся, лїпше й не згадувати!

VI.

Роман опинив ся в однім з заведень, що́ мало на метї строго виховувати молодіж. Під наглядом управителя, що́ з'умів пізнати ся на вдачі Романа, почав єго характер більше формуватись. Управитель зрозумів, що більше зробить тут лагідність, як приказ і силованє. Тож полишив єго власній амбіциї, котру умів у него раз-у-раз піддержувати. Часто закликав Ромка до себе, вів з ним довші розмови, вказував, що чоловік живучи серед суспільности не повинен валятись по сьвіту „гнилою колодою“ та другим заваджати. Завданєм чоловіка є старатись о долю, добро своєї суспільности а се можливе лише невсипучою працею. Представляв, що передовсїм Русини просьвічені повинні працювати для свого народа — бо сей ледви чи не найбіднійший, найбільше потребуючий помочи зпоміж усїх. Кождий, що́ мав спроможність осьвічуватись, має величезний обовязок. Він повинен робити за тисячі тих, котрих некористні обставини усунули від осьвіти і не дозволили користати з того добра. Нам треба людий, щоб працювали з замилованєм а не лише для становища!

Ті слова були для Романа чимсь зовсїм новим, нечуваним! Він над сим ще нїколи не застановляв ся. Ізза того вискази, які тепер почув, вбились в єго душу, вразили єго глубоко, та звенїли вічно в ушах. Молодець порішив, що ті слова будуть програмою єго дїяльности. Тож забрав ся щиро до роботи. Крім науки шкільної старав ся зазнакомитись з иньшими галузями наук, доповняв собі се, чого в школї не вчили. Малий кружок, оснований в заведеню, де старші школярі сходили ся на спільні дискусиї, де предкладано перші проби відчитів та критиковано, був знаменитою для него школою. Тут серед дискусиї пізнавав він, чого ще єму не достає, доповняв ті прогалини, які утворились наслїдком попередної безсистемної роботи. Також охота писати ся знанєм була для него не малим товчком до праці. По році дійшов до сего, що товариші вибрали єго головою сего кружка а навіть поручили єму виголошенє вступного слова

на вечерницях, які уряджено в память якоїсь-там річниці основання сего заведеня.

Так скоро, о багато скорше як в инсшій ґімназиї, збігло других чотири роки. Ромко без великого труду здав матуру та записав ся на ун'верситет. Не довго вагав ся він при виборі стану. З давна вже рішив він посьвятитись заводови лїкарському, а що родичі не супротивлялись і батько обіцяв давати дальше на удержанє, вибрав собі Роман медицину.

Тепер власне по кілько-місячних студиях вибрав ся на сьвята до свого вуйка, пароха в місточку З.

VII.

Так ми покинули Романа в салї почекальній на зелїзничім двірци та казали єму ждати заки оповімо цїле єго „curriculum vitae“. Він бо дїйсно нетерпиливо ждав приходу поїзду, що́ мав єго забрати з собою. На салю почало сходитись що раз то більше люда. Панї, панночки, товсті і не товсті панове, студенти, офіцири і таке иньше товпило ся. Студенти розмавляли голосно, ходили між столи та оглядали панночок. Панове бігали за клунками та білєтами а панї чепурились коло зеркал. Ромко усїв в кутї та „обсервував“ усе теє.

Напротив него сидїла якась панночка чи панї — сего не міг він розібрати — та дивилась від часу до часу уперто в него. Сей взір став єго непокоїти; він повернув голову в бік, щоби єго спекатись. По якімсь часї встав навіть манїфестуючи своє невдоволенє, та перейшов разів кілька по почекальні. До панї, що́ так у него дивила ся, підійшов якийсь молодий сьвященик та сказавши до неї кілька слів відійшов знов за чимсь. „А! се вже певно панї — подумав Роман — сей чорноризець без сумнїву єї чоловік!“ Все однак здавало ся єму, що він ту паню десь вже бачив, що ті риси вже єму знакомі. Але де? коли? — ламав собі голову. По хвилї кинув ся, мало не крикнув „геврека“ та підбіг до панї кланяючись:

— Прещ раз пізнайсьте мене, — промовила вона — я й вже думала, що позабули зовсїм.

— Господи! де-ж я сподївав ся вас тут застати панно... панї Емілїє! Що-ж з вами дїє ся? Де перебуваєте? — засипав єї навалою питань.

— Від півтора року я вже замужна, — відповіла червонїючись. — Булисьмо на сотрудництві в З. у вашого вуйка, а тепер перенесли ся до Ременова. Що-ж ви тепер порабляєте?

— Я вже медик!

— Як то скоро час летить! Так виросли і змужнїли, лише лице то само дитинне осталось. Се вже не той малий Ромко, що́ у панї Сировської писав листи до Теклюсї..., — додала злобно усьміхаючись.

Ромко почервонїв, хотїв щось сказати, але надійшов знов молодий сьвященик.

— Добродїй Роман Волиняк, мій знакомий з лїт дитинних. А се мій муж, Данило Груша.

— Дуже менї приємно пізнати, — промовив перший о. Груша; — жінка як стане оповідати про свій побут у пансионї і „на станциї“ у панї Сировської, то згадує часто ваше імя“.

Ромко поглянув змішаний на Мільцю, але успокоїв ся скоро.

— Де-ж їдете, коли вільно спитати?

— На сьвята до вуйка в З. Ще того свого вуйка з роду-віку не бачив; дістав запрошенє тай їду. Від жінки вашої дізнав ся, що ви були там сотрудником; тож розкажіть близше, що мене там чекає.

В ту мить надійшов поїзд. На салї почав ся стиск, метушня, біганина, галас, немов коли шклянку повну мух накриєш долонею. Ромко поміг Грушам влїзти з клунками до coupè тай сам зістав ся з ними. За хвилю були вже в дорозї.

О. Грушка поглянув по coupé.

— Як то, добродїю Романе, ви не взяли нїчого з собою?

— А що-ж я мав брати?

— Таж від стациї зелїзничої до З. ще пять миль! Ви хочете в тім кусім плащику під таку пору пускатись в дорогу! Таж се очайдушність! можете житєм наложити.

То кажучи застебнув останний ґузик своїх „медведїв“ — дарунок тестя в день заручин. Мільця також дивувала ся, що медик не знає, що в таку погань без теплого одїня можна застудити ся! Однак медикови було байдуже! Певний свого крїпкого здоровля не бояв ся він студени, мріючи про утїхи та забави, які мали єго дожидати на сьвятах.

— О! дім вашого вуйка се вельми аристократичний! — почала перша Мільця; — такі зарозумілі, що й не приступай! А як виставно жиють! Ледви котрий священик може собі щось подібного позволити.

— Так? Про се й я чув, — відповів Роман.

— Але при тім всїм люди чогось їх не люблять! Вуйко такий непривітний. От хочби для мужа! Раз, подумайте, в церкві при хлопах накричав, що він бідний трохи заспав, тай припізнив ся на Службу Божу!

— Того прошу єму за зле не брати. Кождий старший чоловік мусить стати педантом під якимсь зглядом.

— А ваша тїтка не позволила навіть своїм дочкам вчащати до мене! Страх горда! тільки не знать на що!

Ромкови досадна стала ся обмова. Він силкував звести бесїду на що иньше і се єму вдало ся. Небавом з о. Грушою завела ся гутірка про справи „полїтичні“.

[Конець буде].

ІГОР СЇВЕРСЬКИЙ.

Преслівля й сьпівомовний переклад Степана Руданського.

II. ТУГА.

[Конець.]

„О Інгварю, Всеволоде,
Ви руськая слава!
І всї три ви шестокрильцї
Гнїзда Местислава![50])
Не побійним ви жеребом
Власть забрали в руки
На́ що-ж вам шеломи злоті,
Щити ляцькі й луки?
Загородїть, князї, поле
Крїпкими щитами,
Зачиніть ворота полю
Острими стрілами,
І за рідню землю руську,
За Ігора рани,
За буйного Сьвятославця
Вийдїть на поганих!“
„Ідїть, князї! бо вже й Сула
Від Половцїв стала
І не тече срібним струюм
До Переяслава.
Ба й Литва вже підняла ся
На тих Полочанів,
І Двина тече болотом
Під криком поганих.
Там їден лиш син Васильків
Із'яслав Полоцький[51])
Бразнув острими мечами
В шеломи литовські.

[50]) Зрівнявши молодший дім Мстислвів з гнїздом, котрого головами за Ігоревого часу були Інгвар, Всеволод і Мстислав, сьпівак змислив, що з сих трох пташенят буде тогдї шість крил. [Так думає Карамзин].

[51]) Із'яслав — син Васильків, а внук Всеславів.

Він претріпав було славу
Дїдови Всеславу,
Але і сам покотив ся
На траву криваву,
Перекритий червоними
Вражими щитами,
Претріпаний*) литовськими
Острими мечами.
І поганий князь литовський
Підняв єго з крови,
Скотив єго на постелю
І до него мовив:
„Вже дружину твою, княже,
Птиці повкривали
І червону кров полоцьку
Звірі полизали!“
Не було тут єго брата,
Брата Брячислава,[52])
Нї другого Всеволода
Коло Із'яслава.
Їден душу жемчужнюю
Виронив із тїла
Через рану кровавую
Злоте ожерілля
І голоси ниють жальом —
Зникнуло весїлля!
Трублять труби Городенські,[53])
Княже Ярославе,[54])
І усї ви князї внуки,
Племя ви Всеславе!
Вкладїть мечі вережані,
Знизьте свої стяги,
Уже-ж бо ви вискочили
Із дїдньої слави;
Бо своїми крамолами
Ви погані стаї
Стали зводити на землю
На руськії краї,
На руськую свою землю,
На життя Всеслава,
Котрі і так від Половцїв
Насил та неслава!“

4.

Всеслав собі на седьмому
Трояновім віку[55])
Кинув жереб тай поїхав
По любую дївку.
І круками не ногами
Підпер ся об коні,
І прискочив до Київа
В желїзнії броні
І там собі тілько стружам
Від копія свого
Дотикав ся до княжого
Стола золотого.
Від них скочив**) лютим звіром
В північній годинї
З Білгорода обісив ся
Ще в тумані синїм.
І візницями тяжкими
Та трирогачами
Відчинив*) іще до раня
Новгородські брами.
Розбив славу Ярославу,
Полив сухі ниви,
І з Дудуток[56]) сїрим вовком
Скочив до Немиги.[57])
А в Немизї снопи стелють
Та все головами,
А молотять по головах
Стальними цїпами.
І на тоцї життя кладуть
Решетами сїють
І живую душу з тїла
Лопатами віють.
І береги на Немизї
Низькі та криваві
Не бологом посїяні
Руськими костями...
Всеслав було людий судить,
Князям раду радить
А сам в ночі сїрим вовком
І надить і вадить.
З Київа до Тьмуторканя
Ще до кур доскочить,
Путь Хорсови великому[58])
Вовком перескочить.
Тому в Полотськім дзвонили,
Утреню в Софії,
А він чував аж у Київ
Дзвони голоснії.
Але дарма! В другім тїлї,
Хоч і душа віща,
Та зазнає біди часто
Як та і невіща.
І на єго, може, долю,
Долю нещасливу,
Боян вищий і ізмислив
Присьпівку правдиву:
„Не тра, каже, нї хитрому
Нї горазду бути,
Бо і птиці гораздії
Суда не минути!“
О, стогнати руській землї,
Не час не годину,
Спомянувши князїв перших
Першую годину.
Не сил було пригвіздити
Владимира[59]) того
До київських гір високих
Стола золотого.
І ото-ж то тепер стали
Стяги та коруги:
Їдні стяги Рурикові,
Давидові[60]) другі.
Но й Волинцї[61]) носять роги,
Їм хоботи крають
І їх коня на Дунаї
Славу їм сьпівають.

III. ПОВОРІТ.

1.

Ярославни[62]) тихий голос
Незнакомий чує,
Зозулею рано-рано
Бідная воркує:*)
„Зозулею полечу я,
Каже, по Дунаї,
Обмочу рукав бобровий
На річцї Каялї.
Вийму з князя молодого
Половецькі стрїли
І утру криваві рани
На змученім тїлї!“
Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами
У Путївлї на забралї
Воркує словами:
„Ой вітре мій, каже, вітре!
Буйнеє вітрило!
Чого-ж ти, мій господине,
Вієш через силу?
Чого мечеш, чого гониш
Тії стрїли хвинські
На легеньких своїх крилах
На милого військо?
А чи-ж мало тобі хмари
Віяти на гори
Та кораблї колисати
На синьому морі?
Чого-ж ти, мій господарю,
Ти моє весїлля
По ковилю степовому
Як порох розвіяв?“
Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлї на забралї
Воркує словами:
„Днїпре славний! пробив же ти
Каміннії гори**)
Через землю половецьку
На синєє море!
Милував же ти на собі
Живі та здорові
Сьвятославові посади
В степи Кобякові;
Помилуй же мого мужа,
Днїпре-господине,
Щоб не слала слїз до него
Я на море синє!“
Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлї на забралї
Воркує словами:
„Сонце моє золотеє,
Сонце моє ясне!
Всїм ти сонце єси тепле,
Всїм ти єси красне.
Чого-ж лучі ті гарячі,
Ті пекучі дуже,
Ти пустило не на хмари,
А на військо муже?
І згагою серед поля
Луки їм спрагнуло
І тугою на безводдї
Тули їм заткнуло!“

2.

Аж бризнуло синє море
Саме в опівночі,

---

*) В первописї: „притріпаний“; вище однак: „Він претріпав“. Для одностайности ставимо й тут: „претріпаний“. — *Вас. Лук.*

[52]) Всеслав Брячиславів — дїд Із'яслава Василькового, а внук Із'яслава Володимирового [від Рогнїди], завзятий ворог київського князя Із'яслава Ярославового, убитого на Нежатинї.

[53]) Думають [на пр. Гербель], що се тее містечко Городно, що в мінськім воєводстві в піньскім повітї між річками Стиром і Горинью; але лучче думати, що се тее Гродно, що́ в теперішнім гродненськім воєводстві.

[54]) Ярослав Мінський, але єго рід вивести трудно.

[55]) Бог єго знає, який то був перший вік, з котрого наші батьки віки лїчили. З лишкою декотрі [на пр. Кучарський] думають, що тут лїк іде з 367 р., коли Славяни розбили на Дунаї цареградського воєводу Трояна.

**) В первописї: „кочив“. — *Вас. Лук.*

*) В первописї: „вічинив“ [„вичинив“]. — *Вас. Лук.*

[56]) Дудотки — невеличке місто коло Новгорода великого.

[57]) Немига — теперішний Нїмень.

[58]) Хорс — бог здогону.

[59]) Володимир I.

[60]) Рурик і Давид — сини Ростислава. Рурик княжив у Київі 1194—1211 р.

[61]) Волинцї — то Роман і Мстислав [гл. нот. 49]. Вони тим вкраяли хоботи Рурикови і Давидови, що два рази зганяли Рурика з київського стола, ще й за другим разом постригли єго в монахи.

[62]) Присипа Ярославна — дочка князя Ярослава Володимирковича Галицького, друга жінка Ігорева.

*) В первописї скрізь: „вуркує“. *Вас. Лук.*

**) В первописї: „каменнії“. — *Вас. Лук.*

Ідуть змроки туманами,
Закривають очі.
Ігореви Бог путь каже
З неволї до дому,
На руськую землю к отню
Столу золотому.
Позгасали ще з вечера
Вечірнії зорі:
Ігор спить, не спить і чує
Мислю мірить поле,
Мірить з Дону великого
До малого Донця.
Аж кінь заржав в опівночі
Ще до схода сонця.
І Овлур[63]) там за рікою
Свиснув на степові
Дає князю розуміти,
Що все на готові.
Але князю знать не бути,
Земля загудїла,
Застукала, загрімала,
Трава зашуміла.
То вже вежі половецькі
З поля підіймались,
За Ігорем, за Овлуром
У погоню гнались.
А князь Ігор горностайом
К трістю підбігає,
Скочив гоголем на воду
На коня впадає;
З коня скочив босим вовком,
Побіг лугом Донця
І соколом під туманом
Летить до схід сонця,
І збиває сірі гуси,
Лебедї й тетеру
На голоднеє снїдання
Обід та вечеру.
Коли-ж Ігор через степи
Соколом лїтає
То Влур за ним сірим вовком
З заду підбігає.
І обидва студеную
Росу отрясали,
Бо обидва свої коні
Бистрі підірвали.

„Ой Ігорю! — Донець каже
Не мал тобі слави,
Землї руськії весїлля,
Кончаку неслави!“
— „О, Донче мій! — Ігор каже
Не мал тобі слава,
Що милував ти на хвилях
Сина Сьвятослава;
Що стелив траву зелену
Понад берігами,
Одягав туманом теплим
Попід деревами.
Стеріг єго ти гоголем
На водї при вітрі,
Чайками на бистрих струях,
Чернядю в повітрі.

Чи-ж не правда, каже, Стугна
Струю чудну має,
Бо чужі потокі зжерла,
Сама голодає.
І мутнії свої струї
Об корчі розтерла
Молодому Розтиславу[64])
Днїпра не відперла?
Там на темнім тім березї
Мати Розтислава[65])
Оплакала молодого
Сина Розтислава.
Там і квіти зажурились,
Жалобою вкрились
І дерева із тугою
До землї склонились!

.

.

Не сороки-ж то на полї
Вились, скреготали:
То їздили Ґзак з Кончаком
І слїду шукали.
І ворони не каркали,
І галки замовкли,
Сороки не скреготали,
Полозї лиш повзли.
А дятелї путь до річки
Тукотом справляють,
Соловії живим сьпівом
Сьвіт оповідають.

І мовить Ґзак Кончакови:

„Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гнїздо летить,
Соколича[66]) маєм,
Золоченими стрілами
Єго розстріляєм!“

А до Ґзака Кончак каже:

„Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гнїздо летить,
То ми дївку маєм,
Опутаєм соколича
Та й жалю не маєм!“

І мовив Ґзак Кончакови:

„Ой, брате, мій брате!
Коли єго опутаєм,
Жалю будем мати.
Коли єго опутаєм,
Осьміють нас люде,
Бо не буде соколича
І дочки не буде!
Тогдї стануть на Каялї
Нас і птицї бити
І у полї половецькім
Більше нам не жити!“

4.

А пішло-ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку удовицю
Сьпівака Когана,[67])
Що́ жив колись у Олега
І у Сьвятослава
І хвалив їм старе время
Дїда Ярослава:[68])
„Тяжко тобі і голово
Без плечий стояти,
Але гірко й тобі тїлу
Голови не мати!“
І як справдї тїлу важко
Без голови бути,
То так важко й землї руській
Без Ігора бути.
Сонце сьвітить ся на небі
Небо осьвітилось,
А князь Ігор в землї руській
І все звеселилось.
І дївчата на Дунаї
Сьпівають і вють ся
І голоси через море
До Київа ллють ся.
Ігор іде Боричевом[69])
У Київ на прощу
До сьвятої Матер-божі
В церкві Пирогощу[70])
Поклонив ся, помолив
І сїв на посадї
І городи всї веселі
І сторони раді!

ПРИСЬПІВКА.

Колись то ми князям старим
Сьпівали, мій брате!
А потому і молодим
Прийшлось засьпівати.
Слава-ж Ігорю, Всеволоду,
Синам Сьвятослава!
Владимиру Ігоричу
І дружинї слава!
Здорові-ж ви, князї, будьте,
Здорова дружино,
Що боретесь за хрестянів,
Що погани гинуть!
Нехай гинуть поганії
Як у воду камінь!
За то буде князям слава,
А дружинї амінь.

7—9. лютого. 1860.

---

[63]) Овлур чи Влур у сьпівака і Лавер чи Лавр у рочниках, що́ поміг Ігореви утїкти із полону, був сам Половчин, тілько єго мати була руська.

[64]) Розтислав — син Всеволода і брат Володимира Черніговського. Він після нещасної бійки з Половцями щоби утїкти від полону кинув ся в річку Стугну, але тяжкая броня утопила єго; єму було тогдї тілько 22 роки.

[65]) Мати Розтислава княгиня Анна — дочка половецького хана

[66]) Сокіл Ігор, а соколич — Володимир син єго. Володимир у полонї женив ся на дочцї Кончаковій; за нього то і розмовляють половецькі хани.

[67]) Коган був такий же сьпівак як і Боян і жив як видно за Б'янового-ж часу.

[68]) Ярослав І. — батько Сьвятослава і дїд Олега; про него то і сьпівав Коган єго синови і внукови.

[69]) Боричевом називав ся колись їден із спусків до Днїпра, де була переправа. Тепер недалеко того спуску стоїть Михайлівський монастир.

[70]) Церква називалась Пирогощею, бо образ у нїй так називав ся; а образ називав ся Пирогощею через те, що єго вивіз із Цареграду купець Пирогоща. Тепер на тім місци стоїть церква Трох Сьвятителїв.

10. лютого.

[Рід князїв, котрих споминає сьпів, на слїдуючій сторонї].

Рід князїв, котрих споминає сьпіва.*)

*) ■ Князї стародавні. ● Князї співчасні Олегови Тьмуторканському. ◆ Князї сьпівчасні Ігореви Сіверському. ○ Князї промежні.

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

Тяжкі обставини, серед яких з самого початку мусїло пробивати собі стежку до розвитку наше письменство, зломили не одну літературну силу. Но части й тепер вже, не вважаючи на недостачу біоґрафічного знадібку, можна се бачити в літературній діяльности одного з перших і видатнїйших в ті часи поетів наших — П. Гулака-Артемовського. Спочатку він з великою щиростю і повагою відносив ся до своєї праці на літературному полї українському. Се перше всього виявляє його знаменита байка „Пан та собака“ (1818 р.). Сей доволї гострий і сьмілий на той час протест проти кріпацтва, і його „Супліка до Грицька Квітки“, в котрій він, посилаючи до друку свою байку, благав видавця такими ревними словами:

„Не дай загинуть нам, не дай з нас кепкувати:
А доки-ж буде нас зле панство зневажати!“

Незабаром з'явилась друга його байка „Солопій та Хівря“ (1819 р.), а за нею слїдком і иньші його байки, переклади і перерібки. Хоч в них і не виявлялось вже такої громадської думки, як в першому утворі, а про те бачимо й тут, як поет дбає про своє завданнє і вже такі речі, як його переклади і перерібки з клясиків, оброблені дуже пильно і майстерно, сьвідчать про те, як він цїнував і поважав рідне слово і дбав про його розвиток. Та ледве минуло десять років від появи першої його байки, як він замовк зовсїм і вже не подавав свого голосу навіть в такі часи, коли українське письменство виявляло себе найбільше експресивно, на пр. в часи „Основи“ (1861—1862 р.). Се тим більше дивно, що Гулак-Артемовський, як відомо з біоґрафічних звісток про його, був знайомий і в добрих відносинах з такими орударями українського письменства в ті часи, як Костомарів, Кулїш і Стороженко. Тільки після смерти його (1865 р.) почали з'являти ся в печатї деякі утвори його, написані ним в часах від 1827 р. Ознайомовано їх, правда, не багато, пєс 10—15 не більше, але здаєть ся так, що то єсть тільки невеличка частина того, що в останні часи скомпонував Гулак-Артемовський. Чутка єсть, що редакция „Кіевской Старины“ придбала чималий зшиток нових, недрукованих досї творів Гулака-Артемовського, що і в проф. Багалія єсть теж декільки нових пєс його. Передивляючись папери, що́ зостали ся після смерти одеського книгаря В. Білого, дуже щирого прихильника українського письменства, що́ видав своїм коштом „Марка Проклятого“ О. Стороженка і лаштував до видання український літературний збірник, я знайшов в його паперах 20 пєс Гулака-Артемовського, здобутих ним від О. Стороженка і А. Глушановського, з котрими Білий був в дуже добрих відносинах. Перевіривши їх з тим, що вже було надруковано як особливими виданнями, так і в різних часописях, я знайшов 14 пєс, що́ ще нїколи і нїгде не були надруковані.*) Деякі з них писані в сорокових роках, иньші вже під кінець пятидесятих років. Тож не можна згодитись з д. П. Кулїшем, що в своїй „Хатї“ писав, нїби сам Гулак-Артемовський занехаяв, „розбив свою бандуру“. Нї, він не розбив її, він сьпівав і вигравав на нїй до смерти, потреба так чи інак виявляти свою душу і до того своїм рідним словом жила в поетови, та тільки вже сам поет був не той, що був колись. І справдї, в останніх його утворах бачимо завзяттє хіба в шовінїстичньому росийському патриотизмі [До хімерних пранцїв] і повний упадок духа в останніх пєсах, що́ виявляють або пересьпіви і пародиї з чужих авторів [Псальми, Хороший чоловяга, Волох, Упадок віка] або жалї на тему про марність сього сьвіта [Глек, Ой час нам, Грицьку, пошанувать ся] і висьпівуваннє горілки, як утїхи в життю. Найбільше сей упадок духа виявив ся в пєсї його „Козацька мати“, писаній до П. Кулїша. В нїй він нїби сьпіває „отхідну“ своїй любій Україні. Що і як мало такий тяжкий вплив на нашого поета, що́ з молоду подавав великі надії, трудно сказати. Певно не малу вагу тут мала та пригода, що́ спіткала його в 1831 роцї [див. „Сьвіт“ 1882—14], а ще більше може той переполох, який викликала тяжка халепа 1847 року, що́ загнала найголовнїйших проводирів українства Шевченка, Костомарова і Кулїша в далеку неволю, та і весь склад громадського життя в ті невольничі часи в Росиї справдї був дуже сумний і певно не мало понївечив людий, що́ не мали сили боротись. Зоря нового життя, що́ зійшла з новим царюваннєм, застала вже поета на при кінцї його віку і не мала сили відновити його знесилений дух. Дуже цїкаві були-б споминки про Гулака-Артемовского для істориї нашого письменства, так і взагалї для істориї громадянства в тогочасній Україні. Про все те і останні вірші його, коли їх буде більше надруковано, хоч би вони самі по собі і не мали великої вартости, можуть в пригодї стати нашому історикови. Ото-ж в цій думцї і друкуємо тут нові твори Гулака-Артемовського, знайдені нами в паперах В. Білого. Певність сїх віршів безперечна. В тих же паперах В. Білого зостали ся листи до його О. Стороженка, з котрих видно, що Білий, лаштуючи свій збірник, обертав ся до Стороженка і прохав його поради й запомоги. На се Стороженко в першому-ж листї, від 13. студня 1873 року, обіцяв прислати свого „Марка“, та разом похвалив ся і віршами Гулака: „Є у мене ще декільки віршів

*) „Глек“ був кілька разів друкований в Галичинї яко твір А. Метлинського. І в наших школах вчать, що автором єго є А. М—ий. — *Вас. Лук.*

Гулака-Артемовського — 3 псальми, переложені на українську мову, пародия на „Унадокъ вѣка“ і дрібних декільки. Сї вірші вельми-б з'украсили ваш збірник“. Далї в листку, від 15. лютого 1874 року, Стороженко між иньшим каже: „Гулака-Артемовського тільки й знайшов, що посилаю. Було більше, та мабуть зашатирили ті, що́ брали переписувати“. Останню пєсу „До хімерних пранців“ Білий відібрав від земляка А. Глушановського, котрий в листї, від 14. лютого 1880 року, пише, що сам автор Гулак-Артемовський подарував йому сю пєсу в Полтаві в 1854 році. Обом їм і Стороженкови і Глушановському, як видно з їх листів, дуже подобались вірші Гулака-Артемовського. І справдї, з погляду на форму і мову деякі вірші дуже гарні, а що до змісту, то він здебільшого може викликати тільки жаль і досаду за знївечений талан, котрий, при иньших умовах, міг би бути красою нашого письменства.

М. Комар.

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

I.

Глек.

Йшов Глек Петро уже пізненькою добою
Від пан-отця, та й так балакав сам з собою:
Нї, нї, пан-отче, нї! щоб помилив ся,
Та не в своїй я хатї опинив ся...
Хоч трохи, бач, і випив, сїлькісь, дочвалаю
Таки до хати... Вже й мрієв ізза гаю;
Ось! Божії на небі зірочкй,
Мов на Великдень в церкві сьвічечкй,
Одна по о́дній блись та блись,
А далї всї і занялись!
А онде й молодик! Здоров був, молодиче!
Еге! чи він то чує, як його хто кличе?
Залїз собі за хмару, та й куня!
Та де це я? Оце іще пеня!
Он там щось бованїє, мов стіжкй...
Так не стіжки... е, бачу... могилкй!
Се гробовище, бачу!... Онде мрієв
Й зеленій хрест — старий там сотник тлїв.
Та що то був з його́ колись за чоловік,
І довго жив: таким дай Боже й довгий вік.
В неділю, в сьвято спозаранку
Оце тобі ворота і одзя́пить:
Іди, іди хто тільки втрапить —
Є всякому горілки чарка,
І усе... Е, вже таких, мабуть, нема на сьвітї!
Хоч так-таки перебери в усїм повітї,
Хоч з сьвічкою шукай, нема таки, нема!
А вже ума того було в його́... ума!
А осьдечки й Семен Патика.
Хоч голова була й велика,
Та розуму вдїлив Господь їй трохи:
Все жінки було слуха він Явдохи!
Чи до людий піти, чи жито жати,
Чи то другая деяка робота, —
Усїм Явдоха вже розпоряжа́!
Ну, так що вже не вийде було з хати,
Не тільки щоб без жінки за ворота:
Воно-б то й чудно, а в людий бува!
Е, не такий був Опанас Кулїш:
То бачить ся,) лежить він в лїву руку...*
Голїнний, вдав ся він на всяку штуку:
Чи віз, чи колесо, чи то леміш
Полагодить тобі... або сокиру, —
До його йди: він вже такий.... хоч що утне!
З біди не раз визволював й мене́,
Та йшли до його із усього́ миру.
А його жінка ще к тому й знахорувала,
Та так таки, що декому і помогала.
Побіля його і Юхим Стопога:
Так нї за вїщо згинув він небога!
Поки не зостарівсь, було завзяття,
Була й худобинка, і люди поважали.
А як на старість поховав він зятя.
Й дочку́, — так такй те́, що від печалї,
Та й так від чо́го, хто його вже знає —
Що дня, сердега, він в шинок було чвалає...
Не те, щоб сам він пив — він і людїв частує —
Так, бач, було вже дуже часто чимчикує.
А далї нї на вїщо звів ся...
Зимою якось запізнив ся —
[Та і лиха́-ж була година]
Закляк сердега в хуртовинї...
Он там, біля верби, Олекса Шпичка:
Гусявий [?] чоловік і хата невеличка,
І по сусїдству жив — кумедний чоловік!
Ну так, що в вигадках пройшов його весь вік!
І на своїм віку він видумав чимало;
Та все за ним в могилу почвалало!
Оце було сидить він в мéне, або в кума, —
Всї торохтять, а він тихесенько... все дума,
А там, гляди, по своїому млина змаструє.
„Та се не млин“, — з розумних дехто було каже
„Нї, нї...“ Москаль народови було товкує.
А млин тодї, як дьогтем він його підмаже,
Як піде було драть, — і вітру мов не має,
Уже він кри́лами, як той орел махає.
Оце майстрі: „Навчи, будь ласкав“, та з поклоном, —
А він: „От бо́зна що! хіба воно так трудно?
Подумай лишень сам, хіба подумать нудно?
А вже навчить не вмію, бий хоч макогоном“.
Не тільки — та й узла по нашому не звяже,
А все по сво́їому: „На те і розум“ було каже,
„Тче й паук, таку як батько паутину!“
Таківський був, — отжé пішов у домовину.
В отсїм кутку Лящі: їх на селї
Було не трохи; о́тже всї в землї!
Один із їх... Павло, так той аж в манастир
Пішов до Київа, та й у ченцї постриг ся...
Спасений чоловік... вже, може, й присьвятив ся...
Як зійдуть ся було, та як почне псавтир, —
Е, вже покійник знав письмо він дуже,
Воно, хто його зна, що він було таке читає,
Так сльози й котять ся й мороз всього́ пройма́є,
А він собі чита, йому й байду́же.
Як в Київ наших раз пішло з села чимало,
З ним бачив ся наш Хведір Покотило:
„Не те, казав, уже в ченцях, як то бувало“,
Уремя-б то усе переробило!...
Всї полягли... Садки, ставки і хати —
Покинули й дїток, хто був жонатий...
Тут матїнка моя, й покійний батько...
Від їх малим зостав ся я, й мене́
Приняв Михайло Квач, покійний дядько...
Його за те Господь у царстві спомяне́.
Е, вже таких нема, вже вивелись між нами...
Він взяв мене, до розуму довів, женив;
Біг дав дїток було, та в сьвіт пустив
Не на́довго... і жінку розлучив зо мною...
І знов на сьвітї я зостав ся сиротою...
Так Глек старий балакав дуже, далї тихше,
А там замовк, схилив ся на могилу...
До церкви вранцї йшли — до його, він не дише...
Взяли, та й положили сїро́му в домовину!...

СПБ. 1845 р. Січня 4 дня.

[Далї буде].

*) В первописї скрізь: „бачитьця“. — *Вас. Лук.*

МИХАЙЛО КОМАР.

[Портрет на 343 стор.].

Шан. редактор „Зорі“, бажаючи подати в своїм журналї портрет д. Комара, попрохав мене зладити його „сильветку“, що я охоче й роблю.[1])

Михайло Хведорович Комар — родом з Катеринославського містечка Дмитрівки, павлоградського повіту. Ґімназияльний курс він перейшов у Катеринославі, а до університету вступив харківського. Скінчивши там (1867-го року) курс на виділї правничім, він пішов на державну службу в Острогожськ (місто в українській частинї Воронїжчини) і спершу служив там при окружному судї, а потім зробив ся „присяжним повіреним“ (адвокатом) і незабаром перебрав сь до Київа, де й жив до 1883-го року. Згаданого року д. Комар став нотарем і поїхав жити попереду до Уманя (у Київщинї), а за скількись лїт — до Одеси, де й тепер живе.

Коли не помиляю ся, то найпершою друкованою працею д. Комара була статейка в „Екатеринославскихъ губернскихъ вѣдомостяхъ“ 1865 року, в ч. 22, з поля етноґрафії: замітка про два вариянти думи за Саву Чалого, разом з текстом тієї думи. Автор був тодї ще студентом у харківськім університетї і ставав за народнього вчителя в селї Гаврилівцї, ізюмського повіту харківської ґубернії; отут він записав з народніх уст деякі пісні, думи, колядки, щедрівки, а далї позаписував дещо таке і в новомосковськім повітї Катеринославщини, в селї Нїмещинї. Дак з отого материялу він і надрукував згадані два вариянти. Минуло лїт девять. „Юго-Западный (київський) Отдѣлъ Императорскаго Географическаго Общества“ опублїкував проґраму для збирання етноґрафічних звісток. Д. Комар (в лїтку 1874-го р.) зараз заслав свою збірку, де було 50 NN, до Київа на руки А. А. Русову, щоб він віддав її до „Отдѣла“. Русов і віддав, зазначивши на зборах того товариства, що в Комаровій збірцї є скількись цїкавих вариянтів.[2]) Певне, вони були-б надруковані, тільки-ж усїм звісно, що незабаром українофобські орґани (особливо „Кіевлянинъ“ В. Шульгина) добили ся того, щоб правительство скасувало „Юго-Западный Отдѣлъ“, — і от збірка Комарова кудись пропала без слїду.[3]) А д. Комар тим часом, вкупі з своїм братом („Степовиком“) і з другими земляками, заходив ся коло видання популярно-научних книжок для простого люду. Його „Розмови про небо та землю“ (К. 1874) та „Розмови про земні сили“ (К. 1875), се-б то про фізику, були дуже відрадісним явищем у нашім письменстві і відразу звернули на себе увагу; ба навіть і через лїт двацять наш авторітет в справі популярної лїтератури — Вас. Чайченко (Грінченко) — заявляє в специяльній статї, що книжки Комарові „дуже добрі“ („Зоря“ 1891, стор. 15); так само зве їх „хорошими книгами“ проф. Сумцов („Кіевск. Стар.“ 1895, май, стор. 198). — Обробляючи популярно-научні книжки, автор нераз мусїв перекладати писання великоруські, мусїв задумувати ся над научними термінами і побачив виразно, що нам страх як треба мати росийсько-український словник. Саме тодї (К. 1874) вийшов „Опытъ русско-украинскаго словаря“ М. Левченка. Ми не хочемо забувати, що цей словар відслужив велику службу Українцям,[4]) тільки-ж нема де правди подїти: був він і коротенький, і неповний. Д. Комар зачав робити до Левченкового словаря додатки. За декільки років набрало ся додатків більше, нїж цїлий словар Левченка. Вже тодї земляки радили д. Комарови, щоб він надрукував тії додатки, бо з них буде багато користи. Та д. Комар відмагав ся. А тим часом, у початку 80-их років, уже переїхавши до Київа, він став близько до тієї громади, що́ складала українсько-росийський словар з величезного, богатого материялу, збираного двацять лїт по всїх закутках росийської і австрийської України. Д. Комар, обібравши собі ще й помічників, теж заходив ся працювати над тими материялами, але для своєї власної мети, се-б то для словаря р о с и й с ь к о - у к р а ї н с ь к о г о, і таким способом к 1883-му рокови він володів уже дуже великою збіркою. 1883-го року він з Київа, як ми казали, виїхав, та де-б після того не був — не залишав збогачувати свою збірку все більше й більше, чи то з уст народнїх, чи то з етноґрафічних збірників, чи то з творів наших давнїщих і новищих письменників.[1]) — Та рівночасно д. Комар працював ще й над нашою бібліоґрафією; і от, 1883-го року, він випустив у сьвіт в альманасї „Рада“ і в осібній відбитцї свій „Покажчик нової української лїтератури (1798—1883 р.)“, 74 стор. Як сильно зрадїли земляки тому „Покажчикови“, про те можна судити, на пр., із рецензії В. Науменка в „Кіевск. Стар.“ 1883, кн. IV, стор. 867—873; адже-ж до того часу всякому, хто хотїв займати ся питанням про українське письменство, доводило ся надибати на „непреодолимыя препятствія“ (вираз В. Науменка). І для национальної справи „Покажчик“ зробив чимало: він показав і Українцям і ворогам українства, що наше письменство не таке-то вже й убоге, як звичайно всї думали; він нагадав і нетямущим Українцям і україножерцям (для котрих Галичина була тодї ще terra incognita), що українське письменство не скрізь так нидїє, як у Росиї, а що єсть у нього і своя преса; до „Покажчика“ додана була ще рубрика: „Найголовнїйші спільні писання про українську мову, лїтературу і про українське питанне“, — із неї кожен читач міг побачити, що україножерство — це зовсїм не дїло маленької ґрупи людий (як бажалось би декому довести), а це дуже широкий суспільний потік, маючий рясні джерела в нашій історичній минувшинї. І росийська наука назвала Комарів Покажчик „весьма полезнымъ“.[2])

Це дїялось у 1883-ому роцї. А конець того року був для нас фатальний, бо цензура зачала вже вкрай придушувати наше письменство: вона забороняла навіть найневинїщі народні брошури, а про якусь лїтературу для української інтелїґенциї — стало не можна й думати. Ще як вийшов указ 1876-го року, чимало Українців звернуло свої очи на Галичину, а після 1883-го року українське письменство рішуче вже перекочовує до Львова. Росийська цензура тодї ще не догадала ся (або краще сказати — львівські москвофіли ще її не напоумили) не пускати в Росию галицьких видань: „Дѣло“ та „Зоря“ ще вільно доходили до росийської України. Разом з другими українськими лїтератами і д. Комар пошукував собі притулку в Галичинї. В „Дѣлѣ“ 1885-го р. (чч. 15—17, 20—29, 34, 35, 37) він замістив ряд цїкавих заміток: „Дещо з історії українського письменства“, де змалював історию цензурних відносин до українства; тими замітками пізнїйш покористував ся проф. Огоновський у другім томі своєї „Исторіи литературы рускои“ („Зоря“, 1887, стор. 135—135). — В 1886-ім роцї ми бачимо цїкаві писання Комарові і в Галичинї і в Росиї. В Росиї він тодї надрукував у „Кіевской Старинѣ“ (кн. 3 і кн. 4): „Библіографическій указатель матеріаловъ для изученія жизни и произведеній Т. Г. Шевченка“; додаток її — в „К. Стар.“ 1887 р., кн. 5, стор. 180—184. Ця дуже совісна праця — річ необхідна для всїх тих, хто хоче студиювати життє і твори нашого ґенія. Вона була важна ще й з того погляду, що показала всїм навіч, як високо шанують і свої і чужі люди нашого неликого

---

[1]) Життєписні дати (дуже й дуже не рясні) подано в „Современной малорусской этнографіи“ проф. Сумцова („Кіевская Старина“, 1895, май, стор. 198) Звідти я їх і беру. Особисто мінї нїколи не довело ся познайомити ся з д. Комаром.

[2]) Див. „Записки Юго-Зап. Отдѣла Имп. Русскаго Геогр. Общества за 1874-й годъ“, т. II, стор. 26.

[3]) Ми не знаємо зрештою, чи розпитував ся д. Комар у Музеї Київської Духовної Академії. Архив „Юго-Западного Отдѣла“ адже здано туди.

[4]) Не кажучи вже про те, що словарем Левченковим користували ся перекладачі, згадаймо лучше, що й чимало оригінальних українських творів написано за його підмогою. Ми, на пр., напевне знаємо про Щоголева, що свої гарні вірші він складав маючи під руками Левченків словничок.

[1]) Про все це можна докладно довідати ся з пізнїщого оповідання самого д. Комара в його „Передмові“ до свого „Словаря“, який тепер друкуєть ся.

[2]) Пипін, op. cit., стор. 411. — До речі завважимо, що деякі доповнення до Комарової працї читач може знайти в цитованій статї В. Науменка („Кіев. Стар.“ 1883, кн. 4) та в замітцї М. Гаврилова („Кіев. Стар.“ 1883, кн. 8, стор. 748—750).

поета. [А есть на сьвітї, особливо між Великорусами, багато таких кумедних чоловіків, що́ ладні-б не надавати великої ваги Шевченкови, хоч зовсїм його й не знають; як же їм покажеш, що із студий про Шевченка можна зложити цїлу велику бібліотеку та що поміж дослїдниками сяє безлїч імен дуже поважних людий, то вони зараз і підібгають хвоста, та дивись — зачинають уже й самі хвалити Шевченка! Сам я таких бачив]. У „Кіевской Старинѣ“ того-ж року помістив д. Комар іще дещо [біографічні звістки про Ухача-Охоровича — в кн. 5, про Забілу — в кн. 9, оголосив щось із Гребінки — в кн. 9],[1]), та то вже дрібниці, а найголовнїща його праця відбувалась тоді в „Зорі“, де він був рецензентом і вів відділ: „Короткий перегляд українських книжок за 1885-ий (передущий) рік“. Такий огляд, се-б то ряд рецензий і критичних статий, д. Комар систематично подавав також у „Зорі“ 1887-го року, а потім в 1889—1891 роцї, по части і в 1892-ім. Оцїнив він у „Зорі“ таким способом більше-менче 60 книжок. Як наше небагате письменство, небагате і на книжки і на критиків, то це було число дуже значне; і не дивниця, що до 90-их років, се-б то до виходу в сьвіт великих робіт д. Комара, наша широка громада знала його найбільше і перш усього як критика par excellence. І треба сказати, що на цїм полї д. Комара поважають усї. На пр., д. Коцовський („Зоря“ 1890, стор. 144), так і зве його: „наш заслужений рецензент“; проф. Огоновський у своїй „Исторіи литературы рускои“ рясно черпає з критичних статий і замітоk Комарових, заявляючи звичайно, що зовсїм згоджуєть ся з автором їх; знов же згадаймо, що й людина зовсїм інакших суспільних та політичних поглядів — шан. др Франко — теж цїнив Комарові рецензиї і залюбки користував ся Комаровою помічю, як був редактором „Зорі“. Вже навіть із цїх фактів можна згори вгадати, що критика в д. Комара — обєктивна і поступова; і так воно справдї є. До того-ж, його рецензиї написані цїкаво, влучно і елєґантною, легкою мовою. Зпоміж довших або замітнїйших критичних статий д. Комара можемо згадати його критики на оцї книжки: на „Байду“ Кулїша („Зоря“ 1885), на „Драматичні твори Кропивницького“ (ibid.) та Бораковського (1889, ч. 1 і 2), на нові (тенденцийні) вірші Кулїша (1887, ч. 4), на молоді „Пісні“ Чайченка (1887, ч. 1; д. Комар відразу тут угадав, чим зробить ся далї талановитий поет-молодик), на перші вірші Школиченка (1882, ч. 2; тут рецензент піддобрює дух початкуючому поетови), на етноґрафічну роботу Сорокина „Мѣстечко Дмитровка“ (ibid., 1890), на „Опытъ изученія малорусскихъ думъ“ М. Лисовського (1891, стор. 177—178), на російські переклади „Кобзаря“ (1892, стор. 98—99), на полємічну статю акад. Пипіна проти проф. Огоновського (1890, стор. 331—335). Про остатню критику (вона, завважимо до речі, найдовша, бо 7 великих стовпців найдрібнїщого друку) — про неї скажемо й осібно. Писала ся вона в той час, коли проти Пипіна були обурили ся геть усї Українцї і коли поміж ними справдї частенько циркулювала тая думка, яку Пипін підсував Огоновському: буцїм Великоруси — Туранцї, нездатні до культури. Д. Комар з'умів потрактувати справу Пипіна з Огоновським доволї обєктивно, терпимо, відповідав Пипінови не лайками, а доказами (подекуди навіть основнїщими від тих, які пізнїйш подав сам Огоновський у своїй брошурі), а що до думки про великорусский туранїзм, то рішучо відкидав її, як інсинуацию проти Українців. Слабим місцем у статї д. Комара треба вважати його погляд на історию руської мови або письменства: знаючи, що малоруське нарічє з давнїх давен мало свої відміни супроти велико-руського, він гадає, що от, мов, старо-руські памятники писано живою руською мовою і, значить ся, іще в домонґольську добу руська література мусїла поділяти ся на малоруську і велико-руську, се-б то на дві осібних літератури; зпоміж тих літератур велико-руська, каже він, була далеко біднїща від мало-руської, а через те Великоруси широко користували ся тими творами, які писані були по-вкраїнськи, — отак само, як тепер Українцї любісїнько користують ся великоруською літературою, хоч там мова і чужа для них. Погляд такий зовсїм невірний (а на диво, він дуже розповсюднений у нас): бо старо-руські памятники, як південні так і північні, писали ся зовсїм не руською мовою, а чужою, болгарською; це була тодї спільна письменна мова для цїлої Словянщини, а тим паче спільна для цїлої Руси. Правда, писарі иноді робили мимовільні помилки, і з тих помилок можна нераз угадати національність писаря, але-ж це ще не дасть нам права поділити домонґольське руське письменство на мало-руське і велико-руське: хоч руські нарічя вже й тодї відрізняли ся між собою, а письменство було спільне... — В віддїлї критики „Зорі“ друкувала ся й критично-публїцистична статя д. Комара: „Хто-ж справдї винен і де наша робота?“ (1889, ч. 3 і 4). Викликала тую статю Чайченкова замітка в „Зорі“ 1888-го року: „Хто винен (що наше письменство нидїє) і де наша робота?“ Відповідь д. Комара написана розумно й основно і хоч, звісно, не може рівняти ся з писаннями Драгоманова на ту саму тему,[1]) та нераз багато де в чім сходить ся з ними і може їх доповняти.

Ми вже згадували, що д. Комар гарно володїє нашою мовою. Маючи такий хист, добре було брати ся за переклади з чужих мов на нашу, — і д. Комар виступив як перекладач у „Історичній Бібліотецї“ Ол. Барвінського. Критика привитала його працю дуже прихильно. Д. Борковський пише про „Богдана Хмельницкого“ Костомарова, що перекладчик „пречудно поконав трудности“ і що переклад „читаєть ся однаково любо, як і яке оповіданнє Конїського або Нечуя чи Пчілки“. („Зоря“ 1888, стор. 272).

1890-го року д. Комар надрукував в Одесї „Нову збірку народнїх малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок і замовлянь“, які не встигли увійти в давнїщі збірники, або які витворили ся недавно, після 1861-го року. Вірний своєму принципови — писати, де можна рідною мовою — автор і переднє слово (стор. I—X) зладив по-українськи (це роблять далеко не всї наші етноґрафи). До книжки додано (стор. 113—124) „Бібліоґрафічний покажчик літератури народнїх малоруських приказок, прислів'їв, загадок, то що“, де вказано не тільки етноґрафічні праці, а й часописні рецензиї на них, починаючи з 1829-го року. На Комарову збірку звернув увагу і акад. Пипін („Ист. русск. Эти.“, т. III, стор. 411), відсилаючи до неї тих читачів, котрі схотїли-б „найти подробный указатель литературы предмета“: згадав про неї і проф. Сумцов (loc. cit., стор. 198); славіст А. Степович („К. Стар.“ 1890, кн. 11, стор. 347—349) на першім місци розхвалив бібліоґрафічний додаток, та прихильно обізвав ся і про всю книжку; др Коцовський („Зоря“ 1890, стор. 144) теж написав похвальну рецензию; те саме зробив і д. Конїський („Правда“ 1890, цьвіт., стор. 72—73) та й сказав у початку рецензиї: „великої дяки стоїть д. Комар за виданнє отсїєї книжечки!“ а на кінцї: „ще раз йому спасибіг!“ Слїдуючого року д. Комар надрукував історично-етноґрафічну статю: „Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар“ („Правда“, 1891, вип. X—XII); своїм звичаєм він і до неї додав подрібну літературу предмету. 1892-го року його етноґрафічно-літературна замітка: „На Шевченковій могилї“ подана була в „Зорі“.

Найважнїща, можна сказати монументальна, праця д. Комара зачала друкувати ся з 1893-го року в додатку до „Зорі“: ми кажемо про „Словар російсько-український“. Досї вийшло в сьвіт два томи від А до І — 318 стор., від К до О — 285 стор.), третїй (від П до Р) ще друкуєть ся. Ми вже згадували вище, яким способом повстала тая праця, скільки год трудить ся над нею автор і яку вона має для нас вагу. Ледві вийшов у сьвіт перший аркуш, зараз написано було дві рецензиї. Одну зложив професор черновецького університету др Смаль-Стоцький (друкувалась у „Буковинї“ 1893-го р. і окремою відбиткою). Загальний суд проф. Смаль-Стоцького був дуже прихильний до Комарової праці, а тих дрібних закидів, які він поробив, жаден Українець, на нашу думку, не повинен узгляднити, і ми можемо хіба подякувати д. Комарови, що він їх не послухав ся.[2]) Друга рецензия

[1]) З Гребінкою він, правда, вклепав ся. Той вірш, який подав д. Комар у „Кіев. Стар.“, записавши з уст одного попа, давно вже був звісний А в тім, про цю помилку вже згадував Б. Вільхівський у „Правдї“ 1890-го р. (Жовт., стор. 60).

[1]) „Зоря“ 1889, ч. 5, чч. 8—11. „Чудацькі думки“ — в „Народї“ 1892-го р. і 2-е вид. у Франковій „Літературно науковій бібліотеці“.

[2]) Закиди проф. Смаль-Стоцького — звичайні закиди, які здавна

вийшла з під пера М. Драгоманова (надрукована вже по його смерти, в „Народі“ 1895 ч. 17). Він спершу сказав собі, як мав би виглядати ідеальний російсько-український словар, потім порівняв до того ідеалу перший аркуш „Словаря“ Комарового, — і оцінка вийшла некорисна для останнього. Хоч і як ми поважаємо слова М. Драгоманова, та мусимо признати ся, що цім разом він був неправий. Декотрі його докори вийшли з чистісінького непорозуміння: покійник писав не дочекавши ся дальших аркушів „Словаря“ і сказав свій суд просто на підставі передмови, котру не точно собі витолкував. Далі, він забув те місце в передмові до „Словаря“, де д. Комар каже, що він і не думає вважати свою працю за зовсім обробляний словар: він видає її на те, „щоб мовляв, було до чого тулити ся“, се-б то як материял для „будущого трудівника, знатнїщого від нас“ (так каже д. Комар). Саме іменно з такого погляду я й розбирав „Словар“, як писав рецензию на I т. („Этнографическое Обозрѣніе“ 1894, кн. XX, ст. 155—161), — і отож, обміркувавши і слабі боки Комарової праці і її добрі боки, я побачив, що останніх є незмірно більше, ніж перших, і на результаті я мусів заявити, що в мало-руській і спільно-руській фільольогії праця д. Комара повинна зайняти дуже поважне місце. Так само оцінили „Словар“ і найкращі московські фільольоґи. Вже мині довелось бачити, що ним залюбки користують ся москвичі в своїх наукових роботах (от, на пр., згадаймо недавній магістерський диспут Покровського в московськім університеті). Нетерпляче ждемо, коли нарешті праця д. Комара дійде до кінця.

Наша громада знає д. Комара іще й з того боку, що він або збирає звістки про життя давніх і недавніх українських письменників (пише, між иньчим, некрольоґи),[1]) або розшукує їхні писання та видає в сьвіт, знов таки разом із життєписами. З писателїв, чиї твори таким способом оголошували ся, вкажемо на Забілу (К. Стар. 1888, кн. 4; 1886, кн. 9; Зоря 1891, стор. 416 і 437), на К. Думитрашка (К. Стар. 1894, кн. 9; 1895, кн. 3, одд. II, ст. 100—101), на Кольцова, що писав і по-вкраїньськи (Зоря 1891, ст. 178; 1895, ст. 177; того-ж року в „По морю и по сушѣ“), особливо-ж на Ст. Руданського. Коли це пом'ляємось, то найперше зачав д. Комар писати про Руданського 1886-го року: єдиний життєпис Руданського, підписаний крінтонімом „Одессит“ (Зоря, стор. 78 sq., 94 sq.), здаєть ся, виходить від д. Комара. 1892-го року він, з поводу картини Рєпіна, друкує в „Зорі“ (ст. 59) із своєю передмовою приказку Руданського: „Відповідь запорожців Махмудови IV“. Незабаром він звіщає в „Зорі“ (стор. 218), ще одесяни догадали ся поставити памятник на могилї поетовій. Нарешті 1892—1895 р. він (спершу в „Правдї“ 1892, ч. 5, а далі все в „Зорі“) оголосив 114 незвісних доти приказок Руданського і, за винятком тих, що в „Правдї“, видав їх також осібним томом (Львів 1895), долучивши (стор. 167—174) „Бібліоґрафічний показчик творів Ст. Руданського і знадобів до його життєписи“.[2]) За прикладом Комаровим зредаґував і я для друку ті рукописи Руданського, які є в мене (т. II — у Львові 1896 р., т. III — друкуєть ся), а д. Вас. Лукич зробив те саме із своїми (т. IV — друкуєть ся).

Остатніми часами ми бачимо Комарові рецензії і замітки в російській часописї: „По морю и по сушѣ“, де багато працює і дочка його. Та ще чули ми від добрих людий, що в московськім журналї „Книговѣдѣніе“ друкувати меть ся нове, збільшене виданіе „Покажчика української літератури“.

А Кримський.

роблять нам, Українцям, Галичани. Що до нашої лєксїки, то їм усе здаєть ся, нїби тая мова, якою говорить аж $^7/_8$ мало-руської людности, то собі провінціялізми, а не провінціялїзми — то тільки мова галицьких народовців. Від пїєї помилки не встеріг ся і др Стоцький (не маю зараз його статї під руками, то й не можу цитувати). Не сподобалась проф. Стоцькому і правопись Комарова: чому, на пр., той пише *пѣятниця* або *п'ятница*, а не *пятница?* чому *бѣс* або *б'єс*, а не просто *бєс?* і т. и. Причина дуже проста: ми, Українцї, читаємо написання *бя, бю, бє* і т. и. не за *бйа, бйу, бйе* і т. и, а за *бьа* (звук близький до фінсько *bä*), *бьу* (звук близький до нїмецького *bü* або до французького *bu*, — на пр., у словах „büssen“ і „but“), *бье* (той звук, що чуєть ся в російськім слові „бѣлый“) і т. и Ми не розуміємо навіть, яким способом можуть Галичани писати одно і те саме *ря* в словах „зоря“ і „буран“, коли ми знаємо, що в першім слові *ря* вимовляєть ся за *рьа* (звук близький до *ра*), а в другім — *рйа*. Про це я вже колись писав трохи ширше в „Зорі“ 1891, стор. 78, а тепер при нагоді знов нагадаю д. Комарови, щоб він і далї так друкував, як був почав.

[1]) „Ухач-Охорович“ — Зоря 1886, стор. 176 і в „Кіевск. Стар.“; „Іван Новіцький“ — Зоря 1890, стор. 285; „Гр. Данилевський“ — 1891, стор. 17—18; „В. Мова (Лиманський)“ — ib. 274—275; „Трохим Зіньківський“ — ib. 296; „Корсун“ — 1892, стор. 17; „М. Савич і Степ. Опатович“ — 1892, стор. 277—278.

[2]) Дрібні пропуски є там оцї: не згадано, що 1876-го р. Драгоманів узяв до своїх „Народныхъ преданій“ іще й „Сны Богородицы“, які записав Руданський. В „Зорі“ 1886-го року є на стор. 194—195 замітка про поетові рукописи. Того самого року приказкою Руданського користуєть ся Драгоманів у „Кіевск. Стар.“ (март, стор. 462—463) і дукує її цілком.

ХРОНІКА.

* На полицях книгарських появила ся дуже гарна і цінна новинка — оповіданє нашої талановитої буковинської писательки Ольги Кобилянської під заг. „Царівна“, котре „Буковина“ друковала у своїм фелетонї. Обємисте се оповіданє, заслугуюче після своїх прикмет на назву психольоґічної студиї, розпочала авторка ще в 1888 р., а викінчила остаточно в 1895 р., як о тім довідуємо ся з передмого слова написаного редактором „Буковини“ Ос. Маковеєм. Головним предметом і основою сеї другої більшої праці О. К—ої єсть, як і в друкованій в Зорі 1894 р „Людинї“, незамужна і незаможна женщина, поневіряна обставинами, „грубостями“ життя і сама безпомічна аж до розпуки. „Людина“ і „Царівна“ — як читаємо в передмім слові — то найкращі докази за допущенєм женщин до тих занять, в котрих вони могли би найти ціль життя і способи удержання на випадок незамужности. Жінка „свого мужа“ все ще тїшить ся у нашім товариськім житю більшою повагою, як незамужна женщина, хоч би й яка талановита, осьвічена і заслужена. В оборонї тих поневірявих невинно істот Кобилянська добуває із арсеналу серця саму найвлучнїйшу зброю і побиває нею насьмішливого противника. Виданіе представляє ся дуже гарно: друк виразний і чистенький, коректа старанна. Ціна сеї обємистої (понад 26 аркушів друку) книжки виносить 1 злр. 20 кр., а з нерекомендованою пересилкою 1 злр. 30 кр. Набути можна в редакції „Буковини“ [в Чернівцах, ул. Петровича ч 2].

* Видїл „Просьвіти“ рішив друковати працю Хлопецького „Про луки і пасовиска“ яко книжочку за вересень.

* З більше-клясових руських шкіл на Буковині є одна шести-клясова хлопача школа, дві чотиро-клясові дівочі (одна руська і одна руссько-нїмецька), одна чотиро-клясова хлопача (руссько-нїмецька), десять мішаних чотиро-клясових шкіл, девять три-клясових і 41 дво-клясових, — разом 64. Треба-ж знати, що до 1890-ого року не мали буковинські Русини анї одної більше-клясової руської школи крім деяких дво-клясових. Під тим зглядом Буковинцї стоять лучше як Галицькі Русини, котрі мають ледви кілька 4-клясових шкіл.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Царівна. Оповіданє Ольги Кобилянської. — Чернівцї, 1896 р. Накладом і друком редакції „Буковини“. 424 стор. 8⁰ Ціна 1 злр. 20 кр. З перес перек. 1 злр. 30 кр.

Per pedes Apostolorum. Образки з життя духовенства на Україні написав Володимир Левенко. Друковано під доглядом Василя Лукича. Коштом автора. — У Львові, 1896 р. 106 стор. 8⁰ Ціна 30 кр.

Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Выпускъ 2. Разказы, сказки, преданія, пословицы, загадки и пр. Б. Д. Гринченко. Приложеніе къ N-о VI „Земскаго Сборника“. — В Чернігові, 1896 р. II—390 вел. 8⁰ Ціна 1 карб. 50 коп.

б) періодичні виданя.

Житє і Слово. [Рік III. Книжка I. За липень 1896 р. 72 стор. 8⁰]. Зміст: І ми в Европі! Протест галицьких Русинів против мадярського тисячолїтя. Нїкуди. М. Обачного Наш альбом: Ів. Франка — Сучасні образки, Безіменного — Пісня бідних невольників і П. Граба — До України Е. С. — Про російські воєнні порядки. Панщизняний хліб, опов Ів. Франка Материяли і уваги до історії австро-руського відродженя: XII. Лист М. Шашкевича до брата Антона. Наша белєтристика: Передне слово, Ів. Франка. Пани й люди Левенка. С. Томашівського. Маруся Чуринна Озерської-Нельговської, Ів. Франка і Перші Зорі Т. Галїпа, Ів. Франка. Вісти з Росиї. Політична хроніка Критика і бібліоґрафія: XIII. Українські пісні на московських жорнах, Ф К. Олександер Кривко, посмертна оповістка.

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.